Colleg. Rom. Cat. Inter.

FRANCISCI BENCII AB. AQVA. PENDENTE E. SOCIETATE. IESV

ORATIONES. XXII

Earum argumentum pagina, quae epiſtolam ſequitur proxime, indicabit.

EIVSDEM De STYLO & ſcriptione diſputatio.

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

Permiſſu Superiorum.

ROMAE, *Apud Iacobum Tornerium.*

CIↃ. IↃ. XC.

FRANCISCVS BENCIVS SOCIETATIS. IESV

ASCANIO. COLVMNAE S. R. E. Cardinali ampliſsimo S. P. D

ROMA VITTORIO EMANUELE

IMPETRASTI *a patribus Societatis, quorum a nutu atque arbitrio totus pendeo, Aſcani Columna Cardinalis, vt declamatio mea de Romae veteris ac nouae princi-*

patu, ſexennio ante habita in gymnaſio nouo, ederetur in vulgus: ego vero eorum permiſſu plus etiam praeſtiti, quam rogaſti: nam & orationes praeterea aliquot, tum quae mandatae olim typis, tum quae deſcriptae a meis, opinor, auditoribus, erant in manibus multorum (quarum tu nonnullas, cum eae dicerentur, audire voluiſti) collegi in vnum corpus, vt hoc a me tibi munus, ſi non melius, at certe cumulatius extaret. Non ignoro in iјs impolita multa eſſe, aliqua fortaſſe repetita pluribus locis, pleraque ſcripta tantum Romanae, quam erudiebamus, iuuentuti: neque enim eo animo ſcribebantur a nobis, vt aſpicerent lucem: ſed tamen quoniam & editae

iampri-

iampridem vagabantur diſperſae, & quae per manus traditae, fiebant exſcribendo mendoſiores, perſuaderi mihi ſum paſſus ab amicis admonentibus, vt congererem bonam partem illarum, & vterer opportunitate tum voluntatis, tum etiam amplitudinis tuae: a qua videlicet veniet, vt quae a te vno probabuntur, probentur ab vniuerſis. Accipe igitur hoc munus, qualecumque eſt, debitum tibi, ea fronte, qua ſoles noſtra, tuendumque ipſum exiſtima ſub vmbra nominis & auxilij tui. Ego quidem, vel ex eo quod vetera tua in me beneficia ſemper cumulas recentibus, ſpem capio futurum, vt tua humanitas et patrum meorum obſeruantiam erga te, &

meam

meam tibi obſequendi cupiditatem non ingratam fuiſſe declaret. Vale. e Collegio Romano Prid. Kal. Octobr. CIↃ IↃ XC

INDEX
ORATIONVM

I. PRO Roma vetere aduerſus nouam pag. 1

II. Pro Roma noua 18

III. Iudicium 93

Hae tres orationes habitae ſunt a diſcipulis.

IV. Cohortatio ad eos qui gymnaſium Societatis Ieſu Romae frequentant 44

V. De diſcrimine inter virum doctum atque indoctum 64

VI. De laudibus Poëticae, cum contiones Virgilij ſumpſiſſet explicandas 87

VII. De ijſdem, cum explicare coepiſſet Catullum de nuptijs Pelei & Thetidos 105

VIII. De vitae integritate coniungenda cum eloquentia, cum ad libros Ariſtotelis de arte dicendi ſecundo explanandum aggrederetur 119

IX. Eiuſdem argumenti, cum perueniſſet in ſecundo libro ad eum locum, in quo de aetatum moribus diſputatur 135

Cur

INDEX

X. *Cur adoleſcentes aliquot in dicendi ſtudio minus proficiant: cum eoſdem libros tertio interpretaretur* 150
XI. *Explicaturus orationem M. Tullij pro P. Sextio* 165
XII. *Poſt ferias Paſchales aggreſſurus ad orationem in L. Piſonem* 182
XIII. *Ante ferias Autumnales, cum ſtudia proferrentur* 192
XIV. In *funere M. Antonij Mureti* 209
XV. In *funere Alexandri Farneſij Cardinalis: Romae habita ab vno e diſcipulis* 221
XVI. In *funere eiuſdem: Parmae* 241
XVII. *Laudatio Gregorij Tertijdecimi: habita ab vno e diſcipulis in aula gymnaſij* 256
XVIII. *De ſancto Paulo Apoſtolo, eodem loco & modo* 273
XIX. *De Chriſti domini exceſſu: habita in ſacello Pontificum Vaticano, ad Gregorium XIII.* 284
XX. *De eodem, ad Sixtum V.* 293
XXI. *De comparatione nauis & reipublicae, audiente Aſcanio Columna Cardinale* 300
XXII. *De funere antiquorum Romanorum, eodem audiente* 315

De STYLO *& ſcriptione* 338

FINIS. INDICIS

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE. IESV

ORATIO. PRIMA

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

NVMQVAM exiſtimaram fore. Auditores, vt vrbs illa, quae orbem terrarũ complexa armis, inuidiam gloria, gloriam virtute ſuperauit, non habitura eius excellentiae aemulam, cuius nõ habuiſſet exemplum, ab vna aliqua, cuius naſcentis dignitati praefuiſſet, hoc conceſſu audiente, & quaſi diſceptante, in iudicium vocaretur: ſi pareret, cum vtrique primae ſine controuerſia deferantur ab omnibus, ab hac illi priores dari oportere. quis enim aut nõ aequum putaſſet, vt illa eius amplitudini creſceret, de cuius opibus creſcebat: aut veritus eſſet, ne alicuius magnitudine laudum huius luminibus obſtrueretur, quae res humanas praetergreſſa, proximum caelo caput efferebat? Verum rem euenire multo aliter intelligo, hoc potiſſimum tempore, quo, vt audio, inſtituta eſt eiuſmodi concertatio, & oratio comparata, qua Roma haec Chriſtiana, quantacumque eſt, quae certe maxima eſt, Romae illi veteri non cõferatur ſolum, ſed etiam, ſi Deo placet, praefera-

tur. Quo facto cum metuerē, ne, ſi aut patronum illa non haberet, non meruiſſe patrocinium: aut, ſi laudatorem non inueniret, perdidiſſe laudem, nec laborare tantum cauſa, ſed etiam fide videretur: meliore fide quam facultate, cauſae tamen bonitate fretus, ſuſcepi hunc laborem, mihi vt arbitror honeſtum, rei quae agitur neceſſarium, iucundum vobis, ac fortaſſe vtilem, Auditores, vt aliquas ex innumerabilibus proferā rationes, quibus vrbem illam, quae reliquarum domina vrbium, huius autem mater fuit, quemadmodum illis olim ita ſe anteferebat, vt cum eſſent omnes in eodem curſu ad laudem, eſſe in eodem curriculo nō videretur: ſic etiam hodie huic ipſi, quam vnam, proximam quidem, ſed longo tamen interuallo proximam habet, praecurrere cōuincam. Et quamquam mea res ita ſe habet, nihil vt verear aduerſariorum induſtriam, admirer potius audaciam: tamen cum mecum ipſe cogito, quam perſonam dicendo ſuſtineam, quam arguendo oppugnem, in qua ſcena haec quaſi fabula agatur: etſi nihil video quod timeam, non timere ſine aliquo timore nō poſſum: nempe pro Roma vetere dico, pro qua cogar ea ſaepius inculcare, quae minora illa quidem vero ac fama, ſed maiora tamen communi fide atque omnium ſuſpicione videbuntur. Romam vero nouam etſi non tam oppugno, quam, cum video quomodo ornetur ſuis laudibus, prouideo ne oneretur alienis: non ignoro futuros multos, qui noſtrae fauentes aetati ac nomini, me non tam inuidum, quā

impium clament: neque tantum imperitiae, ſed etiã ſtultitiae, impudentiaeq. condemnent. Quos, ſi qui ſunt in hoc numero, primum oro, vt ponant perſonã amici, cum induunt iudicis: neque ſe verborum potius ſpecie ac falſis nominibus, quã rerum ponderibus duci, & veritate, patiantur: deinde vero, vt ne quidquam arbitrentur de Chriſtianae Romae dignitate decedere, etiamſi veteri eam concedere fateamur; quando ſatis eſt, ad eius amplificationem laudum, ex omnibus gentibus atque aetatibus dignã eſſe viſam, quae cum ampliſſima orbis terrarum principe de honoris ac nominis principatu aequo quaſi iure contenderet: vt ſi par fuit illam non tanquam rem paruam cum magna, inter quas nulla eſt cõparatio, ſed maximam cum maiore conferri, honeſtum etiam videatur prima ſequentem, in ſecundis, neque enim dicam in tertijs, aut quartis, conſtitiſſe: & gaudeat illam tantum ab hac vna vinci, quantum ab ipſa vincantur vniuerſae. Nolite enim cogitare, cum de Roma verba fiunt, A. fieri verba de re quadam communi & humana, aut vna etiam e multis: ſed fingite veſtris animis ſingularem quamdam & exaggeratam omni laudum genere vrbis altitudinem: vt nullum imperium optarint a Deo homines, nullum hominibus dederit Deus, aut amplius, aut illuſtrius, quam illud quod olim cum hac ipſa vrbe terrarum domina, caeli, vt ita dicam, vicaria, communicauit: quae a paruo quidem, vt ferme omnia, principio, victorijs numerans bella, ſubactis victo-

rias prouincijs, ita admirabili progreſſione, ac curſu plane incredibili venit ad ſummum, vt tamquam Solis aemula, ex occidentis partibus gloriae ſplendorem iaciens in orientem, breui omnes terras ſui nominis admiratione & armorum fulgore compleuerit. Quamquam ipſius quidem ortum non tam paruum fuiſſe exiſtimem & obſcurum, quam propter uenerationẽ quamdam ac religionem, vt ipſius etiam nomen, quod nefas fuit efferri in vulgus, ignotum. loquar cum Chriſtianis Chriſtiane, Auditores: neque monſtris illis ac portentis, quos olim deos appellabant, tribuam aliquid: quid enim eſt ijs tribuendum? ſed dicam id quod res eſt. egregiam profecto huius vrbis originem fuiſſe oportet, quae aut ipſa propter tacitum quaſi myſterium ignoratur, aut ad eos refertur, qui diuino ſanguine nati eſſe dicebantur. neque enim uos fugit, diuinis ea nominibus affici vulgo ſolita, quae maiora eſſent, quam vt ab homine viderentur poſſe proficiſci. Neque tamen eam, ſi ad veram oraculorum normam dirigatur oratio, aut ſacrarum litterarum monumentis tacitam, aut ſacrorum virorum, qui res futuras Dei inſtinctu videbant, atque impulſu loquebantur, vaticinationibus ignotam crediderim: cum quidam & ab Eſau, altero magni illius Iſaacij filio, Romanorum ſtirpem repetant, & a vate quodam minime obſcuro, Romanos verbo quodã Hebraeo, quod Latine gentem ſonat, praedictos fuiſſe confirment. ne putetis ſolum eius magni-

magnitudinem, atque aeternitatem, aut a capite humano inuento in extructione Capitolij, aut a Iuuentute ac Termino loco non cedentibus, aut a Veſtae aeternis, ut dicebant, ignibus, aut ab ancilibus caelo demiſſis, praenuntiatam, ac praeſignificatam fuiſſe. ſcilicet Dei permiſſu factum eſt, vt quae vrbs futura erat vtriuſque religionis, falſae videlicet, ac verae, magiſtra & caput, eius vrbis extarent aliqua apud vtramque religionem praedictionum teſtimonia. Videte quam vere ac libere agam, Auditores: tantum abeſt vt nouam vrbem falſo reprehendam, vt veteris etiam laudes cum ea communicem: cum contra futurum arbitrer, vt qui pro noua dicturus eſt, ex ijs laudibus quae ſunt propriae veteris, multo maximam partem nec ſine verecundia ſurripiat, & ſine gratia decerpat: ſed faciat ipſe ſuo arbitratu. neque enim eſt locupletis ac plenae domus, cum domino abunde ſatisfaciat, in omnium bonorum affluentia furtorum damna ſentire: & pauperis eſt atque inopis, in alieno quaerere quod in ſuo non habet. Commodum nata erat, non vt dicam quod ſentio ipſe cum paucis, ſed vt aſſentiar pluribus, Roma, cum in ipſis incunabulis angues duos, quorum amplexu circumplicabatur, Sabinorum ſcilicet populum, ac Latinorum, multo verius ac fortius, quam de Hercule ferunt fabulae, contriuit, ac fregit: ſic ut volentes nolentes ſibi parere coëgerit: rem plane admirabilem, ac, niſi de vrbe Roma diceretur, prorſus incredibilem:

quam primum ſperaſſe, fuit animi magnitudinis: tentaſſe, virtutis: perfeciſſe, felicitatis. Quod ſi talem ſe praeſtitit in pueritia, atque adeo in infantia, nempe ſub regibus: quam deinde dicemus eam fuiſſe in adoleſcentia, ſub conſulibus, ad illud vſque tempus, cum paulatim in remotiores oras armata efferueſcens, vniuerſam Italiam virtute ac victoria domuit? qualem porro in iuuẽta ad Auguſtum vſque Caeſarem: qua victrices in totum terrarum orbem manus terra marique porrexit? quantam denique cõſequenti aetate quaſi ſenecta, qua ſibi indulgere, & in ſummo otio negotiorum fructum capere videbatur? Nimirum vt curſu vincitur curſus, ita aetas vincebat aetatem: & cum iam aduerſariam nullam haberet gentem, vere vt dicamus, ſecum ipſa certauit: & quem foris hoſtem non habebat, inuenit domi: vt quo exemplo extructiones illius veteres quãtumuis altae ac magnificae, terra cedente, atque inclinante pondere ſunt depreſſae, eodem, ipſa vrbs, qua nihil altius aut magnificentius ne cogitari quidẽ poterat, ſua labans ac laborans magnitudine, atque aeuo confecta, quod aeuum ipſum ferre non poſſet, ſuapte ſponte ac mole deſederit. quod vnum quamquam deplorandum eſt potius, quam reprehẽdendum: tamen, ſi placet, integrum atque illibatum aduerſario relinquamus: ne nihil ſibi relictum eſſe conqueratur. Nos autem, quoniam videmur ſatis proluſiſſe, pedem propius conferamus. loquimur enim de vetere Roma, vrbe ne, an

ciuitate?

ciuitate? de murorũ, aedium, templorum, priuatorum publicorumq. operũ amplitudine, firmitate, ac ſpecie: an de reip. temperatione, inſtitutis, legibus? an vero de ciuium fortitudine, prudentia, iuſtitia, moderatione, & moribus, quorum res geſtae ciuitati tribuuntur? an ſimul de vniuerſis? quantã enim maieſtatem, quam formam putas fuiſſe pulcherrimi huius corporis, quantum decus viuentis ac vigentis: cum tantum; quantum uidentes uix credimus, in ipſius cadauere atque adeo in ſepulcro appareat? cum ex eius reliquijs, ac rediuiuis, ex rutis inquam ac caeſis, ex parietinis excitentur ea, quae aut principibus uiris aedificantur domicilia, aut pijs caelitibus conſecrantur templa: quae tũ denique non nihil habere uidentur uenuſtatis, cum antiquorum, quoad fieri poſſit, umbram aliquã atque imaginem habent? Quid enim hoc loco narrẽ ampliſſimos circos, theatra ingentia, inſanas ſubſtructiones, excelſis ſuſtentatas columnis porticus, porticibus baſilicas, balneas cultu ſumptuq. magnifico, ſigna aerea, lapidea, eburnea, maxima laxitate aedes, ac dignitate inſulas, in his aurata tecta, ſola marmorea, bellicae laudis uictoriaeq. inſignia ac monumenta, impiorum numinum profana fana ac delubra, non egregijs modo locupletata picturis, ſed gemmis auroque fulgentia, eo ſplendore atque opere, ut ars certare uideretur cum materia? quid perfoſſos montes, aequatas ualles ad fluminum deriuationes, ad aquarum ductus: qui, ut ſit hoc unum exemplum inſtar om-

nium,uel a quadrageſimo milliario cum in eam excelſitatem extollerentur, ut omnibus eſſent vrbis montibus altiores, in vrbem ipſam uidentur aquas infudiſſe, diuitiarum flumine profuſo? erogata eſt enim in illud opus pecunia quaſi infinita: ter millies: qui numerus complectitur nouies illum re uera maximum decies centenum millium: eo ſumptu, atque opere, ut inuentus ſit qui diceret, nihil magis fuiſſe mirandum in toto orbe terrarum. Quid memorem immenſam aliquam, atque ad caelum extructam molem: cum omnes eiuſmodi fuerint, ut ad unum quoduis explendum opus, operae omnium hominum & manus, ex omnibus terris deuictis, per multos annos videantur fuiſſe neceſſariae? an non uidentur haec omnia, & alia quae praetermitto quamplurima, tot & tanta, ut non alia pulchritudo, & magnitudo vrbis extiterit, quam ſi mundus alius unum in locum, oſtentationis cauſa & pompae, confluxerit? ut uideatur merito imperator ille Conſtantius, Magni Conſtantini filius, cum primum eam uidiſſet, templum orbis terrae magnificum appellaſſe, & famam accuſaſſe, quae cum rebus narrandis affingat ſemper aliquid, quo faciat maius quod nuntiat, in Roma ipſa contra faceret, in qua maiora omnia re quam auditione uiderentur: neque ſtulte omnino dixiſſe, cum de eo quereretur quid de vrbe ſentiret, maiorem ſe omnium opinione cum admiratione coniunctam percepiſſe uoluptatem, non nihil tamen ex eo adſperſum

ſperſum moleſtiae, quod ibi etiam homines mori didiciſſet. Nempe par uidebatur homini, qui tali obſtupuiſſet ſpectaculo, ut qui vrbem illam colerent, quae unius eſſet caeli imitatrix, illos ab omni mortalium abſtractos condicione immortalitas quaedam ſequeretur. Et ſunt tamen qui hanc vrbem cum uetere contendant, & audeant etiam magnam aliquam ex ea contentione, ſi forte uobis imponant, ſperare uictoriam. ſed abeamus ab ijs rebus, quarum etiam oculi, non animi tantum, exiſtimatores eſſe ac iudices poſſunt. Accedamus ad laudes ſenatus ac populi, quem vnum Deus ille caeli terraeque moderator e populis ac gentibus elegit omnibus, vt omnibus imperaret: ad illum inquam populum, cuius ſic longe lateque diffuſa eſt virtus bellica & maieſtas, vt imperij fines ampliſſimi, non terrae, ſed caeli regionibus terminaret: qui terrarum omnium victor, ac domitor nationum, regna diribebat, leges ac libertatem exteris dabat, annorum rationem ac menſium interualla corrigebat, ſupplebat, emendabat, poteſtate proxime ad Dei numen accedebat: cui nec Pyrrhi virtus, nec Hannibalis fraus, nec Gallorum terror, nec Macedonum robur, nec Graecorum turba, nec Hiſpanorum multitudo, nec quorumcumque barbarorum audacia potuit rectam illam atque arduam, quae ad celſiſſimam imperij arcem via ferebat, aut mari aperto claſſibus, aut terra oppleta cadaueribus, nec armorum fulmine, nec flumine ſanguinis intercl-

tercludere.emerſit enim ille ex difficili itinere, atque ancipiti, quod ſibi ferro manuq. aperuerat: quibuſque victorijs quaſi gradibus, ſubactis prouincijs alijs atque alijs, vt noua bellorum ſeges noua eſſet materia triumphorum, armatus ad ſummam dignitatem aſcenderat, tandem aliquando in faſtigio rerum ſedens togatus aſpexit. quo ſcilicet tempore, imperio rerum conſtituto, tam praeclaros viros, tanto honore, auctoritate, virtute, conſilio, rerum ſcientia, atque eloquentia praeditos tulit, vt non minus admireris in eius ciuibus ornamenta pacis, quam inſtrumenta victoriae, & adiumenta bellorum. Praetereo imperatores illos, non militum, ſed aliorum imperatorum (omnes enim Romani milites imperatoria erant virtute & prudentia) quorum ſi facta conſideres, Alexandri illius, quem haud multo minor Hannibal Poenus imperatorum maximum eſſe pronuntiauit, Magni cognomentum translatitium, horum vero proprium eſſe cenſeas: vt quemadmodum Deus illam vrbem dedit gentibus, ſic illi vrbi tales viros dediſſe videatur. Taceo triumphos clariſſimos, atque omnium ſermone celebratiſſimos. quam enim illam triumphi ſpeciem ac pompam Pompeianam fuiſſe dixeris, in qua vno bello deuictarum arcium mille, vrbium nongentarum, depreſſarum aut captarum nauium octingentarum praelatas imagines, titulum vero plus quattuordecim gentium diuerſarum Romano parere imperio coactarum, didicimus? Omitto principem

cipem

cipem illum ſalutis mentiſq. publicae ſenatum, regum illum conſeſsum ampliſſimum, vt ſumma cum eloquentia ac memoria Cyneas, factus ex Pyrrhi ad vrbem legato vrbis ad Pyrrhum laudator, appellauit. mitto ſenatores ea oris dignitate ac maieſtate, vt ipſis etiam hoſtibus, ac victoribus Gallis ex iracundia motis ad venerationem, numinibus ſimiles eſſe viderentur. Praetermitto funerum pompam apparatiſſimam, ludos circo caueaque diuiſos: quos vtroſque, pro ſancte Deus, quo apparatu dabant; quo ſplendore, qua magnificentia? profecto cum de ijs audimus aut legimus, niſi fidem faciat grauis ſcriptorum auctoritas, leuia videantur & fabularum ſimilia. quale enim fuit, & quam admirabile ſpectaculum, omnis ille Caeſaris arenae apparatus argenteus, Neronis theatrum opertum auro, ſcena triplex Aemilij Scauri, cuius ima pars e marmore, media e vitro, ſumma erat ex auro: quam ſuſtinebant columnae trecentae ac ſexaginta, inter quas diſpoſita ſignorum ex aere tria millia numerabãtur? Quid fuit videre in Traiani ad vrbem reditu, per ipſos dies centum & viginti, omnia ferarum genera in circo: vt uno interdum die decem millia beſtiarum conficerentur? quid cum Philippus, cum celebraretur ab ipſo die vrbis natali milleſimus annus, dedit paria gladiatorum mille: cum Probus alio tempore apros mille, ceruos mille, leones trecẽtos, totidem vrſos, centum laeenas, atque animantia innumerabilia vnum in locũ immiſit, quot vix ex omnibus

bus ſiluis emitti poſſe arbitremur? audeat haec hodie ſperare Roma, quae hodie haec cum audiat, e ſua infirmitate iudicium faciens de alterius viribus, non ſolum facta non credit, ſed ne poteſt quidem quomodo fieri vmquam potuerint vlla ratione ſuſpicari. nihil dico de ſacrorum generibus, ſex & ſexaginta, de caerimonijs ac ritibus, quibus deorum numerum plus quam triginta millium venerabantur: quibus, ſi ad mentem meliorem tantas diuitias opeſque contuliſſent, nihil fuiſſet magnificentius. ſileo de foro populi omnium victoris gentium, in quo non de legibus modo, ac magiſtratibus, de bello gerendo, aut de pace, de vectigalibus, de regnis dandis aut auferendis, ac de rebus longe maximis conſulebantur illi terrarum domini, & moderatores, ſapientiſſimis verbis grauiſſimiſque ſententijs ornata oratione & perpolita, verum etiam cum diuturnitas pacis otium confirmauit, ſuaui aliquo poëmate & erudito, quod non ſine caeleſti mentis inſtinctu fundi putabant poſſe, capiebantur. quae ipſa cum ita in ipſis mutis atque inanimis libris miremur, quanto magis admiraremur, ſi audiſſemus illos in tanto ingenij ac virtutis theatro, vel de rebus dicentes ad gerendum & ſcribendum maximis, vel res geſtas ita ornate & grauiter explicantes, vt immortalis imperatorum gloria mortuorum in ipſis adhuc ſcriptis viuere, & mens ipſa ſcribentium ſpirare videatur? Haec apud doctos ac ſapientes viros, magis temporis breuitati

breuitati ſeruiens, quam cauſae magnitudini, percurro. ſatis enim fuit vos dicto admonere. Quid contra habet quod his rebus omnibus, quae de ciuitate veteris Romae diximus, opponat iſte egregius laudator, qui ad nouae laudes eam ſe laudationis lucem afferre poſſe confidit, vt in eius lumine noſtra ne cernatur quidem? an bellorum commẽdationem, quorum finis victoria: victoriarum, quarum indices triumphi: triumphorum, quibus nulla afferet obliuionem uetuſtas: obruet aut compenſabit commemoratione illorum temporum, quibus in illa tempeſtate ac nocte ruentis reip. procella illa, flamma, vaſtitas, peſtis Italiae, barbarae illae gentes, fame compulſae, incitatae opibus, moribus atque immanitate efferatae, ſe ſe e frigoribus ac niuibus in Italiam, atque adeo in agrum Romanum ſubito impetu effundentes, quacumque ſe ferrent, vaſtatis rebus ac perditis, omnia calamitatis vno genere comprehenderunt, atque huius vrbis, nouae inquam vrbis & Chriſtianae, non modo extinxerunt ſalutem, ſed etiam infregerunt gloriam? qui ijdem ſi in illos Camillos, Papyrios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Aemilios, Pompeios, atque id genus viros, talium domitores mõſtrorum, incidiſſent, quanta celeritate, eorum non modo aſpectu, ſed nomine perterriti, tamquam ferae in eadem ſe recepiſſent latibula, quae reliquerant, & ignauiam fuga confitentes, tenebrarum ſeſe & montium obiectu tegere cupijſſent? Sed profecto captarunt inclina-

tionem

tionem temporum, in quibus haec langueſcens reſpublica non modo ſuccum & ſanguinem, ſed colorem etiam ac ſpeciem amiſerat priſtinae ciuitatis. Refugit animus, eaque reformidat dicere, quae meminiſſe ſine lacrimis non poſſum: quam infeliciter ac turpiter Gothorum, Viſigothorum, Oſtrogothorum, Vnnorum, Vandalorum, Bulgarorum, barbara tum facta, tum nomina, intra annos paulo amplius centum quadraginta remp. Romanam afflixerint, deleuerint, euerterint. ſexies ab hac hominum faece & colluuione, libertati populi Romani atque opibus imminentium, obſeſſa, vexata, expugnata, capta, direpta, ſpoliata, incenſa eſt: toties immanes illae furiae in ſanguine nobiliſſimorum ciuium, atque in cinere conſtiterunt deflagrati imperij. Nam, vt omittam miſerã illam, quam patres noſtri non multis ante annis viderunt, nos adhuc etiam paene ſentimus, cladem: anno poſt Chriſtum natum quadringenteſimo tertio decimo, duce Alarico, capta eſt vrbs noua: quae vetus cum eſſet, orbem terrarum ceperat vniuerſum. conſecuta eſt quadrageſimo poſt anno crudelis & bonorum ſanguine redundans Genſerici victoria: quo tempore admirabile illius Vectij augurium, qui, ex duodecim vulturum qui Romulo ſunt uiſi numero, cum ſingulis vulturibus centenos annos attribueret, Romam poſt milleſimum ducenteſimum annum interituram eſſe coniecerat, rei exitus comprobauit. ſiquidem miſer ille ac miſerandus reip. occaſus in mil-

leſimum

leſimum ac ducenteſimum ab vrbe condita annum incidiſſe perhibetur. Vix abierat annus alter & vigeſimus, cum Odoacer, qui terruerat armis parui illum nominis prauique ominis Auguſtulum, & auguſtum imperium euertit, & auguſtam vrbem debilitauit, in anguſtumque deduxit: vt quae condita & aucta anno ante quingenteſimo ab Auguſto fuerant, ea ad poſtremum diminuta & perdita ab Auguſtulo dicerentur. Poſt Odoacrem anno quartodecimo Theodericus: poſt eum quinquageſimo Beliſarius: non ita multo poſt, anno duodecimo Totilas, formidoloſum illud nomen, non modo ſubiectam ſibi ac ſupplicem, ſed etiam exhauſtam, nudatam, exinanitam, exuſtam, deſertam, opibus vacuam atque hominibus, quaſi ſolum eſſet atque area, vrbem viderunt. Videre mihi videor: miſerum me, cogor haec dicere non ut exprobrem alicui aduerſam fortunam, aut in aliorum calamitate inſultem, ſed ut excitem alios ſuae cauſae indormientes, & tactis quaſi vulneribus dolere doceam dolorem ſuum, non alienam arrodere dignitatem: videor mihi videre hanc vrbem, olim lucem orbis terrarum atque omnium gentium, oppreſſam atque extinctam. verſantur mihi ante oculos infeſtae illae ac funeſtae faces in pulcherrimas domos & antiquiſſimae tecta coniectae, fortunarum direptiones, militum cōcurſationes, fuga puerorum, uexatio uirginum: caeduntur per vias exacta ſenes aetate, infelicia uiuentium cadauera: diuelluntur ac diſtrahuntur

liberi e complexu parentum: matresfamilias ad praedam atque ad libidinem abducuntur: infantium ploratu, feminarum lamentatione, morientium gemitu, clamore barbarorum, tectorum fragore ac ſtrepitu concidentium, omnia perſonant: praeſtinguit oculorum aciem diſtrictorum acies gladiorum, & fulgor multa caede rubentium. cerno animo ſepultam patriam, inſepulta corpora ciuium in ſuo cruore natantium: armis, flammis, cinere, cadaueribus, ſanguine, luctu omnia complentur. nimirum illa vrbs, quae totius orbis terrarum erat extructa victorijs, ita corruebat, vt ſuis ipſa populis & exitium fieret, & ſepulcrum. Haec te meditari opus fuit, quiſquis es, qui nouam vrbem ſuſcepiſti laudandam: ad id te comparare, atque hoc defendere: non illud cogitare animo, quod nec ſequi ratione debeas, nec aſſequi oratione poſſis. Muta, mihi crede, iſtam mentem: et, ſi me audis, quam paraſti declamatiunculam ad vrbem nouam plus aequo extollendam, ad veterem mecum laudandam, aut ad tuam quomodocumque excuſandam, culpamq. minuendam, conuerte: quando eius vitio factum eſt, vt quae ei bona maiorum virtus aut felicitas pepererat, omnia amitterentur, & Romani nominis memoria cum veſtigio imperij, non modo ex aeternis hiſce ſedibus, verum etiam, quantum in ea fuit, ex faſtis ac litteris omnium linguarum ac gentium tolleretur. reuerere omnium, qui hic ſunt, ac te audient, ora ac vultus: qui quoniam vere Romano ſunt

& gene-

& genere, & animo, vtriuſque ad ſe Romae gloriam pertinere arbitrantur: neutri magis fauentes, quam alteri: vtra vincat, aut vincatur, victores futuri. Vide, ne ſi ad errorem iſtum mentis adhibeas contumaciam profectam ab inſcientia, non ſolum te ſtultitiae pudeat, verum etiam pigeat. nam ſimul ac perfici videbis non poſſe, quod efficis, primum quidem vani te conſilij, deinde vero irriti etiam conatus poenitebit.

DIXI.

FRANCISCI BENCII

E SOCIETATE IESV

ORATIO SECVNDA

SATIVS profecto fuerat, A. acerrimo illi Romae veteris, id eſt impiae, patrono, non iuſtiſſimo nouae, id eſt piae, & Chriſtianae, aduerſario, vbi diuinis illam laudibus ſuo arbitratu extuliſſet, & Romanos homines, vſurpato eorum more, dijs vti dicebat ſimiles, in caeleſtium numerum intuliſſet, & ſuae defenſionis arcem ſtrenue munijſſet, aut ad noſtram oppugnandam luce palam excurrere, aut ſi maluiſſet, prolatis rationibus, quaſi collatis ſignis concurrere: neque tamen illud opus, ſed ne aequum quidem, fuit, cum primum in conſpectum veniſſet hoſtium, ad pompam tantum ac ſpeciem inſtructam oſtendere aciem, neque auſum tentare aleam pugnae, caecas illas in nocte ac tenebris conijcere faces, quibus tantum excitatum eſt incendium, vix vt ad illud reſtinguendum audeam accedere. Enumeratae ſunt extrema oratione, vt magis in animis adhaereſcerent, Romanae calamitates, ac miſera illa tempora, quorum ſi non tolli poſſet memoria, commemoratio certe inter-

te intermitti debuiſſet. quod quidem fecit ea notatione annorum, ac deſcriptione perſonarum, vt mihi quidem, cum ſingillatim omnia narraret, & ſimulate etiam pleraque lamentaretur, mulier conducta ad cadauer laudandum, vnde mercedem quaereret, non vir productus ad corpus laedendum, vnde ſperaret victoriam, & poſtquam ſuperbiam expleuiſſet, miſericordiae famam captare videretur. Et quamquam non vereor, ne mea haec iuſta atque honeſta, vobis etiam grata futura defenſio, obſtrepatur illo clamore militum, & tubarum ſono: tamen, quoniam adhuc non praeteruecta eſt aures veſtras illa funeris lamentatio, & praeſtinguit oculos infeſtus ille armorum fulgor & ignium, non quod peiore in cauſa dicam timeo, ſed quod loco poſteriore. nam ſi Theodorus ille, princeps ſuae aetatis ſcenicorum, adduci numquam potuit, vt concederet primum locum in agendo alteri, qui partium eſſet etiam vltimarum: quod diceret occupari auditores ab eo qui primus exiſſet: quanto maior mihi fuit huiuſce oneris ac muneris, non deſerendi, ſed defugiendi cauſa: cum eius ſuccedam orationi, qui non tantum miſeram, ſed etiam turpem Romae ſpeciem in oculis veſtris animiſque defixit: atque id egit, vt vos cum audiretis deformatae illam formam reip. non quidem conuerteret ad miſericordiam, ſed auerteret ab amore? Et ſane cum viderem, quae res aperte peti debuit, eam cuniculis oppugnari: & ne recta ineatur via diſputatio-

nis, quaeri diuerticula: abieciſſem libenter libere dicendi voluntatem, niſi veritus eſſem, ne mea aut diſſimulatio, aut taciturnitas, Romae noceret, ita vt ipſa aut ſuperba videretur, aut uicta: quorum alterum erat Chriſtianae immemorem eſſe diſciplinae, alterum magnitudinis. Dicemus igitur pro noſtra Roma, Auditores, non adſciſcendae magis laudis, quam depellendi criminis cauſa, quaedam breuiter, ac ſimpliciter, qualem eſſe ſermonem decet veritatis: vt agnoſcat ille, qui pro vetere dixit, veterator, nec dicere me omnia, vt ne Chriſtianae deeſſem modeſtiae, voluiſſe: neque etiam nihil, vt adeſſem cauſae, potuiſſe: neque in hoc tantum officij, ſed etiam pietatis laudem quaerere debuiſſe. impius ſit enim, non modo improbus, oportet, qui receptam prouinciam oratione defendendi aduerſus aliorum calumniam hanc vrbem, ſedem ſanctitatis atque imperij, matrem omnium dignitatum, & vitae magiſtram, non ſine praeuaricationis crimine relinquat: cum glorioſos illos & beatos putemus, quos in ſuſcepta pro eius ornamentis contentione, non vox tantum & oratio, ſed ſpiritus & vita defecit.

Quae eſt enim, aut quae fuit vmquam poſt hominum natum genus, vrbs auguſtior, ſanctior, diuinior, hac vna, quam praepotenti Deo, ac ſalutis noſtrae auctori, & domino Ieſu, geminum illud orbis terrarum lumen & columen, Petrus, & Paulus, viri omnium gentium, omnium ſaeculorum, omnis memoriae ſine controuerſia princi-

p es, ſu

pes, ſuo aſperſam, aut verius abſterſam ſanguine conſecrarunt, aeterni vt eſſet domicilium imperij, ac templum omnium nationum. hi enim huius imperij atque vrbis, quam Chriſtiani colimus, auctores, patres, conditores fuerunt: non par illud fratrum, quorum nomina cum audimus nobilitata ſceleribus, non pauciores in ijs videmus fuiſſe flagitiorum, quam neceſſitudinum gradus. Pater incertus, inceſta mater, vterque ſacrilegus, alter etiam fratricida: vt minus mirandum fuerit, vrbem illam tam turpibus excitatam initijs, tam leuibus extructam fundamentis, tam breui, ſi conſideres aetates vrbium, ſua ipſam oppreſſam mole corruiſſe. Talis ſcilicet expectandus fuit exitus illius domus, quae ſumma arena, non alto eſſet ſaxo firmoque fundata. Roma enim vetus perijt illis temporibus, quae noſter ille deplorabat: Roma inquam vetus, quam idem neſcio quomodo ſecum pugnans, nunc fore aeternam, nunc certo interituram fuiſſe tempore, ex neſcio cuius praedictione praedicabat. Neque vero eius rei afferenda eſt cauſa dicentibus, quae ſe offert cogitantibus. Etenim quae vrbs optata eſt a ſicarijs, vt eſſet & praedonibus refugium, & praedae receptaculum, poſt homicidium condita, poſt fratricidium poſſeſſa, poſt raptum virginum aucta, in qua & ſerui regnarunt, & frater ſororem vita, & ſocerum regno priuauit gener, & filia per patris cadauer ſceleratum currum egit: haec igitur vrbs, cum opum potentia ac luxuria

BIBLIOTECA NAZ. ...

auxiſſet in dies magis impunitatem & peccandi licentiam, magiſtra tandem facta erat ſcelerum, vitiorum, ſuperſtitionum omnium. Et quoniam qui caput primum obſidet morbus, paulatim ſerpens defluit in membra: tot turpitudines, tot illi & tam vani tot millibus numinum, quot reſpuunt aures, ſacri ritus ab omnibus recepti gentibus, non ante tolli ab orbe terrarum videbantur poſſe, quam vrbs ipſa tolleretur. Excitauit igitur aliquando clementiſſimus Deus illam ſuam, non ſopitam, ſed patientia quadam retardatam, dum relinquit omnibus ſpatium poenitendi, ſceleris puniendi conſuetudinem: & tot antiquae Rõmae flagitia, quaſi omnem ſuam clementiam collegiſſet ad illud tempus ſeueritatis, in Romanos illos expiauit, qui erant ijs temporibus, quibus etiam inter nefarios impiorum numinũ cultores, homines aliquot Chriſtiani, vt in ſterili auenae ſegete laetae quaedã atque uberes frumenti ſpicae, conſpiciebantur. Expulit tandem intentus ille diu in Romam arcus, non ſagittas, ſed fulmina ignea, quae Romanae cupiditatis feruor, ac ſuperbiae ventus accenderat: quae ipſa, quaſi in Corinthium, ut dicitur, aes incidiſſent, ita exuſſerunt reliqua metalla, vt unum tamen aurum purum integrumq. relinquerent. Illa igitur aetate, quam iſte extremam, nempe poſt rem geſtam uaticinans, fuiſſe teſtabatur ex Vectij uaticinationibus, collecto uulturum numero, qui illi uulturio apparuiſſent: talem enim appellare poſſum Romulum, cuius cupiditas aliorum bo-
na &

na & poſſeſſiones tam inique deuorabat: ſed tamen illa aetate, ijs temporibus tam miſeris ac funeſtis Romanae reip. quae noſter clamator plane tragice, non tantum rhetorice efferebat, cum ſpoliarentur vita ciues, domus opibus, vrbs ciuibus, ciuitas ornamentis, ſolis Chriſtianis hominibus & rerum diuinarum ſupellectili parcebatur. edixerat enim rex victor, diuino inſtinctus numine, in ipſo impetu natura ſua inſolentis ac ſuperbae victoriae, vt milites ſui Chriſtianis corporibus & ſacro cultu abſtinerent: ſi quid etiam, quod diceretur Deo eſſe conſecratum, ad religioſiſſima Apoſtolorum templa eſſet deferendum, id vero non modo permitterent, verum etiam defenderent: ſibi enim non cum caelitibus, ſed cum Romanis rem fuiſſe. Et ſane diripiebatur vrbs omnium omnino pulcherrima, florentiſſima, potentiſſima, in quam erant omnium terrarum atque vrbium diuitiae opesque congeſtae: nihil relinquebatur in domibus opulentiſſimis vel auri ad vſum, vel ſupellectilis ad cultum, vel cibariorum ad vitam: omnia plangore tumultuque miſcebantur: nec vlla facies deerat mali, cum per omnes aetates atque ordines victoris crudelitas & auaritia bacchraretur: ſoli in tanto ſtrepitu ac periculo, qui erant in vrbe Chriſtiani, magnifico apparatu, pompaque ſollemni, quaſi feſtus ille eſſet dies, quae erat infeſta, nox reip. multam & lautam ſupellectilem, candelabra aenea, argentea, aurea, conchyliata periſtromata ad templorum or-

natum, pretioſam veſtem linteam, ſericam, textilem, ſtragulam, cocco tinctam & purpura, ad res diuinas adhiberi ſolitam, plenum praeterea artis argentum, calices, phialas, ſcyphos, pateras, turibula, & id genus vaſa cum ſigillis & emblematis, multo auro, multiſque gemmis, denique ſacrum omne inſtrumentum, barbaris ipſis armatis dextra ſiniſtraque protegentibus, ad beatiſſima Apoſtolorum limina deferentes, ſi minus iucundum, at certe gratum ciuibus, ipſis etiam hoſtibus admirabile praebuere ſpectaculum. Ita cum ſe in illam ſacroſanctam arcem, alteram quaſi Noae arcam, contuliſſent, quicumque Romae erant caeleſtis, vt ita dicam, generis ſemen, tuti ſeruati ſunt & incolumes: vt ne in illis ſpes ſanctae poſteritatis extingueretur: & cum verſaretur in aedibus furor, in vijs timor, in foro uaſtitas, in vrbe calamitas, omni in ſede & loco ferrum flammaque metueretur, ſacroſancta Apoſtolorum tecta, Chriſtianorum, qui ex illo erepti ſiue incendio ſiue naufragio, uni Deo bonorum auctori omnium, in eo quod patebat omnibus perfugio agebant gratias, cantu & vocibus perſonabant. uerſabantur in eadem urbe, Aud. qui colebant Chriſtum, & qui ab eius religione abhorrebant longiſſime: habitabat lupus cum agno, ut utar ſanctiſſimi vatis oraculo: in quam tamen vrbem cum alter lupus introiſſet, eius uaſtandae hoſtis cupidiſſimus, dictu admirabile, agno pepercit, lupum deuorauit. Quid ni enim lupum appellem

eum populum, qui cupiebat ſe a Romuli ſtirpe generatum uideri, quem quia a lupa nutritum accepimus, lupinos mores cum lacte ſuxiſſe, &, quod bona illorum cum venia ſit dictum, in poſteros etiam transfudiſſe nonnulli tradiderunt? nam agnum certe eum dixerim populum, qui ſequens agnum Dei, qui hominum peccata ſuſtulit, eius ſe & nomine, & quantum fieri poterat, moribus & veſte contexit. agninis enim ille vſus, non haedinis, vt de Iacobo legimus, pellibus, matris admonitu, a patre impetrauit vt priores ſibi partes, relicto Eſau, tribuerentur: & recte. ab Eſau enim dixit noſter orator veterum Romanorum genus eſſe deductum: ex quo factum eſt, vt hoc etiam loco vir agreſtis urbano & polito, homo vt corpore, ita etiam ingenio durus & horridus, germano fratri, leni & facili ad tractandum, concederet, & maiorem minor ſupplantare poſſet. Itaque in reip. eius tamquam matris interitu, ambo enim eadem quaſi aluo continebantur, etſi tu prius lucem aſpexiſti, o Roma vetus, vt ita dicam ego pro noua, ſi quid mali fuit, id fuit tuum: ſi quid boni, id fuit proprie meum. mihi enim illa rerum conuerſio, quae fuit tuarum euerſio, non calamitati, ſed ſaluti fuit. oblata eſt enim mihi tempeſtas illius formidoloſiſſimi, & ſi non optabilis, at certe neceſſarij temporis, qua & fides mea illuſtraretur, & tibi ſtatus ille, qui fixus & fundatus videbatur, elaberetur e manibus, & ad meum confirmandum noua quaedam ſe darent initia, e

quibus

quibus mihi res melius ire incepit, quam putabas. Illuſtrauit profecto, Auditores, nouae vrbis fidem, & auxit ſplendorem illa nubes & procella, qua maximo cum ſonitu reip. orbem dicimus fuiſſe conuerſum: quo tempore illud etiam accidit, non ſolum oratione mea, ſed omnium etiam admiratione digniſſimum: quod cum Gothorum nuntiato aduentu ciuitas repente omnis ad arma excitata eſſet, & in belli apparatu cum delectus habebatur, loca occupabantur, vinciebantur praeſidijs, primo quidem precibus, deinde vero palmarum intentu, & maledictorum clamoribus urgerentur Chriſtiani, vt conſuetudine, id eſt ſtultitia ſollemni, Iani fanum aperirent, numquam id vt facerent adduci potuerunt: nempe malebant vrbem patere hoſtibus, quam fanum ſuperſtitioni. Ita admirabili Dei conſilio effectum eſt, vt cum caperetur Roma, ipſi non caperentur; cum ferrum euerteret omnia, & conficeret ignis, eos nulla nec caedes nec flamma contingeret. Quamquam miror te mētionem auſum facere cladium, quas dicebas Chriſtianae Romae accidiſſe, cui tamen eas non accidiſſe docuimus: cum multo grauioribus veterem percuſſam atque abiectam fuiſſe recorderis, quae cum hac, quam dicimus nouam, communicari nullo modo poſſunt. Quid enim dicam Romam tuam a Gallis captam, incenſam, euerſam, Romanos a Samnitibus ſub iugum miſſos nouo genere ignominiae, ab Hannibale quattuor vulneribus remp. afflictam, ad Ticinum

num, ad Trebiam, ad Traſimenum, ad Cannas: qui ſi ad ea quintam etiam, vt poterat, mortiferam plagam inflixiſſet, exhauſto illi ſpiritu, nihil vltra quod peteret habuiſſet? Taceo vno proelio caeſa ſupra millia hominum ſeptuaginta: vt finem caedis faceret caedendi ſatietas: captum interdum (quod pudet dicere, ſed dicendum tamen eſt) migrandi ex his ſedibus, & antiquae vrbis deſerendae conſilium. Mitto alia de induſtria, ita calamitoſa ac reip. Romanae turpia, vt vos eorum recordationem veſtrae prudentiae aſſumere, meae modeſtiae remittere debeatis. Reſpiraui, Auditores: liberaſſe mihi videor magno & noſtram Romam crimine, & me ipſum labore: nec vereor ne ſcelerate aliquid dixerim in veterem, cum pro noua dixerim pie. Iam cetera perſequamur. Amplificauit etiam oratorie antiquae amplitudinem vrbis, & pulchritudinem, publica & priuata ad caelum extructa eius aedificia, vbi heroës illi laxe ac magnifice habitabant: quippe cum in terris áeternae ſibi tabernaculum vitae collocaſſent, de caelo, quod minime ſperabant, ne cogitabant quidem: quod faciebant eo cultu & ſumptu, vt dicebat, vt noſtrorum temporum domus, quantauis dignitate ac magnificentia, iam tuguria eſſe videantur. Oblitus eſt videlicet vir optimus, tres Romae portas fuiſſe, vt cum eſſent plurimae, humiles illas paſtorum caſas e ſtramentis atque ulua, ſcandulis etiam domicilia per annum prope quingenteſimum contecta, non optimas vias, anguſtiſſimas

ſemitas

ſemitas, vicos non ad normam directos, eam denique vrbis formam ac faciem, vt occupatam eam magis temere in aedificando, quam ſapienter diuiſam fuiſſe fateare. Sed, bone Deus, quo tandem in loco haec dicere audebas? an dum diceres aliquid, ne quid diceres quidem cogitabas? an non verba moderabare? non te ipſe ſuſtentabas? non verebare ne effunderes aliquid, quod nullo refelli negotio poſſet, & maledicendi ſtudio contra dicendi praecepta committeres? Haec ſedes, haec aula, hi parietes, qui in oculos tuos incurrebant, non mouere animum, non reuocare mentem, & te omnino mutum atque elinguem reddere potuerunt? vt qui in re tam aperta conniueas, minus admirer, ſi multa etiam ſint, quae obcaecatus inuidia diſpicere non poſſis. Circumſpice nunc tandem hanc vrbem, atque in omnem eius partem oculos animumque conuerte. Vides eius amplitudinem, maieſtatem, ſplendorem, opera? quam haec ſunt ad vſum bona, praeclara ad aſpectum? non oſtendo tibi, vt olim, vrbem in montibus poſitam, coenaculis ſublatam atque ſuſpenſam, ſed magnam partem in plano explicatam loco, irrigatam fontibus, vijs amplis ac perpetuis diuiſam, deſcriptis vicorum ordinibus, patefactis areis foriſque latiſſimis, tam multis ornatam ac diſtinctam domibus, templiſque, vt ipſa ornamentum quoddam, & templum totius orbis terrae, vti eſt, eſſe videatur. Quae ipſa templa aedificata ſunt, non ex aerarij viſceribus, t

aut

aut praeda prouinciarum ſpoliatarum, cum ſcilicet adminiſtrationis nomine pauper aliquis in diuitem ingreſſus prouinciam, pauperem diues relinquebat: ſed libenter collatis operis, opibus, hereditatibus, pecunia: vt extent illa religionis, non ſuperſtitionis, magnificentiae, non effuſionis, pietatis, non rapinarum monumenta. Non enumerabo domos priuatas aut publicas, ſed neque etiam aedes ſacras, vnius tantum commemoratione contentus. Aſpexiſti ſaepius, ſed fortaſſe non conſideraſti, ampliſſimum illud & religioſiſſimum Apoſtolorum principis in Vaticano templum, ad quod aedificandum & inchoandum cum agerentur fundamenta, non ſolum ſacerdotes ac principes viri, ſed ipſemet imperator, ipſe inquam Conſtantinus, quaſi non ſatis eſſet quod deſtinauerat aurum ad amplitudinem operis, operam ſuam & manum laboremq. contulit: cuius magnificentia templi, non tantum ſanctitas, ita permouit magni ſocium illum Athanaſij, cum Romam ad Iulium veniſſet pontificem maximum, magnae ſimul auctoritatis & pietatis virum Hammonium, vt cum extarent adhuc fere omnia in vrbe monumenta, quae iſte vociferans caeleſtibus operibus aequabat, eo tamen nullum illuſtrius, praeclarius, magnificentius, nullum viſendum magis eſſe teſtaretur. Quid ſi nunc videret immenſam illam & infinitam aedificationem ita deſcriptam atque dimenſam, vt poſterorum inuidiam non modo ſit ſuperatura, ſed etiam gloriam

guebantur, mores corrumpebantur, omnium deniqueꝗ vitiorum ſemina ſerebantur? An ſuſpicabare adoleſcentes malos natura non poſſe euadere, niſi acceſſiſſet etiam diſciplina? Laudabas etiam funerum pompam ac vanitatem: vt vererer ſimul ne laudares funus illud acerbiſſimum, quo corpus aliquando cum exequijs, tibicinibus, naenijs, ricinijs, contra leges duodecim, toto populo proſequente, extulerunt. laudabas igitur funerum pompam: illorum ſcilicet, e quibus propter laudationes, & eas quae praeferebantur imagines, materiam Romanae confundendae hiſtoriae, & fertilem illam deorum ſegetem enatam eſſe, viri doctrina & ſanctitate inſignes prodiderunt. quamquam non mortuos ſolum homines ad immortalitatem & religionem & memoriam conſecrabant, ſed etiam viuos: vt nihil deeſſet vel ad impietatem in Deum, vel ad hominum adulationem. Ridenda enimuero illa fuit illis hominibus, at Chriſtianis execranda, C. Caligulae conſecratio, qui ipſe ſe viuus & prudens, aut imprudens potius & impudens, deorum ciuitate honoribusque donauit: atque vt ne deſideraret aut ſacra, aut ſacerdotem, ei mundri equum, quem maxime diligebat, praeeſſe uoluit: dignus profecto deus tali ſacerdote, ac tali deo ſacerdos. Sed abeamus a nugis, relinquamus aedificia, & quaſi corpus vrbis: veniamus ad animum: animus porro ciuitatum ſunt leges, magiſtratus, ornamenta ciuium, & praecepta uirtutum. Gratificatur

ſicatur mihi de geſtu aduerſarius : opponet ſtatim illam magnificam oſtentationem triumphorum,in quibus ipſe ſibi triumphare videbatur: qui triumphi omnes ſi cum vno tantum Conſtantini de deuicto ad pontem Miluium Maxentio componantur, tantum inter hunc atque illos intereſſe conſtabit, vt illis de hominibus, hoc vero triumphus ipſe de triumphis actus eſſe uideatur: non enim propterea uicerat, ut triumpharet, ſed propterea triumphabat, quia uicerat: neque vero in triumpho portabat ea ſigna quae uicerat, aut quibus uincere alij ſolebant, aquilas, dracones, equos, minotauros, lupos, apros, praeclara inſignia ueterum Romanorum; ſed ſalutis diuinitus reſtitutae hominibus ſignum, quod in caelo uiderat clariſſimis illuminatum ſideribus,crucem: in qua enim, Chriſto duce atque adiuuante,uicerat,in ea Chriſtianus uictor & imperator triumphabat. Et mentionem adhuc facies tuorum imperatorum, & tua illa magniloquentia iactabis, haud ſcio an uana, ſed certe glorioſa,illorum nomina: quaſi uero omnes illi, quos potes comminiſci, ſint aliquo in numero, ſi comparentur non dico cum Clemente, Xyxto, Laurentio, Cornelio, Pancratio, Lucio, Stephano, Marcello, & alijs uiris innumerabilibus, quorum nomina ſunt inſtar aeterni triumphi, ſed cum una aliqua ex ijs puellis, quae in ſumma aetatis infirmitate, & corporis, tanto uirilis robore animi & religionis conſtantia fuerunt, ut nemo ſit ex tuis diuinis

heroibus

heroibus (etiam ſi proferas Attilios, Decios, Fabios, Curtios) Caeciliae, Hagnae, Balbinae, Sabinae, Vibianae, aut acerbitate mortis, aut vero in ipſam patriam amore, & in Deum pietate praeponendus. Et poterat quidem Deus tam illuſtris virtutis admiratione, aut crudelitatis flammam extinguere in pectoribus tyrannorum, aut auram excitare lenitatis. ſed nimirum hoc voluit, vt ne tam fortes, & caeleſtibus muniti praeſidiis animi, qui morte vicerunt, in obſcuro deliteſcerent. Deſcendit egregius laudator a bellicis laudibus ad perpetuas illas alumnas pacis atque otij ingenuas artes ac diſciplinas. leges a Romanis datas populis ac nationibus dicebat: nempe quas ab Athenienſibus & Lacedaemonijs acceperant. Litterarum ſtudia & doctrinarum extollebat: eas ſcilicet, quas cum domi non haberent, aut ſi ſacrae eſſent, ab Etruſcis, aut ſi de rerum natura, de uita, de moribus, a Graecis mutuabantur. Quod quanto nunc melius & iuſtius facere poſſis, non vt rem ipſam oſtentes, ſed vt immortales immortali Deo, ac ſanctiſſimo eius in terris uicario agantur gratiae, pauliſper, ſi videtur, attende. Quod enim deeſt in hac urbe, ad religionis & bonarum artium per totum terrarum orbem propagationem, aut e fundamentis excitatum, aut auctum, & locupletatum Pontificis liberalitate collegium? Nimirum hic eſt Romanum ſeminarium, in quo nobiliſſimum quodque germen Italiae, atque adeo Europae, ad omnem virtutis laudem & pietatis effloreſcit. Hic Germanorum & Pannonio-

rum collegium, in quo non tantum adoleſcentes onerant pectus multarum cognitione rerum & ſcientia, ſed ornant etiam animum Chriſtianis moribus, & inſtitutis. Hic Angli in ſinu communis omniũ matris, communis patris benignitate & clementia, ſuis eiecti finibus, ea ſibi comparant arma, quibus non tantum ipſi redire in patriam, ſed patriae ipſi antiquum decus & ſplendorem reſtituere poſſint. Hic Graecorum natio, quae aliquando apud ſe, & a ſe Romanos dominos eruditos & inſtitutos eſſe gloriabatur, nunc tandem diſcit ſe non tantum ab urbe Roma armis fuiſſe, & virtutibus, ſed ingenio etiam, atque eruditione ſuperatam. Hic nouelli illi ſurculi ex ſilueſtri oleaſtro in felicem translati oliuam, Neophyti, quanto nunc tandẽ meliores fructus in adſcita arbore ferant, quam in natiua, mirantur. Hic noua Pontificis maximi liberalitate, cuius benigne faciendi cõſuetudo in naturã videtur eſſe conuerſa, Maronitae, & doctrina, & religione expoliũtur: vt cũ in ſuam redierint regionem prope ſilueſcentem, eamdem culturam ad ſuos, ad Romanam conſuetudinem & humanitatem excolendos, & quaſi mitigandos, adhibeant. Hic denique generale hoc Societatis IESV collegium, omnium nationum ſeminarium, quo non ex vna aliqua gente aut altera, ſed ex omnibus mittuntur adoleſcentes, qui ſe IESV domino, cuius & nomen praeferunt, dediderunt: vt eiuſdem nomen in omnes perferant terras, & Chriſtianam religionem, Romanamque dignitatem, vel ſanguinis pro-

fuſionẽ

fuſione confirment. Quid dicam, quam multa ſint prompta & parata domicilia ad eos qui vitam vagam atque inopem perſequuntur excipiendos, ad eos qui ſe ipſi ſuis facultatibus ſuſtentare non poſſunt ſubleuandos, ad captos a praedonibus redimẽdos, ad labentes fulciendos, ad lapſos & iacentes erigendos, ad pupillorum educationem, ad virginum collocationem, ad omnium denique defenſionem? Sed commoueri videtur tam vera & inſperata rerum copia adoleſcens: non vrgebo diutius. Inculcauit etiam, atque intruſit neſcio quo modo, correctum a Romanis principibus annum. Egregiam vero correctionem, quae corrigi primum a Conſtantino Magno, nunc vero a ſanctiſſimo domino ac patre optimo Gregorio perfici debuit, ad certiorem deſcriptionem temporum, ac rationem dierum. Eloquens praeterea videri volebat in eloquentiae laudibus. Sed quem omnino habes ex ijs, quorum ingeniũ par dicitis Romano imperio fuiſſe: neque vero illum excipio, in quo vno ipſa videtur eloquentia, quid poſſit, experta: quem inquam habes, quem ſi cum oratore optimo, ac pontifice maximo, Leone compares, non infantem fuiſſe pronunties? qui fortem illum regem ac ſuperbum Attilam, qui victorijs, ac direptionibus vrbium, cum peragraret Italiam, & iam iamque in Romanam ditionem uictorem atque inſolentem immitteret exercitum, ea ſermonis grauitate flexit copiaque dicendi, vt nefarios exultãtis barbari conatus repreſſerit, virumque inuictum armis, vicerit oratione,

& quaſi ferocem equum linguae habenis circumactum ab incepto reuocans curſu longe diuerſam in partem abire coëgerit? Sed quid caſtella oppugno, cum arcem ipſam cauſae expugnare vno impetu poſſim? quando tandem optare potuit tua illa Roma inclyta, quod haec noſtra ſummo Dei beneficio obtinet, ampliſſimum Chriſtianae ſacrarium reip. ſanctiſſimum illud orbis terrae, & auguſtiſſimum, & vere diuinum purpuratorum patrum, & re potius, quam nomine, regum concilium, collegium Cardinalium? Nam quid dicam de beatiſſimo terrarum moderatore, ac paſtore populorum omnium, ad quem omnis immortalis Dei potentia ita tranſlata eſt, vt & regum regna confirmet, & ſtabiliat imperia: vt ad eius pedes, quos ſuppliciter exoſculantur, abijciant ſe ampliſſimi principes orbis terrae, & imperata facturos, non minus libenter, quam vere profiteantur? cuius tanta eſt auctoritas, atque erit dum genus extabit humanum, nimirum Deo proxima, vt vnus aeternae vitae neciſque in homines habeat poteſtatem: ſic, vt vno eius verbo addito, vel tamquam praerogatiua aperiatur caelum, vel tamquam praeiudicio claudatur mortalibus? Quis eſt in omnibus terris ſinus, quae regio, quae inſula: omnes cum terras nomino, non ita arcte anguſteque definio, vt veteres tui faciebant, qui hanc rerum putabant eſſe naturam, vt poſt omnia eſſet Oceanus, poſt Oceanum nihil: ſed eas etiam intelligo terras, de quibus haud ita pridem repertis maxima quaedam & admirabilia, ſed veris tamen

auctoribus nuntiantur. quis eſt igitur in omnibus terris locus, quo etiam Chriſti religio Dei conceſſu penetrauit, quo non & Romae, & Romani Pontificis fama imperiumque peruaſerit: in quo non ſint quamplurimi, qui hanc ipſam vrbem matrem vrbium, & patrem vrbis optimum videre ac venerari cupiant, maximum ex ea re cepiſſe vitae fructum putaturi? Nunc etiam, nunc ipſum, ex vltimis ac remotiſſimis Iaponis partibus, inſulae illius longe maximae, aduentant ac prope adſunt adoleſcentes, homines pernobiles, nullum effugientes longiſſimi laborem itineris, omnia negligentes terrae mariſque pericula, vt in communis tandem aſpectu patris & patriae luce conquieſcant. O beatam vrbem, nouam, Chriſtianam, cui tantus honos, & merito quidem, habetur, ſummo omnium mortalium caeleſtiumque conſenſu, quantum Roma illa priſca ne coniectura quidem aut cogitatione informare potuiſſet. Vere & ex animo, non cauſae ſeruiens, aut loco, aut tempori, dico: nihil vmquam vidit Sol, ſed ne videbit quidem te ſanctius, felicius, auguſtius, ornatius. Faceſſat, taceat, valeat Roma illa praepotens & ſuperba, plena ambitionis, plena impietatum, plena vitiorum: cedat nunc tandem, vt aequũ eſt, paci bellum, corpus animo, imago corpori, veritati vanitas, vmbra Soli. Vos autem, quicumque eſtis huius cauſae domini diſceptatores, iudices, pro mea erga vos beneuolentia admoneo etiam atque etiam, vt quoniam videtis vocari in controuerſiam, non an Romae veteri noua ſuccumbat, ſed an

Chriſtiana ſacrilegae, an ſuperſtitioni pietas, an, quod ferre non poſſunt aures, Chriſtus: ſed hoc ſatis: videte quid agatis, quid decernatis, quid ſtatuatis. quod enim veſtrum de Roma Chriſtiana, idem erit Chriſtianorum omnium de veſtra prudentia & religione iudicium. Ipſa quidem Roma per ſe tanta eſt, atque ita vel omnibus tacentibus laudanda, vt ei nihil nec nouae acceſſione laudis addi, nec veteris detractione imminui poſſit.

DIXI

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. TERTIA

NOLLEM factum, vt inter eas perſonas tam grauis & lubrica nata eſſet de dignitatis principatu contentio, quarũ & auctoritatis, & nominis, & rationum maxima & pene paria momenta ita difficilem reddunt atque implicatam diſceptationem, vt nihil vmquã exiſtimem maioris aut conſilij aut iudicij fuiſſe. Sed hoc profecto eſt proprium Romae, vt, expugnatis rebus omnibus, ſecum ipſa pugnet, & quae orbem terrarum vicit, a ſe ipſa vincatur: ne quid reperiatur vſquam, quod ipſa non vincat. Ergo alias Romani principes in vna ciuitate inter ſe diſſidentes de parti adminiſtratione imperij: nunc Roma ipſa in vrbe vna in duas diuiſa partes, e quibus vtra diſceſſerit ſuperior honeſtiorem faciet alteram, de ampli-

tudine gloriae,ac nominis dignitate contendit. Vt in hac ipſa cauſa facies mihi quaedam & forma obijciatur rerum caeleſtium, in quibus & Solis aſpectum aufert terrae ſui interiectu corporis Luna, & eiuſdem viciſſim Solis radios Lunae aufert ſuae obiectu magnitudinis terra. ita enim ſe res habet: gloriae ſplendorem quaſi Solem vtraque ſpectat Roma,ac totum eum ad ſe omnibus viribus rapere conatur: illa quidem ſuperbius, ſed Chriſtiana modeſtius: altera victorijs pugnat & triumphis, altera Chriſtianis inſtitutis & artibus: altera quaeſitis ſubnixa honoribus,altera contemptis: altera Romulum fortaſſe aut Remum, altera haud paulo maiores Petrum & Paulum producit auctores: altera imperatores,qui pro patria,altera martyres,qui pro Chriſto,& eius propagatione religionis, cuius hæc ipſa vrbs princeps, magiſtra, & moderatrix exiſtit, in eadem vrbe ſanguinem profuderunt. Vtrinque rationes multae, vtrinque allata argumenta quamplurima: vtrimque Roma nata ad imperandum,ad uincendum, ad dominandum, ad rerum potiendum,tot uiris aucta & uirtutibus,ut neceſſe fuerit, ubi ipſa eſſet,ibi imperium eſſe terrarum. Ego quidem,niſi faterer me quadam propenſione uoluntatis cupere ut Chriſtianae Romae melior ſit cauſa, nec ſpeciem boni viri prae me ferrem, nec ſpem etiam afferrem iudicis boni. Illud tamen omnino confirmo,nihil me perſonae, ſed rei daturum: vt videar,nec illius inuidiſſe laudi,nec huius fauiſſe dignitati. Ac primum quidem,quoniam hoc iudicio

vtriuſque Romae gloria diſceptat: ſi me audirent, mallem eſſe inter eas pacis,concordiae,compoſitionis auctor,quam aut iudex,aut arbiter. Dicerem ſcilicet,vnam eſſe atque eamdem hanc atque illam vrbem,& conſpirante, ac plane conflato vtriuſque cõſenſu,communia inter vtramque omnia eſſe oportere. Aut enim haec ſuperioris gloriae ſuccreſcens, ac rediuiua, ex eius nata eſt reliquijs atque oſsibus: aut illa extincta in poſterioris naſcentis ac florentis in dies magis gloria reuixit. vt quod de aui illa dicitur admirabili,quam unam in toto terrarum orbe eſſe dicunt,ut ex ſuo ipſius funere renaſcatur, & ex morte ſibi uitam aeternam propaget, idem de hac ipſa urbe,etiam una omnium nobiliſsima, & in aeternum condita, dici poſſe uideatur. Sed aperte vrget vetus Roma, quae nec parem habere vult alteram: & tacite admonet noua, quae ſuperiorem habere non poteſt, ne diſcerpam Romanam, quae vni Deo referenda eſt accepta,gloriam: adiudicem potius alteri integram, & omnem diiudicem controuerſiam. Et certe maximam fuiſſe antiquioris Romae dignitatem,gloriam,potentiam,non nego: omniaque illa,quae de ea magnifice dicebantur,veriſſima fuiſſe confiteor.Ex omnium enim illa terrarum ſibi obtemperantium quaſi cithara neruorum temperatione varios in cantu ſonos fundentium ſuauem quamdam, & quam exiſtimare facilius poſſum, quam dicere, harmoniam efficiebat. quod etſi ſemper ſum admiratus, nunc tamen magis admiror: quia magis his auditis intel-

ligo:

ligo: quamquam ne ſatis quidem intelligo. ſed illa omnia propterea videntur illi a Deo conceſſa, vt veterem praepararet ad nouam, cui quaſi domicilium comparabatur. Quemadmodum igitur ſi quis veniret in domum ratione aedificatam ac ſplendidam, laudaret plenam ornamentorum quidem illam, & lautae ſupellectilis, magis tamen admiraretur dominum, propter quem illa quaeruntur: ſimiliter cum ſit omnibus notum & exploratum, aedificatam eſſe Romam illam veterem, & ornatam, Deo hoc ipſum moliente, vt in ea aeterna figeretur ſedes homini vni omnium ſanctiſſimo, qui ſummum in omnes imperium ac poteſtatem haberet, ad quem ſcilicet pertineret illius hereditas, quem iuſtiſsimus dominus humani generis conditor & reſtitutor Chriſtus, caelum repetens, reliquit terris, cum ei terras antea commiſiſſet, quod in noua & Chriſtiana vrbe Roma factum eſſe agnoſcimus: ſatis a me (vt arbitror) habebit vetus, nec mihi iraſcetur: habebit etiam gratiam, cum eam a tanto architecto tanta fundatam mole dixerim, tantis inſtructam ornamentis, vt ad tantos eſſet vſus atque honores accommodata. neque enim propterea eius ſplendor laudum extinguitur, ſed magis illuminatur. Quas ob res, diuina primum fretus ope & auxilio, deinde praefatus me nihil gratiae aut inuidiae dare: cum cõſtet Romam veterem diuina prouidentia conditam, inſtructam, auctam, ornatam eſſe, vt Chriſtianae Romae ac religionis, Romani pontificis, atque ampliſsimi eius ſenatus vtilitati at-

que

que honeſtati deſeruiret, quod & ratio & veritas ipſa cōuincit: ſi quid mei iudicij eſt, cuius ſpero vos omnes, qui hic eſtis, viri ampliſsimi, non ſolum teſtes, ſed probatores etiam futuros: ſic ſtatuo, Romam nouam vetere non meliorem modo ac praeſtantiorem, ſed maiorem etiam atque illuſtriorem videri.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. QVARTA

VESTER iſte in me animorum oculorumque coniectus, qui veſtram & praeſentem expectationem ſignificat, & futuram in audiendo diligentiam pollicetur, patres religioſiſsimi, ſumma deinde optimarum diſciplinarum excellentia, ad quarum gloriam conſequendam incitare vos, adoleſcentes ſtudioſiſsimi, ſollemni more, & conſuetudine, hodierna debet oratio, mirum in modum efficiunt, vt minus animatus ad dicendum, & magis conturbatus accedam. Vereor ſcilicet, vt afferre poſſim aliquid, quod aut veſtro ſtudio, aut orationis noſtrae argumento reſpondeat. alteri enim officit, atque obſtat, tum breuitas temporis, tum rei ipſius magnitudo: alteri impedimento eſt meae imbecillitatis conſcientia, a qua perparua mihi ſpes oſtenditur.

ditur, vt queam tantam rem, tam grauem, tam expectatam, ingenio conſequi, verbis expromere, induſtria ſuſtinere. ita cum quae poſſem fortaſſe dicere, tempus non patiatur: quae tempus patitur, illa ego dicere non poſsim: etiam ſi veſtra me benignitas bono animo eſſe iubet, vt magno tamen ſim, ad huc a me ipſe non impetro. Et vero cum diſtraheretur deliberando animus, nec explicarem quid optimum eſſet factu, multaque afferrent ancipitem curam cogitandi: quandoquidem quaſi ſublato ex arce ſigno, annuum, vt ita dicam, ſcholaſticum indictum eſt proelium, iamque inſtructa paene acie, non defuturae ſunt deinceps tubae, non buccinae, non cornua, quae paratiſsimos veluti milites ad pugnandum accendant: viſum eſt, ab eo quod mihi impoſitum eſt munere non abhorrere, ſi ad tam graues vehementeſque ſonitus, quibus vel inertes inflammarentur, noſtra vox praecentionem quamdam adhiberet: abſurda quidem & abſona, ſed cui, opinor, vt Spartanis olim tibijs inter buccinas & lituos, aliquid erit apud vos in acrioribus cohortationibus loci. quippe natura fert, vt qui erecto ſunt atque excelſo animo, quamuis tenui cantu atque obſcuro, exuſcitentur. Quod ſi Spartanus ille poenas legibus ac iudicio dedit, qui procinctus tempore viſus erat ſub tecto: illud ſcitote, adoleſcẽtes, turpe vobis futurum, ſi hac ipſa in re, quae veſtra cauſa ſuſcepta eſt, alias res agatis, aut veſtrae aures peregrinentur. Et Spartae quidem hunc morem fuiſſe accepimus, vt quotieſcumque e caſtris

edu-

educeretur exercitus, in regium tabernaculum milites conuocarentur: vbi cum audiſſent Tyrtaei carmina, in quibus erant conſcripta belli conſilia, damnorum ſolatia, incitamenta virtutum, & eorum inflatu atque inſtinctu, e veſtigio nō fortem tantum, ſed gaudentē etiam ac libentem animum afferrent ad mortem pro patria, ſi opus eſſet, oppetendam. Et quamquam illam Tyrtaei vim ac maieſtatem praeſtare non poſſum: tamen, quoniam vt demiſſum anguſtumque pectus cohortationem non capit, ita altum & exaggeratum non deſiderat, ſpero fore, adoleſcentes, vt, qua ſumma voluntate & egregia animi alacritate eſtis, erigatis mentes aureſque veſtras, & me de ijs ſtudijs, quibus vos & cum fructu, nec ſine laude delectamini, breuiter dicentem diligenter audiatis. Atque vt multis, quae etſi iucunda ſunt, non tamen vtilia, ſi vtilia, non tamen neceſſaria, praetermiſſis, a vobis exordiar, qui tyrones eſtis, id eſt qui admirabili ad dicendum ſtudio concitati, praeceptis vos Grammaticorum informandos dediſtis, vt in ea arte, quae eſt ſolum & fundamentum ceterarum, ponatis tyrocinium: omnem vobis curam in eo defigendam magnopere cenſeo, vt id agatis quod agitis, neque velitis, niſi perfecta re ex animi ſententia, & ex hac ad altiores diſciplinas aditu, ianuaque patefacta, conquieſcere. In parua quidem re conſumetur opera: ſed non parua conſequetur vtilitas. Nam & paruum ſemen eſt, at in eo tamen eſt cauſa magnarum arborum, & ſtirpium. Submoleſtum

ſtum primo erit aſpectu, & minus gratum opus: at ſuaues atque vberes tamquam ex amariore radice fructus, omnes moleſtias, maxima compenſatas iucunditate mitigabunt. Magna fortaſſe conijci impenſa videbitur in fundamenta: ſed ea niſi altius iacta ſint, ſi quid celeriter inaedificaueris, minore omnino fructu, quam ſumptu, celerius ruet. Nolite enim cogitare, exiguam aliquam e Grammatica, quae confeſſione magis hominum quam voluntate laudatur, vtilitatem percipi: cuius veluti medicamentis, niſi ante rudis & integer puerorum animus ad ſapientiam concipiendam, vt lana ſufficitur ad purpuram combibendam, imbuatur, aut vix, aut fruſtra excoletur ijs artibus, quibus exculti qui ſunt, tamquam ex raro quodam genere hominum, ac paene diuino, in clariſſima luce ſuſpici videntur. Vidimus perſaepe magnos viros, neque in mediocribus verſatos, qui Grammaticam pueri neglexerunt, in minimis rebus foediſſime labi, & excellentis doctrinae ſplendorem tam parui artificij ignoratione infuſcare: vnde fit, vt praepoſteris vſi conſilijs, quod imprudentia praetermiſerunt, temporis admonitu reprehendant, & firmata aetate non ſine pudore repetant, quod in puerili ſine ratione omiſerunt. Quae, malum, eſt iſta peruerſitas? quidnam affert ita praeproperam ac praecipitem feſtinationem, vt vmbram magis gloriae conſectans, quam veram gloriam, eas diuitias quaeras, quas numquam compares, aut, ſi forte, ſemper conſtructas & reconditas obſcu-

io in angulo habeas, neque in lucem proferre, aut explicare poſſis? vt haud ſciam an ſatius ſit neſcire aliquid, quam quod ſcias non audere exprimere, ſermonis inopia: & mutum eſſe, quam ita loqui, vt qui te audiant, aut irrideant, aut non intelligant. At multarum rerum cognitione ditor, vt affluentibus copijs. Audio; non tibi tamen licet vti ijs verbis, quibus libet: ſunt omnia ad recte loquendi artem & praecepta reuocanda. Scitum eſt enim, quod Tiberio imperatori minus Latine locuto, & multis aduerſantibus, pertinaciter in errore perſeueranti, non magis libere, quam vere, quidam e Marcellorum familia dixit, ciuitatem Romanam ab imperatore dari hominibus quidem poſſe, verbis non poſſe. ne tibi, quod imperatori non licuit, permiſſum iri exiſtimes. Neque tamen ab hac leui, vt aiunt, diſciplina, ſua abeſt & liberalis quaedam oblectatio, in verborum interpretatione, poëtarum lectione, hiſtoriarum pertractatione, ſermonis elegantia. Age porro, quanta, & quam liquida voluptas eſt, in loquendo numquam titubare, nuſquam errare, vt ſedatum & dilucidum amnem, ſine ſalebris & vllo anfractu fluere, non ſuſtentare verba anxie, vt in ſingulis haeſitantem, non effundere promiſcue omnia, vt de nullo cogitantem? ea vero tanta ac talis eſt, vt qui paululum modo deguſtarint, ſatiari delectatione non poſſint. quod ſtudium, etſi commune eſt omnibus paene gentibus, multo magis eſt proprium Romanorum, quibus non tam praeclarum eſt Latine ſcire,

re, quam turpe neſcire: ita ea res, apud quos nata eſt, apud eoſdem & aucta & ornata eſſe debet. Tenenda eſt igitur vobis, Romani adoleſcentuli, haec vrbana emendate loquendi diſciplina, quae iam prope elabitur e manibus: quod ſi non feceritis, non video quomodo ſit negligentiae vobis offenſio vitanda. Sed ad tyrones nimium multa. Iam vero vos, quos praeclarum ſapientiae ſtudium ad triennium militari propemodum obſtrinxit ſacramento, compellabit oratio: ſiue diſſerendi rationem, ſiue metiendi & ratiocinandi ſubtilitatem, ſiue eas res quae a natura inuolutae videntur, & cauſas, quibus eae res continentur, inueſtigandi prudentiam quaeritis: cuius videlicet ſtudij ea eſt natura atque praeſtantia, vt cum ceterarum humanarum artium gloriam ſuo ſplendore ſuperarit, non extinctis quidem illis eluceat, ſed lucem afferat vniuerſis: in quod ego quotieſcumque vt in hanc vniuerſitatem intueor, ita obſtupefactus ad earum rerum, quas identidem video, cauſas exquirendas excitari me ſentio, vti ſi ſemper nouus ſpectator accederem: vt nec perpetua admiratio quicquam addat magnitudini, nec quotidiana aſſiduitas detrahat nouitati. quid eſt enim, ſiue caelum ipſum, ſiue totam cum vniuerſo mari terram, mente & oratione complecteris, quod non procreatrix illa artium Philoſophia, vbi ſagaciter inſpexerit, & inquirat diligenter, & feliciter inueniat? Procreatricem artium dixi Philoſophiam: quia, ſi recte ratiocinabimur, ab ea diſciplinas ordine omnes, tam-

quam a fonte riuos, deductas eſſe reperiemus: etiam ſi ab hoc capite profluentes ſingulae ſe longè lateque diffuderint: ex quo tamen amplificata eſt ipſius Philoſophiae & vis, & gloria: ne tu ex ea benignitate fontem ipſum benignitatis exhauſtum eſſe arbitrere. Immenſa eſt illius tamquam Oceani amplitudo, nec quorumuis fluminum diuortijs imminuitur: nihil eſt in hac rerum infinitate atque naturae, quod non acerrime contempletur Philoſophus: nihil ita occultum, retruſum, deuium, in cuius ſe cognitionem e rebus antea inueſtigatis non inſinuet. vt eius contemplationis ſpeciem quamdam adumbraſſe videantur ea argumenta, quae ſapientiſſime in Achillis clypeo ex auro atque argento confecta, caecus is, vt dicitur, qui tamen omnem ſcientiam rerum litterarum luce illuminauit, Homerus prodidit. erat ſiquidem in eo admirabiliter efficta (vt nonnulla, bona veſtra venia auditores, breuiter curſimque perſtringam) terra globoſa & ſolida, quam mari alludente caelum complecteretur: Sol ipſe moderator & dux temporum: & longiſſimo ab eo digreſſu, eiuſdem radijs accenſa lumine pleniſſimo Luna: ceterorum item aſtrorum, quibus vt videtur innumerabilibus caelum diſtinctum, & quaſi redimitum apparet, figura, & ſitus: duae praeterea ciuitates: quarum in altera, pacata & quieta, dies feſti agitarentur, conuiuia celebrarentur, iudicia exercerentur: in altera vero, quae bifariam machinis, tormentis, vi, exercitu, & copijs oppugnata, hoſtium impetum

propulſaret, conſilium frangeret, conatum eluderet, omnia calerent bello, ſtreperent armis, arderent caedibus, tumerent inſidijs, vaſtitate exareſcerent, aceruis corporum & pugnantium ſanguine redundarent. viſebantur ex alia parte in opimo & fertili agro quidam glebis ſubigendis exercitati, qui proſciſſum & mollitum ſolum ad ſatus accipiendos praeparabant: pendentes in vinetis ex arboribus vitium vbertate incurueſcentibus maturae vuae: homines vtrobique percipiendis & condendis fructibus occupati. non deerat magnitudo paſtionis, in qua nitidorum greges armentorum propter gelidorum ripas amnium luxuriantes videres. denique, vt multa comprehendam, caelatus erat ordo puerorum & virginum eximia forma, pulcherrimoque veſtitu, qui per manus reſte data ſonum vocis pulſu pedum modulabantur. quibus rebus omnibus ratione & modo diſpoſitis, nemo veſtrum eſt, quin videat, eo commenticio opere, eius ſcientiae, quae eſt rerum diuinarum humanarumque cognitio, imaginem quamdam, parteſque contineri. Hunc vero veri amatores ſapientiae clypeum, eo ſplendore quem tot ſimulacra habent ex auro gemmis diſtincta clariſſimis: ea varietate operum, qua nihil cogitari poteſt elaboratius: ea pulchritudine ac ſpecie, qua illud eſſe decet, quod non Vulcanus neſcio quis, ſed rerum omnium architectus atque opifex Deus effecerit: hunc inquam immenſi pretij atque operis clypeum, quem vobis parens natura, vt Lacaena olim mulier filio

ad bellum eunti,ita commiſit,vt vel morte repraeſentari debeat, ſaluum atque integrum ſeruandum, & in extremo illo diſcrimine,in quo ſumma veſtri ingenij & doctrinae diſceptabit, cum iuſta artificis gloria, nec ſine veſtra laude, tuendum putatote: feratur in proelium, vt referatur, non modo ad vſum pugnae, verum etiam ad pugnantis ornatum: quo quicumque tectus eſt, etiam ſi inter media hoſtium tela verſetur, vinci non poteſt: ſi praecipue addantur opportuniſſima illa ad bellum gerendum, & ad bellatorem inſtruendum, eloquentiae arma: quae & cominus linguam,vti gladium, & eminus calamum,quoddam veluti iaculum,acuere videntur. quibus praeſidijs qui non ad incertam dimicationem,ſed ad exploratam victoriam, ſeptus ac munitus vel in conſertiſſimam hoſtium aciem fidenter irruperit, periculum diſcutiens audacia, fluminis inſtar & fulminis vaſtitatem quacumque ferantur ferentium, per aduerſorum caedem,caeſorum ſtragem,vi ferroque ſibi ad erumpendum aperiet viam. Magna eſt enim,quod neminem veſtrum fugit, inter ſapientiam & eloquentiam,compares paene diſciplinas, & eiuſdem ſocias dignitatis,coniunctio: &, quando neutra ſine altera ſatis firma eſt, periculoſa,nec ſine vtriuſque debilitatione,alterius ab altera diſtractio. vt eloquentia expers ſapientiae, calore & ſucco: ſapientia eloquentiae expers, colore & cultu carere videatur: nec ſatis admirari poſſim inſignem quorumdam, imprudentiam ne dicam, an impudentiam?

tiam? qui negligentia quadam & fuga laboris, dum deſidia deſperationem, deſperatio inuidiam, inuidia obtrectationem parit, vt vni ſint infenſi, ſunt infeſti duabus. certe, dum omnem a Philoſophia verborum remouent ornatum, ipſammet formam deformant ſapientiae: nec eloquentiae quidem inertiam coarguunt, ſed ipſi indicant ſuam. Tu vero (difficile eſt tacere, cum doleas: vos quaeſo auditores veniam iuſto dolori date) Tu inquam perpetuam illam ſapientiae comitem, magiſtram elegantiae, lucem doctrinarum, reginam rerum, dominam animorum, obteris & contundis eloquentiam? at qua fronte? quam perfricuiſti. quo pudore? quem perdidiſti. qua ratione? quam neglexiſti. quibus verbis? quae non inuenis. quorum approbatione? tui ſimilium: vt ex iſtiuſmodi vituperatione ſit eloquentiae maior laudatio. At non ita vos adoleſcentes optimi, optimum bene ſentiendi & diſcendi exemplum, qui cum exiſtimetis verba eſſe leuia ſine grauitate rerum, res obſoletas ſine ſplendore verborum, ita & vera ſciendi, & recte loquendi ſapientiae dare operam conſtituiſtis, vt in vtraque velitis excellere. ſtudete igitur, quod facitis pari diligentia, tum rerum inſtrumento, tum etiam ornamento verborum. Nihil eſt, quod nunc magis vos facere oporteat, aut in poſterum feciſſe delectarit. ita, quod Antiphanes per iocum dicebat: in vrbe quadam voces hieme frigoribus conglaciare, aeſtate demum admiſto calore liquefactas, ad aures accidere: cogitate futurum, vt quae

nunc praecepta in iſta laborum hieme & vmbra conçipitis, adulta aetate, quaſi aeſtate, in clara hominum luce exaudiantur. aut illud potius, quod ſapienter filio praecipiebat Bias, is qui ſapiens habitus eſt vnus e ſeptem, vobiſcum reputate, in adoleſcentia comparandum viaticum ſenectuti. Neque vero vos ſatis armatos, & ad pugnam quae imminet paratos arbitror, ſi earum tantum rerum, quae ſub ſenſus cadunt, cauſarumque rationes teneatis, non ad tenue elimatas, nec omnino explicatas: quod altius ipſum eſt, quam quod Philoſophia, etſi ſe ipſa erigere conetur, humi tamen ſtrata ſuſpicere poſſit. Neque enim hac in militia ita ridiculi eſſe debetis, vt gregarius ille, qui ſub Maximiano Caeſare aduerſus Perſas militabat: quippe, cum captis & direptis hoſtium caſtris in Parthicum ſacculum incidiſſet, pulcherrimum illum, atque egregie conueſtitum, & plenum, quod caput erat, margaritarum maximi pretij, illis in terram excuſſis, vt erat idiota & imperitus, externa pellis ſpecie delectatus, abijt exultans. Hoc ipſum caelum, auditores, tam multis ornatum & illuminatum ſideribus, haec ipſa rerum vniuerſitas, qua nihil nec pictius nec elegantius fingi poteſt, vt ſcitis, a Deo quaedam quaſi pellis extenta eſt. turpe ſit, ſi eius aſpectu tantum, & ſplendore, puerorum more, capti, nihil de eo qui hanc omnem pulchritudinem, quam fabricatus eſt, tuetur, & regit: nihil longius, quam uitae termini poſtulent, ſpe atque animo de uobis ueſtriſque cogitetis. erigen-

da atque excitanda mens, quae numquam acquieſcit, ſed quaſi ignis continuata quadam & perenni motione agitatus in ſublime fertur, ex opaco atque obſcuro loco ad lucem, ex Solis ſpecie, quam in aqua intuetur, ad ipſum ſuſpiciendum Solem: ab effectarum rerum veſtigijs ad effectorem & parentem earum, fidei & rationis geminis quaſi alis, euehenda: intrandum eſt in auguſtiſſimum beatiſſimae illius ciuitatis templum, in quod purus atque integer animus admiſtione corporis & ſordium liberatus euolabit: praediſcenda & quodammodo praecipienda beatorum gaudia: luſtranda animo & cogitatione ſingula: ſpectandum, quantum intendi humana acies poteſt, ſupremum illud maieſtatis numen atque imperium, Deus: Deus, inquam, ille, quem ita vnum in trinitatis plenitudine colimus, vt item trinitatis aequalitatem in vna diuinitate veneremur. agnoſcenda immenſa erga humanum genus Chriſti optimi maximi clementia: qui cum vnicus Dei eſſet filius, ac dominus omnium, homo factus, ex integerrima naſci Virgine: & cum ſe, ne agnoſceretur, famulari veſte in medios immiſiſſet hoſtes (o amorem mirum, o beneuolentiam ſingularem) immortalitatem hominibus morte ſua reddere voluit: in quo etiamſi duae ſint verae perfectaeque naturae, vnam tamen confitemur eſſe perſonam: vt neque naturarum diſtinctio vnitatem perſonae diuidat, neque item perſonae vnitas differentiam confundat naturae. conſalutandi ciuium coetus atque agmina caeleſtium:

ſtium: videndi quos Chriſtus Ieſus ſuo conſecratos ſanguine mortalibus reliquit, qui ad caelum ducerent, gradus: qui etiam ſummus omnium iudex in ſupremo illo die, quo quiſque vt meritus erit, praeſens pretium pro factis feret, aeterna quae recte factis debentur praemia, quae peccatis ſupplicia, decernet. ne multa. armandum eſt caput galea ſalutis, & pectus lata illa & inſigni lorica iuſtitiae, quae non ſolum protegat, verum etiam tela inimicorum ita retundat, vt reflexa in ferientium viſceribus adhaereſcant. Porro haec armatura ex illa eſt vnius reginae artium ac magiſtrae virtutum Theologiae officina petenda, cuius etiam ſupellex pluris aeſtimanda eſt, quam quaecumque poſſeſſiones ceterarum: ita enim diues videtur & locuples, vt omnia ad bonam & beatam vitam ſuppeditet inſtrumenta. O praeclarum ac diuinum munus: ſiquidem id affert, quod eſt maxime hominibus optandum, maximeque neceſſarium. Accipite enim, auditores, veterem orationem ſancti in primis & plurimarum rerum ſcientia ornati viri, quam etiam litterarum monumentis conſignatam reliquit. Nullam diſciplinam magis ſalutarem dicebat hominibus a Deo datam, quam Dei ipſius & rerum diuinarum ſcientiam: cuius ſpe & deſiderio inflammatae mentes, ad omnem religionem & ſanctitatem incitarentur: hinc ciuitatum conſtitutiones, rerumpublicarum adminiſtrationes: hinc mutua inter homines officia: nullum honeſtum laborem, nullum magnum & pulchrum facinus

cinus eſſe, ad quod ſuſcipiendum non Dei cognitio, & multo magis caritas impelleret: magnitudinem vero animi, cupiditatem innocentiae, humanarum rerum deſpicientiam, nullis alijs ſtimulis excitari: cumque hominibus nihil praeſtabilius idem dediſſet Deus, quam animos, huic diuino muneri ac dono nihil eſſe tam vtile, quam quod in ipſo Deo perquirendo & diligendo ſtudium atque opera collocatur: nec enim pietate dominante vitijs locum eſſe omnino, quae ſunt peſtes animorum: nec in Dei regno noxium aliquid poſſe conſiſtere. Quod quo magis intelligeretur, fingere cogitatione aliquem iubebat, Dei amore, qui cognitionis fetus quidam eſt, incenſum quanto fieri poſſit maximo. nemini cenſebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita affectus eſſet, nihil mali agitare mente, nihil peruerſi ratione, nihil praui ſuſpicione ne attingere quidem poſſet. Quocirca nihil eſſe, quod ampliores & magis mirificos fructus afferat homini, quam viam & rationem Dei contemplandi, quae Thelogia dicitur: ſiquidem haec ipſa, quo perfectior eſt, atque excellentior, eo arctius hominem cum Deo coniungit: quae vna coniunctio tanta eſt, tamque praeter ceteras admirabilis, & ſecluſa ab humanis ſenſibus, vt eam neque cuiuſquam oratio conſequatur, neque cogitatio comprehendat. Et ſane, auditores, ita ſe res habet: verus Dei non tantum contemplator, verum etiam amator, ſe in optimo exquirendo vitae ſtatu collocat: cupiditatibus, quibus plerique ſeruiunt, impe-

imperat: & quod Achilles in fabulis dicitur nectaris & ambroſiae medicamine omnis cibi deſiderium depuliſſe, multo hunc minus, deguſtata rerum diuinarum ſuauitate, ſtimulat rerum humanarum fames: ita & quam maxime ſe a corpore reuocat ad animum, & vnius tantum Dei gloriae memor, oblitus rerum ceterarum, nihil abiectum, nihil humile cogitat, nec voluptatem requirens corporis, nec fugiens laborem. Quod ſi quis talis miles, aut princeps potius, ac ſignifer, hoc in numero exiſtit: exiſtere autem non paucos intelligo: ei vero non ego coniectura aliqua opinabili ductus, quaſi diuinans, aut obſcurum aliquid iaciens, ſed Deus ipſe, cuius par eſt & voluntati facultas, & facultati ſcientia rerum futurarum, certam deſpondet magnamque victoriam. Ipſo igitur duce & auſpice, luſtrato exercitu, belli apparatu, ac militum ordine deſcripto, recta militiae ratio & diſciplina praeſcribit, vt quem quiſque a belli magiſtro attributum tenet locum, in eo egregiam operam nauet, & victoriae ſtudens, virtutem virtute vincat, & antiqua ornamenta cumulet nouis. Video, adoleſcentes, veſtro e vultu, qui imago quaedam eſt animi, & ex oculis, qui ſunt indices, vos hortatore non egere; hortationem potius omnem magnitudine expectationis, expectationem porro ipſam factorum gloria ſuperaturos: ſed quod alioquin reprehendendum eſſet, mea erga vos beneuolentia, & temporis excuſatio defendet. quamquam ego quidem hoc tempore, inter medias cohortantium voces, vos

non

non cohortandos, ſed, quoniam ſuſcepimus hoc munus, breui admonendos cenſeo. excitanda eſt enim illa veſtra, numquam quidem languens aut iacens, ſed his paucis diebus ad animi relaxationem datis paulum remiſſa, diligentia. Recordamini illas pulcherrimas cohortationes, quibus aliquando inflammati, non ſolum audiſtis, ſed etiam didiciſtis, nihil eſſe homini nec melius nec dulcius, quam eam, quae eſt cum pietate coniuncta ſcientia. Magna eſt hominum opinio de vobis, magna commendatio ingenij, magna ſpes induſtriae ueſtrae, magnus in litterarum ſcientia & eloquendi ſapientia campus, omnibus apertus curſus ad laudem: facite, vt quod recto conſilio ac flagranti cupiditate ingreſſi eſtis, id ſummo ſtudio & peracri cōtentione exequamini uſque ad extremum. Videte Germani adoleſcentes, quid a uobis florens illa olim tot doctrinarum & ingeniorum copia, nunc accepta tam inſigni calamitate, ſiti veteris ubertatis paene exuſta Germania: quid a vobis Angli, Anglia veſtra deſperata, atque vtinam ne perdita, niſi Deus medicinam faciat, valetudine, interruptis ac fere morientibus vocibus, aut potius ſingultibus, extremo in ſpiritu poſtulet: ea vobis adiuuanda, & quaſi ab inferis diuinitus excitanda eſt. impoſita ſunt illi ab impietate, rerum diuinarum inſcitia, & impudenti diſſolutius viuendi licentia, vulnera: ea ſunt a vobis pietatis, integritatis morum, & ſcientiae remedijs ſananda. habetis domeſtica exempla, & adhuc ſpirantia, eorum, qui cum alios viderent ma-

le

le ſentire, alios nihil omnino curare, alios parum conſtanter in ſuſcepta cauſa permanere, fortes ſe & animoſos ipſi morti offerentes, ceteris quidem admirationem, vobis etiam imitationem facti reliquerunt. Cogitate quid par ſit vos facere flos Italiae, atque adeo Europae, qui in luce Romani Seminarij educati, maximam habetis aduerſariam ſummam, in eam qua nunc eſtis expectationem. Conſiderate quid debeatis omnes, qui in Romano Gymnaſio, vt in quodam Chriſtiani orbis theatro, verſamini. ſunt prope in ſpeculis homines, & omnes obſeruant, quo modo ſe gerat vnus quiſque veſtrum: nec tantum vos amici & ſtudioſi veſtrarum laudum, ſed etiam obtrectatores & maleuoli intuentur. pudeat ab illis veſtram accuſari, ab his videri negligentiam: facite vt alteros iuuet bene uelle, alteros inuidiſſe poeniteat. haec vobis cura ſuſcipienda, haec opera ſumenda eſt: nihil aliud agite, nullum aliud veſtrum eſſe officium ducite, niſi vt quo abundatis ingenio, cum eo ita ſtudium certet, vt in difficili exiſtimatione vtrum praeſtet alteri, vtriuſque non modo laudem, ſed etiam admirationem conſequamini. Proſpectat vos alta ex arce ſummus ille Chriſtianae militiae imperator Gregorius Tertiuſdecimus, qui ſuarum magnitudine virtutum, celſiſſimam, & caelo proximam aequauit ſedem dignitatis: qui etiam non contentus in multiplices ſtudioſorum coetus exercuiſſe omne illud genus liberalitatis, quod a tanta humanitate & poteſtate proficiſci potuit, quaſi regius il-

le ad impenſas augeatur animus, praeclarum hoc aedificat & plenũ dignitatis Collegium, in quo plures verae pietatis & doctrinae appetentes eſſe facilius poterunt, & informari commodius: aeternum ſummae religionis & benificentiae monumentum. Difficile profecto erit, tantam expectationem, tam grauem, tam multorum, vt decet, ſuſtinere: ſed vos ij eſtis, ſi veſtrum noui ardorem mentis ad virtutem, qui quod languorem alijs afferat, eodem acuamini. An vero vobis recuſandus erit, & non prius ultro appetendus labor, tantis muneribus excitatus & commodis? an ab iſta praeclara nobilitate, atque egregia veſtra indole aliquid deſiderari patiemini? non per illos ſanctitate & doctrina praeſtantes viros, quorum ſcripta peruolutatis, atque inſiſtitis veſtigia: non per illas elegantes & ingenuas artes, quarum cupiditate inflammati, omnem cogitationem ad earum ſtudia contuliſtis: non per Deum immortalem, de cuius laude tantum eſtis atque honore ſoliciti. An potuerunt inanis olim gloriolae auidi, caeco quodam impetu concitati, maiore ſtudio mortem expetere, quam ceteri vitam: cogitare, quot cicatrices ferrent corpore, tot praeferre virtutis inſignia, & (quaſi omnium artuum damna & iacturam, omnemque carnificinam, breue quoddam compendium, & leuis cito perituræ quaeſtus gloriae praeponderaret) cruciatus quoſlibet ſubire, dolores excipere, vulneribus obuiam procedere, per fulgentes hoſtium gladios irruere, per flammas currere: at Chriſtianus

ſtianus miles, ad ſolidam aeternamque gloriam natus, exiguos quoſdam labores, qui ſpe minime dubia caeleſtium praemiorum, & caſtiſſima Deo placendi voluntate, non ſolum iucundi, ſed etiam glorioſi videri debent, non minus abiecte & humiliter, quam ignaue & turpiter defugiet; & vbi primum impetum effuderit, veluti quaedam animalia amiſſo aculeo, torpebit? quin potius is eſſe debet, quales vos omnes eſtis, auditores: vt vitam, quae langueſcit inertia, mortem: eam quae labore alitur, etiam ſi laborando deficiat, immortalitatem putet: ac ſe tamquam promptum virum ac ſtrenuum, cui inſitum ſit aut vincere aut emori, mortuum magis, quam viuum, deſiderari velit. Et vos igitur virili virtute praediti adoleſcentes, quando eo animo eſtis, & Deo freti, totos vos in eum mente & voluntate conieciſtis, eumdemque ſpectatis auctorem fructumque victoriae: nolite obſecro per ignauiam amittere, quod vobis eſt in manibus: proſpicite vobis, proſpicite exiſtimationi, proſpicite aeternitati. viget aetas ad ſummam laudem, omnibus rebus ornata: animus valet, quem nihil niſi excelſum magnificumque delectat: magnum quiddam eſt, quod a vobis veſtrum & genus & ingenium, quod hi patres, quorum conſilijs noſtra ſtudia reguntur, quod omnes, qui hic adſunt & veſtris fauent conatibus, clariſſimi viri, non expectant ſolum, ſed etiam poſtulant; qui etiam vos taciti hortari videntur: etſi quae vobis propoſita eſt merces, multo magis quam cuiuſquam ora-

tio, incitare debet. En tandem pleni tot adhortantium vocibus ad veram gloriam, & ad pulcherrimum optimarum artium decus excitati, contendite, vt quae bona de vobis concepta eſt, illa in dies magis magiſque duplicetur opinio. Tempore oblato, ducibus paratis, Dei ipſius beneficio vtimini. nihil eſt enim honeſtius, nihil ſuauius, quam perpetuo ſequi quod iuſtiſſime cupis: vt quod perſequendum cupidiſſime fuerat, aliquando conſequare.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. QVINTA

CYRVS ILLE, quem in ipſo vitae initio ab auo iuſſum interfici, nutritum a cane accepimus, P. A. grandior iam factus, reique ipſius admonitus, cum occupatum a Medis Aſſyriorum regnum ad Perſarum reuocare vellet imperium, Perſepolim vrbem ingreſſus, a populo, quem admonuerat vt adeſſet cum ſecuribus, ſiluam viae circumdatam excindi iubet: lautum poſtridie conuiuium, ijs qui laborauerant, parat. Quo acceptos hilare cum videret alacriores factos, rogat, ſi eorum optio ſit eligendi, praeſentes epulas, aut heſternum laborem, vtrum malint. Cum vna voce audiretur omnium conſenſus praeſentes epulas optantium: heſterno, ſubijcit, labori ſimilem vitam agetis, quamdiu Medis parebitis: ſi me ſequi decre-

decreueritis, epulis hodiernis. Quo facto dictoque, cum expreſſiſſe videretur qua premebantur durae imaginem ſeruitutis, cunctos impulit, id quod volebat, ad bellum Medis inferendum. Vſque adeo facile eſt animos hominum ab ea re abducere, quam ſpecie ad inſpiciendum propoſita, vel inutilem ſibi, vel turpem eſſe iudicarint. Sic Minerua fiſtulas abieciſſe dicitur, cum inflatas turpiter buccas aſpexiſſet in aqua. ſic Lacedaemoniorum pueri fugiebant ebrietatis vitium, cuius deformitatem intuebantur in ſeruis: iracundiam Socratici, cum oris habitum vultumque, ſi forte iraſcerentur, in ſpeculo, magiſtro monente, vidiſſent. Quamobrem hodierna die, qua nouus diſciplinarum aperitur annus, ex quo huic muneri praepoſitus ſum, vt vetere inſtituto, ad earum amorem vos incitem, adoleſcentes, mea haec erit ratio, vt, meliore licet conſilio quam ingenio, expoſitis aliquot malis (quis enim poſſet omnia?) quae in hominem indoctum atque inſipientem cadunt, vos exhorter vehementius, vt ab ijs, quod facitis, omni animique & corporis contentione refugiatis. Iucunda erit oratio, quia vera: nec nimium longa, quia non de rebus incognitis: apta quidem ad id, quo de agimus: quia ex contrariorum contentione, quae ſit ſpecies Sapientiae, ad quam praecurſionem adhibet liberalis eruditio, & qualis pulcherrimarum doctrinarum ſplendor, euidentius apparebit. Video apud quos loquar P. A. non obſcurum eſt quid iudicetis de ſtudio

 littera-

litterarum: nec iudicio veſtro officit amor, qui de iudicio ortus eſt: neque illud ignoro, hanc eſſe doctrinarum gloriam, vt nullis laudibus creſcant, nulla vituperatione minuantur. Et quamquam intelligebam nihil acceſſurum ad earum commendationem, aut ad iudicium de illis veſtrum, ſi dicerem: deceſſurum aliquid arbitrabar de officio meo, ſi tacerem. ſimulque cum praeciperem cogitatione, horum adoleſcentium, qui ſe plurimum veſtra praeſentia illuſtrari putant, quae ſit ingenij indoles, quae diſcendi alacritas: exiſtimabam eos, quicumque admouerentur ſtimuli ſua ſponte currentibus, tantos proceſſus effecturos in ſtudijs ſapientiae, vt nec maiora ſperari de alijs quotcumque, quam de his ſingulis, nec meliora a quibuſcumque praeſtari, quam ab horum quolibet, poſſent. Nempe, nihil aeque fugiendum videbunt viro ingenuo, atque haberi inſipientem, & omnis eruditionis expertem. Si enim vobiſcum reputabitis, adoleſcentes, & hominem rudem ignarumque litterarum vobis conſtitueritis ante oculos, eum ita ſolum, deſertum, deformatum, ſpoliatum ornamentis omnibus, & vacuum bonis intelligetis, vt prorſus nihil abſit, quin ſit miſerrimus. Nec tamen de eo loquor, quem aut propter tenuitatem rei familiaris, pauperem, aut propter obſcuritatem generis, humilem vulgus appelat. Longe alia oratio mea eſt, diſparque ſententia. Nam etſi virum dederis clariſſimis ortum maioribus, refertum pecunia, circumfluentem

copijs,

copijs, abundantem rebus omnibus, vno tantum careat inſtrumento doctrinarum, quas virtus conſequitur: ſi rem ſuis examines momentis, neque ex fucata ſpecie diuitiarum oculi imponant animis: excellentem illam nobilitatem generis, nihil aliud ei contuliſſe reperies, niſi vt infamia notior: opum praeſtantiam, vt inopia maior eſſe videretur. Loquatur mihi iſte, glorioſorum more, aurum argentumque & fundos fructuoſiſſimos, iactet caelo proximas aedes, oſtentet cultam ſeruorum cohortem, explicet gemmeam ſupellectilem: niſi adſit animus, qui haec omnia ex virtute moderetur, res iſtas dicam eſſe ad nequitiam incitamenta: domum, ſplendidum carcerem: aurum, vincula: comitatum, cuſtodiam ſatellitum: reliqua, puerilem & ludicram pompam. Verum ingens praeit & ſequitur famulantium agmen, longeq. venientem puluis oſtendit. Sed aliquis interea non deerit Crates, qui inflato homini, & ſua magnifice circumſpicienti, ſuoſque numeranti, in aurem inſuſurrabit: Miſeret me ſolitudinis tuae. Quid enim ſolum eum eſſe non dixeris, qui ſecum ipſe non eſt, ſecum non loquitur, ſemper ad exteriora ſe porrigit; qui ſi deſeratur a rebus, quas videtur habere, deſeretur ab omnibus? Solus eſt, quia expers doctrinae eſt: miſer eſt, quia ſolus. Et hic ſe beatum eſſe gloriabitur, qui ſolus, expers doctrinae, & miſer eſt? Recte hoc Socraticus Ariſtippus, vt alia quaedam; qui cum interrogaretur, doctus imperito quid intereſſet: Mitte

vtrumque, inquit, nudum ad gentem ignotam: tunc diſcrimen intelliges. In imperito, ſi forte, humanitatis ratio habebitur, in altero, hominis ipſius: & ille, fortaſſe miſeratione, hic, etiam admiratione afficietur. Quod autem oratione dixit; hoc re ipſa expertus eſt Ariſtippus. Cum enim aliquando e naufragio cum conuectoribus Rhodum fuiſſet eiectus, ſtatim in Gymnaſium venit, ibique de Philoſophia, multis audientibus, grauiter & copioſe diſputauit: quod cum eſſet animaduerſum a compluribus, Rhodij tantum homini ignoto honorem habuerunt, tot in eum certatim munera, tantaque congeſſerunt, vt & ſocijs naufragij veſtem miſerit, & omnia quae illis erant neceſſaria, abunde ſubminiſtrarit. Quibus abeuntibus, & quaerentibus, ecquid ſuis vellet nuntiari; (ipſe enim Rhodi aliquandiu manſit,) Dicite, inquit, Cyrenenſibus, vt ea conquirant liberis viatica, quae cum illis vna poſſint e naufragio enatare. Intelligebat profecto vir admirabili ſapientia, aurum atque argentum, ceteraque extra hominem bona amitti non difficile poſſe; doctrinarum poſſeſſionem, atque virtutum, magna illa & vera bona animi, hominis eſſe propria, aeternaque haberi. haec enim qui habent, numquam inopes ab amicis & exiſtimatione eſſe poſſunt: non aliter atque aurum, vbicumque terrarum erunt, magno erunt in pretio, quod dicebat Democritus: & quod Theophraſtus, quocumque ibunt, in ſuam ibunt patriam, & nuſquam peregrini eſſe videbuntur.

His

His qui carent ignoti homines & ſordidi, etiam ſi rebus affluant ceteris, non diuites ſunt aut beati, ſed pauperes & miſeri vocandi. Nempe, mendicum, vt cum eodem loquar Ariſtippo, praeſtat eſſe, quam indoctum. Ille eget pecunia, hic humanitate: & qui pecuniam deſiderat, non deſinit eſſe homo: qui humanitatem, homo eſſe qui poteſt? At, magnum eſt (neque enim tam facile ex animis quorumdam exuri poteſt haec ſententia) magnum eſt, eſſe diuitem, habere laqueata auro & ebore tecta, ſtrata marmore pauimenta, conueſtitos purpura parietes, amplam pecuniam, luxurioſas opes. O occupatam paupertatem nomine diuitiarum. O diuitias omni egeſtate mendiciores: quando nec illis vtuntur imperiti, vt debent, & quo magis abundant, creſcente cupiditate, eo minus explentur: neque enim didicerunt ſapientiam, quae illarum finem modumque praeſcribit. Hanc videlicet vnam aurea iſta mancipia (ſic Socrates appellabat diuites indoctos) effugere non poſſunt, quae res eorum clariſſimas obſcurat, notam. Nam quoties quis dixerit, multum hic aut ille auri habet, atque argenti: eſt contra qui obſtrepat, ſed non habet ſapientiam: plurimum agri poſſidet, pecoris, ſupellectilis: ſed caret ſapientia: annuis ſuis reditibus magnum exercitum alere poteſt: deeſt illi pretioſiſſimus cenſus, ſapientia. Denique omni iſti copiae ſemper opponetur ſapientia: cuius inopia, etiam illa quae laudanda videntur, obruet. Vtinam iſti diuitiarum

amatores, litterarum irriſores, ex aureo illo lecto quem implent pretioſiorem ſe, e molliſſima pluma, in qua ſepelierunt curas ſuas, audirent quae de imperitis diuitibus pauperes dixere ſapientes: quam ſint inter opes inopes, inter honores inglorij, miſeri inter voluptates: expergiſcerentur, mihi credite, atque exilirent, multo citius, quam Dionyſij Damocles, qui exquiſitiſſimas inter epulas fulgentem videbat gladium e lacunari ſeta appenſum equina impendentem ceruicibus. Sed indormiunt tanto bono, & in longum ſpem iacientes ſomniant vigilantes: quod beatam ſibi promittunt atque hilarem vitam ſine labore diſcendi. Turbandum eſſet illis hoc ſomnium, & adimenda viſi iucunditas falſa, & obfutura. Quod ſi voces non proficerent, adhibitis verae gloriae facibus excitandi: ſed tantus eos ſopor oppreſſit, aut potius ſtupor, vt non ſentiant: lapides ſunt. Et duriores lapide dicebat eos eſſe Stilpon, qui negligerent animi cultum. Viſo olim Gorgonis ore homines legimus in lapides fuiſſe conuerſos. Triſte hoc malum ne ales pateretur Perſeus, Minerua duce, caput illud cinctum anguibus, aſpiciens ipſius imaginem in pellucenti clypeo, abſcidiſſe dicitur auerſo volatu. E Gorgonis porro ſanguine volucer Pegaſus exortus eſt, qui ictu vngulae Muſis fontem Parnaſſum aperuit. Non haec temere conficta a magiſtris ſapientiae: admirabile quiddam, & aptum ad vitam inſtituendam, ſub fabulae inuolucro latet. Gorgonis caput rerum terrenarum cupi-

cupiditas eſt, quae hominis obſtupefacit ſenſum, & lapideum facit. Ad hanc auellendam, erigendus animus eſt alis, id eſt rerum contemplatione caeleſtium: quoad mortalium vſui non tradens ſe, ſed commodans, coërceat omnem cupiditatem, auctore Sapientia. Hinc pinnata Fama ſe extollit, quae virtutes in obſcuro eſſe non ſinit, poëtaſque & oratores, illos Muſarum alumnos, auctores illos perennis aeternitatis, exuſcitat, vt omne flumen orationis & ingenij conferant ad viri ſapientis gloriam laudeſque celebrandas. Sunt enim ſapientes, vt ad iucundiora deflectat oratio, interioribus inſtructi litteris, e raro quodam genere hominum, ac paene diuino: quorum nomina audimus cum admiratione, vt conſecutorum ſummam condicionis humanae. Et vero nulla oratio eſt, quae ſapientis laudem comprehendat. Quicquid de eo dicitur, minus eſt. Nam ſi eum dixeris integrum eſſe hominem, atque ab omni culpa abhorrentem, parum eſt: iuſtiſſimum, omniſque officij diligentiſſimum, parum eſt: documentum omnibus virtutis, pietatis, innocentiae: adhuc parum eſt. Deo proximus eſt. Magnum hoc verbum, auditores, ſed verum. Et deos eſſe dicebat Demades viros doctos. Quid enim eum hominem appellem, cuius conſulta pro reſponſis, verba pro effatis habentur: cuius inſtitutum omne, & conſilium, lex quaedam & norma videtur eſſe actionum humanarum: cuius purae & liquidae mentis agitatio ſeſe a rebus inferis ab-

 ſtrahit,

ſtrahit, vt aſcendat ad ſuperas, & rimetur arcana caeleſtia: cuius fecundum pectus auguſtiſſimum Sapientiae templum, facundum os ampliſſimum Eloquentiae flumen eſſe videatur? Audite audite P.A. quid de ijs ſenſerit & ſcripſerit incredibili vir ſanctitate & eloquentia Hieronymus. Quid valeat, inquit, apud homines ſaeculi eloquentia, & ſapientia ſaecularis, teſtes ſunt Demoſthenes, Tullius, Plato, Xenophon, Theophraſtus, Ariſtoteles, & ceteri Oratores, ac Philoſophi: qui velut reges habentur hominum: & praecepta eorum, non vt praecepta mortalium, ſed quaſi oracula accipiuntur deorum. Vnde & Plato dicit, felices fore reſpublicas, ſi aut Philoſophi regnent, aut reges philoſophentur. Magnum teſtimonium viri magni, quod & veſtro probatur aſſenſu. Ex quo etiam admoneri videmur, vt quandoquidem vera ſapientia, de qua loquimur, hominem, quantum quidem mortalitati licet, ſimilem facit Deo, id quale ſit, enodatius explicemus. Iuuabit hoc noſtros adoleſcentes, qui uidebunt, quo rerum ſcientia referatur: ad quod ueluti ſidus nauigantes in hoc Oceano litterarum dirigant curſum: & ad perſpectam rei pulchritudinem remis veliſque omni feſtinatione properabunt. Duabus praecipue rebus homines proxime ad Deum accedere aiebat Pythagoras, veritate, & beneficentia: addamus & nos, vt expleatur numerus, ſi placet, alias duas, vitae ſecuritatem, & nominis aeternitatem haec enim omnia conueniunt in virum

per-

perfectè ſapientem: vt ex his conflatum illum, non appellemus hominem, ſed inter homines, vt dixi, veneremur vt Deum. Ac primum, quam ſit amator veritatis, vel ex eo colligi poteſt, quod in eius ſemper inquiſitione verſatur. neque enim aliud agit, cum in omni contemplatione & diſputatione venatur efficientiam rerum, earumque naturam. Ergo e prima & diuina Philoſophia rerum omnium principia: ex ea quae eſt de natura, effectorum cauſas, & modos: e Geometria, Arithmetica, Muſica, quantitatis proprietates, & harmoniam ſcrutatur: & inuenta deinde replicans initia, iterumque componens, quaſi per gradus eo progreditur tandem, vt defigens obtutum in Deo, quaſi in ſpeculo, intueatur omnia, quae ab illa admirabili continuatione rerum & ſerie pulcherrime manant. Hinc vbi deſcenderit, quaſi interpres & internuntius caeleſtium, communicabit eorum myſteria mortalibus. ita factum ab Anaxagora, qui caelo adhuc ſereno imbrem: a Pherecide, qui naufragium mari tranquillo: ab Anaximandro, qui motum terrae: ac ne plures memorem, a Thalete Mileſio, qui olearum vbertatem, & defectionem Solis fore praenuntiauit. Nec vero minus ad veritatem illud pertinet, quod non in tenebris, vt ceterorum mortalium, mens ſapientis habitat, ſed in luce clariſſima. Praeclare enim Ariſtoteles: quemadmodum viſus lumen accipit ab aëre circumfuſo, ſic perfecta mens a liberalibus diſciplinis. ita, ſine erroris ſuſpicione, rerum omnium

vim,

vim, originem, progreſſionem videt, caligine depulſa. Ex quo fit, vt nec aliter ſentiat, ac ſit rei natura: nec loquatur aliter ac ſentiat: perpetuamque habeat & magnam in ratione & oratione conſtantiam. Quod ſi quaeras de benignitate, ea tanta eſt, vt nullus mortalium mortalibus prodeſſe plus velit, aut poſſit. hic enim eſt, qui cum verum videat, & doceat, maximis hominum animos liberat erroribus: qui e denſiſſimis tenebris, vt illuſtret vitae commoda, diuinum lumen extollit: qui ducem ſe certiſſimum ſequentibus praebet, & rectum iter oſtendit: quo praeceptore in tranquillitate iucundiſſime viuitur, cupiditatum ardore reſtincto: vt magnus ille luſtrator terrarum, domitor ferarum, liberator gentium, Hercules, non tot affecerit beneficijs vnam aut alteram nationem, quot hic afficere poteſt vniuerſas. Hic docet Deum colere, homines diligere, ſeruare in rebus omnibus aequitatem, prae animi voluptate, corporis deſpicere, expetere laborem pro gloria, &, quod eſt omnium maximum, maximeque difficile, ſecunda moderate, aduerſa patienter ferre. Nihil illo vtilius in pace, ad animos formandos: nihil in proelijs, ad acuendos: omnibus auxilio prodeſt, vel conſilio. Vnus denique eſt illo digniſſimus elogio, quo nullum erat illuſtrius: Bono publico natus. Equidem & Alcibiadem exiſtimo, ſi ea, quae a Socrate didicerat, tenere voluiſſet, futurum Athenarum ciuitati vtiliorem fuiſſe: & Alexandrum, ſi Geometriam diſcere perrexiſſet, viſa

per-

perparua mundi ſede, recuſaturum Magni cognomen; in re tam puſilla, cuius ne minimam quidem partem occupaſſet. Eodemque modo de Dionyſio & Caeſare iudico: quorum vterque, propter eum quem ſibi opinionis errore finxerat principatum, neglexit Philoſophiam. At fuerunt homines docti: fuerint ſane. nos non inornatam, aut ſolam, ſed ornatam quaerimus virtutum comitatu, inſtructamque doctrinam. Etenim ſapientem cum voco, eum intelligo, cuius vita a doctrina non diſſentiat. Quod ſi in animum immoderatum atque improbum, vt paulo preſſius agam, eloquentia inciderit, aut quantauis rerum ſcientia: hic qui eas habet, non vere eloquens, aut vllius rei ſciens eſſe poterit. Quid? eum putatis dici eloquentem, qui controuerſiam ſententiolis vibrantibus pingit, qui delectis verborum floſculis, vt teſſerulis in emblemate vermiculato, orationem apte diſtinguit, numeroſeque componit: aut piloſophum, qui tortuoſo quodam genere diſputandi, & fallacibus concluſiunculis, tum denique melius ſe ſcire arbitratur, cum in magna auditorum corona maius exclamat: & qui vtrumque non incommode facit, etiam ſi cetera deſint animi bona, ſapientem videri? Nec diuites, vt dicebat Anacharſis, erant Athenienſes, qui vtebantur tantum pecunia ad numerandum: nec iſti, mea quidem ſententia, ſcientes, tantum abeſt vt ſapientes, qui vtuntur dumtaxat ſcientia ad ſciendum, non etiam ad honeſte recteque viuendum.

uendum. Errant, & vehementer errant, qui hoc ſentiunt. Longe aliud eſt Aud. ſapientia. Sapiens nempe dicendus eſt is, qui in praeculto ac praeparato optimis artibus animo habet illud bonum, quo nihil maius in terris homini datur, vt hominibus proſit: quod vnum cum ſit, omnia complectitur, eo fulgore, vt ceteris afferat obſcuritatem. Sed iam eo reuocemus orationem, vnde quidam nos aeſtus illius, non rerum ordo deduxit. Et ſequitur illud tertium, vt de ſapientis noſtri ſecuritate & animi tranquillitate dicamus. Quamquam mihi hoc cogitanti lux quaedam oboritur, & pulcherrima ſapientis imago oculos atque animum rapit, dum ſeſe in altiſſimo vertice oſtentat, vbi ſuperior eſt hominum faſtigio, in propiore caelitibus loco. Dicas eum eſſe in Olympo monte, vbi lux ſemper clariſſima, numquam tenebrae: quies placidiſſima, quam nulla perturbet violenta tempeſtas, nullus ventorum furor exagitet. Fortunam prudentes multi, ſi vlla modo Fortuna eſt, fecerunt Prudentiae filiam: nec inſipienter fortaſſe aliquis e Sapientia natam dicet eſſe mentis tranquillitatem. Exaggeratus quippe animus, humana contemnens, nulli rei aduerſae cedens, ſemper inuictus, nec inani ſpe erigitur, nec deprimitur metu. conceſſit in Sapientiae ſacrarium, vbi nullus auditur importunus ſtrepitus, nullus eſt curarum profanarum locus. ſpernit, quod caput eſt, geminas illas animorum peſtes, diuitiarum cupiditatem, & voluptatem. Diues enim &

potens ſui diuitias ſibi fecit nihil appetendo: nec magno aeſtimat incertas illas opes & inanes, quarum nec laus in copia, nec culpa in penuria eſt. Nimirum illas poſſidet, quae nec eripi nec ſurripi poſſunt, quae beatum faciunt poſſidentem. Voluptatem deinde aſpernatur, blandiſſimam illam dominam, malorum omnium caput, lenam illam ſui, & veneficam, quae imponit hamo eſcam, quam ſcit piſciculos appetituros. Habet enim veram illam ac ſolidam voluptatem, cui nullum eſt faſtidium finitimum, nulla ſatietas: quae non relinquit cauſas poenitendi. Extinguitur lumen ſtellulae in luce Solis: voluptas corporis, vbi adeſt animi, ne nominatur quidem. Qualem igitur putatis locum, quam tutum, quam clauſum, in quo conſtituit doctrina ſapientem? Nihil tam munito vallo & tam vallato munimento Natura praecluſit, quo non penetret audacia, modo aliqua ſpes conandi relinquatur. Is tantum inexpugnabilis murus eſt, quem extruit animo Sapientia. Hic ſtat ille ſuis ſeptus virtutibus, & humana omnia infra ſe poſita putat. & quamquam circum tonent arma, & aſſiliant tela: irritos ridet conatus: & iacula, quae ad ſe non perueniunt, nihil perterritus, e celſiſſima turre deſpectat. Ac ne quis ſit, qui nimium me dicat tribuere ſapienti, qui eum ex hominibus eximam. Ego vero illum hominem eſſe non obliuiſcor: nego etiam fieri poſſe, quin, vt homo eſt, humanis ſaepe tentetur affectibus. neque enim ferri naturam illi affingimus: ſed ita

conſtitutum eſſe animo arbitror, vt propterea non inducatur ad faciendum aliquid, quod non ſit cum virtute coniunctum. Similem eſſe dixeris cauti admirabili iuxta Harpaſam oppidum Aſiae, quae vno digito cum ſit mobilis, ſi toto impellatur corpore reſiſtit: petitur quidem ille multis perturbationibus (quis enim viuentium hoc effugiat?) ſed non vulneratur: premitur, ſed non opprimitur: & proceræ ritu palmae, cum oneratur, nititur contra pondus: quo maior laus eſt fuiſſe in magna rerum varietate vnum, & in varia agitatione conſtantem. Conſtantiam autem, non ſimulatam, ſed propriam habet: nec ſerenos vultus induit nubilis mentibus: ita nullus turbo tantus eſt, vt infuſcet illius caeli tranquillitatem. Expectatis Aud. opinor, dum abſoluam quartum, vt ita dicam, elementum ſapientis, nominis aeternitatem: quod quia perſpicuum per ſe eſt, longiorem orationem non deſiderat. Nemo enim veſtrum eſt, qui neſciat, cetera omnia quae ab homine poſſidentur, vel ante hominem, vel certe cum homine ipſo eſſe peritura: ſapientiam animae ornamentum cum anima aeternitatem habere. Quod ſi dixit Euripides: Mortalium mortalis eſt felicitas: de externa felicitate locutus videtur. Planius multo Metrodorus, & plenius: qui cum ſcripſiſſet in conſolatione ad ſororem: Mortale eſt omne mortalium bonum: bona intelligens vulgaria: ad ea, quaſi ſe corrigens, adiungit: Nam illud vnum bonum non moritur, certum eſt ſempiternumque, ſapientia.

pientia, & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Et quidam e numero poëtarum:

Nil non mortale tenemus,
Pectoris exceptis ingeniíque bonis.

Vnde enim illa, non iam virorum, ſed heroum nomina, numquam ſine honoris praefatione ponenda, quibus ſemper aſſurgimus? eloquentes illi aç ſapientes, qui ſui imitandi cupiditatem fecerunt multis, ſpem omnibus abſtulerunt, Solones, Socrates, Ariſtidae, Pythagorae: & ne externos tantum numerem, Catones, Laelij, Rutilij: & illa Chriſtianorum lumina, Ambroſij, Auguſtini, Baſilij, Gregorij: vnde inquam habent illa nomina, vt tot iam ſaeculis vixerint, & victura ſint in omnem aeternitatem, niſi a ſpiritu ſapientiae? Haec ea eſt, quae, vt ambroſiam Thetis Patrocli corpori, vt illud ſeruaret incorruptum, ſi virtutem hominis animo infuderit, eius nomen reddet omni tempore glorioſum. Sapientem Medeam fuiſſe volebat Diogenes, non veneficam: quae effeminatos quos accepiſſet homines, & molles, eorum corpora exercitatione & laboris patientia faceret robuſtiora. Hinc diſſipatam fabulam, quaſi coquendis carnibus reſtitueret ſenibus iuuentam. Hoc ſi de muliere ſapiente, quid de ipſa dicemus Sapientia, quae alumnos ſuos donat immortalitate? quos videlicet ita fouet, vt & viuentes orbem terrarum impleant gloria nominis, & mortui viuant in memoria viuorum: qui fructus eſt vitae iucundiſſimus: ſemperque relinquant poſteris aliquid, quo

vtrumque, inquit, nudum ad gentem ignotam: tunc diſcrimen intelliges. In imperito, ſi forte, humanitatis ratio habebitur, in altero, hominis ipſius: & ille, fortaſſe miſeratione, hic, etiam admiratione afficietur. Quod autem oratione dixit; hoc re ipſa expertus eſt Ariſtippus. Cum enim aliquando e naufragio cum conuectoribus Rhodum fuiſſet eiectus, ſtatim in Gymnaſium venit, ibique de Philoſophia, multis audientibus, grauiter & copioſe diſputauit: quod cum eſſet animaduerſum a compluribus, Rhodij tantum homini ignoto honorem habuerunt, tot in eum certatim munera, tantaque congeſſerunt, vt & ſocijs naufragij veſtem miſerit, & omnia quae illis erant neceſſaria, abunde ſubminiſtrarit. Quibus abeuntibus, & quaerentibus, ecquid ſuis vellet nuntiari; (ipſe enim Rhodi aliquandiu manſit,) Dicite, inquit, Cyrenenſibus, vt ea conquirant liberis viatica, quae cum illis vna poſſint e naufragio enatare. Intellige bat profecto vir admirabili ſapientia, aurum atque argentum, ceteraque extra hominem bona amitti non difficile poſſe, doctrinarum poſſeſſionem, atque virtutum, magna illa & vera bona animi, hominis eſſe propria, aeternaque haberi. haec enim qui habent, numquam inopes ab amicis & exiſtimatione eſſe poſſunt: non aliter atque aurum, vbicumque terrarum erunt, magno erunt in pretio, quod dicebat Democritus: & quod Theophraſtus, quocumque ibunt, in ſuam ibunt patriam, & nuſquam peregrini eſſe videbuntur.

His

His qui carent ignoti homines & ſordidi, etiam ſi rebus affluant ceteris, non diuites ſunt aut beati, ſed pauperes & miſeri vocandi. Nempe, mendicum, vt cum eodem loquar Ariſtippo, praeſtat eſſe, quam indoctum. Ille eget pecunia, hic humanitate: & qui pecuniam deſiderat, non deſinit eſſe homo: qui humanitatem, homo eſſe qui poteſt? At, magnum eſt (neque enim tam facile ex animis quorumdam exuri poteſt haec ſententia) magnum eſt, eſſe diuitem, habere laqueata auro & ebore tecta, ſtrata marmore pauimenta, conueſtitos purpura parietes, amplam pecuniam, luxurioſas opes. O occupatam paupertatem nomine diuitiarum. O diuitias omni egeſtate mendiciores: quando nec illis vtuntur imperiti, vt debent, & quo magis abundant, creſcente cupiditate, eo minus explentur: neque enim didicerunt ſapientiam, quae illarum finem modumque praeſcribit. Hanc videlicet vnam aurea iſta mancipia (ſic Socrates appellabat diuites indoctos) effugere non poſſunt, quae res eorum clariſſimas obſcurat, notam. Nam quoties quis dixerit, multum hic aut ille auri habet, atque argenti: eſt contra qui obſtrepat, ſed non habet ſapientiam: plurimum agri poſſidet, pecoris, ſupellectilis: ſed caret ſapientia: annuis ſuis reditibus magnum exercitum alere poteſt: deeſt illi pretioſiſſimus cenſus, ſapientia. Denique omni iſti copiae ſemper opponetur ſapientia: cuius inopia, etiam illa quae laudanda videntur, obruet. Vtinam iſti diuitiarum

amatores, litterarum irriſores, ex aureo illo lecto quem implent pretioſiorem ſe, e molliſſima pluma, in qua ſepelierunt curas ſuas, audirent quae de imperitis diuitibus pauperes dixere ſapientes: quam ſint inter opes inopes, inter honores inglorij, miſeri inter voluptates: expergiſcerentur, mihi credite, atque exilirent, multo citius, quam Dionyſij Damocles, qui exquiſitiſſimas inter epulas fulgentem videbat gladium e lacunari ſeta appenſum equina impendentem ceruicibus. Sed indormiunt tanto bono, & in longum ſpem iacientes ſomniant vigilantes: quod beatam ſibi promittunt atque hilarem vitam ſine labore diſcendi. Turbandum eſſet illis hoc ſomnium, & adimenda viſi iucunditas falſa, & obfutura. Quod ſi voces non proficerent, adhibitis verae gloriae facibus excitandi: ſed tantus eos ſopor oppreſſit, aut potius ſtupor, vt non ſentiant: lapides ſunt. Et duriores lapide dicebat eos eſſe Stilpon, qui negligerent animi cultum. Viſo olim Gorgonis ore homines legimus in lapides fuiſſe conuerſos. Triſte hoc malum ne ales pateretur Perſeus, Minerua duce, caput illud cinctum anguibus, aſpiciens ipſius imaginem in pellucenti clypeo, abſcidiſſe dicitur auerſo volatu. E Gorgonis porro ſanguine volucer Pegaſus exortus eſt, qui ictu vngulae Muſis fontem Parnaſſum aperuit. Non haec temere conficta a magiſtris ſapientiae: admirabile quiddam, & aptum ad vitam inſtituendam, ſub fabulae inuolucro latet. Gorgonis caput rerum terrenarum cupi-

cupiditas eſt, quae hominis obſtupefacit ſenſum, & lapideum facit. Ad hanc auellendam, erigendus animus eſt alis, id eſt rerum contemplatione caeleſtium: quoad mortalium vſui non tradens ſe, ſed commodans, coërceat omnem cupiditatem, auctore Sapientia. Hinc pinnata Fama ſe extollit, quae virtutes in obſcuro eſſe non ſinit, poëtaſque & oratores, illos Muſarum alumnos, auctores illos perennis aeternitatis, exuſcitat, vt omne flumen orationis & ingenij conferant ad viri ſapientis gloriam laudeſque celebrandas. Sunt enim ſapientes, vt ad iucundiora deflectat oratio, interioribus inſtructi litteris, e raro quodam genere hominum, ac paene diuino: quorum nomina audimus cum admiratione, vt conſecutorum ſummam condicionis humanae. Et vero nulla oratio eſt, quae ſapientis laudem comprehendat. Quicquid de eo dicitur, minus eſt. Nam ſi eum dixeris integrum eſſe hominem, atque ab omni culpa abhorrentem, parum eſt: iuſtiſſimum, omniſque officij diligentiſſimum, parum eſt: documentum omnibus virtutis, pietatis, innocentiae: adhuc parum eſt. Deo proximus eſt. Magnum hoc verbum, auditores, ſed verum. Et deos eſſe dicebat Demades viros doctos. Quid enim eum hominem appellem, cuius conſulta pro reſponſis, verba pro effatis habentur: cuius inſtitutum omne, & conſilium, lex quaedam & norma videtur eſſe actionum humanarum: cuius purae & liquidae mentis agitatio ſeſe a rebus inferis ab-

perfecte ſapientem: vt ex his conflatum illum, non appellemus hominem, ſed inter homines, vt dixi, veneremur vt Deum. Ac primum, quam ſit amator veritatis, vel ex eo colligi poteſt, quod in eius ſemper inquiſitione verſatur. neque enim aliud agit, cum in omni contemplatione & diſputatione venatur efficientiam rerum, earumque naturam. Ergo e prima & diuina Philoſophia rerum omnium principia: ex ea quae eſt de natura, effectorum cauſas,& modos: e Geometria, Arithmetica, Muſica, quantitatis proprietates, & harmoniam ſcrutatur: & inuenta deinde replicans initia, iterumque componens, quaſi per gradus eo progreditur tandem, vt defigens obtutum in Deo, quaſi in ſpeculo, intueatur omnia, quae ab illa admirabili continuatione rerum & ſerie pulcherrime manant. Hinc vbi deſcenderit, quaſi interpres & internuntius caeleſtium, communicabit eorum myſteria mortalibus. ita factum ab Anaxagora, qui caelo adhuc ſereno imbrem: a Pherecide, qui naufragium mari tranquillo: ab Anaximandro, qui motum terrae: ac ne plures memorem, a Thalete Mileſio, qui olearum vbertatem, & defectionem Solis fore praenuntiauit. Nec vero minus ad veritatem illud pertinet, quod non in tenebris, vt ceterorum mortalium, mens ſapientis habitat, ſed in luce clariſſima. Praeclare enim Ariſtoteles: quemadmodum viſus lumen accipit ab aëre circumfuſo, ſic perfecta mens a liberalibus diſciplinis. ita, ſine erroris ſuſpicione, rerum omnium

vim,

vim, originem, progreſſionem videt, caligine depulſa. Ex quo fit, vt nec aliter ſentiat, ac ſit rei natura: nec loquatur aliter ac ſentiat: perpetuamque habeat & magnam in ratione & oratione conſtantiam. Quod ſi quaeras de benignitate, ea tanta eſt, vt nullus mortalium mortalibus prodeſſe plus velit, aut poſſit: hic enim eſt, qui cum verum videat, & doceat, maximis hominum animos liberat erroribus: qui e denſiſſimis tenebris, vt illuſtret vitae commoda, diuinum lumen extollit: qui ducem ſe certiſſimum ſequentibus praebet, & rectum iter oſtendit: quo praeceptore in tranquillitate iucundiſſime viuitur, cupiditatum ardore reſtincto: vt magnus ille luſtrator terrarum, domitor ferarum, liberator gentium, Hercules, non tot affecerit beneficijs vnam aut alteram nationem, quot hic afficere poteſt vniuerſas. Hic docet Deum colere, homines diligere, ſeruare in rebus omnibus aequitatem, prae animi voluptate, corporis deſpicere, expetere laborem pro gloria, &, quod eſt omnium maximum, maximeque difficile, ſecunda moderate, aduerſa patienter ferre. Nihil illo vtilius in pace, ad animos formandos: nihil in proelijs, ad acuendos: omnibus auxilio prodeſt, vel conſilio. Vnus denique eſt illo digniſſimus elogio, quo nullum erat illuſtrius: Bono publico natus. Equidem & Alcibiadem exiſtimo, ſi ea, quae a Socrate didicerat, tenere voluiſſet, futurum Athenarum ciuitati vtiliorem fuiſſe: & Alexandrum, ſi Geometriam diſcere perrexiſſet, viſa

per-

perparua mundi ſede, recuſaturum Magni cognomen, in re tam puſilla, cuius ne minimam quidem partem occupaſſet. Eodemque modo de Dionyſio & Caeſare iudico: quorum vterque, propter eum quem ſibi opinionis errore finxerat principatum, neglexit Philoſophiam. At fuerunt homines docti: fuerint ſane, nos non inornatam, aut ſolam, ſed ornatam quaerimus virtutum comitatu, inſtructamque doctrinam. Etenim ſapientem cum voco, eum intelligo, cuius vita a doctrina non diſſentiat. Quod ſi in animum immoderatum atque improbum, vt paulo preſſius agam, eloquentia inciderit, aut quantauis rerum ſcientia: hic qui eas habet, non vere eloquens, aut vllius rei ſciens eſſe poterit. Quid? eum putatis dici eloquentem, qui controuerſiam ſententiolis vibrantibus pingit, qui delectis verborum floſculis, vt teſſerulis in emblemate vermiculato, orationem apte diſtinguit, numeroſeque componit: aut piloſophum, qui tortuoſo quodam genere diſputandi, & fallacibus concluſiunculis, tum denique melius ſe ſcire arbitratur, cum in magna auditorum corona maius exclamat: & qui vtrumque non incommode facit, etiam ſi cetera deſint animi bona, ſapientem videri? Nec diuites, vt dicebat Anacharſis, erant Athenienſes, qui vtebantur tantum pecunia ad numerandum: nec iſti, mea quidem ſententia, ſcientes, tantum abeſt vt ſapientes, qui vtuntur dumtaxat ſcientia ad ſciendum, non etiam ad honeſte recteque viuendum.

uendum. Errant; & vehementer errant, qui hoc ſentiunt. Longe aliud eſt Aud. ſapientia. Sapiens nempe dicendus eſt is, qui in praeculto ac praeparato optimis artibus animo habet illud bonum, quo nihil maius in terris homini datur, vt hominibus proſit: quod vnum cum ſit, omnia complectitur, eo fulgore, vt ceteris afferat obſcuritatem. Sed iam eo reuocemus orationem, vnde quidam nos aeſtus illius, non rerum ordo deduxit. Et ſequitur illud tertium, vt de ſapientis noſtri ſecuritate & animi tranquillitate dicamus. Quamquam mihi hoc cogitanti lux quaedam oboritur, & pulcherrima ſapientis imago oculos atque animum rapit, dum ſeſe in altiſſimo vertice oſtentat, vbi ſuperior eſt hominum faſtigio, in propiore caelitibus loco. Dicas eum eſſe in Olympo monte, vbi lux ſemper clariſſima, numquam tenebrae: quies placidiſſima, quam nulla perturbet violenta tempeſtas, nullus ventorum furor exagitet. Fortunam prudentes multi, ſi vlla modo Fortuna eſt, fecerunt Prudentiae filiam: nec inſipienter fortaſſe aliquis e Sapientia natam dicet eſſe mentis tranquillitatem. Exaggeratus quippe animus, humana contemnens, nulli rei aduerſae cedens, ſemper inuictus, nec inani ſpe erigitur, nec deprimitur metu. conceſſit in Sapientiae ſacrarium, vbi nullus auditur importunus ſtrepitus, nullus eſt curarum profanarum locus. ſpernit, quod caput eſt, geminas illas animorum peſtes, diuitiarum cupiditatem, & voluptatem. Diues enim &

potens ſui diuitias ſibi fecit nihil appetendo: nec magno aeſtimat incertas illas opes & inanes, quarum nec laus in copia, nec culpa in penuria eſt. Nimirum illas poſſidet, quae nec eripi nec ſurripi poſſunt, quae beatum faciunt poſſidentem. Voluptatem deinde aſpernatur, blandiſſimam illam dominam, malorum omnium caput, lenam illam ſui, & veneficam; quae imponit hamo eſcam, quam ſcit piſciculos appetituros. Habet enim veram illam ac ſolidam voluptatem, cui nullum eſt faſtidium finitimum, nulla ſatietas: quae non relinquit cauſas poenitendi. Extinguitur lumen ſtellulae in luce Solis: voluptas corporis, vbi adeſt animi, ne nominatur quidem. Qualem igitur putatis locum, quam tutum, quam clauſum, in quo conſtituit doctrina ſapientem? Nihil tam munito vallo & tam vallato munimento Natura praecluſit, quo non penetret audacia, modo aliqua ſpes conandi relinquatur. Is tantum inexpugnabilis murus eſt, quem extruit animo Sapientia. Hic ſtat ille ſuis ſeptus virtutibus, & humana omnia infra ſe poſita putat. & quamquam circum tonent arma, & aſſiliant tela: irritos ridet conatus: & iacula, quae ad ſe non perueniunt, nihil perterritus, e celſiſſima turre deſpectat. Ac ne quis ſit, qui nimium me dicat tribuere ſapienti, qui eum ex hominibus eximam. Ego vero illum hominem eſſe non obliuiſcor: nego etiam fieri poſſe, quin, vt homo eſt, humanis ſaepe tentetur affectibus. neque enim ferri naturam illi affingimus: ſed ita

conſtitutum eſſe animo arbitror, vt propterea non inducatur ad faciendum aliquid, quod non ſit cum virtute coniunctum. Similem eſſe dixeris cauti admirabili iuxta Harpaſam oppidum Aſiae, quae vno digito cùm ſit mobilis, ſi toto impellatur corpore reſiſtit: petitur quidem ille multis perturbationibus (quis enim viuentium hoc effugiat?) ſed non vulneratur: premitur, ſed non opprimitur: & proceràe ritu palmae, cum oneratur, nititur contra pondus: quo maior laus eſt fuiſſe in magna rerum varietate vnum, & in varia agitatione conſtantem. Conſtantiam autem, non ſimulatam, ſed propriam habet: nec ſerenos vultus induit nubilis mentibus: ita nullus turbo tantus eſt, vt infuſcet illius caeli tranquillitatem. Expectatis Aud. opinor, dum abſoluam quartum, vt ita dicam, elementum ſapientis hominis aeternitatem: quod quia perſpicuum per ſe eſt, longiorem orationem non deſideratis. Nemo enim veſtrûm eſt, qui neſciat, cetera omnia quae ab homine poſſidentur, vel ante hominem, vel certe cum homine ipſo eſſe peritura: ſapientiam animae ornamentum cum anima aeternitatem habere. Quòd ſi dixit Euripides: Mortalium mortalis eſt felicitas: de externa felicitate locutus videtur. Planius multo Metrodorus, & plenius: qui cum ſcripſiſſet in conſolatione ad ſororem: Mortale eſt omne mortalium bonum: bona intelligens vulgaria: ad ea, quaſi ſe corrigens, adiungit: Nam illud vnum bonum non moritur, certum eſt ſempiternumque, ſapientia.

pientia, & virtus: hoc vnum contingit immortale mortalibus. Et quidam e numero poetarum:

Nil non mortale tenemus,
Pectoris exceptis ingenijque bonis.

Vnde enim illa, non iam virorum, ſed heroum nomina, numquam ſine honoris praefatione ponenda, quibus ſemper aſſurgimus? eloquentes illi ac ſapientes, qui ſui imitandi cupiditatem fecerunt multis, ſpem omnibus abſtulerunt, Solones, Socrates, Ariſtidae, Pythagorae: & ne externos tantum numerem, Catones, Laelij, Rutilij: & illa Chriſtianorum lumina, Ambroſij, Auguſtini, Baſilij, Gregorij: vnde inquam habent illa nomina, vt tot iam ſaeculis vixerint, & victura ſint in omnem aeternitatem, niſi a ſpiritu ſapientiae? Haec ea eſt, quae, vt ambroſiam Thetis Patrocli corpori, vt illud ſeruaret incorruptum, ſi virtutem hominis animo infuderit, eius nomen reddet omni tempore glorioſum. Sapientem Medeam fuiſſe volebat Diogenes, non veneficam: quae effeminatos quos accepiſſet homines, & molles, eorum corpora exercitatione & laboris patientia faceret robuſtiora. Hinc diſſipatam fabulam, quaſi coquendis carnibus reſtitueret ſenibus iuuentam. Hoc ſi de muliere ſapiente, quid de ipſa dicemus Sapientia, quae alumnos ſuos donat immortalitate? quos videlicet ita fouet, vt & viuentes orbem terrarum impleant gloria nominis, & mortui viuant in memoria viuorum: qui fructus eſt vitae iucundiſſimus: ſemperque relinquant poſteris aliquid, quo

ſe vixiſſe teſtentur. Quamquam ea eſt natura Sapientiae, ea pulchritudo Doctrinae, vt etiam ſi cum vita extingueretur, ſit multis partibus inſipienti immortalitati anteponenda. Quod & Poſidonio placuit, cum diceret, vnum diem hominum eruditorum plus patere, quam imperiti aetatem longiſſimam. Sed tamen ita res habet. Sapientia benefactorum mater eſt: benefacta ſe in luce collocari volunt: eaque conſequitur, etiam ſi id non agatur, amplificatio honoris & gloriae: vt ſapienti deeſſe nihil poſſit, quin ſit bonis omnibus cumulatus. Vidiſtis Aud. vaſtam illam & praecelſam, quae nunc ad Vaticanum extollitur, molem, regió ſumptu, cultuque magnifico, collocatis & aptis inter ſe lapidibus fornicatam, nullis externis fultam adminiculis, conuerſam in ſe totam, ac ſimilem ſui. Cum hac noſtrum, ſi par eſt quae non videntur cum ijs quae videntur comparare, comparate ſapientem. Videlicet, virtutum ornatu nexuque perfectus eſt: eae deinde uirtutes ita inter ſe copulatae iunctaeque ſunt, ut qui ex ijs conſtat, totus in ſe ipſo teres ac rotundus non pendeat a rebus externis. Sed, ut dixi, ſapientis animus cerni non poteſt. quod ſi eum intueri liceret, ipſiusque pulchritudinem propius aſpicere: quam dignitatem formae, Deus immortalis, uideremus: quam ſpeciem, quam lucem multarum uirtutum inter ſe permiſtarum ſplendore conſtantem? quam admirabiles amores Sapientiae excitarentur? Nemo veſtrum eſſet, adoleſcentes nobiliſſimi, quin incen-

cenſus eius cupiditate ita excolere vellet animum diſciplinis, quae ad illam aditum parant, vt eo liceret tandem peruenire. Iam quod oculis nefas inſpicere, ſubijcite cogitationi: rem digniſſimam eſſe ſtatuetis, in qua ſit vehementiſſima contentione animi, ingenij, virium laborandum. Et ſuſpicari ex his quae dicta ſunt, poteſtis, quae ſit docti imago & imperiti: inter vtrumque quid interſit. Hunc inopem eſſe cognouiſtis ac miſerum, nec liberum hominem: immo nec hominem, ſed pecudi, ſed lapidi quam ſimillimum: at contra eruditum virum & ſapientem, abundantem rebus omnibus, diuitem, regem, &, ſi hoc de homine dicere fas eſt, inter mortales Deum. Quod ſi ea optio vobis daretur, vtrius vos eſſe ſimiles velletis, non dubito reſponſuros, malle etiam nudam ac pauperem ſapientiam, quam omnium bonorum apparatu ornatuque locupletatam imperitiam. Tam enim illuſtre illius decus eſt, vt allicere per ſe hominem poſſit ſine vlla expectatione vtilitatis. Hoc ſi veſtrum eſt conſilium, ſi mens cum officio conſentit, quae veſtra ſit aetas, quam apta ad diſcendum, & ad labores perferendos, videtis. Vt turpe eſt ſenibus neſcire, ita adoleſcentibus non diſcere. & quamquam omni aetate diſcendum eſt, ſi Soloni credimus: tamen veriſſimum illud eſt, aliam aetatem eſſe ad diſcendum alia aptiorem. Quod ſi in otio eſt de negotio, in pace de bello cogitandum: nemini dubium eſſe poteſt, quin iuuentutis duritia conſtituere de-

F beat

beat imbecillitatem ſenectutis. Diſce iuuenis quae viro ſunt vſui futura: dixit quidam ſapientium. Et alius: Iuueni parandum, ſeni vtendum eſt. Quietem aetas feſſa deſiderat: ſtudium & induſtriam, integra & idonea ad laborem. At nomen iſtud laboris odioſum eſt, moleſtum accidit auribus, terret animos: ſegnes animos & abiectos, quales ſunt ignauorum: non ardentes & erectos ad ſpem gloriae, quales veſtros eſſe intelligo. Neque enim illud ignotum eſt, ſine labore nihil acquiri quod iucundum diu eſſe poſſit: & acquiſitis rebus eo maiorem percipi laetitiam, quo magis fuerit in earum adeptione laboratum. Sapienter hoc quoque Philoſophus ſcenicus Euripides:

Felicitatis vna merces eſt labor.
Iuuene laboris hoſte nil indignius.

Addite iam quod tenera aetas facilius informatur ac fingitur: corroborata & prouecta tractari vix poteſt. Sic tenellam arborem nullo negotio dirigas: vetulam potius frangas, quam flectas. Pſittacus hac mihi in re humanam non ſolum vocem reddere, ſed docilitatem etiam videtur. Nempe intra alterum aetatis ſuae annum, quae monſtrata ſunt, & citius diſcit, & retinet tenacius: maior, paulo eſt ſegnior, & indocilis, & obliuioſus. Date igitur, adoleſcentes clariſſimi, dum viget aetas, vos totos ad diſcendum: ne hanc exigui temporis celeritatem, quam retinere non poteſtis, relicti demum intelligatis. Etenim in annis etiam, quod

alijs

alijs in rebus, deteriora ſuccedunt, meliora praeteruolant. Quod ſi qui, vt eſt improbus labor, excuſant virium infirmitatem, videant ij quaeſo, ne plus poſſint quam ſimulant, neve minus velint quam poſſunt. Vere enim dictum eſt: Volenti nihil eſſe difficile. Sed in diſcendo quoque ſuus ordo ſeruandus eſt, & tam praeclara cupiditas, ne ipſa ſe impediat, regenda. Quemadmodum enim in ſcholis, quae ad elegantiam ſermonis pertinent, non cenſeo eſſe conſeneſcendum: neque enim panis adhibendus ad opſonium: ſic eorum factum non probo, qui pleni nimiae feſtinationis, ingenia, vt ita loquar, nimium cruda ad maiores artes propellunt: & quaſi ſublatis ſcalarum gradibus, dum aſcendere nituntur, ipſi ſibi ruinae periculum ſtruunt. Ex quo tum demum ſe vidiſſe parum fatentur, cum quod ſemel placuit, defleri magis, quam corrigi poteſt: cum ſcilicet de rebus grauiſſimis inquinate diſputantes, clariſſimam aquam per turpe caenum effundunt. In eodem errore verſantur, qui ad ſcholas veniunt, vt audiant, non vt diſcant: qui quaerunt Gymnaſium tamquam otij diuerſorium. Nam quid de ijs dicam, qui deſultoria leuitate nunc huc feruntur, nunc illuc: aut de illis, qui vno impetu inuadunt vniuerſa? Eſt quidem multorum capax animus, ſed idem plerumque auidior iuſto: haurire debet, adhibita diligentia, quantum capit, non quantum cupit: nec quicquid in eum ingeritur, confuſe ſtipandum, ſed ordine collocandum

eſt: adiuuat ordo diſcendi facultatem, & memoriam. Sed haec fortaſſe non erant neceſſaria, & breuiora propterea fuerunt. Nunc, vt finem faciam, adoleſcentes, nec ſim diutius moleſtus his viris illuſtriſſimis, qui hodie hunc mihi honorem habere voluerunt: cuius beneficij numquam obliuiſcar: in qua tandem vrbe ſitis, quibus diebus, & quo loco, conſiderate: magnus hac ratione ad cohortationem noſtram cumulus acceſſerit. Vrbs eſt magiſtra ſapientiae, nutrixque doctrinae: cui ab ipſis fere incunabulis ſic fauet, vt qui pulchris artibus ſunt perpoliti, ij ſolum publicis honoribus digni eſſe videantur. Vrbs Roma theatrum eſt pulcherrimum ingeniorum, atque virtutum: litterarum vero ita amans, vt cum hac vna, non Athenienſium ciuitas, non Rhodus, non Niſibis, non Alexandria, non ſi qua alia fuit doctorum officina, ſit vllo modo conferenda. Dies autem ij ſunt, qui eo maiorem requirunt diſcendi diligentiam, quo longiorem poſt quietem, confirmatis iam animi viribus & corpoporis, ad intermiſſa ſtudia reuertiſtis. Etſi non hac tantum in vrbe, ſed in toto fere orbe Chriſtiano his diebus ſcholae repetuntur, feruentque diſcentium conuentu, & docentium vocibus ſonant. excitata eſt in omnibus alacritas & contentio doctrinae. Quod ſi comedendi auiditatem auget auide comedentium aſpectus, aſpicite vos inter vos, ſpectet vnuſquiſque veſtrum ſuos laboris ſocios, & aemulos gloriae; mutuis quaſi

facibus

facibus ad honeſtarum pulchritudinem artium omnes inflammabimini. Circumſpicite denique hanc aulam, aeternum monumentum Gregorianae pietatis & munificentiae. recte enim, vt bellicoſos apud Perſas bella tantum pingebantur & proelia, ita in hoc principe Gymnaſio, omnia a Gregorio Tertiodecimo inſtituta aucta ve Collegia & Seminaria, quibus Societas noſtra moderatur, depicta cernuntur. Quid enim hi parietes, qui vos affari videntur: quid germanae illae ſorores duae, Pictura & Poëſis, quid loquuntur? In his omnibus locis, autumno iam hiemi decedente, renouatur tractatio litterarum: in his omnibus aliiſque Collegijs expetitur ſapientia. Aequum porro eſt ac rationi conſentaneum, vt quemadmodum Roma caput eſt gentium, & magiſtra terrarum: & ab hoc vno, in quo nunc eſtis, tam multa Gymnaſia pendent: ita qui hic informantur iuuenes, diſcendi cupiditate ac diſciplina, alijs omnibus praeſtent. Addite addite iam aliquid egregio conatui veſtro, & iſti ardori mentis, qui ex oculis emicat: nolite inuidere eam vobis laudem, quam ſapiens amabit, cupient ceteri. reſpondete, adoleſcentuli, ſpei: vos grandiores natu, opinioni, quam hi viri ampliſſimi de vobis conceptam habent. incumbite per Deum immortalem in eam curam & cogitationem, quae vobis ſummam gloriam & dignitatem afferet: omnem veſtram operam, & induſtriam, in litterarum ſtudia conferte. Ve-

ſtrum eſt hoc, adoleſcentes, veſtrae nobilitatis, veſtrae aetatis, veſtri ingenij: iure hoc exigitur a vobis: vt ne praeclarum illud & excellens doctrinae bonum, quod extractos homines ab imperitiae caeno in caelo collocat ſapientiae, aut propter oneris grauitatem, remiſſo animo abieciſſe, aut propter difficultatem, abiecto remiſiſſe videamini.

DIXI.

FRANCISCI BENCII E SOCIETATE IESV

ORATIO SEXTA

SI IPSA PRO SE apud uos Poëtica loqui uellet, auditores, quoſq. eius praeclaram aut potius diuinam uocem humanis auribus audire poſſetis: non uererer, ut quemadmodum eius aliquando alumnus feras etiam atque agreſtes beſtias ipſius beneficio traxit & nemora, ita etiam ipſa non uos tantum, qui omni humanitate exculti eſtis atque expoliti, ſed quoſcumque alios, quamuis immanes & barbaros, ad ſe audiendum allicere poſſet: ut nemo eſſet ex omnibus, qui non erigeret aures animumque attenderet, cui non ſummam admirationem commoueret illa; cum pari aſſenſione coniunctam. Sed quoniam aſpectabilis ipſius ſpecies, ſiue quorumdam infenſa ſceleri, qui eius integritatem ac

ſanctitatem ab honeſta detorquentes oblectatione animi, in deprauatos quoſdam vſus impuramque conſuetudinem, magna illa peccandi illecebra, blandiſſima aurium voluptate, conuertunt: ſiue proprium illum ſuum & ſibi conuenientem adepta locum, breui admodum tempore donata terris, ad caeleſte domicilium euolauit, cum vix quaedam apud nos reliquiſſet admirandae ſuae pulchritudinis impreſſa veſtigia: nec deſunt tamen praecipiti homines audacia, qui in procreatricem illam virtutum omnium & artium, in vnicam officiorum morumque parentem & magiſtram contumelioſe inuehuntur, nec verentur ſe tam immani parricidio inquinare. Dabis hanc veniam iuſto dolori meo, mater ſanctiſſima atque optima, ſi quemadmodum fideles catuli pugnantem dominam, quam morſu nequeunt ac dentibus, latratu ſaltem adiuuare conantur & curſu, ſic tuum ipſe decus & ornamentum, quod multis eſſe videtur ad lacerandum expoſitum, ſi non graui & ornata oratione, certe tamen grata & egregia voluntate defendam. quamquam nihil erat, quod eorum maleuolentiſſimis reſponderem obtrectationibus, quorum & contemnendum omnino iudicium, & irridenda prorſus oratio videretur. Quid enim, auditores, aut eorum iudicium reformidem, qui, vt aegroti ſtupore ſenſus in ciborum ſapore falluntur, ſimiliter ipſi ſtupiditate mentis, non recte poſſunt de rerum vi ac natura iudicare? aut eam quid metuam orationem, quae

nihil

nihil habet praeter ineptam quamdam loquendi licentiam; & inanem maledicendi voluntatem? Quid enim deeſſe Poëticae ad laudem & ad gloriam dicent iſti, qui Solem in meridie lucere negant? an antiquitatem? quae, vt omittam caeleſtia, in ipſius prope naſcentis Mundi incunabulis, cum mortalibus apparuit? an dignitatem? qua diuinae humanaeque laudes ſumma cum voluptate celebrantur, eamq. ob cauſam in caelum videtur adſcita? an vtilitatem? quae vna homines docuit moderari libidines, coërcere cupiditates, impetus frangere, deteſtari vitia, amplexari virtutes, rerum denique omnium maximarum, mediarum, infimarum, cognitionem ac ſcientiam tenere? Audite vos vero, audite adoleſcentes optimi magiſtrum veſtrum, reiectis omnibus omnium fabularum integumentis, hiſtorice magis & ſimpliciter, quam poëtice aut rhetorice, de Poëticae antiquitate, dignitate, vtilitate diſſerentem. neque enim faciendum eſt, vt noſtra ſpecioſa magis & magnifica, quam ſolida, ac vera, fuiſſe videatur oratio. Atque vt, quod ad vetuſtatem pertinet, ab eo potiſſimum exordiar, legite veterum hiſtorias; percurrite annales, euoluite diligenter rerum antiquarum omnia monumenta: nullam profecto poſt homines natos ſcientiam, nullam artem, ſiue inſcriptam litteris, ſiue inſculptam animis, ante eam fuiſſe reperietis, qua primi illi parentes, humani principes generis, aut votis ſuſcipiendis, aut gratijs agendis, bonorum omnium auctorem

Deum

Deum adhibito cantu, &, quod conſequens erat, rhythmo, venerabantur. Certe quidem Iubalem Lamechi filium, qui ex Caini ſtirpe ab Adamo ſeptimus fuit, patrem fuiſſe accepimus cithara canentium & organo: ex quo etiam facilis coniectura eſt, ante eum fuiſſe alios, qui aſſa, vt antiqui dicebant, uoce, id eſt, ſine fidibus & tibicine cecinissent. Quod ſi quiſpiam fortaſſe prodeat, qui ut haec ita eſſe concedat, ipſam tamen contendat Poëticen in illa ſcelerum vindice, atque vt ita dicam, piaculari aluuie, & inundatione terrarum, etſi non demerſam & obrutam, deletam tamen eius atque extinctam memoriam fuiſſe: fateatur omnino neceſſe eſt, non ita multis poſt ſaeculis, reſtitutam eam ac renouatam, illius ope atque induſtria, quem eo ipſo die quo natus eſt riſiſſe ferunt, Zoroaſtrae: hic enim multa, quae ad occultam oraculorum cognitionem ſpectare arbitrabatur, poëtica quadam ratione complexus eſſe dicitur, cum magnam in verſu doctrinae ſpeciem ac ſapientiae prae ſe tuliſſet. Quem tu mihi Iubaſem, quem Zoroaſtren nominas? ignota nimirum ſunt iſta, & in quibus ementiri ſine periculo liceat, dixiſſe vt aliquid videaris argutius. Tu Chaldaicis vteris, ego Graecorum potius requiro teſtimonia. Quaſi vero cum de antiqua hiſtoria diceremus, non ipſum eſſet dictorum pondus ex hiſtoriarum antiquitate promendum. Sed tamen iſtud etiam agam. Oſiris, credo, & Dionyſius ad aures aliquando peruenit tuas: eumdem enim vi-

rum

rum duplici hoc nomine intelligi, permulti e Graecis, quorum requiris teſtimonia, voluere. Hunc porro, vtrum tu ſiue Oſirin ſiue Dionyſium malis, cum exercitum duceret, eſſetque in eo mirus quidam lepos, & amor iucunditatis, memoriae proditum eſt, ſuis in caſtris egregias quaſdam virgines, quas Muſas poſtea nominarunt, habuiſſe, perfectas in Muſicis, omnique rerum ſcientia & virtute ornatiſſimas: harum ſcilicet varietate ac ſuauitate cantandi, rex ille ſapientiſſimus a tanto illo armorum ſtrepitu ac tubarum ſono auocabat animum interdum, eum vt relaxaret, & honeſtiſſima voluptate frueretur. Quod ſi mihi conceſſeris, dabis hoc etiam, opinor, id non eſſe illas, niſi poëtica quadam praeſtanti facultate conſecutas. Conficta ſunt iſta, inquies, & fabularum ſimilia: egregium vero in militia comitatum cithariſtriarum, ac ſymphoniacarum puellarum, quarum cantilenis ſummus ille belli imperator, in militari tumultu & apparatu, ſi quietem capere non poſſet, fugientem ab oculis ſomnum aucuparetur. Etiam tu mihi hoc loco delicias facis, & facete aliquid dicere voluiſtis. haec ſane ſunt e doctrinis libriſque Graecorum, quorum cum paulo ante auctoritatem requiſiſſes, non erat quod eam tam temere defugeres. Sed vide quam remittam tecum de ſeueritate diſputandi: nimis illa antiqua, &, vt ais, obſoleta praetereo: in eas te tamen adducam anguſtias, vt ex ijs te facile explicare non poſſis. Moſen non ignorare de-

bes

bes fuiſſe humanae omnis hiſtoriae parentem: quippe qui princeps, a Mundi ſatu & ortu ad ſuam vſque aetatem, hominum ſtatus, caſus, progreſſiones, imperia, viciſſitudines eſt diligentiſſime perſecutus. Certe ante eum nemo quicquam mandauit monumentis, aut vllis omnino ſcriptis illuſtrauit: quae iacerent in tenebris omnia, niſi ea Moſaicarum litterarum lumen accenderet. Moſes igitur in ſuo illo archetypo, vt ita dicam, hiſtoriarum libro, cuius quot ſunt, verba, totidem videntur eſſe oracula, cum inſtinctu omnia ſcripſerit afflatuque diuino: is inquam Moſes, quem Aegyptiacarum omnium artium diſciplinis accepimus fuiſſe inſtructiſſimum, ante ſe Poëticam extitiſſe artem apertiſſime indicauit. Nempe, cum ſaluum atque incolumem traieciſſet populum, quem ſuae habebat fidei poteſtatique commiſſum: & quas cuncti aquas hinc conglobatas & illinc, vt planam aperirent tranſeuntibus viam, nouo illo & inuſitato prodigio, pedibus peragraſſent, iiſdem extinctum aquis atque opertum hoſtium omnem vidiſſent exercitum: nihil prius habuit, aut antiquius, quam vt conuocato vnum quaſi in chorum innumerabilium virorum agmine, rerum omnium moderatori & admirabilium effectori Deo inſignem illam glorioſamque victoriam, grandi quodam carmine & magnifico, Heroico videlicet, vt aiunt, gratularetur. Quod virorum exemplum ſecutae altera ex parte feminae, illud ipſum carmen verborum ſonum pulſu aëris modu-

modulantes, incredibili voluptate cecinerunt. vt quoniam princeps Moſes, vti dicebam, humanae fuit auctor hiſtoriae, & aliquos tamen eo ſuperiores, qui poëtica vterentur ratione, conſtat fuiſſe, Poëticam eſſe omnino antiquiſſimam vel ex eo appareat, quod aliquod ipſius erat ante artificium, quam vllae omnino litterae reperirentur. Antiquiſſimam cum dico, ne ipſam quidem excipio Rhetoricen, quam viri ſapientiſſimi, rerumque geſtarum peritiſſimi, ſero tandem, & ex Poëtica, ad cuius ſe imitationem ſimilitudinemque conformaſſet, effloruiſſe tradiderunt: ſic tamen, vt cum ſublimem illam equo vehi intelligeret, ſatis ſibi haberet, ſi eam pedibus quoquo modo ſequeretur. Et quamquam quae de antiquitate dicta ſunt, poſſunt eadem ad dignitatem referri, quod erat proximum caput: tamen, dum multa relinquimus media, vt mature ad extrema veniamus, ne ſi de ea nihil dicere velimus, quae dicere nolumus, ea dici non potuiſſe aliqui ſuſpicentur, & breuitatis ſtudium argumentorum aſſignetur inopiae, ita me in eius explicatione tractabo, vt & ipſi cauſae ſeruiam, & veſtrae auditores occurram ſatietati. Duo ſunt praecipua, vt ſcitis, quae cuiuſlibet dignitatem artis aut ſcientiae maxime tuentur: res nimirum ipſae, quas, propoſitas, &, vt loquuntur in ſcholis, ſubiectas habet: & finis, ſiue exitus, qui cum omnia ad ſeſe rapiat, bene, vt dicunt, & ordine, tum contemplationis, tum ipſius etiam actionis ter-

minat

minat modum. Haec autem duo ita in Poëtica excellunt atque eminent, vt perfectus & ſanctus Poëta (tales enim veri Poëtae appellantur) paucos quidem habeat pares, ſuperiorem certe neminem. Neque enim aut in rebus amatorijs, quod quidam falſo ſibi perſuadent, aut in anilium narratione fabellarum, nulla ſubiecta nec ſententia, nec ſcientia, ſunt occupati ij, quos haec praepotens vitae emendatrix & diuina Poëtica delectat. Toti ſunt in benefactorum commendatione, maleficiorum vituperatione, gloriae cuiuſlibet atque infamiae amplificatione: quod cum faciunt, & virtutes in animis inſerunt, & vitia radicitus extrahunt: & homines omni carentes cupiditate, omni honore ac laude digniſſimos efficiunt: eo etiam felicius ac melius, quod propter numerum & ordinem, & quae ex vtroque exiſtit voluptatem, & libentius audiuntur, & ſuauius perleguntur, & ediſcuntur facilius, & in mentibus penitus inhaereſcunt. Quis enim ſe ad propriam virorum fortitudinem huiuſque vitae deſpicientiam excitari neget, qui Achillem videt excelſo quodam & erecto animo praeditum, magis de vlciſcendo ſodali, quem intimis ſenſibus dolebat interemptum, quam de vita atque adeo immortalitate laborantem? Quem etiam Aeneas ille, cuius tam longe lateque diffuſa laus tale illi nomen, ſi non habuiſſet, fuiſſe videtur datura, non cum quadam miſeratione delectet, cum per media hoſtium tela, domoſque incendio concidentes, per inſe-

inſepultos aceruos ciuium, per ſepultam cadaueribus patriam, qua ex deflagratae vrbis cinere, qua ex fumantis reliquijs, & caecum parentem, & ſenem, eumdemque ſacra penateſque portantem, vt non ſimplici onere ingrediens grauaretur, ſubiectis humeris extulit? Quem non angores conſcientiae, & conſceleratae mentes impiorum, quos in fabulis agitant furiae, ac taedis inſectantur ardentibus, ab omni ſcelere flagitioque deterreant? Quem non permoueant illa poſt mortem, etiamſi ficta eſſe credeantur, tranſuectio Acherontis, Cocyti fremitus, Cerberi latratus, vmbrarum aſpectus, locus ille obſcurus & praeceps, immanis & numquam explebilis vorago inferorum, illa denique quae erit vnicuique pro ſe apud ſeueriſſimos iudices maxima in corona hominum, cauſa dicenda? Quod ſi haec magnam habent vim, vt certe habent, ad erudiendos animos & commonendos, quanto maius in ijs ineſſe debet pondus, grauiorque auctoritas, quae ſcimus eſſe veriſſima? in ijs etiam quae ad vnius Dei laudem, ac rerum diuinarum, ſacroſancti pepererunt vates conceptu plane diuino? Mitto prophetarum verſus, carmina ſibyllarum, quibus caſtiſſimae mentes, diuina quadam incitatione animi, oracula fundebant, effata pronuntiabant, futura praecinebant. Ecqua forma viri innocentiſſimi atque optimi, feminaeque ſanctiſſimae, qui toti erant cum Deo, eiuſque admoniti veſtigijs, rerum ſcilicet procreatarum pulchritudine,

de

de earum longe pulcherrimo atque optimo procreatore cogitabant: qua inquam forma alia precationum, expiationum, gratulationum, vſi videntur fuiſſe, niſi carmine? Quaere precationes, ſacrificationes Dauidis: acrmina proferentur. Quaere lugubres Iobi vaticinationes, vetuſtiſſimam illam Philoſophiam: verſu ſcriptas eſſe non negabis. Quid ea, quibus aut Anna Samuelis effeta iam aetate mater, aut Ioannis pater ſumma ſenectute, aut vero Simeon ille, qui conſpecto auctore vitae proxime aberat à ſepulcro, ad agendas de acceptis beneficijs Deo gratias incitabantur, qua tandem coagmentatione normaque verborum concluſa & directa eſſe cernuntur? nempe verſibus. Quid? quod ipſa etiam beatiſſima, nec iam conferenda hominibus, ſed praeferenda caelitibus, Dei mater & virgo, cum incredibili moderatione animi ſuam ipſa profiteretur humilitatem, Dei beneficentiam extolleret, caeleſte illud ſuum canticum atque diuinum, quod ſemper in ore, in auribus, in mente habere debemus, apta quadam comprehenſione ſyllabarum numeroque concluſit? Quid vobis videtur, adoleſcentes? An non ea, quae de Poëtica adhuc vera magis quam ſplendida oratione dicta ſunt, talem ac tantam in ea dignitatem eſſe conuincunt, vt iam terras praeteruecta in caelum poſſit aſcendere? & aſcendit illa quidem, cum praeſtantiſſimae illae mentes, quae ab omni ſegregatae concretione mortali, aeuo fruuntur aeterno, omne ſuum ſtu-
dium

ſtudium atque ingenium eo conferant, vt perpetuo quodam cantu, & carmine alterno, in aſſidua diuinarum laudum celebratione verſentur. Et dubitabit aliquis, quin ſumma ſit in Poëtica laus & dignitas, cuius opus eſt non laudatio tantum virorum virtute praeſtantium, ſed ipſius etiam Dei: extremum vero & finis, id eſt quo omnia referuntur, cultura animorum, hominumque vita beatiſſima? Hic mihi etiam neſcio quis, grauitate cenſoria, depreſſo ad terram ſupercilio, Platonem obijciet, ac Lacedaemonios: haec enim habent aduerſus Poëticen tela, vt exiſtimant, acerrima. ille enim ex commenticia illa ſua ciuitate poëtas exterminauit: hi vero ne ſuas quidem aures poëtarum carminibus perſonare patiebantur. Ita ne vero? Vir bone, non Poëticen iſti expellebant ſuis ex vrbibus: ne erres: non eijciebant poëtas, qui tam graui digni eſſent nomine: non: ſed qui inique atque impudenter in poëtarum nomen inuaſerant, qui ſimulatione Poeticae occultabant malitiam, vt prima quadam ſuauis ſucci ſpecie, quo veluti ſummam poculi oram aſperſerant, large atque effuſe venenum ſpargeretur in vulgus. De veris enim poëtis, atque ijs, qui propter vitae integritatem & ſanctimoniam ſcribere nihil videbantur poſſe ſine furore diuino, alia prorſus erat ſententia, alius ſermo: horum in diſciplinam tradendos adoleſcentes homines nobiles dicebat Plato: & Lacedaemonij vnius ex ijs hortatu & cantione rem bene geſſerunt publicam, & commemo-

rabilem ex hoſtibus victoriam reportarunt. Bene habet, Auditores: liberatus ſum maxima moleſtia. Nunc enim quoniam Poëticae dignitatem, quae vna praecipue petebatur, quemadmodum quidem volui, probatam vobis eſſe confido, quaſi ſcopuloſis e cotibus noſtra enauigarit oratio, perfacilis reliquus curſus oſtenditur: ita, quod de eius vtilitate ſequitur, erit tum dictu procliuius, tum vero etiam iucundius auditu. De vtilitate vero cum in hoc tam nobili conſeſſu quaeritur, nolo hanc vobis facere iniuriam, vt vtilitatem vllam eſſe intelligam, quae ſit ab honeſtate ſeiuncta. Non tam malam de vobis habeo opinionem: neque vos ij eſtis, qui veſtra conſilia ac res omnes vtilitatis leuitate magis, quam honeſtatis grauitate metiamini. Ea vero vera eſt ac ſolida vtilitas, quam honeſtarum commendat ſplendor actionum, quae nec temporum iniuria labefactari, nec hominum incommodatione percelli, nec inopinati alicuius caſus interuentu debilitari, aut comminui poteſt. Quo ex genere ſunt ij fructus, qui ex varia rerum cognitione ac ſcientia comparantur. Et certe ſi hoc agimus, eaque diligenter inſpicimus quae ab hominum memoria propter vetuſtatem remota e litterarum monumentis eruuntur, nullam honeſtam conſtabit eſſe artem, nullam diſciplinam paulo elegantiorem, quae non e Poëticae fontibus eo modo profluxerit, quo modo ab Oceano flumina deriuantur. Neque tamen ea cum praedico, velim vos exiſtimare omnia ad princi-

pem

pem illum poëtarum, &, vt aiunt, philoſopho-
rum omnium atque oratorum magiſtrum Home-
rum referri. in rebus antiquioribus multo, & eam
ipſam ob cauſam ſine vlla controuerſia amplıori-
bus, noſtra verſatur oratio. Phemonoën certe,
quam vnam faciunt e numero Sibyllarum, eam-
que aliquot ſaeculis, non ipſum modo ante Ho-
merum, ſed bellum etiam ante Troianum fuiſſe;
multa legimus de ijs ſcripſiſſe rebus, vt Sibyllam
decebat, quae rerum ad diuinarum cognitionem
magnopere pertinerent. Olenum quoque eius ae-
qualem & aemulum in eodem argumento laboraſ
ſe, eſt opinione multorum ſcriptiſq. celebratum.
His vero haud multo poſterior aetate fuit Orphe-
us, qui certo quodam in opere, quod quattuor &
viginti tribuit in libros, & ab argumento ἱερὸν λόγον
inſcripſit, alijſque multis in praeclaris eodem ar-
gumento voluminibus, ita plene ac ſubtiliter ce-
cinit de rebus ſacris, vt ſacrarum caerimoniarum
precationumque auctor eſſe videatur. ex quibus,
ſi vera ſunt, & ex ijs quae ante diximus, manife-
ſto colligitur, Theologiam & religionem, id eſt
ſcientiam Dei colendi, ipſius Dei conceſſu & be-
neficio, Poëticae acceptam eſſe referendam. Idem
erit de humana ſapientia, deque eius amore &
ſtudio, quae Philoſophia dicitur, iudicium: quam
fuiſſe initio verſibus conſecratam, vt ego taceam,
principes illi ac parentes, vt vocantur, philoſo-
phorum, e quibus deinde tam multae ſunt proſe-
minatae ſapientium familiae, Ariſtoteles & Plato

teſtantur: ita multis, ex Empedocle, Parmenide, Xenophane, alijſque nonnullis, qui poëtae ijdem ac philoſophi fuere, vtuntur teſtimonijs. Quod ipſum heroicis temporibus viderunt homines antiquiſſimi, qui poëtam ſolum σοφὸν, id eſt ſapientem, eſſe dixerunt. quod ſi ex harum rerum cognitione, quae infra Lunae ambitum quotidie naſcuntur & occidunt, ad rerum caeleſtium, atque, vt dicitur, aeternarum, aſtrorum videlicet ac ſiderum contemplationem, te animo & cogitatione conuerteris: in has etiam partes, ab humana intelligentia tam abſtruſas & abditas, poëtarum acerrimum ſe intendiſſe animum, eaſque perſpicuis explicuiſſe verſibus, Eudoxus, Thales, Heſiodus, Aratus ita probabunt, nullus vt praeterea dubitationi locus eſſe poſſit. Iam ne omnia perſequamur, idem de Medicinae arte dici poteſt, idem de legibus: cum & illa cantionibus olim aegrotorum curaret corpora, & hae conſcriptae verſibus ediſcerentur. Sed nolo veſtra abuti facilitate, Auditores: neque committam, vt multa dicendo, malam cauſam videar habuiſſe. vnum tantum videtur eſſe reliquum, vt quoniam ad omnes diſciplinas atque artes Poëticam dicebamus eſſe vtiliſſimam, rhetoricis etiam praeceptionibus, quod hoc maxime quaeritur tempore, conducere doceamus. Qua in re cum videam locum in quo plerique ſe iactant, cum arcem elocutionis oppugnant, quam aliam eſſe pugnant in poëtis, aliam in oratoribus, huc omnem, propugnandi cauſa, quaſi machinam

admo-

admouebo, vt poëticae cognitionem elocutionis oratori neceſſariam eſſe vincamus. Quippe Marcus Tullius, cuius parem eloquentiam nec ſuperior aetas ulla ſuſpicari potuit, nec poſterior aemulari, poëtarum cognitionem ita docet oratori eſſe vtilem, vt perfectam ſine ea eloquentiam nullam eſſe pronuntiet. ex quo etiam ipſe, quod ante eum fecerat alterum illud ac geminum lumen eloquentiae Demoſthenes, ex vberrimis poëtarum fontibus peramplos campos ſuarum orationum irrigauit. Ariſtoteles quoque, optimus videlicet dicendi, ac ſolus ſciendi magiſter, poëticis verbis in tempore poſitis, quaſi luminibus ac ſtellulis illuſtrari affirmat orationem. Quibus autem in rebus, orovos adoleſcentes nobiliſſimi, oratoria magis ſpectatur elocutio, quam in confirmationibus verborum, ac ſententiarum? Et vero, ſi ad viuum omnia reſecare vellem, & ſummo, vt aiunt, iure agerem, oſtenderem multorum prolatione exemplorum: nulla eſſe lumina oratorum, nulla orationum inſignia, quorum non plurima apud poëtas, antequam oratorum nomen omnino eſſet vllum, exempla reperiantur. etenim elocutio poëtarum propria eſſe debet magnifica, illuſtris, ornata, diſtincta, mollis etiam interdum, tenera, ſuauis, apta ad excitandos, & ad exprimendos animorum motus accommodata: quae omnia ita Poëticae ſunt Rhetoricaeque communia, vt qui ſecus ſentiat, eum ego non ſine mente ſolum, ſed etiam ſine ſenſu eſſe exiſtimem. Nam quid dicam de fle-

xionibus vocis, & ratione pronuntiandi? Ecquis erit vmquam ita imperitus & impudens, vt perbreuem ſe vllam habiturum ſperet orationem, in qua fundenda non ſaepe labatur & erret, ſi illud ignoret, quod vna docere poteſt Poëtica, qua ratione verba producenda, corripienda, intendenda, remittenda eſſe videantur? ſic vt vnus perſaepe poëtarum libellus poſſit alia quorumcumque volumina, qui ſuas diſciplinas tertio quoque verbo in caelum laudibus ferunt, & antiquitatis pondere, & ſplendore dignitatis, & vtilitatis vbertate ſuperare. Sed ne multa, auditores, complectar breui: hic eſt enim mihi iam proprius perorandi locus: quemadmodum in hominem Deus congeſſiſſe videtur omnia, quae in res ceteras, aliud alij tribuens, diſpertijt: vt faciunt operum artifices, qui in perparuulam includunt gemmam, expreſſam altitudinem montium, oppidorum varietatem, immenſitatemque camporum: haud diſſimili ratione, quae ſingularum ſunt propria diſciplinarum & artium, miro quodam conſenſu & concentu conuenire omnia in eam vnam quam veluti magiſtram ac parentem venerantur omnes Poëticam, videntur. Quod etſi, vt praeſeferant ſingulae ſuis in rebus, & ratio ipſa cogit & veritas, Rhetorica tamen, cuius vis eſt ac profeſſio ſapienter iudicandi, non modo bene dicendi, ita agnoſcit & praedicat, vt interdum plus eſſe neruorum & virium paucis in verſibus via & ratione compoſitis, quam in bene longa &

verboſa oratione, fateatur. Ex quo fortaſſe factum eſt, vt dixerint viri ſingulari quadam doctrina exquiſitoque iudicio: qui in ſcribendo carmine excellit, eundem etiam, cum res feret, poſſe & cum voluptate audientium, nec ſine dicentis dignitate, orationem explicare: non contra: quod ad munus ſuum laudabiliter obeundum, Poëticen magis Rhetorice, quam Rhetoricen Poëtice deſideret. Quae cum ita ſint, adoleſcentes optimi, vos ſiquidem appello, quos Rhetoricae ſtudium ac diſciplina excitat ad laudem copioſe ſapienterq. dicendi, non poſſum non vehementer probare conſilium veſtrum, quo me, mea primum ſponte propenſiorem, ſed fortaſſe tardum in decernendo atque ancipitem, in eam mentem impuliſtis, vt Ciceronis Philippicas, quibus nihil poteſt eſſe grauius, nihil efficacius, nihil diuinius, cum ſelectis Virgilij contionibus coniungerem: quas (hoc enim loco praedicam commode ac praenuntiabo) nouo interdum vt videbitur nomine, ſed vero ac proprio, ἐκλογὰς appellabimus. Oſtendam profecto, quantum quidem hac aetate & ſtudio iam ingraueſcente in his litteris intelligo, in Latinorum principe poëtarum, in illo non ſecundo, ſed nouo & altero Homero, vt de Ennio dicebat Lucilius, quanta ſit orationis vbertas, quae pondera ſententiarum, quanta dignitas ſpecieſque verborum, quot & qualia ex eius verſibus, non vt e rhetoribus praecepta, ſed quod mirum, quantum ad docendum valet, ſuppeditentur exempla. vt interdum ſit vno in conſpectu poſitu-

ra vel minima contiuncula,quod e multis plerumque orationibus non niſi longa perueſtigatione & diligenti multarum rerum inquiſitione elici poſſe videretur. Atque ita fiet, vt & in Rhetorica Poëticam agnoſcere, & e Poëtica Rhetoricam addiſcere poſſitis: eaſque duas ita cognatas eſſe ac geminas intelligatis, vt ſeiungi ab vna altera non debeat: ne cum mutuis ſint fultae praeſidijs, ſi alteram ſuſtuleris, eodem fabefacta motu altera labatur & corruat. Quod etiam, opinor, videtis me vno atque altero praeconio indicaſſe. Quippe, ſuperioribus diebus ad Rhetoricen, vt potui, pro tempore laudandam, Poëticae ſum vſus adiumento: nunc vero, non referendi magis beneficij cauſa, quam veritatis, Rhetoricen quaſi patronam, aut vindicem verius, adhibui, vt probarem vobis, & ſane, vt vidi, libentibus, humanorum illam morum non modo imitatricem, ſed & emendatricem Poëticen, ſi cum humanis ceteris comparetur diſciplinis & artibus, nulli omnino, ſiue in ijs ſpectetur antiquitas, ſiue dignitas, ſiue denique vtilitas, vt hoc ſaltem dicam intra modum, & citra inuidiam, concedere debere.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E SOCIETATE IESV

ORATIO SEPTIMA

QVANAM ratione fieri dicam Auditores, vt quotieſcumque pro mei ratione muneris de Poëticae laudibus dicere aliquid inſtituo, quae tot ſunt ac tantae, amplam vt praebeant omnibus atque vberem dicendi materiam, me repente, quaſi intermittens nauem ventus in medio curſu, deficiat oratio? An quod eam minus admirer, & diligam: ex quo etiam fiat, vt nulla quaerenti licet, ad eius commendationem verba ſuccurrant? Vtinam, atque iterum vtinam, quantum eſt, & fuit ſemper, ante paene quam per aetatem iudicium facere coepi, meum in eam ſtudium & beneuolentia, daretur mihi facultas re factiſq. declarandi: vincerem profecto, paucos eſſe admodum, etiam ſi eius ſe cupidiſſimos eſſe fateantur,

qui

qui mihi in propenſa quadam erga illam pietate & obſeruantia praeferri debeant. Quis enim in te non omni impetu atque ardore mentis feratur, parens Philoſophiae, bonarum altrix litterarum, cuſtoſque diſciplinarum Poëtica, a cuius ſplendore ac lumine, non ſecus atque ab vno illo Sole reliquorum moderatore ſiderum in terras, omnis lux, omne decus, omnis ornatus deriuatur in ſplendidas illas artes, quae inſtruere animum hominis ac perficere dicuntur? Non eo ſum ingenio & ſcientia rerum, quibus eos praeditos eſſe oportet, quos tua dignaris fide optima & clientela, e quibus nonnullos hic adeſſe video: ſed eo magis laboraui, vt ab induſtria mihi & vigilijs ſubſidium compararem. Quid illud igitur eſt, quod cogitata effluunt, deficit memoria, mens titubat, fugiunt verba, vox haeret, lingua obmuteſcit, & infans omnino videor, non tantum imperitus, vbi de te aliquid dicere ingredior? Non ero quidem tam impius, neque imprudens, vt his audientibus tam peritis rerum exiſtimatoribus, id dicam, quod ſi aliquis probare contenderet, eſſet non ſolum irriſione omnium explodendus, ſed lapidatione expellendus: quod pauca ſint, quae rectiſſime dici de poëtarum ſtudio queant. numquam mihi ex ore excidet haec vox improbiſſima. quod ſi quis ita ſtultus ſit, & amens furore, vt hoc ebulliat: ne ille, eadem opera, & ſtare caelum, & ferri terram incredibili celeritate, & obſcurum eſſe Solem, & luminoſum aëra, & Oceanum ſiccum, omnia

omnia denique deprauato eſſe ordine peruerſoq. confirmet. Certe quidem, nemo dixerit hominum, modo homo ſit, pauca aut parua praedicari poſſe ea de facultate, de qua quicumque attingere aliquid volet, ilicet totus animo & mente in rerum varietate ac multitudine defixus, exclamet necesſe eſt: Inopem me copia fecit. neque vero parua dicenda illa ſunt, quae ita ſunt magna, vt quoniam quanta ſunt explicari atque exponi non poſſunt, ademerint omnem omnibus cum facultate amplificandi, attingendi etiam voluntatem. quin hoc eſſe potius arbitror cauſae, Auditores, quod quemadmodum qui in Solem intuetur aduerſum, ſi id faciat diutius & curioſius, amittit propemodum aſpectum, ac nihil videt: idque non ex ipſius obſcuritate ſideris natura clariſſimi, ſed ex imbecillitate oculorum, quae luce praeſtinguitur: ſic etiam ſi quis mortalium in caelo hoc diſciplinarum & artium, in pulcherrimam illam lucem, e qua lumen ceterae veluti ſtellae mutuantur, intendere velit obtutum, eum circumfundi atque obrui tenebris oporteat: ſic vt ſponte atque vltro diem ſibi in noctem, & ſplendorem in caliginem vertiſſe videatur. neque quiſquam, credo, ſplendidiſſimam eius imaginem aſpexit, ſi aſpexit tamen, ingreſſus videlicet in adyta ipſius penetralia, ad ipſamque peruenit reginam, ceteris ſublimi e ſolio praeſidentem humanis artibus, & tamquam iura reddentem, niſi poſtquam ea comiter & benigne *circum caput omne micantes*

Depoſuit

Depoſuit radios, propiuſque accedere iuſſit.
vt fortaſſe princeps ille ac pater poëtarum, Homerus, *a quo ceu fonte peremni*
Vatum Pierijs ora rigantur aquis,
propterea captus fuiſſe dicatur oculis, quod ad illam errantis modo imprudentius acceſſerit. quamquam vbi de Homero deque eius poëmatis cogito, quaſi qui conſecutus illud ſit, quod Eudoxus habebat in votis, vt caecus fieret, modo Solem ſemel aſpiceret, dicendum videtur, dum cerneret Poëticam, & nihil praeterea aliud, praeclare compenſatam caecitatem cum vno illo ipſius aſpectu fuiſſe. quod ſi defigere obtutum in ipſam nequimus Poëticam, quin oculorum acies hebeſcat, faciamus id quod docebat alicubi Philoſophorum Homerus Plato: quod & ij faciunt, quibus Solem intueri non licet deficientem: contemplemur eam in ſpeculo, & aqua, id eſt in operibus poëtarum: quod ſi hoc etiam modo vincit & ſuperat vim oculorum, illo tamen deueniendum eſt, vt aliquo pacto expreſſam eius imaginem pictamque videamus. Non poſſumus eius magnitudinem aſpicere: ſpectemus ſaltem, ſicut terrarum orbem vniuerſum in paruula tabella, aliquam eius partem, & non nullum exemplar in anguſtam quamdam ſpeciem figuramque collectum: faciamus quod docent rerum indagatores admirabilium, vt quando rei alicuius natura per ſe non eſt perueſtigabilis, propoſita re aliqua ſimili, in quamcumque illius notitiam quamuis adumbratam leuemque veniamus.

mus. Mihi igitur hac de re diu multumque cogitanti, haec ferme veniebant in mentem: tres eſſe artes, quae aliquo modo Poëticae diuitias & dignitatem artis imitantur, Picturam, Muſicam, Diuinationem: quae tria tametſi magna ſunt, vt ſunt certe maxima, non ea ſunt, vt Poëticae vim & ſpeciem exprimant vniuerſam. Nihil prope erit actum, Auditores, cum egerimus omnia: ſed tentemus licet, atque agamus aliquid, ne nihil agendo, nihil agere voluiſſe videamur: & quando de Poëtica dicere quod volumus non poſſumus, ſatis habeamus, vt quod poſſumus, id velimus. in re enim tanta, etſi non peruenerimus quo contendimus, vt veniremus tamen fuerit contendiſſe glorioſum. Pictura igitur, vt hinc incipiam, & illa ars quae hominis formam & dignitatem oris penicillo deſcribit, & conſtituit ante oculos, eſt aliquo modo Poëticae germana & ſimilis. ex quo factum eſt, vt & Plato, & qui eum audiuit, magno videlicet magiſtro maior fortaſſe diſcipulus, Ariſtoteles, & qui ab vtroque permulta ſumpſit Plutarchus, Poëticam dixerint Picturam eſſe loquentem, Picturam autem tacitam Poëſin. Vos quaeſo Adoleſcentes, vt quid hoc rei ſit cognoſcatis, animum aduertite. quam enim delectat pictum opus atque eminens, quod rei ipſi eiuſque imagini reſpondens, e qua ſimilitudo ducitur, fuſo videlicet candore ac rubore permiſto ſic exprimit excellentem aliquam hominis formam & ſpeciem, ad quam artifex direxit artem & manum, vt illum ipſum, qui expreſ-

ſus eſt atque effictus, cernere videamur. Dicerem, ſi liceret poëtice aliquid dicere, cum dicimus de Poëtica, ipſam prope naturam haec videntem ſubinuidere arti aemulatrici, vt in re audaci paulo dicam audacius, a qua ita exprimitur, vt ipſam prope naturam in ſuis operibus reddiderit incertam. Hoc nimirum efficitur a Poëtica, ſed multo clarius atque diuinius: neque enim tantum oris venuſtatem ac lineamenta corporis, ſed mores habitus, ingenium, hominum facta, dicta, conſilia deſcribit. vt quae in picta tabula aut aulaeo ad videndum explicato & expoſito apparent ſingulorum imagines hominum, atque adeo montium, conuallium, regionum, ſiluarum, fluminum aſpectus, inſtructae etiam in campo acies moleſque bellorum: haec non modo in poëtarum carmine videas,

Vt ſaepe ingenti bello, cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo ſtetit agmen aperto,
Directaeque acies: ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Proelia, ſed dubius mediis Mars errat in armis.

non igitur haec tantum videas, ſed audias etiam: adhortantium imperatorum voces, claſſicorum cantus, clangorem tubae, ſonitumque buccinarum: caedentium impetum, cadentium gemitum, anhelitum vtrorumque: tinnitum armorum, gladiorum ictum, fragorem: ſtrepitum occurſantium, confligentium, ferientium: hinnitum equorum, clamorem equitum, fremitumque militum,

tum, haſtis & pedibus incedentium.

crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, & plurima mortis imago.

Quis enim eſt vſque adeo tardus & ſurdus, quin ea cum legit, eſſe ſibi in eo proelio in medioque ardore pugnae caediſque videatur? ſed hoc clarum eſt. Quid dicam de Muſica, quam alteram poſui Poëticae imaginem? ea vero eſt ita Poëticae ſimilis, vt vtraque faciat omnino quod facit altera: quamquam ſemper ſtatuendum eſt, longe melius atque illuſtrius omnia fieri a Poëtica. etenim eſt domina prope animorum & moderatrix Muſica: quos mouet, ſedat: intendit, remittit: perturbat, tranquillat: incitat, reflectit: prout vtuntur Muſici, aut incitatione modorum, aut tarditate cantus: quod docuit Pythagoras in ijs adoleſcentibus, qui cum inſtincti tibijs, & ſtimulati vino, iam iamque mulieris fores effringerent, admonuit tantum tibicinam, ſpondaeum vt caneret: eorumq. petulantiam hac ratione repreſſit. quod & Antigenidam cum Alexandro feciſſe ferunt: quem, cum certo modo inflaſſet tibias, compulit quaſi actum furore, anhelantem caedem, Martemque ſpirantem ſurgere e coena, arma poſcere, equum aſcendere: cum rurſus alio ceciniſſet modo, confecto veluti bello partaque victoria, deſilire ex equo, arma ponere, redire ad hilaritatem conuiuij. at, bone Deus, quanto haec opportunius a poëta fiunt & efficacius? neque enim ſolum ad tempus moderantur verſus animi motibus, quos inflammant

mant pro arbitrio, atque reſtinguunt, ſed homines ad omne virtutum genus impellunt: deterrent a vitio, & in excitandis acuendiſq. ingenijs nimium quantum valent: ita a molli & tenero poëmate informantur animi, erudiuntur mentes, fingitur vita: certa, quibus paratur laus & gloria, praecepta traduntur.

Feruet auaritia, miſeroque cupidine pectus?
Sunt verba, & voces, quibus hunc lenire dolorem
Poſſis, & magnam morbi depellere partem.
Laudis amore tumes? Sunt certa piacula, quae te
Ter pure lecto poterunt recreare libello.
Inuidus, iracundus, iners, vinoſus, amator,
Nemo adeo ferus eſt, vt non miteſcere poſſit,
Si modo culturae patientem accommodet aurem.

quod fit tum ipſorum dulcitudine numerorum, quae in animos influit placidiſſime: cum eorum auctores *lucida pangunt*
Carmina muſeo tingentes cuncta lepore:
tum earum commemoratione rerum, quae aut improbis aduerſae acciderunt, aut probis ſecundae. vt quoniam (eo enim redibo, vnde diſceſſi) idem vtraque ars praeſtat & canendi & pangendi; quamquam haec quoque canendi dicitur: non ſine cauſa factum exiſtimem, vt, quod docet Cicero tertio de oratore, Muſici, olim, iidem qui poëtae dicerentur. ſed iam

Quo feror? vnde abij? quae me fuga? quemve reducet?

quid rapit orationem meam? quid e medio reuocat

cat curſu, atque, vt haec quaſi minora relinquam, hortatur? furor ne quidam, an vaticinium, an diuinatio? Videor mihi alienatus quodammodo eſſe a mente, Auditores: ac propterea dicam inconditius & confuſius.

Maior rerum mihi naſcitur ordo,
Maius opus moueo.

Ipſa mihi inijcit Poëtica, quamuis oculorum aciem effugiat, praepotentem manum. Poëtica videlicet ipſa diuina quaedam vis eſt, quae extollit hominis animum, vt ſuperum plerumque choris immiſceat: quod non tantum eorum indicat nomen, qui alumni eius ac ſtudioſi cum ſint, diuini vateſque dicuntur, ſed multo magis res ipſa, & veritas: vt quod legitur in poëtarum monumentis, recte plerumque effuſum dicatur impulſu inſtinctuque diuino. Deus, Deus inquam quibuſdam videtur verſuum ſcriptoribus impleſſe pectus rerum magnitudine occultarum, praetuliſſe facem menti, mouiſſe articulos, impuliſſe digitos, moderatus denique, cum ſcriberent, ingenium & manum.

Eſt Deus in nobis, agitante caleſcimus illo,

quidam illorum dixit. & alio loco:

At ſacri vates, & diuum cura vocamur:
Sunt etiam, qui nos numen habere putent.

vt quaedam etiam ab ijs ipſis non intellecta, vbi feruor ille caeleſtis ac ſpiritus reſediſſet, non temere rear. Teſtes mihi ſunt virgines illae, quae Deo afflatae multa videntur effatae verſibus, ac fere omnia myſteria, quae ad noſtram pertinent

religionem comprehendiſſe : quo etiam tamquam Dei interpretes Sibyllae nominabantur. teſtes diuinorum oraculorum conſcij & internuntij prophetae,atque hypophetae:qui quidem bonam partem res futuras carmine praeſignificabant. Teſtes,vt de alijs taceam,illius poëtae,qui coryphaeus quidam & praeſultor videtur eſſe ceterorum,Virgilij verſus:e quibus, ne dicam duxiſſe ſortes antiquos Romanos,& potiſſimum Caeſares,multa pronuntiata eruuntur, quae praedicta eſſe de hominum ſalutis auctore Chriſto, deque eius matre beatiſſima virgine putantur . Quorſum enim illa? quibus perductos aliquos ad veram fidem conſtantiſſime legimus,

Vltima Cumaei venit iam carminis aetas,
Magnus ab integro ſaeclorum naſcitur ordo.
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies caelo demittitur alto.
Tu modo naſcenti puero, quo ferrea tandem
Deſinet, ac toto ſurget gens aurea mundo,
Caſta faue Lucina : tuus iam regnat Apollo.
&. Te duce,ſi qua manent ſceleris veſtigia noſtri,
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.
Ille deum vitam accipiet, diuiſque videbit
Permiſtos heroas, & ipſe videbitur illis.
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.

Quid illud in eadem Ecloga,ne omnia percurram,
Cara deum ſoboles magnum Iouis incrementum
Aſpice venturo laetentur vt omnia ſaeclo?

Expectatis ne, dum depromatur admirabile illud

& cum

& cum Euangelio conſpirans quodammodo & concinens hemiſtichium, e libro Aeneidos quinto,

Vnum pro multis dabitur caput?

aut illud in atrociſſima & taeterrima Chriſti domini morte, de Sole,

Cum caput obſcura nitidum ferrugine tinxit,
Impiaque aeternam timuerunt ſaecula noctem?

Vox me, latera, dieſque deficerent, Auditores, ſi omnia quae apud Virgilium & ceteros etiam poëtas fuerunt rerum quaſi oracula & reſponſa futurarum perſequi vellem: ſed vt ne vobis ſim moleſtior, qui cum honeſtandi nos cauſa huc hodie conueneritis, diutius tenendi non eſtis, & ad rem ipſam veniam, cuius cauſa haec eſt ſuſcepta diſputio, concludam breui. nempe, quae omnia de Poëticae vi atque excellentia, deque tribus illis artibus, quae coniunctae ſimul aliquo modo ad eius diuinitatem videntur accedere, ita elucent ac ſpectantur in vno hoc Catulli, ad quod explicandum aggredimur poëmate, vt dicere audeam, etiam ſi omnia omnium poëmata & carmina deſiderarentur, ex hoc vno tantum Pelei & Thetidos epithalamio coniecturam fieri poſſe de admirabili laude Poëtices, numquam laudatae ſatis, nec pro dignitate laudandae. nam ſi antiquitas requiritur, carmen eſt antiquiſſimum, vt multa ex eo non Virgilius modo fulgor ille poëtarum & Romani magiſter eloquij, ſed & Latini alij, & vero etiam Graeci depromp ſiſſe videantur. vt quemadmodum M. Tullius vnam ſibi a pueritia quaſi magiſtram fate-

tur fuiſſe orationem Scaeuolae, quam habuit in legem Cepionis: & Doryphorum Polycleti ſtatuam canona vocabant artifices, quod lineamenta oris ex eo peterent velut a lege quadam: ſic etiam multos habuerit quaſi diſcipulos hoc carmen Catulli: tam multa habet ornamenta artis intimae, quae miram afferunt voluptatem legentibus, cum pari vtilitate coniunctam. Hic videtur pictura eminens & expreſſa pulcherrimis imaginibus, quando

puluinar diuae geniale locatur
Aedibus in medijs, Indo quod dente politum
Tincta tegit roſeo conchylis purpura fuco.
Haec veſtis priſcis hominum redimita figuris
Heroum mira virtutes indicat arte.

Hic etiam auditur cum vaticinio cantus, vt vtrumque coniungam. ita enim legimus,

Haec tum clariſona pellentes vellera voce
Talia diuino fuderunt carmine fata,
Carmine, perfidiae quod poſt nulla arguet aetas.

Addam tamen hoc poſtremo, quod mirum in modum ad pietatem eſt vtile, & ad vitam recte inſtituendam: poëtam admonere, eos qui integram vitam agunt, atque ab omni ſcelere remotam, gratos eſſe & acceptos caeleſtibus, vt ab illis etiam plerumque viſantur.

Praeſentes namque ante domos inuiſere caſtas
Saepius, & ſeſe mortali oſtendere coetu
Caelicolae non dum ſpreta pietate ſolebant.

Ceterum de huius varietate operis, eruditione, ele-

elegantia, copia fabularum, earumque rerum, quae audientiam faciunt, & ingenerant amorem virtutis, & gloriae cupiditatem in animis, malo, adoleſcentes, ex ipſo poëta intelligatis, vt tempus feret, quam ex me hodierna luce audiatis. Audietis certe poëtam, qui, quod eſt poëtis commune omnibus, proprium ſibi cognomen ex virtute fecit, vt Doctus diceretur. Doctum ergo audietis poëtam, cultum omnino & elegantem, in quo maxime apparent veſtigia ſincerae neque oblitae vlla peregrinitate, aut Graeciae fuco, linguae Latinae. magna erit oblectatio, cum multa de mari, de caelo, de terra, quae tria omnia complectuntur quae ſub oculos cadunt, in hiſce pauculis paginis comprehenſa eſſe ac deſcripta videbitis: vt quod Catullus ipſe ad Cornelium ſcribit Nepotem,

Iam tum cum auſus eſt vnus Italorum
Omne aeuum tribus explicare chartis,
Doctis, Iuppiter, & laborioſis,

conueniat aeque in eum, qui omnem fere artem poëticam, eruditionem, ſubtilitatem, & copiam contulit in hoc poëmatium, breue quidem & paucorum verſuum, ſed quod complura aliorum monumenta, etſi longiſſima, vt fuiſſe dicuntur Antimachi, ſuae poſſit elegantiae luce & ornamentorum ſplendore ſuperare: vt, non dico viſantur, ſed ne appareant quidem: & de eius auctore meritiſſimo illud ac ſine controuerſia dicatur, quod de alio quodam ſcripſit Lucretius, qui fuit fere aequalis Catullo,

Tu pater & rerum inuentor, tu patria nobis
Suppeditas praecepta: tuiſque ex inclute chartis,
Floriferis vt apes in ſaltibus omnia libant,
Omnia nos itidem depaſcimur aurea dicta,
Aurea perpetua ſemper digniſſima vita.

Cetera, Deo volente, alias perſequemur.

DIXI

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. OCTAVA

APERTO tandem ſumma Dei benignitate nouo hoc & nobili Gymnaſio, quod ex obſcuro loco & anguſto in clariorem & auguſtiorem tranſlatum, magna Pontificis maximi Gregorij Tertijdecimi liberalitate conſpicimus: cuius rei gratia, ſunt ipſi dies ſeptem gratijs agendis, & gratulationibus habendis, quaſi feſti ac ſollemnes, multorum laetitia frequentiaq. celebrati: veterum ſcilicet more, atque inſtituto, qui in muneribus dandis alia atque alia dabant in dies ſingulos paria gladiatorum, vt ex vario certantium periculo varium exiſteret cernentibus ſpectaculum, & noua pugnae commiſſio nouae eſſet promiſſio voluptatis: cum hoc primum biduo ex actionibus publicis

itum ſit ad priuatas,& in locum communium ſuc ceſſerint propriae: & doctores omnes, & communibus adducti rationibus,& proprijs, vel tamquam fluuij creſcentibus aquis diuerſa acti uia, non diuerſo ducti itinere vnum in mare, confluant in idem praefationum argumentum, vel tamquam Muſae in Muſeo, oblata noua carminis materia, non ſimilibus vtentes vocibus, nec ijſdem canendi inſtrumentis, ex diſſimili cantione ſimilem cantum efficiant, id eſt, pro ſe quiſque eius artis, quamcumq. profitetur, laudes verbis extollat ampliſſimis: in tanta vi laudationum, atque ardore laudantium, cum & facultatem excitet voluntas, & voluntatem declaret facultas, neſcio quomodo factum eſt, mihi vt contra & imminuat voluntatem facultas, & facultatem voluntas impediat. Et quidem, vt hinc incipiam, facultati obeſt voluntas: quae tam acris eſt ac vehemens, vt quemadmodum aquula, quae anguſtam per fiſtulam ducitur, ſi augeatur forte, intercluſa, ore obſtructo, nequit effluere, ſic ipſa, vt fit ſaepe, cum praeter modum efferueſcit animus, praecipitans, atque incitata facultatem obſideat, vt omni conatu atque exitu prohibeatur. Voluntati porro aduerſatur illa cogitatio, quod vereor, ne vt ſum voce abſonus, nouo illi ac ſuaui Muſarum concentui obſtrepam: ne ve, ſi abſurde canens dulciorem illarum harmoniam obturbem, delicatiores aures veſtras offendam. Ita, quoniam in Muſicorum coetu, vt audio, eſt etiam ſuus tacentibus locus,

quan-

quandoquidem contigit, vt ex hoc choro non excluderer, ſumebam mihi partes taciturnitatis: neque tamen hac in re ab religione officij declinaſſem. ſiquidem, vt in oratione conſonantes litterae, quarum per ſe nullus eſt ſonus, faciunt vt vocales melius accidant ad aures: ſic etiam in ſymphonia, interdum interſpirationes, & opportuna tacentium interualla efficiunt, vt concinentium voces iucundius exaudiantur. Huc accedebat, quod cum in poſteriorem diem, & in poſtremam fere coniectus eſſem horam, & quaſi relictus in fundo, vbi & exiguum quoddam reſidere ſolet, & deterius, non deberi mihi tantum veniam, ſed propemodum gratiam arbitrabar, ſi in huius Gymnaſij quaſi natali die, cum datur natalitia, & exquiſitarum copia epularum non tantum proponitur domi ſuae, ſed etiam in publico exponitur ab omnibus, meae conſcius tenuitatis, neminem inuitarem potius, quam ſi inuitatos nec liberaliter exciperem, & ſordide tractarem: ſatis enim futurum, ſi meae familiae, domi meae, tantum apponerem, vt in ſobrio quodam & moderato conuiuio elegans magis quam parcus haberi poſſem. ſed quoniam ex altera parte prouidebam fore, vt nonnulli ſponte ſe offerrent coenae alijs praeparatae, quod Homerus ne in fratre quidem ferendum eſſe dicebat: quaſi qui exiſtiment ab hodiernis epulis excludi neminem oportere: quin etiam poſtulent obijci ſibi pro corollario ſpeciem quamdam, & quaſi pompam ad oblectandum:

& videbam eſſe admittendos multos, quorum turpis eſſet eiectio: etſi numquam omnino diuinaſſem fore, vt propter frequentiam conuiuarum amplius conclaue quaereretur: non moleſte, opinor, feretis, ſi vt beneuolus potius hoſpes, quam ſplendidus, occurrens veſtrae ſatietati, & conſulens valetudini, quod etiam fert ratio mearum opum, non magnificum ac ſumptuoſum, quod opipare fecerunt alij, ſed ne veſter ſcilicet ſtomachus cruditate langueſcat, tenue ac ſalubre inſtruam conuiuium: cuius leuitate releuentur etiam animi, qui nimia lautiſſimorum aſſiduitate obruerentur. Nam quod ad corollarium attinet, vere atque ex animo praemoneo, praedico, atque ante denuntio, non futuram meam pompam apparatam & pulchram, qualis fuit aliorum, ſed pro mea inopia talem, vt ex eius comparatione, illorum illuſtriorem & ornatiorem fuiſſe intelligatis: ſic vt, quemadmodum cum in ferculis triumphorum tranſtuliſſet olim Caeſar ſimulacra oppidorum ex ebore, & paucis poſt diebus Fabius Maximus e ligno, haec illorum thecas eſſe facete dixit Chryſippus, futurum ſit, vt in mea oratione agnoſcatur adumbratio quaedam eius rei, cuius in ipſis laudata eſt perfectio: & quod ego tantum volui, illi etiam potuiſſe videantur. Quoniam igitur (dicam enim planius Auditores in veſtro hoc conuentu, meoque huc aduentu, ſic enim factum eſt hodie, vt qui vos recipere debeam, reciperer a vobis) quoniam igitur, perpetuam vt effugiam reprehen-

henſionem, hodiernam proluſionem effugere non poſſum, vt ne ita proludam, vt videar colludere, ſumpſi mihi non ſane ſpecioſam ad oblectandum, ſed aptam ad docendum, non ex intima hauſtam ſapientia, ſed e communi vita breuem quamdam & iucundam diſputationem, vtilem etiam, vt ſpero, iuuentuti, atque ijs praecipue, qui dicendi ſtudio tenentur. Docebo ſcilicet, quantum poſſum (quid enim potius homo hac aetate & vita, pio hoc & nobili conſeſſu audiente, & ſpectante?) faciendum eſſe ijs, ſi qui ſunt, qui vere eloquentes & eſſe & haberi velint, vt non vni tantum bene dicendi, ſed recte etiam viuendi arti dent operam, & eloquentiae laudem cum vitae integritate coniungant: quod illa ſine hac non modo pulchra, ſed ne vtilis quidem eſſe poſſit. Quid enim faciat, aut quid omnino ſe perſuaſurum arbitretur is, cuius ab lingua animus, ab oratione vita diſſentiat? quem, cum eius dictionem audias, probes: cum dicentem conſideres, contemnas? Qui fiet vmquam, vt placeat orator, cuius vita & mores omnem commendationem orationis euertant? τρόπος ἔσθ' ὁ πείθων τοῦ λέγοντος οὐ λόγος, dixit Menander: nimium fortaſſe tribuens alteri parti, cum exiſtimet mores tantum valere dicentis, ad perſuadendum, non etiam orationem: ſed ex quo tamen facilis coniectura eſt, ſi alterutra ſit carendum, aut recta vita, aut commoda oratione, vtra magis carendum eſſe vir ſapientiſſimus iudicarit. Nimirum, vt aquam a corrupto fonte & capite ſecu

rus non bibas, etiam ſi dulcis & clara videatur: ita, quo elegantior & ornatior eſt ſermo, cauendum eſt ne decipiat atque inducat magis, ſi ab eo fluat, quem inquinatum eſſe cognoſcas. Qualis eſt cuiuſque animus, talem habere fidem debet oratio. etſi enim animi peruerſitas tegi fortaſſe aliquo tempore, longo latere non poteſt. Cor veneno illitum, igne, vt aiunt, non conficitur: idem malignis ſuffuſum moribus, non coquet nec verba, nec conſilia, quae ſint alijs profutura. At fundet interdum pulchra turpis, & dicere etiam bona, quae ſint vtilia audientibus, videbitur malus: ſed adulterat ſimulatio iuuandi ſpecie ſtudium nocendi, quae tandem tamen erumpit, atque emittitur: neque enim occultatur diutius vitae ſcena poſt ſiparium orationis. Mihi quidem, vt ad me ipſe referam animum, & ex meo ſpectem veſtrum, ſi forte de re aliqua grauiore deliberanti, duo darentur a duobus diuerſa conſilia: quorum alter perſpecta probitate, & prudentia, ſermonem afferret incomptum ac rudem: alter ſuſpecta fide, ac flagitioſis moribus, explicaret, quaſi in ſcena ac theatro, orationem nitidam, pictam, conſperſam verborum floribus, ac luminibus ſententiarum: laudarem ſane praeclaram huius orationem, ſed ſequerer rationem alterius. neque enim futurum arbitror quemquam ita delicatum & vanum, vt ſi ei ſitienti in auro offeratur vinum, in quo ſit aliqua veneni ſuſpicio, in vitro aqua pura ac ſimplex, ex auro hauriat potius, quod fortaſſe vi-

ſe vitam, quam ex vitro, quod ſitim ſine dubio extinguat. Recte Lacedaemonij: apud quos cum quidam improbi vir animi, prauique conſilij, ſententiam aliquando exprompſiſſet vtilem, vt videbatur, & commodam, cum orationis commoditas praeponderaretur oratoris infamia, quaſi ſalubrem potionem in ſincerum vas ex ſordido defundentes, ſtatuerunt, vt eadem ſententia, auctore eiecto, ab altero quodam e populo diceretur. Enimvero ſuſpenſo animo ac ſolicito audiri debet mali viri oratio, etiam optima: vt cantio ſirenum: ne capiat, fallat, irretiat, in caecum aliquem ſcopulum gurgitemque deducat. Ita, vti dicebam, videndum eſt homini, qui appetit eloquentiam, qui attente audiri, & cum approbatione audientium, magnum quiddam & expetendum arbitratur, ne alteram tantum ſui partem perpoliat, atque excolat, linguam: ſed alteram prius ac potius inſtruat, atque ornet, animum, ſine quo linguae volubilitatem, cum inuiſam alijs, tum ſibi incommodam, ac turpem eſſe intelligit. Qui enim aut vitam ſolam, aut ſolam exornant orationem, neglecta altera, ſimiles ſunt ijs hominibus, quos quia altero carent oculo ἑτεροφθάλμους Graeci, Latini luſcos nominamus: qui duplici ex ea re afficiuntur incommodo, cum ad graue illud vitium corporis accedat haud paulo grauius malum, pudor, & dolor animi, cum vident alios, & viciſſim ab alijs videri ſe, nec ſine irriſione aliqua, ſuſpicantur. Et ſane ridebat Diogenes, cum videret orato-

oratores dare operam, vt leges dicendi magis, quam viuendi praecepta ſequerentur. quamquam ego quidem illos non ridendos, ſed miſeros ac miſerandos dixerim, qui eo mentis afficiuntur errore, vt ſe ipſi negligentes (ſe enim negligunt, qui animi ornamenta contemnunt) curam omnem ac diligentiam in rem inanem ac leuiſſimam conferant, nulla honeſtatis propoſita dignitate, aut gloriae. Quod ſi ille idem, de quo paulo ante, Diogenes, in iocis loquens de rebus ſerijs, dictitabat, malle ſe arietem eſſe hominis Megarenſis, quam filium: quod ſcilicet Megarae maiori eſſet curae propagatio arietum, quam diſciplina liberorum: quo dicto ſapienter ſtultitiam Megarenſium notabat: quid tandem illorum de amentia diceret, qui quaſi a beſtijs oratione tantum differant, non etiam ratione, in vnam eloquentiam, ſecluſa vitae probitate, incumbunt: vt non verbo quidem clament, ſed rebus tamen oſtendant contemnendam eſſe prae dicendi ſcientia conſcientiam factorum, & nihil eſſe ſi ſint mali, dum habeantur diſerti. Nolim ego vos eſſe, adoleſcentes optimi, qui eloquentiae operam hoc anno me ductore ac doctore daturi eſtis: vos enim propriè ac propius mea ſpectat oratio: vos quaeſo diligenter attendite: quando enim hodie in alieno quaſi hoſpites & peregrini verſamur Gymnaſio, quippe maiore, quaſi inter duas perſonas haec fabula agatur, qui nos omnes circumſiſtunt, & ornant hunc locum viri ornatiſſimi, non ſolum quid

ego

ego dicam, ſed quomodo etiam vos ea quae dicam accipiatis, obſeruant. Ego quidem ſi de magnificentiore cogitaſſem ſuggeſto, magnificentius fortaſſe attuliſſem dicendi genus: nunc quodcumque parraueramus, eo nimirum vtendum eſt. Nolim, inquam, vos adoleſcentes optimi eſſe ex hoc hominum genere aut ordine: ſed potius opto, ac ſpero eo eſſe animo, & conſilio, vt eloquentiae innocentiam, non ſolum velitis eſſe comitem, ſed etiam ducem: cuius vos ſententiae, mihi credite, numquam poenitebit. Nam ſi e pulchro venientem corpore virtutem gratiorem eſſe princeps Latinorum dixit poëtarum, & Bacchylides pulchram hominis faciem ab egregio pictore effingi pulchriorem: multo praeſtabiliorem profecto credendum eſt a praeſtanti profectam animo eloquentiam videri. Viderunt hoc eadem acie mentis, qua aſpexerunt cetera, homines antiquiſſimi, apud quos vetus doctrina eadem videtur fuiſſe, & recte faciendi, & bene dicendi magiſtra: &, quod magis mirere, ijdem viuendi praeceptores, atque dicendi. Sic apud Homerum Phoenix Achilli ſe a patre Peleo datum eſſe dicit, qui eum doceret μύθων τε ῥητῆρ᾽ ἔμεναι πρηκτῆρά τε ἔργων, oratorem eſſe verborum, actoremque rerum: & rex ille ſapientiſſimus Philippus magnum noſtrum Ariſtotelem Alexandro filio doctorem accivit, a quo eodem ille & agendi acciperet praecepta, & eloquendi: nec defuerunt deinceps plurimi, qui cum in ſimili eſſent ſententia, ad eamdem

dem etiam alios adducere conarentur; e quibus in vnius epiſtolà, quam ad amicum ſcribit, hominis pereloquentis, haec legimus: Trade filium praeceptori, a quo mores primum, mox eloquentiam diſcat, quae male ſine moribus diſcitur. O Ignati pater, & qui ab Ignatio eſtis patres religioſiſſimi, numquam vobis referam gratiam, cum me ex veſtro numero eſſe volueritis: ex illis videlicet, qui, cum cetera inter munera, quae, ſuo vt labore aliorum vtilitati ſeruiant, ſuſcipiunt ac profitentur, doceant etiam litteras, nihil docere ſe putant, niſi perſuadeant auditoribus, vt ita diſcant, vt maiorem curam intelligant in animis pietate ac vera religione excolendis collocari oportere: quod, vt Ageſilaus dicebat iuſtitiam ſine fortitudine plurimum, fortitudinem ſine iuſtitia nihil valere, ita etiam perſuaſum ſit vobis, atque exploratum, morum integritatem ſine ſcientia rerum nonnihil poſſe, hanc ſine illa, nihil: quod ipſum, non tantum ratio, & communis ſapientium opinio, ſed etiam res ipſa veritaſque conuincunt. Eſt enim cognitio litterarum ſine probitate morum ſcopuloſum quoddam mare, atque incertum, vt variarum fluctibus opinionum; ita inanis ſuperbiae fluctibus agitatum: nimirum hic eſt Scylla nautis infeſtiſſima, hic eſt illa Charybdis, quae multorum ingenia doctiſſimorum abſorpſit. audiuimus, audiuimus aliorum naufragium: vidimus etiam nonnullos in hoc freto natantes, & fluitantes in alto amiſſis gubernaculis: quorum periculorum admonitu ſapienter

ter ac ſanctè noſtris praeſcriptum eſt legibus. vt
quemadmodum ad Eleuſina olim ſacra non admit
tebatur, niſi qui praeclara nixus conſcientia ſe pro-
baret innocentem: & Alexander ille huius vrbis im
perator, haud ſcias an re magis, an nomine Seue-
rus, edicto cauit ne ab homine improbo ſalutare-
tur: ita etiam ratum ſit, ac fixum, nemini ſacrum
hoc, & moderatorũ voluntate, & ſanctiſſimi prin-
cipis imperio, Gymnaſium patere, niſi qui aut
bonis inſtructus ſit moribus, aut cupere ſe oſten-
dat, vt inſtruatur. Plato quidem ſuae aditu Aca-
demiae Geometriae prohibebat expertes: nos ab
noſtro Gymnaſio excluſos eſſe volumus, ſi qui
ſunt (nullos autem eſſe ſperamus, cupimus qui-
dem certe) quos ignaua ac turpis vita delectat.
At ſunt illi ſummo loco nati, ac genere; ſed eo
magis propter nobilitatem expoſiti ad imitan-
dum, vt non minus quam peccato, nocere poſſint
exemplo. Valent ingenio: propterea eſt acrius pro-
uidendum, ne muniatur improbitas ſcientiae
praeſidijs, neve eloquentiae inſtrumenta, quaſi
furentibus arma tradantur. etſi tamen non igno-
ro factam aliquando mutationem morum admi-
rabilem. neque enim ſolum aut Phaedonem So-
cratis prudentia, aut Polemonem Xenocratis elo-
quentia, ex improba vita, ac diſſoluta, ad bonam
beatamque conuertit: aut L. Flaccus poſtquam ſa-
crorum curam commiſſam habuit profuſam, ado-
leſcentiae luxuriem magna firmioris aetatis conti-
nentia obtexit: ſed alij etiam inuenti ſunt, qui ſa-

pientium ope, conſilio emergentes ſe atque eijcientes, e vitiorum gurgite ſeſe in tranquilliſſimo virtutis portu collocarunt. Sed ſtultum eſt earum rerum correctionem ſperare in poſterum, quae in praeſentia poſſis ne accidant cauere. Quo magis gratulor, adoleſcentes optimi: vos enim iterum appello: eam vobis mentem a Deo datam, & confirmatam etiam veſtrorum diſciplina, vt recte quidem dicere, ſed magis tamen facere cupiatis: ad quod nonnulla, vt ſpes eſt, noſtrarum frequentatione ſcholarum fiet acceſſio. Cogitate interea hoc mecum, & cum animis veſtris, vt magis veſtris ſtudijs conſilijſque laetemini: ſi orationem haberetis concinnam, diſtinctam, ornatam, elegantem: non deeſſent fortaſſe, qui, vt magiſtrum peterent per diſcipuli latus, & vna plaga duas arbores deijcerent, dicerent, quod interdum inſuſurratum eſſe audio, magiſtri vos vſos opera, atque induſtria: ita vt vos illius verbis, ille veſtro ore dixiſſe diceretur. Dixit hodie ille, aut ille, grauiter, perpolite, ſuauiter, voce erudita, & Romanis auribus digna. quid mirum? dixit, ſed non ſcripſit: ſcripſit, ſed adiutore vſus eſt, vt de Terentio olim ferebatur, Laelio, aut Scipione: vicit quidem, ſed, vt eſt in veteri prouerbio, Non ſine Theſeo. Ita, ſiue vere, ſiue falſo, nonnihil de veſtra orationis laude, vituperatorum ſermo decerperet. At ſi iuſte aliquid ac moderate feceritis, ſi ita vixeritis, vt in veſtris tum dictis tum factis, non turpitudo vlla, ſed ne ſuſpicio quidem appa-

reat: in illa vero tam praeclara & rara laude nemo ſe vobis comitem aut ſocium offeret, nemo audebit illam communicare cum alio: totum illud decus, Dei conceſſu ac munere, etiam inimici, atque inuidi, veſtrum eſſe fatebuntur. Late enim patet inuidorum vitium hoc tempore, & eſt in multis: quorum vos ſermunculos minime extimeſcetis, ſi ita viuetis, vt vbi vos viderint, obmuteſcere cogantur: &, quod faciunt canes ad Nilum, viſo quodam lapillo, quem fabae perſimilem eſſe dicunt, latrare deſiſtant. Eſſet profecto vobis turpe, atque indecorum, ſi cum datis operam religioſis hominibus, in vobis illi erudiendis, vt in Aethiope dealbando, operam perderent: & vt Aethiopes, qui primi vident orientem diem, ſed colorem accipiunt noctis, vos etiam ipſi in hac virtutum officina, alio quodam, quam virtutis colore imbuti videremini. In ea vos quidem eſtis aetate, ex cuius quaſi lineamentis conijci poteſt, quae firmatae ſit ſpecies futura. nam & ex ſegetis viriditate meſſem, & ex flore oleae baccam quoque ſe videre putat agricola. Agite ingenioſi iuuenes, ac nobiles, eo animo celebrate hoc Gymnaſium, vt veſtro exemplo meliores alij efficiantur. Et quoniam contigit, vt vobis primis aperirentur ſcholae Gregorianae amplae, ac magnificae, vigilate quantum fieri poteſt, vt qui conſequentibus annis ordine conſequentur adoleſcentes, veſtrarum virtutum exempla propoſita habeant ad imitandum: ita denique in his diſcite, ac

viuite, vt veſtra doctrina, ac moribus, eam diſciplinam ſecuti videamini, quae non minus recte factorum fuerit, quam bene dictorum moderatrix, ac magiſtra. Sed ne ego actum ago, qui illos cohorter, qui collaudandi magis videntur. Quin potius pulcherrimam illam eloquentiae formam, quae animo cerni, oculis videri non poteſt, propono aliquo modo ſpectandam & contemplandam auditoribus meis, vt ex eius aſpectu maiores illius amores excitentur; & quod his diebus anniuerſaria quadam conſuetudine faciunt vniuerſi, mei muneris rationem, cum eius quam veſtro iuſſu, patres religioſiſſimi, tradendam iuuentuti ſuſcipimus, diſciplinae laude coniungo? Sed faciant hoc alij, quibus aut ſunt auditores fortaſſe non ſatis cupidi eius ſcientiae, cui dant operam, aut eius contigit artis explicatio, cuius vel deformitas, vel ſeueritas adoleſcentes auertit ab amore. Faciant hoc, inquam, & faciant omnes certatim: laudent ſinguli artes ſuas. Nam hi noſtri iuuenes ita flagrant cupiditate eloquentiae, vt haec ipſa proluſio, quam perbreuem eſſe voluimus, officio magis docendi, quam ſtudio dicendi, nimium longa fuiſſe videatur. Et ipſius quidem loquendi ſapientiae ſpecies talis eſt, vt eius vel imago concepta animo, vel nomen etiam auditum, omnium ſtudia ad ſe alliciat, rapiat, inflammet. Non ſunt porro inuitandi homines in coena, qui eam ob cauſam, eoque animo vt coenent, iam lauerant manus, & conſederunt ad

men-

menſam. Laudare cibos ſuaues, nec ita ſalubres, helluonum eſt: ſalubres, nec tamen dulces, medicorum potius videtur. Verum illa diuinae eloquentiae ambroſia vtrumque habet: nihil eſt illa ſuauius, nihil ſalubrius: ſed ita, vt nihil nec de ſalubritate detrahat ſuauitas, nec ſalubritas de ſuauitate delibet. neque vero verendum eſt, ne quemadmodum infantes pueri, manſa, quae in os ingerit nutrix, plorantes deuorant, veſtrum aliqui faſtidioſe veſcentes nauſeent, ac non potius incredibili cum voluptate ac laetitia appetant magnum illud ingeniorum pabulum eloquentiam. Hoc igitur erit nobis annuum conuiuium, adoleſcentes, & ſtructore, vt ita dicam, Ariſtotele. Accipiam vos quotidie bene cocto condito, vt ille dicebat, & ſermone etiam bono. veſtris enim ſtudijs excitatus, atque Ariſtotelis ſecutus veſtigia, quo duce ſum iterum quinquennio ante expertus errari non poſſe, tradam ea dicendi praecepta, & vias, quae ad eloquentiam ferunt: vt quamplurimum veſtris rationibus prodeſſe poſſimus. Omnes qui de dicendi arte ſcripſerunt, ipſe etiam oratorum princeps M. Cicero, ex hoc fonte ſumpſerunt: nos fontes ipſos & capita videbimus, & quaſi ex alto ridebimus interdum exiles & turbidas riuorum deductiones. Et quoniam, quantum in me erit, nihil tacebo, quod dixiſſe: nihil dicam, quod tacuiſſe oportuerit: praecipite iam illam animo laetitiam, & cogitate futurum, vt nihil vmquam audiatis, niſi profuturum, nihil diſcatis, quod ne-

ſciſſe rectius fuerit. adiuuate vos veſtra diligentia, atque aſſiduitate, induſtriam, & voluntatem meam. Ego quidem, quemadmodum Aemilius Paulus, is qui eiuſdem eſſe dicebat imperatoris, & conuiuium ſcire inſtruere, & bello vincere, ſuis edicebat militibus ad pugnam paratis, cupidis victoriae, vt manum afferrent alacrem, & gladium acutum, cetera enim ſibi curae fore: ita etiam hoc vobis pro meo iure praecipere, ac recipere, Deo fretus, poſſe uideor. afferte ſitientes aures, & famem integram: ita vos recipiam ad has diſcendi epulas, vt, quoniam aliquandiu condidi & compoſui multa, quae aliquando proferrem ac depromerem, reliquiarum ſit potius futurum aliquid, quam vt patiar conuiuas meos e conuiuio non ſatiatos diſcedere.

DIXI

FARN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. NONA

MAGNA haec veſtrum frequentia, conſpectuſque mihi longe iucundiſſimus, Auditores, etſi ſummam mihi deberet alacritatem afferre dicendi, duplicem tamen affert curam, materiamque cogitandi. nam ſi ea vos cauſa huc adduxit, vt veſtra hoc Gymnaſium noſtrumq. docendi initium praeſentia honeſtaretis, magnum mihi onus impoſitum arbitrabar, omni ſtudio atque opere conandi, vt vos veſtrae humanitatis minime poeniteret: ſin autem vt me vnum audiretis, ea fuit cauſa veniendi, quod aliquam ſcilicet apud vos commouerit expectationem noſtra illa per tot iam annos numquam fere intermiſſa, vel docendi, vel praefandi conſuetudo, tum vero maiorem mihi intelligebam adhibendam &

animi & corporis contentionem, vobis vt ſatisfacerem, nec turpe mihi eſſet, ſi, quam coneitare potui fortaſſe expectationem, eam ſuſtinere non poſſem, & Tarentini cuiuſdam citharoedi, cui Euangelo nomen, renouarem vetus exemplum. Narrabo illud videlicet, cum veſtra bona-venia, hoc initio: vt quoniam graue prooemium, & ſeuerum, quod faciat admirationem, noſtris rebus ſerijs proferendis, non poſſum, at certe ſuaue & iucundum, quod pariat hilaritatem, alienis afferendis ineptijs, adhibuiſſe videar. Vos quaeſo, cum hoc narro, illud vobiſcum cogitate, me, vel vt vos a principio delectarem, dicere voluiſſe, vel vt me ipſe admonerem, tacere non potuiſſe. Celebrabantur aliquando ex veteri conſuetudine in Graecia apud Delphos, in honorem Apollinis, Pythia, in quibus permulta inſtituta erant illuſtrium virorum certamina, ad eorum virtutem & excellentiam tamquam in clariſſima luce collocandam: cum & honeſtiſſimae coronae imponerentur victoribus, & eorum laudes ſumma omnium gratulatione canerentur. confluebant eo ex vniuerſa Graecia multi, vt ſpectarent, nonnulli etiam vt ſpectarentur: & illi quidem voluptatem ſequebantur, hi vero gloriam. commouit haec poſterior, quis enim non gloriae cupiditate ducatur? hunc quem dicimus Euangelum, hominem Tarenti pecunioſum, nec de vulgo. Voluit enim, quoniam neſcio quid ſpei ab aſſentatoribus afflauerat, cum in gymnicis ludis nihil auderet, quod

eſſet opus virorum valentium, non delicatorum, in Muſicis tamen quod ſibi videbatur magis conſonum, ecquid poſſet, experiri. Venit igitur ingenti expectatione elatus, homo flagrans cupiditate gloriae, Delphos. Hic vero, quaſi res agenda eſſet auro, non arte, totumque illud eſſet oculorum tantum, non etiam aurium iudicium, omnem curam atque operam ad corporis ornatum & citharae contulit. Procedit homo vnguentis delibutus, molliſſimo cultu, ac veſtitu pulcherrimo, pallam ferens ingentis pretij, & auream coronam, quae lauream imitaretur: eius enim folia ex auro erant, pro baccis ſmaragdi fluebant, citharam habebat ſimili materia, maiore artificio, illuminatam margaritis gemmiſque diſtinctam: quam ſuis etiam ac diſpoſitis in locis, qua Apollinis, qua Orphei, qua Muſarum imago adornabat. omnia primo motu, ac ſpiritu ſuo, admirabili ſpe atque expectatione complebat: conuerterat enim omnium oculos, atque ora, tam magnificus hominis apparatus, & luxus. Conueniunt audiendi cauſa frequentes, populus conuolat, tumultuantur, clamant, pugnant de loco. Quid plura? cum tandem ſignificato ſilentio, & coniectis omnium in vnum oculis, corona eſſet multiplex, auditor erectus, ſurgit pulchellus, cum illo inſigni ornatu, auro fulgens ac purpura. Et primo quidem cum ipſe ſe ambitioſe pauoni ſimilis circumſpiceret, deinde vero oculos circumferret, atque omnibus lumen illud egregium & citha-

citharae & veſtis porrigeret ac tenderet, ad extremum digitis neruos impellere, aut infringere potius, ac ſimul vocem explicare coepiſſet (auem dicc res Apollini conſecratam, non quidem cycnum, ſed coruum) repente ita apparuit abſurdus atque abſonus, vt omnium non modo obrueretur riſu, ſed ſibilis & conuicijs exploderetur: multis etiam, vt imperitus & rudis, qui populo imponere eſſet auſus, verberibus caederetur: eo magis contemptus ac deriſus, quo expectatus magis fuerat & ſplendidus. ita enim ſe res habet: quo quiſque eſt in opinione atque expectatione maiore, hoc magis omnium irriſione luditur, niſi re ipſa expectationi reſpondeat. Vt illuc igitur redeam, vnde diſceſſimus: ſi iſtam mihi operam ad audiendum datis, quod aliqua mea vel dicendi exercitatio, vel diuturna profeſſio docendi, nonnullam apud vos mihi fecerit audientiam, ne vos magnum mihi onus imponitis, vt neque huic veſtro tanto ſtudio, neque hodiernae multitudini videar defuiſſe. quamquam ita mecum ratiocinabar: ſi quidem ad permulcendas tantum aures, animoſque vobis deleniendos, qui ad me hodie conueniſtis, viri doctiſſimi, accommodanda eſſet oratio, tum vero Euangeli mihi caſum fuiſſe pertimeſcẽdum: nunc autem contra euenire. ad hos enim adoleſcentes, qui meae fidei & curae commiſſi ſunt & traditi, eſt oratio habenda: neque vero vtendum eo principio, quod tamquam citharoedi prooemium affictum aliquod nihil habeat praeter delectationem

nem, ſed ea nimirum proluſione, quae vtilis etiam audientibus eſſe poſſit. ut quoniam ſuperiore anno, cum Ariſtotelis Rhetoricen ſecundo exponere incepi, ea ſum praefatus, quae ad officium meum pertinere videbantur, nempe vtilia iuuentuti: hoc ſimiliter anno, cum eamdem explicare pergimus, ea dicam initio, quae ab illis non diſcrepent: vt & cum explicatione explicatio, & cum proluſione proluſio connexa & conſequens eſſe videatur. Hoc videlicet agam: conuertam ſermonem ad vos adoleſcentes: quod etiam libentius facio, tot ſummis viris praeſentibus: vt ſi quem fortaſſe non mouebit oratio, qua ad vos vtar exhortandos & commonendos, eum certe, horum, qui non tantum meae erunt arbitri, ſed etiam, vt ſpero, approbatores ſententiae, vel tacitorum moueat auctoritas: eoq. magis ad recta atque honeſta facienda omnes incitemini, quo magis veſtrum officium ac munus, horum omnium qui me audiunt & vos intuentur, quaſi conſcientia conſtrictum eſſe intelligetis. Neque vero vereor, ne exiſtimet quiſpiam, me migrare fines officij mei, cum vos ad recte faciendum velim impellere, quos ad bene dicendum inſtituere debeo: ſi modo meminerit, quod effectum puto ſuperioris anni diſputatione, plus momenti ineſſe in dicentis moribus ad perſuadendum, quam in ipſa oratione: ipſamque artem Rhetoricam, ſi plena & perfecta eſſe velit, non magis eſſe recte dicendi, quam bene viuendi magiſtram. Quod ſi tum denique habemus oratori fidem, cum probos dicen-

tis mores effingit oratio: ſi Marcus etiam Cicero, cum eſſet a patre edoctus, quae eſſet ratio alterius laudandi, Accepi, inquit, iſta, didicique breuiter, non ſolum quemadmodum laudarem alterum, ſed etiam quemadmodum eniterer, vt poſſem ipſe iure laudari: ſic enim eum pater facit in partitionibus loquentem: quis mihi tandem iure ſucceſeat, ſi meis auditoribus, etiam ſi habear dicendi magiſter, recte quoque viuendi commonſtrem viam? cum praeſertim hoc ipſum, in quo verſor, ſummo Dei beneficio, vitae conſilium, nec Rhetoricae tantum, ſed etiam religionis profeſſio, idem polliceri ac ſuſcipere videatur? ego vero, vt me vobis indicem, meo propemodum iure praedico atque praemoneo, adoleſcentes, me non ſolum hodierno die, ſed, quoties ſeſe tulerit occaſio, laboraturum, vt mea opera, non doctiores modo, verum etiam meliores eſſe poſſitis. cuius rei erunt, vt opinor, haec ipſa, quae breuiter ſubijcientur, exemplo: proponam ſcilicet docendi cauſa nonnulla, vt ijs deguſtatis, coniectura fiat, quae ſit forma totius diſciplinae annuae futura. Agite vos adoleſcentes nobiliſſimi, excitate animos veſtros ad pulcherrimam cognitionem rerum, ad eamque artem oratoriam, quae vos bonos viros efficiat, non tantum dicendi peritos. nihil erit, quod ſi ſciatur, magis proſit, nihil quod magis poſſit obeſſe, neglectum. ego quidem, quantum in me erit, efficiam, vt nec longa breuitatem cupientibus diſputatio, nec vtilitatem quaerentibus inanis haec proluſio

fuiſſe

ſuiſſe videatur. Hinc igitur quaſi alterum naſcetur exordium. Duo ſunt, quae oratori, vt maxime in mentes influat hominum, maxime omnium cognita & pertractata eſſe debent: alterum, quo perturbantur animi & concitantur: alterum, quod eſt ad naturam & mores, & ad omnem vitae conſuetudinem accommodatum. atque hoc quidem orationem facit ſummiſſam, placidam, moderatam, iucundam: illud ſuperius vehementem, incitatam, incenſam, fortem. alterum natum eſt ad vim faciendam auditoribus, alterum ad conciliandam beneuolentiam: vtrumque autem tale eſt, vt perfecte teneri non poſſit, niſi de varijs perturbationibus animi, atque aetatum moribus, agatur. teneat enim oportet, is qui dicit, venas cuiuſcumque ordinis, aetatis, ingenij, eas vt excitare ſuo arbitratu ac reprimere poſſit. eſt enim animus noſter, ſicut neruis cithara, ſic ipſe moribus inſtructus. ij porro ſunt hoc aut illo modo intendendi, aut remittendi, prout hanc aut illam harmoniam efficere debent. & de perturbationibus quidem animi ſecundo hoc libro ſuperius dictum eſt: nunc enim ſequitur, vt de aetatum moribus ordinumque dicatur: qua in re ſollemne illud noſtrum ſeruabimus, vt ſi qua erunt bona ſuapte natura, excitemus & augeamus: ſi qua vero propter prauitatem hominum conuerſa atque peruerſa, quacumque fieri poſſit ratione, corrigamus. Non longe abierimus. agitur primo de moribus adoleſcentiae, id eſt eius aetatis, in qua vos eſtis: ado-

adoleſcentes ait cupidos eſſe, iracundos, leues, alacres, confidentes. atque in his quidem omnibus ſunt ſemina quaedam rerum honeſtarum, ſunt etiam quaedam, vt vera fateamur, turpium. etſi enim natura hominis in optimo ſane ſtatu procreata eſt ab optimo rerum omnium effectore ac parente Deo, qui omnia fecit bona, atque adeo mirabilem in modum: primogenia tamen illa macula, quae fere a primo ſatu in ipſo ſemine penitus inſedit, per tot ſtirpium radices propagata infecit infelices natos, vt multum ſit operae ponendum ac laboris in ea eluenda. Videor mihi, auditores, quotieſcumque de hominum vita cogito, quot homines video, totidem equites videre. animus enim ipſe, is eſt, qui equo vehitur: eius porro fons & origo perturbationum, equus: qui eo difficilius ſuſtinetur ac regitur in adoleſcentia, quo eſt magis intractatus & nouus. eſt coërcendus hic vobis equus diligenter, adoleſcentes: & cum ſit tam praeſidens, atque exultans, in loco praeſertim tam praecipiti, ne vos det ad caſum, atque eijciat, in rectam rationis viam compellendus. & aliquis fortaſſe videbitur in eo ſubigendo ac moderando labor: ſed eum tamen, non in curſu medio, cum eſt incitatus, ſed antequam admittas quaſi in planiciem infrenari, & officiorum, vt ita dicam, habenis conſtringi oportet. quo facto, vt Socrates dicebat, facillimus eſt futurus reliquae totius curſus aetatis. Et in aliis quidem vitae muneribus, non deerunt fortaſſe, qui vt vobis obſe-

quantur

quantur, & ementitis aſſentationibus blandiantur, vos dicent diuites, nobiles, ingenio praeſtantes, eruditos eloquentes: virtutum certe ac vitiorum ea natura, eſt, vt ea nec diutius affingi poſſint non habentia nec habenti detrahi. Vt, quemadmodum admonebat, olim Ariſtippus principes viros, ſi vellent ſcire, quanti eſſent, equitare vt diſcerent: quod ſolus equus neſciat adulari: cum & ferat callidum agitatorem, & imperitum excutiat: ſic admonendi mihi videantur adoleſcentes, qui ſunt iuſtae appetentes gloriae, vt eam non in vanis & fallacibus ſermonibus hominum, qui multa vel propter inuidiam detrahunt, vel propter beneuolentiam affingunt, ſed in veris ac ſolidis animi ornamentis repoſitam & collocatam putent: quae nec adulterari poſſunt fingendo, nec diſſimulari tacendo. Sed haec vereor ne longius vagari videatur oratio: itaque propius adducam, vt quae per ſe obſcuriora videntur, cum ſine appoſitione praeceptorum lentius diſputantur, certa factorum forma, & conſiliorum, clarius illuſtrentur: cum ego vobis, vt praemonui, adoleſcentes, tradere velim, hac quidem diſputatione, non dicendi praecepta, ſed viuendi: quod profecto magis fit in ijs rebus, quae cum flexibiles ſint ac molles, modico negotio, vt habenis, equi vtramque in partem detorqueri & conuerti queunt. Vt ecce. Iracundam ac feruidam dicit eſſe adoleſcentiam. iracundia porro, qui eſt feruor aetatis, non tantum ſanguinis, ea eſt, vt quoniam non ſine cauſa eſt hominibus

nibus data, qui ea recte vtantur, ijs magnam afferat vtilitatem, calamitatem ijs, qui abutantur. etenim ſi via ac ratione ſuſcipitur, cotem quamdam videmus eſſe fortitudinis: ſi praeter modum atque ordinem, non multum differre ab inſania. ita inſtituet ſe, atque in animum inducet adoleſcens, ſi me audiet, aut ſi potius ſe videbit, vt quandoquidem in vtramque partem vti poteſt iracundia, ea ſic vtatur, vt cum iraſcatur, quibus, & quando oportet, & ea ratione qua oportet, oſtendat ſe in ea, non deuium & praecipitem ferri, ſed nimirum parere ſapientiae: proponet ſibi exempla hominum adoleſcentium, quorum ſplendorem laudum, quae lucem eripit rationi, obſcurauit ira: vt Achillis, vt Alexandri, vt aliorum, quos ita impotenti ſcimus fuiſſe animo, vt, cum fortes fuerint in vincendis hoſtibus, quoniam ſe ipſi vincere non potuerunt, non integram videantur adepti victoriam. Atque haec quidem breuiter de ira compeſcenda. Eſt alterum huic noſtro equiti, quaſi Bellerophonti, domandum monſtrum, nec fortaſſe minus importunum, cupiditas, qua interdum vſque eo rapiuntur, uſque eo feruntur & feruent adoleſcentes, vt eam non metus, non religio, non hominum exiſtimatio contineat. haec uero ita moderanda eſt, ut ea tantum cogitet unuſquiſque ueſtrum pulchrum eſſe concupiſcere, quae ſit conſequi glorioſum: ſibique dictum exiſtimet, quod Sophocli dixiſſe olim Pericles perhibetur, uirum bonum decere, non ſolum ma-

nus

nus; ſed etiam oculos habere continentes: magnus videlicet moderator eſt cupiditatis pudor: is autem proprius eſt adoleſcentiae. vtatur igitur haec aetas ſuo bono, vt ab omni re fugiat, quae abhorreat ab ipſa oculorum auriumque approbatione: meminerit oportet adoleſcens, vt a vere aeſtas conijcitur, a veſtibulo atque aditu domus & templa, ſic etiam ab adoleſcentia duci commendationem conſequentis aetatis. plerumque enim vſu venit, vt fundamentis faſtigia, & principijs exitus conſentiant. Magna fit interdum morum mutatio: non nego: in optimis tamen, ni fallor, deliberationibus, illud potius, quod euenit plurimum, quam quod perraro, conſtitui decet: neque permittendum, vt ad leuitatem adoleſcentiae addatur leuitas fortunae. Inconſtans eſt enim iſta aetas, & improuida, adoleſcentes, quam aliorum ſaepe aſtutia ludificatur, aſſentatio infatuat, expectatio extollit, ſpes inflat, & vt repentinos habet primos impetus, parua nonnumquam commutat totam aura rumoris: quo magis adſciſcendum eſt externae aliquid grauitatis, & conſilij, & ſequendum exemplum apum Cretenſium, quae certos tranſmiſſurae locos, qui incerta agitantur motione ventorum, exiguos quoſdam lapillos ore apprehendunt, quos mordicus tenent, ne diſijciantur atque iactentur, ſed eorum quaſi pondere libratae fulciantur. Ventoſus eſt locus iſte, quem traijcitis: videndum eſt, ne perleui momento, pluma leuiores aut folio, in hanc atque

illam ſententiam quaſi regionem impellamini: ſuſcipite rectum aliquem curſum virtutis & gloriae: a quo, etiam atque etiam videte, ne qua vos poſſit, aut difficultatis tempeſtas, aut voluptatis aura dimouere. omnino nulla eſt vobis inconſtantiae fama ſubeunda: vt quod agitis, non vi, aut moderatorum metu, ſed veſtra ſponte & conſilio agere videamini. accedet quidem vobis cum annis grauitas, cum aetate ſeueritas: ſed meo iudicio, laudandum magis erit, ſi quod dies allatura eſt, ratio occupet: ac detur opera, vt ſi qua ſunt vitia naturae, arte corrigantur. pulchrum ſane erit & iucundum, videre ſenilem prudentiam in iuuenili aetate, in qua nulla ſuſcipiatur iracundia ſine ratione, nulla cupitas ſine delectu: vt & ſapienter excogitet adoleſcens quod faciat, & audacter perficiat quod excogitarit: & conſequatur illam, quae longe eſt difficillima, audaciae cum prudentia ſocietatem. O felices reſpublicae, ſi quidem his viris abundarent, in quibus nec robur requirerent Achillis, nec conſilium Neſtoris. verum non vni conceduntur omnia: ſed veſtrum tamen eſt, vt quae concedi poſſunt, concedantur quamplurima, prouidere. plena eſt enim ſpei maximae adoleſcentia, nec quicquam eſt, quod conſequi alius poſſit, quod non quilibet adoleſcens magni animi, conſtantia & labore, ſe conſequi poſſe confidat. eſt enim hoc etiam bonum iſtius aetatis, vt quibus in rebus affulſerit ſplendor honoris, ſpe deducatur ad earum rerum adeptionem

nem, quamuis difficilium. Vtinam haec cogitarent adoleſcentes, & quos a natura habent igniculos honeſtatis, eos virtutibus excitarent, non voluptatibus extinguerent: eſt enim iſta aetas, tam lubrica & prona ad voluptates, a libidinibus maxime arcenda, exercendaque in laboribus, & patientia animi & corporis. Quod ſi qua turpis cupiditas ſeſe aut leniter inſinuarit, aut violenter intruſerit, primo quoque tempore eijcienda atque exterminanda eſt. vt enim telo ſi primam aciem perfregeris, reliquo ferro vim nocendi ſuſtuleris, ſic etiam ſi naſcentis cupiditatis primos retuderis impetus, facillime reliquos ſedaris. Nimirum, vt mare oleo, cupiditas ratione tranquillatur. Haec ego vellem vos meditaremini, adoleſcentes, qui laudi ſeruitis & gloriae, atque vtiliſſimis hiſce vocibus veſtrae aures perſonarent. quid enim honeſtius, quam recte inſtitui eam aetatem, quae eſt forma quaedam ac deſignatio totius vitae? quid porro praeclarius, quam annos anteire ſapientia, imbecillitatem conſilio, eaque iacere fundamenta, vnde ſpes exiſtat celſiſſimae dignitatis? quid denique laudatius aut pulchrius, quam in uultu ipſo eminere ſigna virtutum? ego uero ueram hanc putem eſſe eloquentiam, quae cum tacet clamat, cum ſilet monet, & tacitos quoſdam motus affert animis: talem ut cum hominem uideas, cupias tibi aliquid ab eo perſuaderi: non inflatam illam & ineptam loquacitatem, in qua nihil ſit praeter inanem

quemdam ſonum ſtrepitumque verborum. Hanc vos Chriſtiani adoleſcentes toto pectore complectimini, huius ſpeciem ſplendoremque contuemini: nihil eſt, quod iſtam magis deceat aetatem. Mihi credite: ſi illud omnino conſtitueritis, nihil vt malitis aliud, quam vt ſitis optimi, illud etiam facile conſequemini, vt ſitis eloquentiſſimi: adiuuabit enim & ornabit probitas ingenium, mos linguam, & recta ipſa ratio, id eſt virtus, orationem. Nempe, quemadmodum ſi naturae ordinem ſpectemus, facta fuerunt verbis priora: ante enim res ipſas, quae dicerentur, fuiſſe oportet, quam voces, quibus eae dicerentur: ſic etiam is qui cupit bene dicere, debet ſe prius ad recte faciendum exercere. Quae diſciplinae ratio, ſi omnibus in gymnaſijs eſt opportuna, in hoc certe noſtro videtur eſſe neceſſaria: neque enim docemus, quicquid docemus, vt in eo deſinat & conquieſcat iuuentus; ſed vt pietatem colat, & integra quadam vita, incorruptisque moribus, ex ijs quae diſcit, quaſi per gradus, ad ſummum rerum omnium parentem atque effectorem euehatur Deum. Quod etſi praeſtatur a vobis, qui iam diu nobis operam datis, adoleſcentes optimi: erit tamen, vt opinor, meum, cum res feret, in ſcholis quotidianis, quod etiam hodie facere inſtitui, iacere interdum nonnulla, vt magis in propoſito ſuſceptoque conſilio confirmemini: vt videlicet vobis non otioſam & inanem comparetis eloquentiam, ſed actuoſam, &, vt ita dicam, efficacem, quae

ſit qua-

Et quaſi praerogatiua illius, qua praeditus animus, cum e corpore exceſſerit, in caeleſti domicilio perpetua quadam & ornatiſſima oratione, in eius laude verſabitur, de quo non deeſt vmquam quod dicatur, cum ſatis eſſe non poſſit quod dicitur.

DIXI

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMA

QVOD apud M. Ciceronem L. Craſſus, praeſtanti vir ingenio, ſummaque eloquentia, accidere ſibi teſtatus eſt, vt exalbeſceret in principijs dicēdi, & tota mente atque omnibus artubus contremiſceret, idem mihi haud paulo minori oratori, ſingulis annis initio docendi, vſu venire haud paulo maiore de cauſa intelligo. neque vero tantum meus illinc exiſtit timor, quod qui has artes profitentur, in quibus vos me Patres religioſiſſimi iamdudum eſſe voluiſtis, fere omnium maxime ſubeunt dimicationem doctrinae atque ingenij, niſi ſatisfaciant ſtatim animis audientium: cum ceteri paratam habeant & quaſi legitimam excuſationem: ſed multo magis, quod propter ſollemnes ferias, quibus intermiſſae

ſunt quotidianae diſputationes, ſiqua in me fuit vnquam facultas orationis, quae ſcio quam fuerit ſemper exigua, eam ita ſentio exaruiſſe, vt cum effluxiſſe verba, excidiſſe ſententias, memoriam defeciſſe animaduertam, vix breuem quemdam & ſimplicem a me pertexi poſſe ſermonem, & experiar, & ingemiſcam: ſic vt quemadmodum fiſtulae, quae diu intercluſae fuerunt aut interceptae, cum primum liberum nactae ſunt exitum, ac late patentem, turbidiores aquas emittunt, ſic etiam ex eo qui diu intermiſerit vſum dicendi, non ita pura & liquida, ſed inquinatior quodammodo ac corruptior fluere videatur oratio. Pericles quidem ille, praeclaram cuius eloquentiam, eloquentium illa parens & nutrix vrbs Athenarum prae ceteris admirata eſſe dicitur, antequam quicquam ageret cum populo, comprecabatur deos, vt ne verbum vllum, quod ad rem accommodatum non videretur, ex ore excidere paterentur: vſque eo coronae iudicium reformidabat. quo maior ac diligentior eſſe debet eorum cautio, qui docent artem dicendi, vt ne in eo ipſo peccent, cuius ſcientiam ſe tradituros alijs pollicentur. Sunt iſta, cum in me ipſe intueor, auditores: ſed tamen cum in vos intueor, adoleſcentes optimi, quos arbitror ex ſuperiore ſcholarum vacatione, ad earum inſtaurationem exarſiſſe vehementius, facile mihi perſuadeo futurum, vt quemadmodum fames, vt eſt in veteri prouerbio, commendat obſonium, ita etiam veſtra audiendi auiditas, diuturna quaſi inedia collo-

cta, meam qualemcumque abſorbeat ac deuo-
ret orationem. Miſit ad Alexandrum Ada Cariae
regina varij generis epulas exquiſite conditas,
vna cum coquis, taliumque condimentorum arti-
ficibus: cui tamen ipſe multo ſibi meliores coquos
eſſe reſpondit: ad prandium quidem nocturnum
iter; ad coenam prandij tenuitatem: homini
nempe eſurienti ac ſitienti, etiam quae ſubamara
ſunt & auſtera, grata eſſe & dulcia videntur. Au-
dite vos igitur, qui huc auidi hodie veniſtis, audite
inquam me, vtilia quaedam potius ac ſalutaria,
quam iucunda & ſuauia, fundentem: malo enim
inhaerere in animis veſtris res quae dicuntur, cum
honeſta recordatione, quam praeterfluere aures,
cum inani ſtrepitu ſonoque verborum. Reſponde-
bo videlicet, vt ne in vllum incidam ſuperiorum
praefationum argumentum, veteri multorum ex-
poſtulationi, quaerentium, quid cauſae ſit, cur
cum aliquot adoleſcentes, qui ingenio pollent,
&, vt ipſi dictitant, flagrant ſtudio dicendi, Rhe-
toricae ſtudeant, pauci tamen ex ijs exoriantur,
qui orationem explicent paulo tolerabiliorem:
nullam repetam ex ijs cauſis, quae ab alijs affe-
runtur: ne videar aut nihil habuiſſe quod dice-
rem, aut ſtatuiſſe, nihil excogitari poſſe quod
praeterea diceretur. duas ſolum proferam, eaſque
non tam ex ingenio, aut ex coniectura, quam ex
longo quodam vſu & quotidiana multorum an-
norum animaduerſione depromptas: quae ſi ali-
cui commenticiae fortaſſe aut leues videbuntur,
nihil

nihil repugno, quo minus vanus ego ipſe & falſus appeller: ſin verae eſſe & graues, vti ſunt, reperientur, veſtrum erit, quod reprehendetis in alijs, illud ipſum in vobis iure ne reprehendi poſſit, prouidere. Duas igitur, vt nunc eſt, reperiebam cauſas, cur cum aliquot praeclari adoleſcentes ſequi ſe dicant laudem dicendi, pauci tamen quod volunt aſſequantur: vnam quidem, quod non propoſitam in animo ſuo habent perfectam quamdam ſpeciem formamque oratoris, minime inuidenda, vt ipſi loquuntur, & ea quae ſatis eſſe poſſit, mediocritate contenti: alteram vero, quod non totos ſe dedunt Rhetorices exercitationi, ſed eam quoque exiſtimant facile cum alijs diſciplinis & artibus poſſe coniungi. ex quo fit, vt & illi excellentes eſſe nolint, & iſti non poſſint. Nolite quaeſo auditores, cum haec a me diſputabuntur, ſubijcere cogitationi veſtrae aliquem, cui vel ob hanc vel ob illam cauſam non contigerit eloquentia: ne quem videamur oratione noſtra perſtrinxiſſe. ego enim neminem notabo, afferam tantum rationes nonnullas, ex quibus vos pro veſtra ſapientia vtramque rem exiſtimare, momentoque ſuo ponderare poſſitis. Dicamus, ſi placet, de ijs primum, qui aut humilitate animi, aut, vt vobis videri poſſet, laboris fuga, nihil amplum in arte eloquendi propoſitum habent, nihil magnificum intuentur. Satis, inquiunt, nobis eſt leuis quaedam exercitatio: ſplendidam iſtam ac ſpecioſam, & quae vix paucis magno labore contingat,

 dicen

dicendi gloriam nihil moramur. Si indiſerti nos cum loquimur admirantur; ſapientes intelligunt, quid opus eſt iſta nimium exquiſita accuratio? Recte tu quidem amice, quiſquis es: recte inquam, ſi tantum vis eſſe vnus de populo, ſi nullum appetis ſplendorem vitae, nullam famae commendationem: recte inertiam tuam praetexis deſpicientia huiuſmodi gloriae: ſin autem id ſapientius eſſe iudicas, magiſque ad dignitatem tuam pertinere, vide ne tibi ipſe blandiaris, & in iudicando non ſequaris rationum pondera, ſed propenſionem mollis animi tui. Orationi faciendae das operam? ita eſt. vis haberi diſertus? etiam. pulchrum eſſe ac praeclarum putas, quicquid velis, perſuadere dicendo? maxime. at quae iſta ſapientia eſt, velle aliquod maximum, & aliquem ſibi ſtatuere in eius magnitudine modum? vt non nolle quidem ex vna parte, ex altera autem nolle videaris, & res ipſa ab oratione diſcordet? Statuendum tibi eſt ſemel, ſi eloquentiam diligis, quae eſt omnium quiddam optimum atque integrum, vt ne eam in partes ac fruſta diſcerpas: propone eius tibi laudem ante oculos, quo cogitationes omnes tuae curaeque conferantur. nulli nec recte ſapere, nec ſapienter eloqui obtigit caſu. alacri quadam voluntate opus eſt, & quae ſtatim ex ea ſequitur diligentia. Neque enim tantum vere ac ſapienter dictum eſt a Seneca, homine plane perfecto in Stoicis, ac litteris expolito, partem magnam eſſe bonitatis, velle fieri bonum

num: ſed etiam illud, magnam partem eſſe profectus, velle proficere. quod qui facit, expetit vltro laborem: tantum abeſt vt ſequatur inertiam: induſtria vtitur, non deſidia: non languoris iucunditate ducitur, ſed cupiditate diſcendi. cogitat enim cum animo ſuo, ſine acri ſtudio & ardore quodam amoris, nihil tentari egregium, quid enim dicam perfici, poſſe? Sed tamen ſunt lauti quidam iuuenes ac delicati, quos vt pueros πανικὰ quaedam & vana perturbant: fingunt enim inanes ſibi nonnullos & terrificos metus. nam cum & delectentur otio, & abhorreant ab omni genere laborioſae occupationis, praecipiunt animo durum quiddam & difficile, quod videlicet metuentes, negligi a ſe dicunt ſummam illam gloriam eloquendi, quam etiam, ſi ſuperis placet, videri volunt non deſperatione formidaſſe, ſed iudicio refugiſſe. Sed apparet profecto, vidiſſe quidem illos, & comprehenſam habuiſſe mente excellentem eloquentiae venuſtatem, atque elegantiam: ſed quoniam intellexerunt eſſe in ea conandum, vigilandum, ſudandum, laborandum, & inerti capiuntur otio atque ceſſatione, ceſſiſſe retardatos metu. leues ne dicam homines, an ignauos, an miſeros, quos quaedam magis terrent, quam debeant, quaedam ante terrent, quam debeant, quaedam denique terrent, cum omnino non debeant? ita aut augent timorem ſibi ipſi, aut praecipiunt, aut fingunt: & ſciunt tamen ab immortalibus labore vendi omnia mortalibus: eumdemque fieri aſſuetudine le-

uiorem, nec compenſari tantum boni adeptione, ſed etiam ſpe adipiſcendi: vt qui eum recuſat, ſe ipſum ſtultitiae nequitiaeque condemnet: tamquam ſit bonis omnibus indignus: cum quicquid eſt ubique boni, non niſi hac mercede comparetur. Quid vtilius Sole, aut etiam quid eius aſpectu iucundius? quis non mirifice ipſius recreetur luce, eamque ob cauſam ingentes ei, licet non ſentienti, gratias agat? & tamen eſſe legimus populos in Libya, nomine Atlantes, qui vt ille exortus eſt, execrantur, precantur male, nouiſſimam ei illam eſſe caeli peragrationem, eamdemque breuiſſimam volunt. aeque peruerſum ac praepoſterum horum hominum genus, qui Solem illum diſciplinarum atque artium: cum & lumen praeferat mentibus, auferatque tenebras, omnemque rerum ignorationem quaſi noctem pellat e pectoribus, omnia denique clariſſima luce colluſtret: laborem inquam, ſine quo magnus nemo vmquam fuit, propterea conuicio vrgent, & maledictis inſectantur, quod eum veluti aduerſum ferre non poſſint: quem haud ſcio, vt etiam Solem, an orientem vmquam viderint, & occidentem: hoc magis reprehendendi, dignique magis quam Atlantes, quibus ſingulis nullum ſit nomen proprium, quo uocentur, niſi forte communi deſidioſorum: quod Atlantes Solem oderunt, cuius nimium videlicet propinqui ardore torrentur, iſti autem non amant laborem, qui eos illuſtres in clariſſima luce poneret honorum. Mihi credite, adoleſcentes: nullus

eſſe

eſſe locus inertiae debet, aut ſocordiae, apud eos, qui res magnas & magnopere expetendas concupiuere. quid enim pulchrum vnquam fuit, quod idem eſſet facile? quis dormiens ſibi trophaea conſtituit, quorum cogitatio faciebat, vt ne noctu quidem & in cubili Themiſtocles ſomnum capere poſſet? quis mollis & voluptarius coronam meruit in theatro? Non currenti praemium non datur. labores honorem pariunt: curriculum porro contentionem curſus deſiderat, curſus ſudorem excitat, ſudore peruenitur ad palmam. proinde deſinant iſti, aut eloquentiae ſe amatores eſſe profiteri, aut labori maledicere: niſi vobis iudicibus, Patres religioſiſſimi, condemnari volunt, aut ſtultitiae, aut vanitatis, aut impudentiae. Vos autem contendite adoleſcentes, qui eſtis in curſu, ad ſummum eloquentiae faſtigium: intendite huc neruos omnes, vires, induſtriam: erit vobis vel fortunatus euentus, vel conatus ipſe glorioſus: quin potius fortunatus euentus, cum labori nihil ſit arduum aut difficile. Sed aduerſus hos nimium multa, qui cum licere ſibi dicunt, quod ne licet quidem poëtis, mediocribus eſſe oratoribus, illud aſſequuntur, vt neque in vllum poſſint oratorum numerum peruenire. haud paulo difficilior pugna cum ijs eſt, quibus inſidet quidem in mente ſpecies quaedam ſingularis eloquentiae, quam perpetuo admirantes intuentur, eam tamen ita comem eſſe ac benignam putant, vt non aegre ferat ſi quis eam eximiam non habeat, ſed

vna

vna etiam plurium diſciplinarum amore capiatur. qua ipſi in re magnopere falluntur. deſiderat ſane illa, vt ſit vel locupletior, vel firmior, aliarum & inſtrumentum, & adminiculum: ſed tamen ſiue eam inſpicias, ſiue animum noſtrum; illud eſſe vtriuſque ingenium intelliges, vt & illa totum requirat hominem, & hic plura in ſtudia diſtrahi vtiliter non poſſit: illa quidem vt ſit omni ex parte perfecta, omnibuſque abſoluta numeris, tam aſſiduum vſum ſibique deditum poſtulat, vt quantum imminuatur ex illo, tantum ex ipſius eloquentiae laude & perfectione detrahatur. quaere qui ipſius ſtudio fuerunt, & cum laude, nec ſine induſtria, delectati: quaere qui ita in ea excelluerunt, vt ſummam eorum ac prope diuinam orationis copiam admirere, Demoſthenem, Iſocratem, Ciceronem, Hortenſium, alios: hos vero, relictis omnibus, ita ſeſe abdidiſſe inuenies in ſtudium eloquendi, itaq. in eo deſudaſſe atque elaboraſſe, vt vehementiſſima contentione animi, ingenij, virium, in omni vita nihil aliud egiſſe videantur. quod ſi interdum migrabant in caſtra, nauigabant in oras philoſophorum: exploratores erant, non transfugae: aut mercatores potius, vt ornatum pararent & ſupellectilem, quo ſuam pulcherrimam illam ſponſam ac reginam, quam vnam in omnibus expetierunt, donarent eloquentiam. animus deinde noſter vnus cum ſit, duarum rerum, ſi ſint paulo grauiores, vno tempore, non dico actionem, ſed ne ſuſcipere quidem cogita-

gitationem poteſt. addam vnum, quod etſi primo aſpectu e nimio quodam amore profectum videbitur, apparebit tamen attentius conſideranti veriſſimum: etiam ſi plures animos haberet vnuſquiſque, ij eſſent omnes ad Rhetoricam intendendi: quod quoniam non accidit, cum vnum quem habemus, quamuis haberemus acerrimum, non ad aliam vlla ex parte curam transferre debemus. Neque vero ita ſum durus aut pertinax, vt oratorem noſtrum prohibeam ceterarum cognitione litterarum: ſed eas omnes ad rhetoricarum ornamentum ac praeſidium referri volo: vt in illis ſibi putet eſſe diuerſorium, in his ſtatuat vitae ſuae quaſi tabernaculum. quod niſi faciat, erit is fortaſſe πολυλόγος: φιλολόγος certe, mea quidem ſententia, non habebitur. Non qui multis dapibus veſcitur, eum ſuae valetudini conſulere medici arbitrantur: ſed qui ſimplici tantum cibo ſalubrique contentus, eum ſtomachi calore concoquit, & in ſuccum ſanguinemque conuertit. πολυφαγία nonnullis opinor ganeonibus & gurgitibus dulcis & ſuauis eſſe videatur: ſed niſi ſit Milo aliquis, aut P. Gallonius, cruditatem parit, &c, vt affirmabat Antiphanes Delius medicus non ignobilis, morbum, aut interitum potius, Socratis, eius ſcilicet qui habitus eſt ſapientiſſimus mortalium, teſtimonio, qui plures cruditate interfici dicebat, quam aut gladio, aut fame. idem de iſtis, qui ſe Catones eſſe iactant & Varrones, helluones nempe librorum, iudicium eſſe debet. multa quidem

legunt in multiplici genere artium, ſed nihil ferè addiſcunt: multa percurrunt, ſed pauca firmiter apprehendunt. cum enim maiorem habeant famem, quam ventrem: nullaque certa in re, quam vnam eſſe oportebat, diutius inſiſtant: nihil recipiunt aut trahunt, quod inſideat fideliter in animo: non acuunt ingenium, ſed hebetant: non implent pectus, ſed obruunt: inquinant mentem, non alunt: faſtidioſo homines ſtomacho & aegro, cum incondita varietate delectentur: quem tamen cum inferciunt, nec lenire poſſunt latrantem, tam multa ingeſta, nec ſanare languentem: cum & ipſa remedia non proſint, niſi immorentur, nec medicus aegrotos in tranſitu curet. At dicet aliquis: ſicut enim ſunt quaedam animalia, quae, ne inueniri poſſint, veſtigia ſua circum ipſum cubile confundunt, id quod de latronum nobiliſſimo nobiliſſimus ſcripſit poëtarum: ſic etiam ſunt nonnulli, qui omni ratione occultant, nec agnoſci volunt errorem ſuum. Dicet igitur aliquis, qua in re vos quoque veſtram ad illius adſcriberis ſententiam: dicendi artem, non nudam aut ſolam, ſed aliarum ſimiliter doctrinarum coetu, &, vt ita dicam, mundo muliebri ſeptam & ornatam eſſe debere. certe, ſi veſtitus ille, ornet, non oneret, niſi comitatus ſolitudo quaedam videatur magis, aut cuſtodia. poteſt enim & veſtis quaedam eſſe dedecori, & comitum multitudo carceris loco. Quod ſi diſciplinas etiam alias adiunxeris, hoc vero me libente atque adeo hortante feceris: dummodo emineat

illa

illa, & dux ſit ceterarum, ad eamque excolendam vnam, ac deducendam, conuocatae reliquae & excultae eſſe videantur. Neque vero existimandum eſt imminutum iri aliquid de existimatione ſociarum, cum ad illam ſeſe applicuerint, vt videatur eſſe opulentior atque illuſtrior. neque enim eſt aut comes maleuola, vt aliarum opprimat ſplendorem: nec ſuperba, vt videri cupiat ſingularis. Quippe nullam ex humanarum artium diſciplinis veretur aemulam, quarum ſua ipſa vi & progreſſione non facultatem modo & ſtudia, ſed inuidiam etiam ac vota ſuperauit. cuius rei, tum alia multa, tum illud maxime poteſt eſſe argumento, quod ille vnus, qui humana prope omnia non modo videtur ſciiſſe & indagaſſe, ſed via etiam & ratione docuiſſe, Ariſtoteles, extrema paene aetate ita diligenter & abſolute ſcripſit de arte Rhetorica, vt ceteris in libris alios qui ſcripſere omnes, in his vero ipſe ſe propemodum viciſſe dicatur. quod cum dicitur, cauete adoleſcentes, ne ſollemni quadam formula potius, ac loquendi conſuetudine, quam quod res ipſa veritaſque pariatur, dictum exiſtimetis. aio enim vobis, atque omni aſſeueratione confirmo, nihil potuiſſe fieri hoc quidem in genere perfectius. certe omnes, qui poſtea ſcripſerunt, & commentati ſunt de arte dicendi, ad huius vnius normam formamque direxere ſcriptionem: nec quiſquam eſt, qui excelluerit in eloquentia, qui non hunc ipſum librum magiſtrum ſibi in ea re fuiſſe ducemque fateatur.

quem cum ſuperioribus annis ſemel atque iterum, vt potui, explicauerim, ita auditores meos eius lectione excitari, ita frequentes conuenire, ita ſtudioſe ac diligenter excipere ea quae dicerentur animaduerti, vt quae illis iucunda fuerunt & vtilia, eadem quoque vobis adoleſcentes, qui non minori mentis impetu ferimini ad dicendi gloriam, & voluptati ſperem & vtilitati futura: habetis ducem, vt ne quid dicam inſolentius, ſcientem viae, ac peritum itineris, qui vos, quantum in ipſo erit, errare non ſinet. Quod ſi poſteriores cogitationes, vt eſt apud Euripidem, ſolent eſſe ſapientiores: quid ſentiendum eſt de tertia eorum librorum, qui ſemper accurate expoſiti videntur, interpretatione? mihi quidem de hoc quaſi lumine aut Sole potius rhetorici, vt ita dicam, caeli, meaeque mentis quaſi oculorum infirmitate multum ac ſaepe cogitanti, haec ferme veniebant in mentem; quemadmodum qui ex clauſo obſcuroque loco, in quo delituit diu, tandem aliquando progreditur, non poteſt continuo imbecillam aciem inſolenti lumini committere, ſed a tenebris primo ad opaca procedit, deinde plus audet, & paulatim claram lucem pati conſueſcit: ſic etiam magna me ſpes tenet, fore, vt qui principio egreſſus veluti e tenebris imaginem quamdam viderim horum librorum, ſed quaſi per vmbram & caliginem, deinde audacior factus, admiratus ſum clariſſimum illum Solem, ſed praeſtinctos luce oculos non potui longius intendere, nunc tan-

dem defigere poſſim obtutum incolumi acie: ex quo ita admirabiles amores excitabuntur eloquentiae, vt meo vt opinor praeconio effecturus ſim, eam vt cupiant omnes, ament adoleſcentes magna indole virtutis ingenijque praeſtantes. quales quoniam vos eſſe, ſi quam coniecturam affert hominibus vultus & coniectus oculorum, omnes intelligo: & mihi ipſi, & vobis, & hiſce clariſſimis viris, qui initium noſtrarum ſcholarum honeſtare voluerunt, quam maxime gratulor: mihi quidem, quod ea inſtituenda, atque ad eloquentiam informanda obtigerit adoleſcentia, ea nobilitate, atque ingenij felicitate, &, quae pluris facienda eſt, diſcendi cupiditate, ac diligentia, vt haud ſciam an meliores auditores fingere quiſquam animo & cogitatione potuiſſet. vobis enim, adoleſcentes, quidni gratuler plurimum, quibus bonorum auctor Deus eam iniecit mentem, eam inſeruit in ingenio ſollertiam, vt cum eſſe nihil dulcius putetis, tum nihil etiam facilius faciatis, quam diſcere? fruimini vos iſto mentis, atque ingenij bono: & quoniam copioſe loquendi ſapientiam, praeclara eius inflammati ſpecie ac pulchritudine, adamare coepiſtis, non niſi re perfecta conquieſcite. hoc agite vnum, vt nec paruis quibuſdam pectoris anguſtijs mediocre quiddam atque humile conſectati, nec leuitate ingenij, nunc in hanc nunc in illam ſcientiam delati eſſe videamini. ſed nolo in hanc ſententiam plura dicere, ne illos excitare vi-

deat cohortatione mea, ad quos paulo ante affirmabam gratulationem magis eſſe neceſſariam. Vobis denique viri ampliſſimi & ſapientiſſimi, qui veſtro huc aduentu, & maius noſtrũ hoc gymnaſium, & veſtram humanitatem illuſtriorem feciſtis, non gratulor ſolum, vti dicebam, quibus & in hac vrbe, & hoc ipſo in loco, videre contigit adoleſcentes ea ingenij abundantia ac mentis bonitate praeditos, vt & maioribus eſſe poſſint ornamento, & poſteris exemplo: ſed tum meo, tum ipſorum etiam nomine, quas poſſum maximas & plurimas gratias ago. magnum eſt quidem quod vobis debemus: magnum: ſed perſoluere conari, tum ſuperbum eſt, tum etiam difficile. faciemus igitur, quod eiuſmodi in rebus, diſſoluendi facultate ſublata, tum modeſtius videtur, tum etiam facilius: in omni noſtra vita pro hodierno iſto beneficio nos plurimum debere vobis confitebimur: interdum enim, cum res eſt cum viris & opum magnitudine & animi praecellentibus, ſolutionis loco eſt ipſa debiti confeſſio.

DIXI.

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. VNDECIMA

EXISTIMARAM, Auditores, me, hoc quidem tempore, ſi ſollemne iam & tritum praetermitterem praefationis officium, apud vos, pro veſtra prudentia, addo etiam, erga me beneuolentia, non probabilem modo excuſationem, ſed iuſtam etiam habiturum: propterea quod ab homine, qui tot iam annos eadem in palaeſtra ſpectatus eſſet, nitorem factae cuiuſdam concinnaeque orationis, & ſpeciem ſimillimam pompae, ſi quidem afferat, non aſperneris: ſi negligat, non magnopere requiras. Nam aut ea, quae antehac, cum vigebat aetas, & nonnulla fortaſſe pingendae & calamiſtris inurendae orationis cura, expoſita a me vobis ſunt, vt indicium quoddam eſſent & quaſi ſpecimen ingenij, me vo-

bis quoquo modo probarunt: & hoc ſatis eſt: aut non probarunt: & in hoc quidem aetatis flexu, quo omnem repudiare iuuenilem ornatum, & caneſcere nobiſcum noſtra incepit oratio, ſi quis praeterea hanc ad rem ſumeretur, ille tum vobis iniucundus, tum inutilis etiam mihi futurus omnis eſſet labor. At alij faciunt fere omnes: & recte, mea ſententia. Nempe, quam nunc primum, vel de integro ingrediuntur ad tradendum adoleſcentibus ſcientiam, laudant. Natura autem ipſa comparatum eſt, vt vnuſquiſque ſtudio ducatur ſuo, ſibique in eo mirifice blandiatur & plaudat, ipſumq. alijs vt venditet, ſuo quodammodo producere praeconio, & commendare conetur: id quod etiam in rebus leuioribus quotidie intueri licet. Etenim & Libarij audimus, vt Senecae verbis vtar, varias exclamationes, & botularium, & cruſtularium, & omnes popinarum inſtitores merces ſua quadam & inſignita modulatione vendentes. Quid ni? *Et ſcruta quidem vt vendat ſcrutariu' laudat Praefractam ſtrigilem, ſoleam improbu' dimidiatam*, ſapienter dixit Lucilius. Nunc mihi non eadem eſt aetas, non mens. Neque vero turpiculam aut illiberalem venditamus artem, vt artificio quodam impigenda & obſtrudenda ſit emptoribus, nec ſine fuco & fallacijs diuendi ac diſtrahi poſſit. *Laudat venales qui vult extrudere merces*, Horatius ait. Facultas autem oratoria, eruditaeque, & ornatae ac perpolitae ſapientibus ſententijs grauibuſque verbis, &, quod caput eſt, ad

rem accommodatae orationis dignitas, quam ars ipſa Rhetorica docet conficere, ea eſt; vt neque cuiuſquam praeconio indigeat, cum diuitias ſecum ipſa efferat ſuas, & ſi quis eam ſtatim aſpectam non concupiſcat, non expetat, non omni contentione & labore, illo ſcilicet pretio rerum honeſtiſſimarum, mercandam putet, quid ei cum ratione, quae orationi eſt plane germana ac gemina, eſſe poſſit commercij, non facillime diſpiciam. Ergo vt praefatione vterentur alij, mihi quidem certe non videbam cur eſſet vtendum. Quid enim explicem & proferam ſpecioſam illam & ſplendidam, vt ita dicam, pompam, non profuturam forte niſi dum videtur, non placituram niſi dum tranſit? Quid praeſtinguam obtundamque auditores meos inani illo fulgore ſententiarum, tonitruque verborum, quae inter plauſores etiam ſuos, quemadmodum bruta, vt aiunt, fulmina vbi fulgere & tonare deſierint, praeteruolant tantum aures admiratione obſtupefactas, & nullum relinquunt ardorem in animis, telumve ſalubrium cogitationum? Et nimirum a nobis, quibus iamdiu & inductione quadam animi, & veſtra Patres religioſiſſimi auctoritate perſuaſum illud eſt, vt pro virili parte prodeſſe ijs debeamus qui ad nos ventitant, non ſolum placere, abeſſe omnis debet ſuſpicio fucatae orationis, & nimium comptae, in qua nihil paene ſit aliud, niſi vana quaedam oſtentatio artis, magnificentiaque verborum. niſi forte tale quippiam ſubijcitur praefationi argumen-

tum, vt quemadmodum gladiatorum olim proluſio, etſi referebatur omnis ad venuſtatem, habebat etiam nonnihil vtile ad pugnam: ſic etiam ipſa in praefatione per ſe compoſita ad delectandum, appareat ſaltem aliquid, quod aliquam vtilitatis ſpeciem habere videatur. Et ſane ita mihi, niſi me valde fallit opinio, faciendum videtur. Etenim ſi celebrata illa ſemper fuit, ſummiſque in caelum elata laudibus, egregia Perſarum regum conſuetudo, qui ante ſacrificium de pietate, ante conuiuium de temperantia, ante proelium de fortitudine verba faciebant, omnis vt eſſet oratio rei quae agebatur opportuna: laudandum ſimiliter eſt inſtitutum virorum ſapientium, qui initium docendi capiunt ab ea diſputatione, quae non iucunda ſolum auditoribus, ſed etiam vtilis ſit futura. Hos igitur hodie imitabimur, auditores, & vobis, opinor, libentibus. Quando enim copioſiſſimam & ornatiſſimam M. Tullij pro P. Sextio orationem ſuſcepimus explicandam, non eius quidem perſtringemus argumentum: hoc enim faciendum videtur ſecundum hunc diem: ſed quas res hoc anno, adoleſcentes, ſi veſtra diſcendi cupiditas cum mea congruet ſententia rationeque docendi, a me eſtis, vt res feret, ipſaque opportunitas orationis, audituri, breuiter exponam: vt meam vobis quaſi obligem fidem his praeſentibus, ſimulq. vos exacuam, & exuſcitem ad eos ſcrutandos & effodiendos ingentis pretij veluti theſauros, quos hac in oratione abditos penitus & abſtruſos eſſe intel-

lige-

ligetis. Neque enim, quod vos non fugit, eadem eſt ratio leuium metallorum viliumque, & eorum, quae qui habent homines, opulenti ac diuites vocantur. Illa ſcilicet iacent in ſummo, nec peruestiganda curioſius, aut inquirenda ſunt: veniunt prope ſua ſponte in manus quaerentium, nec ſe ſolicitari diutius pelliciique patiuntur. haec vero, ſi indaganda atque eruenda ſemel duxeris, vt regias illuſtrent domos, oſtendantque magnificos apparatus cum elegantia & copia, vi manuq; perrumpenda, & penetranda ſunt ipſius terrae, vt ita dicam, viſcera, eiuſque venae omnes & fibrae quodammodo perſequendae. Hoc ergo agamus in praeſentia, adoleſcentes. faciamus in hoc aditu ſcholarum, quod in amicitijs ineundis iubebat Theophraſtus, vt ante iudicemus, ſit ne digna res, in qua noſtra collocetur opera, deinde vbi hoc iudicauerimus, toto in illam pectore incumbamus. Quamquam non ignarus ſum, non poſſe a me expromi atque exprimi hoc tam breui tempore omnia: neque ita facile ſecerni ac ſeligi nonnulla, quae magis emineant aut extent: nihil cum ſit, quod non excellens atque eximium appelles. Sic enim profecto ſe habet. Nihil eſt in hac oratione inaequabile, nihil redundans, nihil ab alijs differens, nihil claudicans, nihil eiuſmodi, in quo aliquid non immerito deſideres. Tota ipſa ſolida eſt, ac ſucci plena: tota eloquentiam ſpirat & ſapientiam: tota vno, vt aiunt, tenore fertur, reconditiſque rebus & ingentibus diuitijs abun-

dat

dat: ſic vt quemadmodum in Platonico illo Gnoſiorum cupreſſeto non admirationi erat vna aliqua arbor, aut altera, quod in eamdem proceritatem tota ſilua ſurrexerat, ſic neque ſit hoc aut illud, quod te magis capiat, eo in opere, in quo totius corporis apta quaedam & cohaerens forma & compoſitio abſtuliſſe videtur ſingularum partium admirationem. Sed quoniam tamen huc ductus eſt ſermo, & pertexendum eſt munus, quod videmur exorſi, ne ſoli hodierna die ſollemnem & quaſi legitimam videamur defugiſſe prouinciam, dicam aperte & ſimpliciter quod ſentio. Cum in ea, Auditores, quae ornate ac ſapienter a M. Tullio dicuntur hoc libro, oculos animumque conuerto, ſiue dictionem ipſam conſidero, ſiue res quae dictione explicantur, ſic ſtatuo, nihil reperiri omnino, quod homini Rhetoricae antiquitatis, humanitatis ſtudioſo, venire poſſit in mentem, cuius hic non & plurima & praeclara maxime veſtigia cernantur. In eodem prato (vt vetus ſententia eſt) bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. in hoc vno eodemque volumine, inueniet, ſumma ſua cum voluptate, pari cum vtilitate coniuncta, & orationis illuſtrandae cupidus lumina, & indagator veteris hiſtoriae, reiq. publicae Romanae, praecipua capita, quae ad eam pertinent: & earum amator litterarum, quae dicuntur ab homine, politiſſimam quamque liberalemque doctrinam. Nam ſi quem recte dicendi laus gloriaque delectat, in quam multa, Deus

immor-

immortalis, incurret atque incidet paſſim, in quibus agnoſcet artem admirabiliter expreſſam? quam porro magnam & ſinceram voluptatem capiet ex collatione praeceptorum cum exemplis? quam vere & ſolide gaudebit, cum ſe breui quodam compendio perueniſſe viderit ad ea cognoſcenda, ad quae longo illo anfractu, & circuitione, ars ipſa, quae tanto incedit apparatu, viam muniebat? Recte hoc quoque Seneca, vt alia omnia: Longum iter per praecepta, breue & efficax per exempla. Et Fabius: In omnibus fere minus valent praecepta, quam experimenta. Non faciam hoc loco, auditores, vt dicam de forma ipſa habituque orationis, deque eius partium deſcriptione, de ſplendore verborum, pondere ſententiarum, vtrorumque conformationibus & ornamentis, de auctoritate exemplorum, enthymematum efficacitate, de argumentis, ſiue inſita ſint, in eoque ipſo inhaereant, quo de agitur, ſiue diſiuncta & remota, eo quod extrinſecus afferantur. Ea certe quae ad mores pertinent commendationemque dicentis, quibus maxime conciliantur animi, ita elucent, vt non amici cauſam agere M. Tullius, ſed ſuam, non pro alio, ſed pro ſe, quamobrem etiam tam multa de ſe, dicere videatur. Quam enim pedetentim & callide inſinuat ſe in iudicum beneuolentiam: quam occultis cuniculis furtim & clanculum irrepit in praeſidia aduerſariorum, inuadit in arcem cauſae: quas pugnas deinde ſimul conſtitiſſe videtur in ſuo, &

quantas

quantas ſtrages edit? quos impetus facit? quam violentus irrumpit? quibus denique machinis & tormentis labefactat audacius & euertit propugnaculum accuſationis, quod tam altis defixum radicibus videbatur, nulla vt poſſet ratione conuelli? Quid? quod interdum ad iudices traducendos a ſeueritate in hilaritatem admiſtus eſt miro genere faceriarum quidam lepos, quo tamquam ſale perſpergitur oratio? Quam apte interea & luculenter exprimit hominum mores, diuitum, nobilium, obſcurorum, inopum, ciuium, externorum, vrbanorum, ruſticorum, adoleſcentium interdum, & vero etiam ſenum: vt harum omnium perſonarum actiones, mores, cogitationes ipſas penicillo quodam orationis dipingere & ponere videatur ante oculos? Et ſunt tamen qui quaerant, & querantur fortaſſe, cur praepoſuerim hoc anno Ciceronem Ariſtoteli. quibus vt ſatisfaciam, etſi reſpondere pro meo iure poſſum, ita viſum eſſe ijs, qui mea facta, conſilia, ſtudia moderantur, quibus quidquid libet, quacumque ratione libet, & quamlibet diu, id tum rectius iudicare, tum ſine recuſatione vlla & tergiuerſatione facere debeo: quod quidem in omni vita, quantum in me ſitum erit, veſtro fretus auxilio ſanctiſſimi caelites, conſtanter ſeduloque praeſtabo: tamen illud omni aſſeueratione affirmo, hoc eorum conſilium, quod, tempori vt futuro proſpicerent, ex praeterito venit, non vtilius modo auditoribus meis, ſed etiam optabilius

llus fuiſſe. Quippe, quarum rerum vmbram modo & ſimulacrum oſtendiſſet ſe ſequentibus Ariſtoteles, quaſi in tenebris praeferens lumen: id quod quibuſdam de auibus, quae in Hercynio Germaniae ſaltu, per denſam etiam noctem raro intermicantium ſplendore plumarum, monſtrant iter facientibus viam, vero ne an ficto ſermone ? traditur: earum rerum pulcherrimam omnino ſpeciem & formam Tullianus ille Sol, clariſſima luce diffuſa, ita omnibus aperiet, vt in Rhetorico hoc, vt ita dicam, orbe, eius ope multo melius, quam Homericae Palladis, ab ipſis animis, tamquam ab oculis diſpulſa caligine, omnia ſint inſignem quemdã viſum & illuſtrem habitura: quae ſcilicet omnia, ne quid videamur glorioſius eloqui, in progreſſione docẽdi manifeſtius apparebunt. Iam quod attinet ad illud, quod ſecundo attigeram loco, nimirum ad cognitionem hiſtoriae Romanaeque antiquitatis: quis veſtrum dubitet, ſi adhibeat modo aliquam cogitandi ſollertiam, quin hac oratione definita propemodum ſit omnis aetas huius vrbis, multiplex deſcriptio temporum, ſacrorum iura, ſacerdotum munera, auſpiciorum ordo, auctoritas legum, iudiciorum ratio, bellorum, pacis, magiſtratuum ? Nam quorſum illa, quod, cum intuliſſet praeclaram diſputationem de populariũ diſcrimine & optimatium, eadem opera de contionum vi, de comitiorum conſuetudine, quibus ſiue magiſtratus creabãtur, ſiue leges rogabantur: de theatrali, gladiatorioque con-

conſeſſu, id eſt de ludis publicis, qui cauea circoque diuidebantur, tam multa dixit ſubtiliter, & ad docendum accommodate? Quis haec omnia, quantum ipſius patiebatur dicentis exiſtimatio, locique dignitas, M. Tullio diſtinxit acutius? quis indagauit accuratius? quis conſiderauit attentius? quis melius clariuſque perſcripſit? Neque vero haec ſunt eo de genere rerum, quae nec ignoranti nocent, nec iuuant ſcientem. Mihi enim credite adoleſcentes, in eiuſmodi ſtudijs, nec parum diu, nec ſine labore verſato, qui in euoluendis antiquorum libris conſumere vult aliquid induſtriae ac temporis, eum in magnis tenebris verſari neceſſe eſt, niſi veterum hiſtoriarum, ac caerimoniarum, quibus magnam partem hic conſtat liber, quaſi lumen accenderit. quod tum denique, cum illo ventum erit, ita demonſtrabo, vt mihi ſit dubitationi futurus aut controuerſiae locus. Non erimus certe illorum ſimiles, qui cancris veſcuntur, qui quidem propter exiguitatem eorum carnium, in vellicandis cruſtis plurimum occupantur: quod Ariſton de ijs dicebat, qui ſtudentes Dialecticae, multam operam in fallacibus eius concluſiunculis aut detexendis aut retexendis inutiliter ponunt. Haec videlicet, auditores, recta eſt, haec militaris via: quam qui acriter & ſtudioſe inſtiterunt, illi vero ad ampliſſimos in litteris peruenerunt honoris & dignitatis gradus. Mitto eos quos patrum noſtrorum auorumque aetas non excurriſſe gloriatur, ſed euolaſſe, vt de Ita-

lis noſtris loquar, Politianos, Crinitos, Picos, Pontanos, Beroaldos, eiuſdemque notae homines, Barbaros, Philelphos, Bembos, Ionios, Sadoletos, ijſque fere ſuppares Luiſinos, Madios, Robortellios, Gyraldos, Faërnos, Maioragios, & qui ijſdem temporibus ſtudijſque floruerunt Fracaſtorios, Naugerios, Molſas, Vidas, Caſtiliones, Zanchios, denique ne omnes numerando conſecter, Caſas, Flaminios, Sannazarios: qui omnes ita fuerunt abundanti ingenio, exquiſitaque doctrina, vt etiam ſi ſinguli aetates in ſingulas incidiſſent, ſuam pro ſe quiſque aetatem exornare maxime & illuſtrare potuiſſet. Vt hos igitur omittamus, & ad eos veniamus qui recentiore memoria fuerunt, quos fere omnes, vno aut altero excepto, nos ipſi vidimus, allocuti etiam ſaepe, & quae erat illorum humanitas, perquam familiariter ſumus, quo verius meum & exploratius futurum eſt teſtimonium: hanc preſſit is, quem ego adoleſcens: ego vero? immo omnes, qui aliquem litterarum guſtatum habebant, habebant parentis loco: ſic vt communi nomine diceretur ab omnibus pater, re, & cognomento Pantagathus Octauius: qui ſenex optimus ac ſapientiſſimus, etſi Socratis exemplum ſecutus, nullam ſcipſit litteram, ex quo de eius ingenio & iudicio exiſtimare liceat: quoniam tamen victurus eſt ſemper in memoria, & futurus in ore viuorum, quotquot exiſtent vmquam docti viri, multa ex eruditis ipſius ſermonibus de manu (vt aiunt) in manum accipientes,

aeterna quaedam & ſpirantia ipſius monumenta fore videbantur. Hanc igitur preſſit, & quaſi ante ſignanus, Pantagathus viam. In hac eadem Perpiniani noſtri ſunt impreſſa veſtigia, qui totum ſe ad Ciceronis ſimilitudinem, & fuit illi quidem eloquentia proximus, vt praeclarae eius orationes teſtantur, effinxit. Hac ierunt omni liberali doctrina politiſſimi Sebaſtianus & Marius Corradi: hanc ſtabili & pleno gradu ingreſſus ille, qui Romanam vnus conſenſu omnium in conſcribendis epiſtolis reddidiſſe videtur elegantiam, Paulus Manutius. In hac Sigonius via, qui omne ſtudium atque ingenium contulit ad veteris populi Romani antiquitatem e tenebris eruendam, variae eruditionis imitāda potius, quam aemulanda poſteris reliquit exempla. Hac etiam (venio enim ad eum, quo, vt ex aſpectu iſto & oculis coniicere videor, tacita me veſtra iamdudum vocat expectatio) hac inquā cucurrit admirabili celeritate M. Antonius Muretus, meus ne dicam, an veſter, Romani adoleſcentes? meus enim magiſter, veſter ciuis (veſtri enim patres eum virtutis ergo ciuitate donarunt) Muretus fuit: cuius de incredibili ſcientia, commemorabili ingenij magnitudine, laudeque dicendi, tum communis omnium opinio, tum conſtans illa mea ac debita eius celebrandi conſuetudo, tum denique ipſius celebritas nominis, ac elegantia ſcriptorum, quae etſi carent ſpiritu illo & maieſtate dicentis, omnem tamen prae ſe florem ferunt & ſplendorem

eloquen-

eloquentiae, ne plura repetam, facit. Hac denique, vt finem faciam aliquando, per ipſos fere ſeptem & octoginta annos, tot enim vixit, vir omni virtute & doctrina ornatiſſimus, Petrus inceſſit Victorius, cuius illuſtrem gloriam, tot diffuſam libris, tot explicatam voluminibus, tot lucubrationum praeſtantia & copia commendatam immortalitati, nulla vmquam poſteritatis obſcurabit obliuio. Sed reuoco iam me, auditores, vnde aliud paene agentem aeſtus quidam amoris, & feruor orationis abduxit. Plurima igitur, vti dicebam, in hac oratione eminet antiquitatis effigies: neque tamen deeſt illud tertium, quod etſi vere & proprie copulatum & coniunctum eſt cum ſuperioribus, ſeiunxi tamen ab illis cauſa docendi, & vero aliquanto etiam amplius videtur polliceri, ſtudium humanitatis: quod cum dico, & Grammaticos, & Poëtas, & Philologos, & Philoſophos, eos praecipue qui de moribus praecepta, deque rebus publicis tradiderunt, vno verbo elegantem doctrinam omnem, ſiue Romanam & noſtram, ſiue tranſmarinam & aduentitiam, intelligo. Quibus de rebus, vt hoc ipſum agamus quod agimus, neque deflectamus de via, non ſubtiliter quidem & exquiſite, ſed modice, & ad horum, qui nobis dabunt operam, intelligentiam, accommodate diſputabimus: ſic prorſus, vt Rhetorem me, id eſt non Grammaticum omnino, neque Philoſophum tamen, ſed inter vtrumque interiectum, neutrius expertem, vtriuſque quodam-

dammodo participem eſſe meminerim. Quae quidem omnia, quoniam cognitis partibus in cognitionem vniuerſi adducimur, cum admirabili plane modo, & artificio ſingulari, vt ſuis locis docebimus, hoc vno comprehenſa ſint libro, audebo hac ipſa ſchola, non oſtentationis ſtudio, ſed veritatis, polliceri omnibus, ac profiteri, talem eum eſſe, vt ipſe vnus quantus quantus ſit, ſi ſingula excutiantur capita, & ſparſa ſemina excolantur, quamplurima videatur, non aliorum modo, ſed ipſius etiam Ciceronis monumenta, & doctrinae varietate, & vtilitatis vbertate, ſuperare. Expoſui, auditores, breuiter, vt me promittere meminiſtis, tria illa capita quae propoſueram. Et poteram quidem finem hic facere, ne vobis eſſem moleſtior, niſi adhuc hi adoleſcentes, quorum perpoliendorum nobis cura commiſſa eſt, pro mei ratione muneris viderentur admonendi. Bona igitur veſtra cum venia, ſic faciam quam breuiſſime. Quod Ariſtagoras Mileſius fecit Lacedaemone, cum Cleomenem regem incitare vellet, vt ab Ionum gente repelleret ſeruitutem, idem mihi hodierno die vobiſcum feciſſe videor, adoleſcentes, cum de Sextiana oratione nonnulla vere magis dicendo, quam magnifice, addidi vobis, quemadmodum quidem volui, diſcendi alacritatem. Tabellam Ariſtagoras ex aere tuliſſe dicitur, in qua vniuerſus terrarum orbis, ambituſque Oceani, omnium etiam fluminum curſus, ad naturalem quamdam ſpeciem, via & ratione deſcriptus videbatur. Hortabatur

tabatur porro Cleomenem ad bellum huic & illi regioni vtiliter inferendum: quam etiam regionem, radio, vbi quaeque foret, indicabat in tabella, quo facultatem rei oſtenderet; animumque commoneret oculorum ſenſu, qui eſſe ſolet acerrimus. Ego autem expoſui, non eo modo quo Ariſtagoras, ſed aliquo tamen modo, mundum omnem & ornatum huius orationis: oſtendi ingentes eius theſauros: digitum etiam ad locos, vbi deliteſcerent, & vnde eruerentur, intendi. Quo magis vigilandum vobis, ac laborandum eſt, ne hanc doctrinam tam amplam, tamq. vberem contemnatis, neve tantam opportunitatem elabi ſinatis e manibus. Date operam ei, ad cuius laudem iamdiu exarſiſtis, eloquentiae. Non deerunt vobis praecepta a nouo collega meo: cui, licet adoleſcenti, nihil tamen omnino, neque a natura, neque a doctrina deeſſe ſentio. Nam etſi is, qui iam multis emeritis ſtipendijs, hoc tandem anno miſſionem impetrauit, vir ſingulari humanitate, & magna quadam rerum varietate, & orationis elegantia praeſtans, Horatius Turſellinus, quem honoris cauſa nomino, ex hoc gymnaſio decedens, tantum ſecum tulit publici deſiderij, quantum reliquit exempli: non ignoro tamen, futurum, vt hic adoleſcentior, qui magno animo integriſque viribus in eius nunc ingreditur locum, eum ſuſtinere grauiter & cum dignitate poſſit. faciet enim excellens eius ingenium & ſtudium, quo ſe quotidie fit melior & doctior, vt quod ei deeſſe videtur ab

aetate, compenſetur induſtria. Hic igitur dabit vobis praecepta eloquendi: eadem ego, quantum in me erit; exemplis vel ex hac vna oratione proferendis, efficiam vt expreſſiora multo & illuſtriora cernatis. Veſtrum erit, vt ad noſtrum vtriuſque conatum & ſtudium, adoleſcentes, veſtra accedat attentio, & diſcendi diligentia. Hoc erit curriculum, in quo per hunc ipſum annum ſtrenuo deſudabitis: hoc theatrum, in quo veſtra ſpectabitur virtus. quod vt contento curſu & ſtudioſe faciatis, vos, meus quantum in vos amor poſtulat, tantum hortor. Neque enim, vt Cadmi ſatu milites repente extiterunt; quod eſt in fabulis, ita ſtatim boni oratores poëtaeve naſcuntur. Subigendus eſt ager ingenij, & omni vigilantia excolendus. euellendae etiam ſtirpes inimicae frugibus. diligendus atque obſeruandus magiſter, quaſi diligens agricola: omnia eius praecepta, conſilia, admonita, non equo tantum animo, ſed libenti & bono accipienda. Scitum eſt enim illud Theodori, cui Athei cognomen ab deorum contemptu fuit, qui cum minus benigne audiretur cum diſputabat, ſuas a ſe dicebat rationes dextera porrigi manu, ſed arripi ab audientibus ſiniſtra. Facite, vt veſtra diſcendi cupiditas & beneuolentia noſtrae reſpondeat voluntati docendi. Et quamquam uobis nihil neque acrius, neque incitatius fieri poſſe arbitror, addite etiam ad iſtum vehementem animi impetum, mea cauſa, ſi quid poteſtis. Sic profecto fiet, vt, quando idem & docenti debet eſſe propo-

ſitum

ſtum & diſcenti, ille vt prodeſſe velit, hic vt proficere, ex veſtro iſto conſilio meoque admonitu maiores in dies fructus, vberioreſque capiatis. Ex quo etiam illud fiet aliquando, quod in omni litterarum vſu, eſt pulcherrimum, optimum, glorioſiſſimum, vt non proficere tantum ipſi, ſed & alijs prodeſſe poſſitis.

DIXI

FRANCISCI BENCII E SOCIETATE IESV

ORATIO DVODECIMA

EXPECTATIS, Adoleſcentes, niſi me veſter valde fallit aſpectus, dum hodierna die aliquam afferam praefationem, qua veluti muſica quadam harmonia, veſtras aures demulceam. at ego ne me vobis bonum venditem cantorem, aſpera haec vox, quam auditis, nec canora, vètat. deinde, vt mea lege vtar, id éſt libertate orationis, nimium lauti eſtis ac delicati, ſi poſt ſextum denique ac decimum diem, quo intermiſimus ſcholas, ad eas eſtis, quaſi poſt faſtidium & nauſeam, aliqua delenitione reuocandi. Ita ne vero? Ceſſaueritis tam multos dies, otioſi fueritis, nihil egeritis: & cum res repetuntur, oſcitantia affertis óra, triſtes vultus, deſides animos atque inertes: vt aliquis ſit ex inferis excitan-

citandus Orpheus, qui laurea redimitus vitta, atque in longa veſte, auream oſtentet lyram, eamque nunc eburno pulſans pectine, nunc mobilibus digitis impellens, obloquatur numeris ſeptem vocum diſcrimina: tum vero vbi hoc prooemio ſibi fecerit audientiam, ſuauitate cantandi, voculae etiam flexionibus, ac minuritionibus, miſcens acuta grauibus, vtatur, vt hoc veluti artificio languentes exuſcitet? O irritos conatus meos, o fruſtra ſuſceptos labores, ſi quidem eorum qui me audiunt alacritas, ac ſtudium, ſine cantiunculis aut lenocinio aliquo commoueri non poteſt. Adiuuate vos meam cauſam, viri eruditiſſimi atque optimi, atque hiſce adoleſcentibus, qui, vt leuiſſime dicam, has litteras, quibus dant operam, ita non expetunt, vt cantu ad eas videantur attrahendi, veſtrae auctoritate praeſentiae, & pondere auctoritatis pudorem incutitote. Non erit illis hic turpis pudor, nec vero inutilis. turpitudinem enim praeteriti conſcientia leniet: vtilitatem ſpondebit proſpiciens in futurum animus, & mutatio conſilij. pluris profecto apud illos erunt hodie taciti iſti veſtri oculi, quam mea haec vox, etiam ſi non deſineret ante, quam deficeret. Sed nec agam ego vehementius, & ipſi commoueri videntur, nec temere (volo enim adoleſcentulos excuſare mei amantiſſimos) praefationem requirebant. Docuit hoc illos anniuerſaria mea conſuetudo: cuius quidem non me poenitet, nec calculum, vt dicitur, reuoco. ſed tamen admonitos vos volo,

adoleſcentes optimi, ne videlicet erretis, & ne praeſcriptione temporis vtamini: gratuitum hoc eſſe officium, non debitum: ſi vſurpetur, eſſe libenter accipiendum: ſi praetermittatur, nullo modo exigendum. Quid enim ſi non liceat? addo etiam, quid ſi non libeat? an propterea ad iudices videor vocandus? non ita de vobis male exiſtimo, vt hoc veniſſe putem in mentem: ſi tamen venit, auctor ſum vobis, vt euellatis. quod ſi ego a vobis minus etiam poſtulo, quam debetis: nolim vos eſſe aduerſum me flagitatores ita moleſtos, vt plus omnino requiratis, quam poſſim. Video quid cogitetis, ac ne quid obloquamini, occurro: quaeritis videlicet, qua in re deſiderem officium veſtrum. quod, ſi fidem datis futurum, vt ne fruſtra admonuiſſe videar, admonebo. accipitis condicionem, annuitis, praeſtabo promiſſum: ea lege, vt ne pactum retractetis, neve accuſetis ſeueritatem meam. adhuc, quid velim, expectare videmini. aperte rem loquar, ſine vlla circuitione. cuperem poſthac vos eſſe in me audiendo diligentiores. vultis me haec clarius loqui? an bene penitus intelligitis? ita exiſtimo. Nam quid mihi animi putatis eſſe adoleſcentes, cum quae ego magno labore, nec breui tempore, comparaui, vt vobis exponerem, quaſi in flumen, aut in ventos, video effundi? cum aſpicio e vobis vnum loquentem cum altero, alium oſcitantem, nonnumquam etiam circulantem, non neminem etiam proſpectantem ianuam, & quaſi explorantem fugam?

me-

melius profecto qui dormiunt, modo ne ſtertant. nam quotus quiſque veſtrum excipit quae dictamus? excipit dico? quotus quiſque librum affert, aut ſi affert, ſine vlla haeſitatione demonſtrare poteſt digito locum, quem explico? Non auderem dicere hoc tam aperte, his tam grauibus praeſertim viris audientibus: niſi re ipſa, & ſummo meo cum dolore, & quod acerbius fuit, perſaepe comperiſſem. I nunc magiſter ſeptemdecim annorum, excute Latinorum Graecorumque volumina, euolue bibliothecas, confice vigilijs corpus, conſume oculos lectione, ſcriptione digitorum articulos, imple paginas, veni bene praeparatus, & meditatus, ad gymnaſium. Apparebunt primum rari nantes in vaſto gurgite: tum vero alij, metu opinor virgae (nam virga etiam, ſi ſuperis placet, hoc regnum affectat) different aduentum ad illud tempus, quo nos ita docendo proceſſimus, vt parum omnino ſuperſit: eam nimirum ob cauſam, vt ne hic ſint diutius, & profiteri audacter poſſint, ſe veniſſe: at ego remitto illis hoc iter, neque vllam habeo gratiam: atque haud ſcio, an veniſſe eos dicam, qui venerunt malo coacti, quos praeſentes intueor corpore, ſed animo abſentes. ita paucos habeo auditores, diſcipulos pauciſſimos. Quod niſi veſtra me interdum, viri perfecti in multiplici genere litterarum, recrearet praeſentia, atque honeſtaret, non ad gymnaſium adire viderer quotidie, ſed ad piſtrinum, ad diurnum opus perſoluendum. quamquam altera quoque haud paulo

maior

maior me conſolatur cogitatio, quod ego hoc meo qualicumque labore; Deum tantum immortalem, cui ſeruio, qui omnia videt auditque, ſpectare debeo, nec vllam gloriolam aucupor humanam. ſunt iſta. ſed tamen homines ſumus, & ſcio dictum ab oratore optimo; quemadmodum tibicē ſine tibijs canere, ſic orator niſi multitudine audiente eloquens eſſe non poteſt. Vinco autem plerumque animum: atque vel vno e vobis praeſente, amici ampliſſimi, qui hos non modo docere omnes, ſed etiam doctorem ipſum poteſtis; repeto illud tibicinis Amigenidae dictum, qui diſcipulo frigenti ad populum dixit, Mihi cane & Muſis. multoque ſaepius illud, quod dixiſſe Antimachum Clarium poëtam ferunt: qui cum conuocatae multitudini legeret volumen illud ſuum, quod iam prouerbij locum propter longitudinem obtinet, & deſertus eſſet ab omnibus, praeterquàm ab vno Platone: Legam tamen, dixiſſe fertur. vnus enim eſt mihi Plato inſtar multorum millium. Sed tamen piget me veſtri, & pudet, adoleſcentes, cum vſtram cogito incogitantiam, ne dicam inertiam: ea quae vobis apparantur, apponuntur, debentur, aut propter animi leuitatem negligi, aut propter negligentiam contemni: non parui fieri ab ijs, quibus haec domi naſcuntur. Quid eſt, quod ad haec reſpondere aut hiſcere audeatis? vnum tantum, quo nihil audiam libentius: ſi recipiatis futurum poſthac, vt indiligentiam compenſetis induſtria, & tar

dita-

ditatem curſu corrigatis.audetis,aut auetis potius, hoc promittere, vt,ſi non de geſtu,at certe de ſilentio veſtro intelligo. accipio quod datis,& hos tantos viros quaſi vades ac fideiuſſores, vt magis oblige mini.qua ſpe atque opinione fretus,vt vos alterum quoddam ordiamini initium ſtudiorum, alteram exponere Ciceronis orationem exordior.Quid me aſpicitis, tamquam metuentes ne me poeniteat dicti? non aliter faciam ac dixi.ſcio placere omnia noua, vetera non aliam ſaepe ſperni ob cauſam,niſi quia vetera: itaque arbitratus ſum vos excitari poſſe noui oſtentatione promiſſi.nec vana fuit opinio. videor enim videre vos laetos, alacres, erectos, totoque pectore paratos ad audiendum. conſeruate mihi quaeſo iſtum animum, in reliquum annum: efficite, vt quotieſcumque illuſtriſſimus hic adoleſcens, & aequalium ſuorum erudit iſſimus, Thomas Aualus, ad nos, quae eius eſt humanitas, redire voluerit, ita eſſe agnoſcat, vt volumus: id eſt, vt nec me iudicij, nec vos poeniteat conſilij. Cogitate etiam hoc mihi, induſtriam hominum cognoſci penitus non poſſe, niſi praeceſſerit inertia. Quippe, vt tenebrae lucem, bellum pacem, aegrotatio corporis valetudinem, labor quietem, ſic etiam conſequentem ardorem ſtudij, diſcendique cupiditatem, languor prior & inertia commendat. Quod ſi me audieritis, audebo dicere, optandum propemodum fuiſſe tempus illud ſuperius,vt hoc, quod nunc ſequitur, magis appareat. Minus no-

ta & illuſtris fuiſſet Cecropis morum ſuauitas, affabilitaſque ſermonis, niſi antea durum eum regem atque immitem Athenienſes fuiſſent experti. quam ob rem factum putatur, vt ita eſſet effictus, ut ore quidem & pectore hominem, cruribus vero & pedibus exprimeret draconem. Obſcurus credo flamen fuiſſet, atque vnus e turba L. Flaccus, niſi adoleſcentiam negligentem luxurioſamque vſque adeo correxiſſet, vt inſignia vitia multis obtexiſſet virtutibus: ex quo eueniſſe dicitur, vt qui antea fuerat poſtremus, deinceps totius iuuentutis optimus haberetur. Quis noſtrum, Phaedonem noſſet vmquam, niſi e foeda iuuenem vita in Academiam tranſtuliſſet Socrates, magnus ille pater ſapientiae? quis Polemonem, niſi adoleſcentium Xenocrates turpiſſimum in ſapientiſſimum mutaſſet philoſophorum? Quod ſi in his alijſque permultis tanta morum ac uitae facta eſt mutatio, quantam ne optare quidem eorum amici auſi eſſent: quis inanem ſpem accuſet meam, dicatque ſine cauſa ſuſceptam, qui nunc praecipio laetitiam ueſtrae emendationis, immo etiam quaſi de uictoria triumpho? Dicet aliquis, more a meretricum fieri, ut eos laudem, quos admonitos uelim. quin fatetur illud potius, me uſum ſeueritate magiſtri, qui illos coram acriter reprehenderim? Meum porro vtrumque fuit, & commouere languentes, & ſpem rerum concipere meliorum: veſtrae nunc illae erunt partes adoleſcentes, dare operam, vt nec ad-

mo-

monitio perperam ſuſcepta, nec ſpes temere concepta eſſe videatur. Quaeritis tamen, etiam nunc, ad quam orationem ſimus hodie explicandam aggreſſuri: ad eam, quae, vt ſit vobis facilior (veſtris enim conſulimus rationibus) habet prope coniunctum cum ſuperiore argumentum: ita non modo ſimilia, ſed eadem prope audire videbimini. Vtraque certè ad exornationem pertinet, ſiue ad illud genus, quod quia ad inſpiciendum, voluptatis modò causa proponitur, ἐπιδεικτικὸν nominatur. niſi quòd, vt ſit aliquod diſcrimen, illa ad laudem potiſſimum P. Sextij, haec ad vituperationem confertur L. Piſonis. Piſonianam igitur docebimus, orationem grauem, variam, copioſam, atque vberem: in quam pater ille eloquentiae omnia ſententiarum pondera, & verborum ornamenta congeſſit: cum contra eum diceret, quem habebat inimicum, per quem ſe ex hac vrbe meminerat eiectum, & diceret grauiter iratus. Quod ſi odium atque ita acuit linguam, vt facilius ſit hominibus ita affectis, dicendi initium, quam exitum reperire: quod telum, aut quod fulmen hoc erit orationis, quod ignis iuſtiſſimae informauit iracundiae, robur praeſtantiſſimae intorſit eloquentiae? cum praeſertim, quod vos non fugit, viri doctiſſimi, M. Cicero in omni genere ceteros omnes, in eo autem, quo ſuos perſequitur inimicos, ſe ipſum, omnium iudicio ſuperarit: quippe qui etiam effuderit verba per iugulum, vt cum Plinio loquar, cuius

ma-

maxime vtor auctoritate, reditura. Hanc igitur, ſi modo vita & valetudo ſuppetat, Dei beneficio, audituri eſtis reliquo anno orationem, adoleſcentes. excitabit, vt ſpero, attentionem, quod, vt diximus, alia eſt: voluptatem, quod in Piſonem continet conuicia: natura autem comparatum eſt, vt quae in alios iaciuntur contumeliae, libentiſſimis & animis & auribus accipiantur. etſi eum vos ad eam animum afferre volo, vt non maledictis aliquem figere, ſed reprehenſionem in laudem conuertere diſcatis: quae ratio eſt pulcherrima imitationis. Scitum eſt, quod medici faciunt, qui e viperis & cantharidis, venenatis videlicet animantibus, praeciſis quibuſdam partibus & amputatis, medicamenta conficiunt ita ſalutaria, vt nullum eis videatur eſſe maioris operae: vſque adeo e rebus malis bonum ſapientes excerpere conſuerunt. ad eum vos modum, me auctore aut hortatore, facietis, vt ex ijs quae dicuntur a Tullio contra hominem, quem omnibus fuiſſe confirmat vitijs notatiſſimum, tum illud addiſcatis, eſſe omnino fugienda vitia, quae tam uberem uituperationis materiam praebent, tum vero percipiatis modum, quoniam contrariorum contraria eſt diſciplina, quo virtutes bene atque ordine laudentur. Adiuuate meam uoluntatem ſtudijs ueſtris: compenſate ſuperius tempus, quo ſit cumque uocabulo appellandum,

po-

poſteriore diligentia: conſeruate rem integram horum uirorum omni dignitate praeſtantium, ne, quoniam pro uobis ſponderunt, uobis non ſoluentibus, pro uobis dependere cogantur.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII, E. SOCIETATE IESV

ORATIO DECIMATERTIA

NARRABO SOMNIVM, Auditores, neque erit coniectore opus. Videbam ſuperioribus diebus, quanto deſiderio flagraretis anniuerſariarum vacationum, quanto prope conuicio flagitaretis ferias. Cogitabam etiam ipſe mecum, quam non adiuuaret, deprauaret potius adoleſcentiam, ſi non caute ac prudenter ſuſciperetur, ceſſatio atque otium. Ita in vtramque partem detrahebatur diliberando animus: nec vtrum vtilius eſſet, aut melius, conſtituere poteram. Cum hoc igitur ſaepius mecum agitarem, & ea mihi cura, vt fit, proxima nocte ſomnum ademiſſet, vigilaui bonam eius partem: ad lucem denique, cum ueriora immittuntur ſomnia, arctior me quam ſolebat ſomnus oppreſſit.

Hic

Hic mihi (eam credo ob cauſam, quod ea dormientes cernimus, de quibus vigilantes cogitamus, aut loquimur) obiectum eſt ſomnium admirabile, & ad id, quo de agitur, magnopere pertinens. Quod nunc etiam recenti memoria (inſidet enim adhuc in animo quaedam viſi ſpecies, nec plane defluxit) ſi non omnino, at certe aliqua ex parte repraeſentabo. Qua tamen in re, ſi non omnia conſtanter ſubtiliterque dicentur, mementote ſomnium fuiſſe. Videbar mihi videre antiquam huius vrbis formam ac ſpeciem, qualem in noſtris animis affingunt potius ſcriptorum litterae, quam pictorum imagines. Aſpiciebam omnes partes vrbis, & domos, vt cum maxime florebat, pulcherrime deſcriptas, in montibus licet videretur poſita & conuallibus, coenaculiſque ſuſpenſa. intuebar anguſtiſſimas eius ſemitas: ſed lata vna porrigebatur inter ceteras via, eaque perpetua, quae me ad aureum illud Capitolium, & ad illum montem qui a principibus viris celebrabatur frequentiſſime, videlicet Palatium, ferebat. erat hora fere prima, video magnam virorum vim ac multitudinem purpuraque & auro fulgentium, quorum quidam manu bacillum ſcepti loco ferebant: omnes mulleis ad mediam vſque ſuram calceati, aperto capite, vnum in locum, qui templi referebat ſpeciem, vno tenore confluebant. Conijcio me in turbam, quid ageretur viſendi cupidus: Aeneam diceres, qui opertus nebula circumſpectaret omnia, cum ipſe a nemine

cerneretur. Ingreſſi ſumus in templum, quod ex ſimulacro, quod erat in ſummo, Apollinis eſſe cognoui. Animaduerti ſtatim, id quod erat, indictum fuiſſe edicto Auguſti ſenatum. quo ſenatores conueniebant, non multae quidem metu, aut pignoris, ſed quod conſuli, eidemque patri patriae, ſic enim Auguſtum nominabant, dicto audientem non eſſe, videretur nefas. Coibant, vt dixi, ſenatores, quibuſq. in ſenatu ſententiam dicere liceret, quantum vno aſpectu iudicare potui, ab anno fere quinto & quadrageſimo ad annum circiter ſexageſimum, frequentes. ad ſingulorum porro pedes & genua (tunc quidem neſciebam quam ob cauſam) multi ex adoleſcentibus ſuperiorum, ut aiunt, ſcholarum huiuſce gymnaſij, in quibus memini me nonnullos e vobis agnoſcere, valde demiſſe ac ſuppliciter accedebant: nec potui exaudire quid poſtularent: niſi quod ſenatores templum ineuntes, quae veſtra eſſet illa intemperies, & quid ſibi vellet tam acris poſtulatio, mirabantur. Ingrediuntur omnes, paulo minus quadringenti: nec vero quiſquam ante conſedit, quam Apollinis ſimulacro, in cuius aede habendus erat ſenatus, ture ac mero ſupplicaſſent. Viſus ſum audire factum hoc noua conſuetudine, ex Auguſti decreto. Ipſe paulo poſt Auguſtus conſul duodecimũ, qui etiam eo menſe faſces habebat, cum collega L. Cornelio Sulla, praeeuntibus lictoribus, qui placide ſubmouebant turbam, magno ſeptus virorum coetu ac militum, etſi nemo in ſenatum ingreſ-

ingreſſus eſt cum telo, ad aedem acceſſit, ante eam ſacrificauit: & cum manibus teneret exta, aruſpicem vt ſecaret admonuit: qui cum rite litaſſet, laeta omnia ac proſpera S. P. Q. R. nuntiauit. Ipſius porro Auguſti habitus hic erat: toga e purpura nec reſtricta nimium nec fuſa, clauus neque latus neque item anguſtus, calcei altiuſculi: eam ferebant ob cauſam, quod proceriorem ſe, quam natura erat, haberi volebat. Nec mora, cum aſſurrectum ei eſſet ab omnibus, & omnes ipſe tum oculis, e quibus quidam quaſi elucebat fulgor, vt diutius in eos intueri non poſſes, tum maxime verbis benigne atque humaniter conſalutaſſet, reſedere ipſius admonitu patres in ſubſellijs, quae circum erant poſita, aſſedit ipſe celſior cum collega in ſella curuli: e qua deinde cum ſilentium manu popoſciſſet, exurgens, eiuſmodi videbatur facere relationem. Quod bonum felix fauſtumque reip. ſit, de ferijs anniuerſarijs ſuperiorum ſcholarum, deque proferendis rebus ſcholaſticis P. C. quid fieri placet? & cum hoc tantum dixiſſet, quieuit. Mirum hic ſilentium fuit omnium, &, ſiue quod puderet relationis, ſiue quod rei ipſius difficultas videretur habere deliberationem, defixis oculis terram intuebantur, expectantes dum primus aliquis ſententiam rogaretur. Hic idem Auguſtus, qui habebat ſenatum, Dic C. Caluiſi, inquit. erat C. Caluiſius Sabinus deſignatus conſul in annum ſequentem, itaq. more maiorum in ſenatu tenebat ſententiae principatum. Caluiſius igitur cum

ſurrexiſſet, compoſita toga ad ornatum, & vultu ad ſeueritatem, ſtans, grauem & vehementem habuit orationem, quam item vt cetera, quae eo die in ſenatu dicta, acta, decreta ſunt, diligenter excipi a quibuſdam animaduerti, qui conſuetudine àc celeritate ſcribendi, facillime omnia perſequebantur. Dixit autem, nam eum attente audiebam, ferme in hunc modum. Non ignoro, P. C. pleriſque veſtrum, parua de re & prorſus indigna hoc conſilio, ſenatum conſuli videri: quod certe non ita eſt. Cum enim his temporibus Dei ipſius, in cuius templo ſumus, & illius Quirini ceterorumque Deorum beneficio, felicitate Auguſti imperatoris, ac noſtrorum virtute militum, ſit reſpublica a bello ad pacem, a negotio ad otium, ab armis & certaminibus ad litterarum ſtudia diſputationeſque conuerſa, nulla de re premenda nobis ſunt magis conſilia, quam vt recte inſtituatur atque informetur adoleſcentia: quae ſi immoderato diffluat otio, & tabeſcat, verendum eſt ne corrumpatur inertia, nec agere quicquam Romanum poſſit aut pati, ſed Campanam potius ſegnitiem luxuriemque condiſcat. Et fuit quidem tempus, cum pueri noſtri non domi victitabant, ſed in caſtris: non in cubiculis quieſcebant, ſed ſub pellibus: non in ludo verſabantur cum magiſtris, ſed in exercitu cum imperatoribus: non in vmbra exercebantur intra parietes, ſed foras in Solem pulueremque deducebantur: non ſtato aëris ictu aut tinnitu excitabantur, ſed terribili tubarum ac li-

tuorum

tuorum ſono: non calamo bellabant aut lingua, ſed gladium vibrabant & haſtam: non atramentum effundebant, ſed ſanguinem: non dictata, ſed vulnera excipiebant. Et in his tamen vel aſperitatibus rerum, vel difficultatibus temporum, in tot & tantis laboribus corporum, contentionibus animorum, nemo vmquam commeatum poſtulauit, nemo appetijt otium, nemò cogitauit vacationem. erant nimirum omnibus in ore atque in animo viri fortiſſimi, qui aetatem omnem vitamq. poſuerant in populi Romani imperio orbis terrarum terminis definiendo: & quibus nati eſſent maioribus, eorum vt gloriam aſſequerentur, virtutem ſtudebant aemulari. Hinc iuuentus illa effulſit, quae vniuerſam ſubegit Italiam, Pyrrhum debellauit, Alpes penetrauit, victorem Hannibalem huic vrbi inſultantem, Carthaginemque duabus nixam Hiſpanijs huic imperio imminentem, ita afflixit proſtrauitque, vt timore hoſtium ſublato, non terrorem modo illis, ac metum, ſed cladem etiam extremam, atque exitium intulerit. Hinc nati, qui Galliam omnem in noſtram ditionem redegerunt, qui cum acerrimis gentibus, ac fortiſſimis, Germanorum, Heluetiorum, Britannorum, Scytharum, magno quidem cum periculo, ſed maiore cum decore decertarunt: qui barbaras omnes immaneſque nationes contriuerunt, compulerunt, domuerunt, populo Romano parere coëgerunt. En quo deſcendit excelſa illa atque exaggerata, Horatiorum, Camillorum, Scipionum, Cae-

ſarum, aliorumque heroum innumerabilium, quorum nomina ſunt inſtar numinum, altitudo animi, laborumq. patientia? Quaerunt noſtri adoleſcentuli & vltro efflagitant luſum atque otium, &, ſi dijs placet, niſi impetrent, ſeceſſionem minantur: ita pudore abiecto & verecundia, vt omnes vias aditusque obſideant, ad appellandos ſenatores, & alliciendos: vix etiam, medius fidius lacrimas teneant: ſunt ita fracti, & molles, nihil vt malint niſi res ludicras, & iocos: nihil vt ceſſatione melius arbitrentur. & ſane mirum eſt, quod cum aſſidue in otio viuant & luſibus, quae enim uis eſt alia verbi ſcholarum, ſcholaſticorum, ludi? otium tamen non agnoſcunt ſuum, quod eſſe poterat honeſtum, aliud, non dicam equidem omnis cauſa turpe, ſed certe iners deſidioſumque ſectentur. O turpem noſtrorum P.C. futuram, niſi malo naſcenti in tempore occurratur, temporum notam. Non tu ita Caeſar Auguſte imperator, dicerem domine, ſi hanc te digniſſimam appellationem aequis auribus admittere aut ferre poſſes. Tu enim minor etiam ea aetate, qua iſti delicatuli requietis nomine praetexunt otij cupiditatem, nempe, vt memini narrare parentem meum, anno duodecimo, quo nunc magnam partem noſtri pueri ne primas quidem litteras attigerunt, auiam Iulij mortuam, puerili quidem ore & vultu, ſed ſenili quadam grauitate, & dicendi prudentia, pro contione laudaſti. Tu paulo poſt virili ſumpta toga, militaribus donatus muneribus a diuo patre, in tri-

in triumpho. Tu auunculum eadem prope tempeſtate ſecutus in Hiſpanias, per infeſtas hoſtibus vias, per medias procellas ac turbines, quibus vehementer iactatus in mari, facto naufragio vix mortem effugiſti, tanta indole virtutis ac morum, promeritus es, vt ſummus ille imperator vnice te carum atque eximium haberet. Nec vero multo poſt Apolloniam ſtudiorum cauſa profectus, quantam eam ad rem adhibueris vel induſtriam, vel diligentiam, vt ego ipſe taceam, & quae abs te profecta, propter ſingularem eruditionem & elegantiam, iam omnium teruntur manibus, monumenta teſtantur: & quae perſaepe hoc ipſo in conſeſſu, ita ſuaui ac meditata oratione recitantur, vt perpetuo omnium plauſu ac ſermone celebrentur. Mitto de ijs dicere, qui ſub finem pueritiae extremum Apolloniam, item Athenas, Rhodum, in vniuerſam denique Aſiam, quaſi ad mercatum bonarum artium mittebantur, vt vel philoſophis operam vel oratoribus darent. Apello vos P. C. quorum bonam partem hoc feciſſe intelligo: quis veſtrum ingemuit, cum aſſiduo opere eamdem ſcholam frequentabatis, totos dies ac noctes ad litterarum ſtudia conferebatis: quis fando vmquam audiuit, quis optauit, quis nominauit vacationem? Audeant ſe nunc haec Romanorum monſtra & portenta, quando ita a parentibus degenerant, cum ſuis ſe maioribus cõferre. Nam quo nomine iſtos appellem, qui colluſorem magis audire, quam magiſtrum, & manu tractare magis

pilam, quam calamum volunt, leuiſſimam delectationem, vt etiam fatentur ipſi, grauiſſimae vtilitati anteponentes? Certe quidem, ſi quales hi ſunt, tales eorum proaui fuiſſent, nulla eſſet cauſa, cur hi ſe illorum ſimiles eſſe vellent: quemadmodum nulla erit vmquam poſteris, cur iſtos qui nunc ſunt, admirentur, aut cupiant imitari. Ita ſunt fugitantes laboris, e quo omnia bona ad mortales: ita amantes otij, e quo omnia dedecora proficiſcuntur. Quae cum ita ſint P. C. Quod Auguſtus conſul de ferijs anniuerſarijs ſuperiorum ſcholarum, proferendiſque rebus ſcholaſticis verba fecit, de ea re ſic cenſeo. Cum otium malo exemplo inducatur in rempublicam, ſitque idem perniciosum futurum noſtro imperio, aptumque ad adoleſcentium induſtriam infringendam, corroborandam inertiam, quae ante occupari ac praecidi debet: nullam omnino feriarum ſpem, niſi forte inualetudinis cauſa, adoleſcentibus oſtendi oportere. Haec cum dixiſſet conſul deſignatus, magna ſenatus admurmuratione conſedit. & quamquam praefractum viſum eſt hominis reſponſum, nemo tamen videbatur eſſe tantis viribus aut confidentia, qui contra illius ſententiam venire auderet. Ita ſilentibus cunctis, & quaſi taciturnitate, quod animo, vt poſtea apparuit, & voce non feciſſent, C. Sabini ſententiam comprobantibus, Non ibo per ſingulos, inquit Auguſtus: per ſaturam exquirendae ſententiae. Contra ea, quae dicta ſunt a Caluiſio, ſi quis aliter ſentiat,

die

dic ſi quis voles: ne noſtri adoleſcentes ſuam poſtulationem deſertam expoſtulent, nec rationum momentis ponderatam, ſed conſulis diſſuadentis auctoritate iugulatam eſſe conquerantur. Cum nihilo magis obloqueretur nemo, tacitique omnes in locis ſederent ſuis, ſic tamen, vt nonnumquam alter aſpiceret alterum: diceres, id quod erat, vnumquemque malle ſe profiteri comitem eſſe contrariae ſententiae, quam ducem: ne videlicet conſulem deſignatum offenderent, cuius magna quaedam, non in oratione ſolum, ſed propemodum in nutu reſidebat auctoritas. Surrexit tandem e medijs ſubſellijs, vir quidem vultu venuſto, ac ſermone perbenigno, L. Hilarium Iucundum eſſe dicebant: & certe is fuit, vt comitate, commoditate, facilitate, ingenio, & nomen & cognomen ſuum comprobarit. Nimirum, in hac controuerſia, quaſi adoleſcentium ageret aduocatum, eorum cauſam deſperatam plane ac depoſitam, contra deſignati conſulis auctoritatem, cuius ſe potentiae oppoſuit, egregie tutatus eſt. Hic vero exurgens, cum oculos primo ad Auguſtum & Sullam, deinde ad ſenatores couertiſſet, furtim etiam interdum ad Sabinum ipſum, qui quod neminem exiſtimaret aduerſarium fore, ſibi in ſenatu ſtare pulcherrime videbatur: Nollem, inquit, P. C. accidiſſe tempus, vt cogerer optimi viri ac fortiſſimi conſulis deſignati, quem colui ſemper, vti debui, maxime, ſententiae aduerſari. ſed quoniam par eſt aequam eſſe hoc in loco omnibus di-

cendi quod ſentiat libertatem, noſtrorum adoleſcentium poſtulationem, quae iam paene vt abiecta vacillat, ac perdita, cum quidam auctoritate magis quam ratione pugnarint, breui ſane & impolita, ſed vera nihilominus ac recta oratione, ne corruat, ſuſtentabo. Cum enim, vt a militibus in bello induciae, ſic ab adoleſcentibus in ſtudijs litterarum, breues quaedam & modicae, more maiorum atque inſtituto, feriae poſtulantur, non eo poſtulantur animo, vt qui eas petunt, inertiae ſeſe dedant aut nequitiae, non vt ſemper in luxu luſuque verſentur, non vt obruantur ac ſepeliantur ignauiae ſomno, quod vigilantiſſimus conſul ſuſpicabatur: ſed vt animos ſimul & corpora laboris & operis annui aſſiduitate ac magnitudine defeſſa, breui quadam, & honeſta, & ſaepe alias ab alijs vſurpata, relaxatione reficiant: ne eorum deficiat penitus aut langueſcat, ſi numquam intermittatur, ſed perpetuo intendatur, induſtria. Docet hoc Natura viciſſitudine dierum ac noctiũ, per ſingulos annos quadripartita temporum commutatione, ipſius agitatione maris, caelique conuerſione, omnium denique rerum atque animantium conſuetudine, quae diſpertita habent quietis & negotij tempora. Clamant hoc idem res ipſae mutae atque inanimes arte manuq. factae, quarum ſi aſſiduus ſit ſine vlla intermiſſione vſus, non longior eſſe poteſt vtilitas. ipſe mehercule armorum ſtrepitus, horrorque pugnarum, quibus Sabinus noſter ample & ſplendide enumarandis,

& prope

& prope in conſpectu ponendis, cum inflaret vehemētius, & bellicis de rebus caneret quodammodo bellicum, noſtros omnium perterrefecit aures, oculoſque praeſtinxit. ipſe profligandorum hoſtium, expugnandarum vrbium, proferendorum imperij terminorum impetus, ipſe gloriae cupidiſſimorum militum ardor, labor, ſudor, terror interdum requieſcit. quod etiam de Marte dixerunt: neque enim immortalium ſumus condicione homines, vt etiam honoris cauſa nullis opprimamur oneribus, laboribuſque frangamur. Et vero cum illum attente audirem tam magnifice ſe efferentem in cauſa, tam glorioſe veterum pugnas victoriaſque praedicantem, interdum etiam inſiſtentem, vt altior fieret, inſignem exiſtimabam fieri iniuriam, non dicam vobis P. C. ſed cauſae: quoniam de re nihil, ſed de perſonis loquebatur: & quod de paucorum dierum vacatione dicendum fuit, ad reprehenſionem perpetuae cuiuſdam inertiae nequitiaeque conuertit. Cuius diſputationis aeſtu abreptus, cum in altum prouehéretur, velitari mihi magis, & volitare, atque aduerſarium fugere, quam pedem, vt dicitur, conferre, ac propius accedere, videbatur. Scimus, e diligentia, e labore omnia huic reipublicae commoda obtigiſſe: non negamus otium eſſe malorum prope omnium ſeminarium: ſed quae tandem iſta ſeueritas, Sabine, quod nobis fuit conceſſum adoleſcentibus, id tandem liberis noſtris tam praeciſe denegare? Iniquum eſt, ſi cenſes nunc iam

illos a pueris illico naſci ſenes. An quia tu iſta aetate, ad honorem tantum gloriamque conuerſa, numquam in labore ceſſas atque in opere, quod tamen a quiete excipi non negabis, idem putas in infirmiore aetate ab adoleſcentibus fieri oportere? Eſt indulgendum, ignoſcendum, condonandum huic aetati: eſt aliquid dandum intermiſſionis ac quietis: ne ſi nimium ſeuere coërceatur, in alieno poſtea ſe tempore profundat: & qui ſenectutis mores in adoleſcentia praeſetulerunt, peruerſo ordine, adoleſcentium ingenium imitari in ſenectute cogantur. Quid nos etiam P. C. nonne ad leniendam atque expuendam ex animo moleſtiam, quam reip. gubernatio adſpergit, circulos ſectamur & ſemicirculos, atque honeſtiore aliquo otio delectamur? ecquis vmquam menſem, menſem dico? hebdomadam, diem, ſine vlla quiete tranſegit? ego quidem, ſi ex meo ingenio coniecturam facio de veſtro, neminem eſſe arbitror, qui velit paucas horas ſine ſpe quietis in labore vno, quamuis honeſto atque vtili, collocare: cum voluptas etiam ipſa, non tantum occupatio, pariat, ſi numquam fuerit interrupta, ſatietatem. Ceterum haec fuit ſemper rerum humanarum condicio, vt fluerent ſemper, & laberentur, a labore ad otium, ab otio rurſus ad laborem. & vidiſti hoc Auguſte optime, qui poſtquam terra marique pacem peperiſti, ciuilia bella compoſuiſti, Ianum clauſiſti, ciues conſeruaſti, legibus vrbem fundaſti, operibus ornaſti, ludis etiam & ſpecta-

ſpectaculis, in quibus recte ac ſapienter certos ſedendi ordines graduſque deſcripſiſti, hunc populum omnium victorem gentium, ac terrarum patronum, Romanos rerum dominos gentemque togatam, ipſum ſenatum iudicem atque arbitrum orbis terrae oblectandum putaſti: vt qui proeliorum labores & moleſtias exhauſerant, ijdem pacis voluptate & gloria fruerentur. Quid illud? quod ſenatores ipſos, quorum numerus iam tuis legibus ad antiquae maieſtatis dignitatem ſplendoremq. reuireſcit, noluiſti crebris coitionibus fatigari? cum bis tantum in menſe, Kalendis ſcilicet, & Idibus, niſi extra ordinem, vt nunc factum eſt, vocarentur, iuſſiſti conuenire? cum illis etiam (paucis exceptis qui ſorte ducerentur) quotannis duorum menſium Septembris & Octobris conceſſiſti vacationem? Quod ſi ſenatores, quibus iam deferbuerunt adoleſcentiae cupiditates, quibus eſt magis reip. cauſa laborandum, tuo tamen munere & conceſſu, Auguſte, vacui ſunt ac liberi Septembri Octobrique menſibus, cur non ſimili liberalitate adoleſcentes fruuntur, qui natura ſunt appetentiores voluptatis, qui hoc a te, ſuo licet iure, & veteri exemplo, ſummis etiam precibus efflagitant? quorum etiam nonnulli recenti tuo beneficio cum lato clauo & virili toga hic adeſſent, niſi, quod eorum cauſa agatur, aditu prohiberentur. Valeat hoc apud te Auguſte patriae pater: agnoſcant paternam tuam erga ſe volunta-

tem

tem adoleſcentes: de ijs loquor, qui cum ſint auditores ſuperiorum ſcholarum, ſunt quaſi patricij maiorum gentium: nam de alijs alia conſultatio eſſe debet, alius ſermo. & vos P. C. facite, vt veſtris ſuffragijs, adoleſcentium veſtrorum vitae & incolumitati conſulatis, duobus hiſce menſibus, quos graue anni tempus, quidam è noſtrorum numero poëtarum, tibi Auguſte cariſſimus, appellat. date operam, vt veſtrûm conſilium de adoleſcentibus cum Auguſti lege & iudicio de ſenatoribus conſentiat. Quas ob res: Quod Auguſtus cõſul de ferijs anniuerſarijs ſuperiorum ſcholarum, deque proferendis rebus ſcholaſticis, retulit ad ſenatum, ego pro mea ſententia hoc cenſeo decernendum. Quandoquidẽ Auguſti lege ſenatoribus cautum ac permiſſum eſt, vti in ſenatum ne eant Septembri mẽſe atque Octobri, eaque res accepta vulgo & celebrata eſt; idem ſenatus conſilium de adoleſcentium à ſcholis vacatione eſſe oportere. Vix adſederat Hilarius, cum incredibili laetitia & plauſu eius excepta oratio eſt: vt facile agnoſceres cunctis aſſentientibus victum eſſe Caluiſium: nec erat qui contradiceret. Tum Hilario Iucundo in certam ſubſelliorum partem tranſire iuſſo, imperauit Auguſtus diſceſſionem ſollemni forma. Qui haec ſentitis, illuc tranſite: qui alia omnia, in hanc partem. Ita cum pedibus omnes ad Hilarium irent extra vnum Caluiſium, pars illa ſubſelliorum, in qua Caluiſius erat, nuda atque

inanis relicta eſt. cuius rei cum ipſum puderet; & ſubriderent omnes, ipſe vnus ringeretur, ſe ſe ad meliorem mentem partemque conuertit. Nec vero deſtitit, conſuetudinis ſeruandae cauſa, Auguſtus, ipſe quoque leniter arridens; quaſi vtramque numeraſſet partem, illud dicere. Haec pars maior eſſe videtur. Nec mora interpoſita; ſenatuſconſultum perſcribi placuit, cuius formulam adhuc teneo, C. Caeſare Auguſto XII, Cos. & L. Cornelio Sulla collega III Kal. Septembr. in aede Apollinis; Scribendo affuerunt L. Iulius. L. F. Pontina Annalis M. Oppius. M. F. Terentina. M. Valerius M. F. M. N. Meſſalla Aemilianus Quod Imp. Caeſar Diui Caeſaris F. Auguſtus, Pont. Max. Trib. poteſt. XIX. Imp. XIIII. Coſ. XII. Verba fecit de ferijs anniuerſarijs ſuperiorum ſcholarum, deque proferendis rebus ſcholaſticis de ea re quid fieri placeret ita cenſuerunt, placere huic ordini Vti adoleſcentibus maiorum ſcholarum data conceſſa permiſſa vacatio ſit immunis & libera in menſes duos proxime inſequentes Septembrem & Octobrem, vtiq. hac quidem in re, ea condicione ſint adoleſcentes, qua ſunt ſenatores, lege Auguſti. Qui ſecus faxit, eum ſenatum exiſtimare contra remp. facturum. Recitauit hoc S. C. Auguſti iuſſu, cum honeſtiſſima L. Hilarij Iucundi, cuius ſententia obtinuerat appellatione, L. Sextius P. F. Panſa, qui vnus dicebatur eſſe omnium vocaliſſimus. Et rogantibus

gantibus patribus delatum eſt, non vt olim ad aediles, ſed nouo Auguſti decreto, ad quaeſtores, vt illud ad perpetuam rei memoriam inciſum in aere, in aerario ad Opis curarent aſſeruandum. His actis, etſi, vt diei tempus erat, inſtitui poterat noua relatio, tamen quoniam extra ordinem coacti erant ſenatores, die non legitimo, dimittere placuit. Itaque Auguſtus: Nihil vos moramur, inquit, Patres conſcripti. Quae cum acta eſſent, diſceſſerunt omnes e templo: ego ſomno ſolutus ſum. Vos autem adoleſcentes, quorum gratia haec fabella conficta eſt, vobiſcum enim iam poſita perſona loquor, recte atque ordine facietis, ſi huius vel ſomnij commento, vel ſenatuſconſulti, & horum patrum, quorum conſilijs noſtra ſtudia reguntur, beneficio, Deo in primis adiuuante ac propitio, fruemini. Valete, & plaudite.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMAQVARTA

ET HESTERNVS dies, quem ſollemni quadam & acerba commemoratione recoluimus, Patres religioſiſſimi, & huiuſce parietes aulae, non magis pictorum artificio viſendi, quam operum argumento, quae expreſſa cernuntur, & tacitus quidam veſtrae mentis ſenſus, & cogitatio, ita meos oculos animumque mouerunt, vt lingua, fidelis adminiſtra pectoris atque interpres, nunc demum ſuo ſibi videatur fungi officio, cum de Gregorij Tertijdecimi Pont. max. cuius memoria ſancta eſt, laudibus aliquid attingit: atque id quidem, tum communis officij ratione, tum magis ingenij exercendi voluntate. Nam ſi ad exercitationem adoleſcentium, qui in rhetorica palaeſtra verſan-

tur, ea plurimum valent, quae plenam materiam atque vberem praebent: tanta vis rerum & copia exiſtit e laudatione viri omni laude digniſſimi, vt non oratoribus modo, ſed etiam poëtis, & pingendi omnibus fingendiq. artificibus acuere poſſit ingenia, vt vno omnes hauriant e fonte, quem numquam exhauriant. Vtinam tanta mihi eſſet vbertas ingenij, facultaſq. dicendi, vt ſaltem eius culpa ne detereretur, quod a me amplificari non poteſt: conarer aliqua ex innumerabilibus eligere, quae vobis conſtituerem ante oculos, vt etiam menti ſubijcerentur: e quibus, quanta fuerit virtutum, quibus Gregorius eluxit, magnitudo, & excellentia, poſſetis recordari. Nunc quoniam tot eae ſunt, & tantae, vt ſummam patiar e copia difficultatem, & impediat turba delectum, date hanc mihi veniam auditores, vt breuitatis cauſa, meaeq. conſcius imbecillitatis, ſeparem vnam ſolum, ſed eam ita copioſam & abundantem, vt fons poſſit eſſe multarum: vſque adeo, vt de illa dicenti mihi, quamuis infanti, deeſſe non poſſit oratio. Itaque vt omittam omnia, quibus ſanctiſſimum expreſſit principem, optimumque Chriſti vicarium, cui aeque atque beatiſſimo Petro commiſſa eſſet nauis (vt ita dicam) terrae, & clauis caeli: ſileamque maximas illas virtutes, quae eſſe poſſunt alijs exemplo, religionem, ſcientiam Dei colendi, integritatem, innocentiam, prudentiam, iuſtitiam, moderationem animi, temperantiam, manſuetudinem, clementiam, plurimaſque alias, quae

ſingu-

ſingulae volumen prope ſuum, non tantum orationem deſiderant: dicemus nonnihil de eius benignitate, ac beneficentia: de ea ſcilicet virtute, qua ad Deum maxime accedere homines Pythagorae videbantur. Ingredimur igitur auditores in vaſtum Oceanum atque immenſum: ſed mihi veſtra opus eſt aura, vt recto videlicet vtens curſu, in portum perueniam incolumis: id eſt, vt me de Gregorij pontificis maximi atque optimi benignitate dicentem benigne audiatis. Quoniam autem benignitatis quoque nominis magna vis eſt, ac poteſtas: ne permiſte confuſeque multa dicantur, hoc ipſum ita diſtinguam, vt quandoquidem tripartita omnis hominum eſt benignitas (aut enim res aliorum externae adiuuantur, aut corpus, aut denique animus) hoc triplici quaſi capite concludam omnem Gregorianam beneficentiam: etſi non ignoro futurum, vt maxima pars eorum, quae in oratione ponentur, ſit eorum minima, quae in veſtra cogitatione relinquentur. Vnde autem incipiam in eo capite, quod ad res pertinet externas? Dicam ne de rebus, quibus adiuti ſunt ornatique, non dico ſinguli homines, aut familiae, non haec ipſa vrbs ſolum, aut Italia; ſed Europa ipſa, ſed Africa, ſed Aſia, ſed orbis Chriſtianus, aut etiam terrarum vniuerſus? Nimirum Solis quamdam ſpeciem atque imaginem praeſeferebat Gregorius, vt non in proxima tantum loca & vicina, ſed in remota etiam ac longinqua ſuae ſpargeret radios benignitatis. Licet

núc ex ijs, quae videmus, aut videre potuimus, conijcere ea vera eſſe, quae ab alijs allata terris ad noſtras aures acciderunt. In hac certe vrbe, matre vrbium, ac regina, quis locus eſt, qui non Gregorij pontificatus memoriam rapraeſentet? Aqua Virgo nomine in celeberrima vrbis loca deducta: lacubus e marmore ſummo artificio conſtructis fontes publicae vtilitati & iucunditati aperti. Quid hac liberalitate vtilius? Quid hoc munere praeſtantius? Quid enim magis neceſſarium vitae hominum, quam aqua? Sed, vt haec omittamus, vidiſtis auditores pontem illum, qui ſiue Senatorius olim a ſenatoribus, ſiue Palatinus dicebatur a propinquo Palatio, qui via quondam Aurelia in maritima Tuſciamque mittebat. hic pons deturbatus erat ſuperioribus ſaeculis, & quamquam refectus etiam ac reſtitutus ab alijs, cum tamen vim temporis, atque aquarum iniuriam non ferret, plenam fere atque integram perfectae rei laudem Gregorio reliquit. Ea enim decebat tranſire mortales via breuiore, vt facilius pia vrbis loca templaque alia atque alia ab eodem inſtaurata admirarentur. Quamquam non in hac vrbe ſolum ſunt pontes conſtructi, aut complanatae viae atque directae: ſunt etiam pontes alij multi, viaeque plurimae, quae commode ad vrbem ferrent: e quibus exempli cauſa pauca aliquot proferentur. Quis veſtrum ignorat, auditores, pontem Paleae via Caſſia, diruptum olim ac dirutum, ita formidoloſum uiſſe viatoribus atque infeſtum, vt in eo quotan-
nis

nis non pauci pedites equiteſque mergerentur ? Hunc nouis erectis aggeribus firmandum, ac multo ampliore forma reſtituendum curauit: vt omnes, qui illac tranſeunt, non deſinant bene precari illi, cuius prouidentia factum eſt, vt laeti iam deſpectent, quae dudum pericula metuebant. Sed vbi te relinquam via Flaminia, eaque quae Camertem agrum diſcriminas ? quas difficiles ſuperioribus temporibus, & lubricas, ita concinnari iuſſit ac ſterni, vt eſſetis quoque quadrigis ac vehiculis peruiae ? Vbi vos relinquam Anconae portus, atque arx vetuſtiſſima, voſque Centum Cellae, quas magno ſumptu opereq. muniuit? An nō haec omnia ea ſunt, auditores, vt veterem Romanorum animi magnitudinem referre videantur ? Quod ſi & ea quae videmus quotidie, & ea quae videre poſſumus, quippe vrbi proxima, tanta ſunt, vt omnem ſuperent dicendi facultatem: quid tandem de ijs conijcere liceat, quae ſimili animo parique beneficentia, aut munificentia potius, ab eodem effecta eſſe audiuntur ? Certe, vt haec omnia concludantur paucis, haec dicere videmur poſſe: Gregorius Tertiuſdecimus vias aperuit, recluſit, ac munijt portus, pontes perfecit, itinera terris, littoribus mare, littora mari reddidit, vt omnium fere terrarum proſpexerit vtilitati. Creſcit mihi opus, auditores, & quo progredior magis, eo in vaſtiorem me altitudinem, & quaſi profundum inuehi ſentio: quo magis nihil intermitti debet de veſtrae aura benignitatis. Quamquam video, haec

dum dicuntur, imminui potius, quam, non dico ornari, ſed exponi oratione: vt ſatius fuiſſe videatur vti ſilentio. Sic enim ſe res habet. Res paruae facilius dicuntur ab oratoribus, quam maximae: quod illae augeri queunt: maximarum autem tale ingenium eſt, vt quoniam neque tantae explicari poſſunt narrando, quantae ſunt, minuuntur potius & attenuantur, cautius futurum ſit eas ſilentio praeterire, vt mens ipſa earum ſibi magnitudinem cogitatione depingat. Sed quae noſtra eſſet culpa, ſi de rebus magnis atque eximijs recuſaremus loqui propter conſcientiam noſtrae exilitatis? excitemus potius noſmetipſos, omneſq. acuamus vires ingenij: conemur plus etiam quam poſſumus: quando non erit periculum, ne in eo, quod aequare non poſſumus, nimij fuiſſe videamur. Venio enim ad eam partem, qua pollicebar me dicturũ, quam benigne feciſſe videatur Gregorius hominibus, ijs in rebus, quae ad eorum corpora uitamq. pertinebant. Hic autem, Deus immortalis, quot mihi ſe offerũt viduarum agmina, puellarum coetus, puerorum ordines, aegrorum examina, orborum greges, inopum exercitus? Quot ille familias? familias? quot paene nationes ſua ſuſtentabat pecunia? quot virginum millia quotannis collocabat? quam multos quotidie captiuos redimebat, & a praedonum ſeruitute liberabat? quot principes regeſque contra Catholicae hoſtes fidei ac perduelles, auro atque argento, illis nimirum belli neruis, adiuuabat? Neminem nominabo: ne ſi

ali-

aliquos, accuſer obliuionis, quod alios reliquerim: ſi omnes, imprudentiae, quod oratio nimium excurrat. Cogitabat enim vir excellenti vigilantia, quae eius nomini mirifice congruebat, ſe patrem eſſe patronumque orbis Chriſtiani: eamque ob cauſam id agebat, vt ſua liberalitas ac munificentia in omnes extenderetur. Et incidit ſummo Dei beneficio in eum annum, quem olim ſaecularem, quod eum ſemel tantum liceret inſpicere, nunc contracto nimirum ſpatio luſtralem, piacularemque, a luſtrandis expiandiſque criminibus, appellant: quo anno vniuerſus ſe in hanc vrbem terrarum orbis effudit. Hanc occaſionem ratus ſanctiſſimus pontifex innumerabilium occurrendi inopiae, & peregrinorum neceſſitati, ita ſe geſſit, vt vniuerſa gens Chriſtiana ad vrbem quidem Romam, quaſi ad communem omnium patriam, arcemque omnium nationum, tot martyrum apoſtolorumque conſperſam ſanguine, ditatamque reliquijs, veniret libentiſſimis animis, ſed ad Gregorium etiam communem parentem, qui caeleſtibus diſpenſandis terreſtribuſque theſauris, quae pertinent ad animorum ſalutem, omnibus, quae ad corporum vtilitatem, petentibus ſuppeditaret. Audiuimus ſaepe permultos, qui ſuauiſſimo eius ore conſpecto, ac pleniſſimo dignitatis, non dubitarent dicere mortem iam ſibi grauem non futuram. Non deerant, qui aliquot ſibi annos de vita demi optarent, vt ad Gregorij vitam adderentur. Nemo

erat, quin eo paſtore ac praeſide felicem iudicaret gregem, coetumque Chriſtianum. Neque id mirum. Alebantur enim Gregorij amplitudini, qui de Gregorij liberalitate alebantur. Et qui hoc videbant, quoniam ſumus Chriſtiani omnes vnum corpus, cuius caput Chriſtus, & ſecundum eum Chriſti vicarius Romanus pontifex, perinde aliorum membrorum acci piebant beneficium, atque ſi eodem ipſi afficerentur: ex quo mira omnium exiſtebat voluntatum vocumque conſenſio. Iam quid dicam de ea pietate, numquam reticenda, ſemper praedicanda, qua Chriſtianorum animos optimis litteris & moribus, Haereticorum, Catholicis praeceptis atque inſtitutis, atque, vt vno verbo dicam, Ethnicorum, verae myſterijs religionis curauit excolendos? hoc vero tantum eſt, vt ſi taceantur omnia, vnum eſſe poſſit pro omnibus, nec ab omnibus dicendi magiſtris ita extolli, vt non ſe inferiorem multo omnis cognoſcat eſſe eloquentia. Humanum eſt ſubleuare egentes in rebus externis, conſulere ciuitatum gentium vtilitati, atque ornamento: regium dare vitam pluribus, & nouam quaſi conſtituere fortunam, arcere mortem, vitam proferre: illud certe, de quo nunc dicimus, proſpicere animorum incolumitati, Chriſtum inſerere in hominum pectoribus, Satanam euellere, afferre lucem, expellere tenebras, apoſtolicum tantum appellare poſſumus atque diuinum. Neque vero eſt, hoc vt probemus,

ita

ità longe progrediendum: docent, aut clamant magis, tacito quodam praeconio huius parietes Gymnaſii, qui noſtris obijciunt oculis quot Collegia pater ſanctiſſimus, quot ſtudioſorum coetus, quot Seminaria vel fundarit, vel inſtituerit, vel promouerit, vel perfecerit, vel inchoauerit in toto orbe terrarum. Plus profecto hic licet inſpicere oculis, quam ſibi mens effingere potuiſſet: nec ſatis prudenter agerem, ſi ea nominarem verbis, quaſi non eſſent omnibus expoſita. Facerem vobis iniuriam Germani, Britanni, Pannonij, Graeci, Neophyti, ſi ea dicerem de vobis, vobis praeſentibus, de quibus vos ipſi vel ipſo aſpectu teſtimonium ferre ac dicere poteſtis: quaſi vero vos non veſtrum agnoſcatis, atque in animo non habeatis patrem, vt ſitis ad eius memoriam excitandi. Neque enim credo ſine cauſa illa vos tabula ad pedes pontificis optimi facit procumbentes: etſi non vos ſolum in genua video prouolutos, ſed aliquos etiam patres huiuſce noſtri Collegij. Video pontificem, non caritate minus, quam maieſtate, conſpicuum, bene precantem a Deo illis, quibus ipſe benefecerat: venit mihi in mentem eius diei, quo ſextum fere menſem, antequam dezereret terras, in hanc venit aulam, atque eo in loco ſedit, vbi audiuit orantem, & auditus eſt omnem laudem referens ad bonorum omnium auctorem & conſeruatorem Deum. Effodit mihi pectus dulciſſima memoria, cum conſpectis

hiſce

hiſce omnibus Collegijs ac Seminarijs, profeſſus eſt, haec a ſe fieri quidem debuiſſe, ſed a nobis praedicari noluiſſe. Ita erat deſpiciens laudis, & diligens effector rerum, quae eſſent laude digniſſimae. O ſi eam tibi ſanctiſſime pontifex, atque optime, dediſſet vitam Deus immortalis, quae tuae aequalis menti fuiſſet: huicque ipſi non tantum Collegio, quod a fundamentis excitaſti, vidiſſes impoſitam manum extremam, atque faſtigium: ſed etiam audiſſes Iaponios regulos tam longa nauigatione ac difficili in patriam rediſſe, multoſque ad Chriſti religionem conuertiſſe, quae tuo propagabatur imperio: cumulatus, credo, fuiſſes ampliſſimis gaudijs. quamquam tu ipſe videris quodammodo tuum tibi praeuidiſſe ac praedixiſſe deceſſum, cum in frequentiſſimo conſeſſu patrum purpuratorum, in conſpectu totius vrbis, quae eo confluxerat, cupidae oculos explendi numquam viſa ante illum diem poſt homines natos legatione, humane amplexus prolixaque beneuolentia adoleſcentes, qui tuos ſanctiſſimos pedes nomine regum cognatorum atque affinium oſculabantur, eas profudiſti voces e ſacrarum monumentis litterarum, quibus Simeon ille vir iuſtiſſimus, viſo ſalutis auctore, iucundam ſibi mortem fore praedicabat. Et certe ab eo die agebatur dies duodeuigeſimus, cum placidiſſima requiete obdormiſti: vt vnus ille non interitus, ſed ſomnus potius fuiſſe videatur. Neque

enim

enim aliter videtur mors appellanda iuſtorum ; eorũmque qui ita vixerunt, vt ſi eſſet quotidie moriendum. Quod tu quidem maxime in extremo tempore oſtendiſti, cui cùm medicus e venarum pulſu, quem attigerat, vix ſemihoram ſupereſſe ediceret vitae, nullus animo timor obortus, nullus horror corpori, nullus dolor ſũmi imperij relinquendi. Quippe, auditores, non nouũ videbatur principi integerrimo & Chriſtianiſſimo, qui ſe hominem eſſe meminerat, eaq. in cogitatione perpetuo vixerat, de vita eſſe demigrandum; atque hoc ipſum relinquendum ſiue corporis tabernaculum, ſiue terrae diuerſorium. Compoſuit ſeſe ad tranſitum, atque inſtructus Chriſtiano omni viatico migrauit ad Chriſtum, in quem iam erat corpore & animo totus intentus. Et tua quidem nos reliquiſti praeſentia corporis, pater benigniſſime, tutor pauperum, ac patrone clementiſſime: tua nos non relinquet vmquam memoria: nec relinquet, vt ſperamus, etiam poſteros in omnem aeternitatem. Vos illum Italicae exteraeq. nationes, vos Armenij, Turcae, Poloni, Indi, Perſae, Trãſiluani, Synae, Iaponij, Britanni, Germani, Pannonij, Graeci, Neophyti, vos patres religioſiſſimi, quorum ordo eſt prope per totum terrarum orbem Gregorio adiutore diſſeminatus, aſſidue celebrabitis: vrbs ipſa Roma, hi parietes, haec tecta, hoc Collegium perpetuam eius memoriam debitamque ſeruabit: nec quiſquam hoc vmquam in Gymnaſio,

naſio, & Seminario orbis terrarum, aut docebit, aut diſcet, quin ſe omnia Gregorio Tertiodecimo debere fateatur. Certabunt omnes tuas praedicare laudes: hoc ſincerius, quod a nobis corpore abes: hoc libentius, quo eas magis viuus refugiſti. Tuere tu, obſecro, tuis effuſis apud Deum precibus, tua omnia opera, ſiue inchoata, ſiue perfecta. Ne obliuiſcere Societatem Ieſu tibi addictiſſimam, hoc Collegium, quod te meritiſſimo parentem optimum ac fundatorem appellat. Nos quidem, quando aliud non poſſumus, ſuauiſſima oblectamur memoria tui, tuaque erga nos beneficia gratiſſimis animis proſequimur: & quando eas tibi agere gratias, quas volumus, non poſſumus, eas ſaltem habemus, quas poſſumus, & habebunt poſteri omnes ſine vlla exceptione

Dum domus Aeneae Capitoli immobile ſaxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMAQVINTA

TRISTE ſane atque acerbum, ſed ſollemne tamen ac iuſtum, Cardinales illuſtriſſimi, inſigni pro veſtra pietate, atque egregia erga eum voluntate, qui vos viuens perpetuo obſeruauit, officium ſoluitis M. Antonio Mureto mortuo: cuius vel ipſo commemorato nomine, ſingularis quaedam ſpecies omnis eruditionis, atque eloquentiae, animis audientium occurit. Nihil videlicet praetermittitis, quod pertineat ad illius mortem celebrandam, qui cum viueret, ſummorum virorum funera laudationibus perſaepe ampliſſimis honeſtauit. Quo in officio, etſi ſapienter illud etiam cogitaſtis, vt quemadmodum homines plerumque, quibus viui florebant maxime, ijs mortui honoribus afficiuntur, ſic

ſic etiam princeps ille oratorum non careret cultu aliquo orationis, & qui dicendo tam multa tractauit argumenta, fieret ipſe dicenti argumentum: ego tamen, qui & veſtra auctoritate, & ſuperiorum meorum permiſſu, & mea etiam nonnulla, ingenue vt fatear, inclinatione voluntatis, atque vt ipſe interpretor, erga magiſtrum meum pietate, hoc dicendi onus non poſtulaui quidem, ſed oblatum non recuſaui, vereor, ne & praeter expectationem veſtram, & contra voluntatem meam, mea apud vos infantia, mortui deſiderium non minuam, ſed augeam: neque illud tantum dicendo confirmem, quod vos vel nemine dicente intelligitis, ad Muretum laudandum, eo ipſo qui laudatur, laudatore opus fuiſſe: ſed admoneam etiam eloquentiam ipſam deceſſiſſe cum homine eloquentiſſimo. Sed quoniam aequiſſimum eſt, vt qui plurimum debet, etiam ſi reddere non poſſit quantum debet, velit reddere quantulum poteſt, illud in hoc praeſtando, futurum mihi perſuadeo, vt ſi minus eloquens ac prudens, at certe beneuolus habear & pius: cum oſtendam illud vnum, quod ſciunt permulti, huius vocis, qualiſcumque tandem eſt, fructum, ei potiſſimum deberi, qui illam aliquandiu hortatu praeceptiſque conformauit. Incitant praeterea currentem diuerſis ſtimulis, & amor, & dolor, qui mihi non tantum a vobis veniam impetrabunt, ſed per ſe etiam afferent, vt ſpero, opem. Nam ſi amor, vt eſt in veteri prouerbio, muſicam docet, docebit

bit fortaſſe & lamentationem: & ſi doloris magnitudini vis quaedam dicendi proportione reſpondet, patefaciet ille ſe quidem in oratione maximum, vt debet: ac ſimul aperiet, non elegantis quemdam dictionis ornatum, quem aſpernatur ac reſpuit, ſed gratum dicentis animum, atque eximiam voluntatem. Amor porro erga Muretum meus, is eſt, quem per ipſos duos & viginti annos ſpectata ampliſſimi viri virtus, & erga me beneuolentia excitauit: dolor vero ex eius deſiderio tantus, vt cum emineat e vultu atque extet, nihil opus ſit, cur id faciam, quod olim hiſtrio Polus, qui ad verum dolorem imitandum, in ſcenam filij oſſa & vrnam dicitur intuliſſe: cum praecipue ſanctiſſimum hoc templum, in quo condi teſtamento voluit, ipſum mihi videatur ante oculos ac prope in conſpectu conſtituere. Dicam igitur, quando ita res tulit, paucas quaſdam e plurimis M. Antonij Mureti laudibus: neque enim poſſunt tam breui tempore numerari omnes: atque ad eius formam & praeſcripta me fingens, ea vtar ratione dicendi, quam ille, ſi praeſens eſſet corpore, quem animo intueor, probaturus videretur. Vos autem, auditores, quibus pleraque nota ſunt omnia: totos enim annos quinque & viginti, vir omni honore ac laude digniſſimus, in hac vrbe vixit, id eſt in hac luce ingeniorum, in hoc clariſſimo orbis terrarum theatro, & quidem cum eſſet primarum partium: nolite quaeſo ex ijs rebus potius, quae a me dicuntur, quam ex ijs,

quae

quae ſciuntur a vobis, eius laudes ponderare, qui fuit ingenio, doctrina, eloquentia, ratione vitae mirabili ad laudem, ac prope ſingulari. Sed hoc agite. quaecumque a me non ponentur in orationem mea, ea vos taciti mentibus veſtris ſubijcite: & quarum rerum quaſi capita breuiter attingam, ac ſi in formula & carmine praeirem voce, eas excipientes, reliquas aſſenſu & cogitatione proſequimini. Vnde igitur in te ornando & laudando, quo minus tam multis praeſentibus reprehendar ipſe, Murete incipiam? An a patria, & genere, & parentibus? Haec certe talia ſunt, vt cum ipſa magnam tibi attulerint laudem, tum vero etiam a te acceperint non minorem. Natus eſt enim, auditores, M. Antonius anno poſt Chriſtum natum CIↃ IↃ XXVI menſe Aprili, in Gallia, in pago ſuburbano Lemouici, cui Mureto nomen, loco honeſtiſſimo, patre iuriſconſulto, genere perantiquo & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus poſſederit, vnde etiam familiae nomen, & quadringentis ab hinc annis tulerit Stephanum Grandimontenſium ordinis auctorem, virum ſanctiſſimum, atque hominem in corporis afflictatione ſingularem: cuius dies feſtus in idus Februarias incurrit. Sed non nititur maiorum meritis Muretus: talis enim fuit ac tantus, vt etiam ſi praeclari generis ornamenta defuiſſent, ſummum ipſe generi ornamentum eſſe poſſet, & ſuarum ſplendore virtutum afferret lucem maioribus etiam obſcuriſſimis. At ſi hoc omittimus, dicemus

mus ne, quod eſt proximum, de bonis corporis, & quadam oris dignitate? At turpe dicebat quidam e Romanis imperatoribus, cum animum habeat homo, laudem captare ex corpore. Itaque haec etiam praetermittantur: non quidem quod non praeſtanti ſpecie ac decora forma fuerit ipſe, talis nempe, qualem eum plerique vidiſtis: vt videretur pulcherrima eius anima aptiſſimum ſibi diuerſorium, in quo habitare, vel optaſſe, vel finxiſſe: ſed quod multo maior atque excellentior animi pulchritudo rapiat atque abſorbeat orationem meam, quae etiam vt haec minora relinquam hortatur. At in praeſtantiſſimis eius animi virtutibus, quas potiſſimum delibabo, vt magis praedicandas? quas etiam, in hiſce anguſtijs temporis, minore iactura praeteribo? Nimirum hoc illud eſt, quod ante audiueram, aeque magnum eſſe ac difficile, eum laudare, in quo maximae ſunt laudes, atque eum, in quo nullae: quod in altero res ipſae deſint orationi, in altero rebus ipſa deſit oratio. Perſtringam ne paucis ipſius initia diſcendi, atque educationem puerilem? Sed vereor, ne, ſi dicam id quod res eſt, videar multa quidem veritati tribuere, ſed plura beneuolentiae. quod tamen nemo exiſtimare debet. Ego ne hoc ſuſcepto vitae inſtituto, in hoc templo, in tam nobili conſeſſu, in tam ampla materia, atque vberi, ea ſciens dicam, quae ſciam poſſe vel tacentium iudicio refelli? Velim ne tam multos viros primarios eſſe cupiditati meae ac

 menda-

mendacio conſcios? Quam multi e vobis verum eſſe illud ſciunt, quod vix veriſimile alijs fortaſſe videatur, ab ipſa pueritia Muretum noſtrum tam admirabili fuiſſe ingenij magnitudine, vix vt vllam deſiderauerit diſciplinam? vt paene prius diſcipulos habere coeperit, quam magiſtros? Nam vt primum imbutus eſt litteris, quibus informari ad humanitatem aetas puerilis ſolet, in patria ſua, Lemouici primum, deinde vero Aginni, quae eſt vrbs in Aquitania paene princeps, ea docere incepit, cum eſſet adoleſcentulus, aut potius puer, quae nunc quidem, communi more atque vſitato, ea aetate ſi quis diſceret, in ſumma laude poneremus. Quippe, vt ingenio doctrinam, ſic etiam vſu praecurrebat aetatem. Aginni vero eodem tempore vſus eſt ſuorum duce & adiutore ſtudiorum Iulio Caeſare Scaligero, viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille vt parentem colebat, a quo etiam vt filius diligebatur. admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentiſſimum ingenium adoleſcentis, eique volens ac libens rectam ac breuem, quae ad rerum ſcientiam ferret, viam monſtrabat; quo ſua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturae, atque ingenij abundantia (rem admirabilem) tanta vtebatur contentione animi atque induſtria, quanta vtendum eſt homini, qui quo minus ingenio poteſt, ſubſidio ſibi comparat diligentiam: vt & ingenioſos diligentia vinceret, & ingenio diligentes, & totum illud ſibi

tempus

tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut diſceret. Cum igitur aliquandiu Aginni fuiſſet, eiuſque doctrina atque ingenium omnium fama & oratione celebraretur, ad illud domicilium doctrinarum, & vt ita dicam, orbis terrae Muſaeum, Lutetiam profectus eſt: vbi cum itidem explicaret diuitias illas ingenij, nec latere poſſet in tanto vrbis ſplendore tam illuſtre lumen eloquentiae, non magno negotio omnium ad ſe ſtudia atque ora conuertit. Nouus videbatur exortus Demoſthenes Chriſtianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc peradoleſcente, concurſus audiendi cauſa ex tota vrbe fiebant, magna hominum frequentia gymnaſium celebrabatur, loci ipſi in gymnaſio occupabantur, aditus complebantur, ne pes quidem relinquebatur prae maxima auditorum multitudine, vbi pedem doctor ipſe ponere poſſet: ita, per illorum humeros, quaſi per vndas gradiebatur ad ſuggeſtum; e quo etſi magno ab omnibus audiebatur ſtudio ac ſilentio, nihil magis timentibus, quam ne cito faceret dicendi finem, vbi tamen fecerat finem, mirifico omnium clamore & plauſu excipiebatur. Quid plura? nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum ſermonibus, quam Muretus: quem ipſe etiam rex aliquando & regina (at bone Deus, qui rex, & quae regina?) vt quod fama & auditione acceperant, re ipſa experirentur, audire voluerunt. Oneraſſet profecto alium tam mirabilis omnium expectatio; & ſermo: at

M. Antonius, quaſi iam non cum alijs, ſed ſecum ipſe certaret, quotidie ſeſe admirabilior fiebat, & melior: vt quanta ad diligentiam & doctrinam, tanta ad famam eius & gloriam, fieret acceſſio. Multa mihi neceſſario, auditores, praetermittenda ſunt, vt ſeruem certum aliquem & laudandi & dicendi modum: quamquam difficile eſt admodum ſeruare modum dicendo in ijs laudibus, quae modum re ipſa ſuperauerunt: cum & qui eas cognitas habent, alia potius, quam ea quae dicuntur, dici potuiſſe: & qui incognitas, ne ea quidem debuiſſe, quae maiora ſint hominum opinione ac fide, arbitrentur: vt & ex horum ſententia, afficta nonnulla, & ex illorum, detracta non pauca videantur. Veſtram hic ego Pictauienſes, Burdigalenſes, Auſcitani, Toloſani: nam Toloſae ille iuris ciuilis docendi primum quidem facultatem, deinde vero etiam poteſtatem accepit: ſed tamen veſtram ego, omnes quos dixi, vniuerſae Galliae populi nobiliſſimi, imploro & auctoritatem, & fidem: nonne cum iuuenem excellentem, omnique laude cumulatum videbatis, cum eius voce ac doctrina fruebamini, Mercurij vobis filium, vt non nulli e veſtris, ex ipſius litteris nominis apte traijciendis, ſciteque connectendis, quaſi omen conijcientes ingenij, dixerunt, aut ipſum potius Mercurium, vt dicebant alij, videre, & audire videbamini? Et fuerunt fortaſſe, qui adoleſcentis gloriae, quae ita ſe extollebat, vt aliquorum luminibus officeret, vel detraherent occulte, vel inuiderent

rent aperte. Semper enim naſcentis gloriae comes fuit inuidia, vt Solis vmbra. Quæ tamen gloria, progreſſione vſa admirabili, & curſu paene incredibili, vt Sol cum eſt in altiſſimo caeli vertice, vmbram, ſic ipſa cum perueniſſet ad ſummum, inuidiam plane omnem extinxit: vt quoniam cum Sole virum clariſſimum comparaui, conſequens illud fuerit, vt poſtea quam omnem prope Galliam illuminarat, ſuam illam lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, id eſt, ad illam vrbem, quae veterem huius vrbis ſplendorem ac ſpeciem aemulatur, cum annum ageret duodetriceſimum, venit: neque vero hic latuit diutius. ſtatim enim praeclara eius eloquentia, vt Phidiae ſtatua, & perfecta, & probata eſt: quae etiam habita eſt in aliorum comparatione praeclarior. Venetijs vero apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, ac ceteros clariſſimos viros, tanto in honore ac pretio fuit, vt dulcis quaedam inter eos contentio naſceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur: incerti omnes, vtrum ne ipſi admirarentur magis, an amarent. admiratio enim e virtutibus naſcebatur, ex admiratione amor: vt e Thaumante Irim, ex Iri amorem naſci poëtae voluerunt. Paulo poſt conceſſit Patauium, in optimam illam & vetuſtiſſimam in Italia officinam ingenuarum diſciplinarum & artium. Neque hic etiam diu verſatus eſt. Anno enim aetatis circiter quarto & triceſimo, honeſtiſſimis condicionibus inuitatus, ad ſummum illum

doctorum Maecenatem Hippolytum Cardinalem Eſtenſem ſe contulit: in cuius comitatu & cohorte cum redijſſet in Galliam, mox etiam in Italiam, Romae tandem, anno CIↃ IↃ LXIII ipſius Cardinalis ſuaſu, atque eorum rogatu, quorum conſilijs litterarum ſtudia regebantur, Ariſtotelis Ethicen docere publice incepit: tanta, vt memini, hominum voluptate ac frequentia, vt Ariſtoteles quidem ipſe Romae docere, ſed noſtra lingua, & lux quaedam huic vrbi reddita videretur veteris eloquentiae. Non licet, auditores, ſed ne decet quidem, cum Romae loquamur, de ijs rebus agere, quae Romae per hoſce annos vnum & viginti, tot enim annos Romae docuit vir praeſtanti ſapientia, agebantur a Mureto. Quid docuerit, breuiter ego curſimque perſtringam: quo enim modo docuerit, vobiſcum ipſi recordamini. Docuit videlicet annos quattuor libros Ariſtotelis de moribus: totidem ius ciuile, nec vulgari ſane via, ſpinoſas illas iuriſconſultorum concertationes cum ſermonis nitore coniungens: reliquos poſtremo annos, vſque ad annum aetatis vndeſexageſimum, qui fuit annus ſuperior, Gregorij XIII, cuius mortui gloria viuet ſemper in memoria viuorum, auctoritate ac liberalitate permotus, in eorum librorum, qui non ſolum acuere, ſed alere etiam ingenium ſolent, vt Platonis, Senecae, Horatij, Taciti, Ciceronis, explicatione collocauit. Quo interim tempore, cum a Stephano Bathoreo ſereniſſimo Polonorum rege, qui & conſilijs, & factis, Romanorum

rum veterem imperatorum aequare videtur gloriam, in Poloniam accerſeretur ampliſſimis praemijs, morem geſſiſſet optimi principis voluntati, niſi cum eo, quem Romani gymnaſij lumen & columen appellabat, egiſſet idem Gregorius, ne diſcederet: atque id quidem tum ſua ſponte, tum Romanorum monitu magiſtratuum, qui Mureto ipſi aliquot ante annis vltro detulerant ius Romanae ciuitatis. Qua etiam ratione effectum eſt, vt tantum ſtipendium decerneretur homini ampliſſimo, quantum haud ſcio an vmquam antea nemini. Parcite Cardinales illuſtriſſimi properanti: parcite etiam dicenti. tam enim variam & multiplicem laudationem ſuppeditat nobis Mureti laudum ſeges & copia, vt & oporteat properare, & nonnulla tamen attingere ſit neceſſe. Diximus nonnihil de ijs quae docuit: de ijs quae ſcripſit, in quibus eius ſpirat imago atque ingenium, adhuc quidem nihil: de quibus etiam nihil eſt, quod multa dicamus, cum in promptu ſint omnia omnibus. Quid enim varijs eius lectionibus, vt inde potiſſimum incipiam, vberius? quid pictius? quid omni lepore conditius? Quid magnificentius aut grandius orationibus? Quid magis pium aut eruditum verſibus? ijs dico verſibus, quos, Romae cum eſſet, compoſuit: namque illa poëmatia, quae cum eſſet annorum circiter viginti, iuuentutis quodam calore atque impetu profudit in Gallia, & conuenienti quodam nomine appellauit Iuuenilia, Iuuenilia inquam, dicam clarius, vt melius

exaudiar ab omnibus, ſaepe mihi in ſermone dicebat, ſibi adeo non placere, vt ea tamquam ſua, non modo probaret, ſed ne agnoſceret quidem. Et cupiebat huiuſce ſuae voluntatis, ſi vita ſuppeteret, extare teſtimonium. Quod ego nunc ipſe, opportuno ſane loco & tempore, aperte teſtificor, planeque denuntio. Quid igitur ſenilibus Mureti verſibus, magis pium, eruditum, addo etiam iucundum? Quid ſubtilius atque elegantius ijs diſputationibus, quas ſcripſit de iure ciuili? Quid dulcius epiſtolis? Quid verius ijs notis & ſcholijs, quae ſcripſit ad auctores vtriuſque linguae probatiſſimos? Haec certe omnia ea ſunt, vt iam non ſeptem Thebarum portae, non pyramides Aegyptiorum, non Romanorum trophaea ac monumenta, quorum hodie vix cadauera proiecta iacent, ad tam diuturnam poſteritatis memoriam pertinuerint, ad quantam ipſa pertinebunt. Quae quidem omnia, vt flumina, quae eo magis augentur, quo longius a fontibus & capitibus ſuis receſſerunt, temporis beneficio fient, non ſuis modo virtutibus, ſed alienis etiam vitijs (liceat enim hoc mihi dicere, quandoquidem iam feruent omnes ac feruntur ſcribendi ſtudio) praeſtantiora. In quibus tamen ſcribendis, vtrum admirer magis; maximam ſcribentis elegantiam, an incredibilem eiuſdem ſiue facultatem, ſiue copiam? Mihi credite, auditores: loquor enim id, quod non opinor, ſed ſcio: non accepi auribus, ſed oculis: neque ſemel atque iterum, ſed quoties ſe offerebat

occaſio: vt omnis non tantum aſſentationis, ſed amplificationis etiam ſuſpicio abeſſe debeat. Nihil vmquam bis ſcribebat Muretus, cum tam multa ſcribebat: vix adeo bis legebat id ipſum quod ſcripſerat: raro interpolabat: non ſaepe mutabat aliquid, aut emendabat: rarius demebat, delebat: ita, cum vno quaſi tenore fluerent omnia, nihil niſi aptum & accommodatum, ad manum mentemque veniebat: vt multo meliora fortuito illi exciderent, quam alij, qui aſſiduo opere eamdem tundunt incudem, extundant atque excudant labore. Accipe quoduis vnum de praeclaris ipſius voluminibus, non dico ex ijs quae adhibito acriore ſtudio ſcripſit ac diligentia, ſed ex ijs quae effudit ludibundus: vna cuiuſlibet argumenti ſententiola, non dico pagina, vna cuiuſlibet paginae vocula, non dico comprehenſio, manifeſto oſtendet nihil fieri potuiſſe Mureto in ſcribendo perfectius: vt non ſine cauſa inuenti ſint, qui, cum eſſet morti proximus, quaſi quiritantium more opem implorarint Romanorum ciuium: quod Metellus fecit Macedonicus mortuo Africano: non eam quidem ob cauſam, quod Romanae vrbis moenia eſſent euerſa, vt dicebat ille: ſed quod Romanae eloquentiae ſplendor extingueretur. Quae omnia vt ad ſummam faciunt laudem viri ornatiſſimi, ita communem augent noſtrum omnium dolorem. Accipite enim, auditores, quod etſi erit auditu acerbiſſimum, erit tamen & dictu veriſſimum, nec fortaſſe ingratiſſimum ſcitu. Cum in diuinum

hominis

hominis ingenium, & in diuturnam eius ac paenè incredibilem induſtriam, qua vim ſibi, & propè mortem afferre viſus eſt: ad ſummum enim ſingulis noctibus, ſomno quinas horas, quaternas plerumque, aut etiam ternas tribuebat: cum in aureum illud, vt ita dicam, flumen eloquentiae, animum mentemque conuerto: cum & quae olim pepererit cogito, & quae iam diu parturiret: etiam ſi magna & multa ab illo exierunt: ea tamen omnia haud poſſe conferri exiſtimo, cum ijs quae parabat: vt non tantum Mureti mortem, qui viuere poterat diutius, ſed eius etiam operum, quae, vt dicebat Sappho, aeterno quodam vere florere potuiſſent, lamentari ac dolere poſſimus. Nam quis tandem nobis Ariſtotelis Ethicen, Rhetoricen, Politicen, quis Platonis de Republica libros, ac de Legibus, in quae fere omnia inchoatos habebat commentarios, quis inſignes illas quas meditabatur notas, ad Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Plutarchum, Liuium, Plinium, Tacitum, ad iuris ciuilis auctores, ad eos denique quos euoluit libros (quos autem non euoluit?) repraeſentabit? O vita, ijs quidem qui nihil agunt, perſaepe longa, Mureto certe, qui numquam non agebat aliquid, nimium breuis. Agebat ille quidem, cum eſt mortuus, annum ſexageſimum: qua aetate qui eſſent etiam decennio minores, a Theraeis non lugebantur, quaſi vixiſſent diu. Sed ego tamen ſic arbitror, ſemper acerbam eſſe eorum mortem, qui immortale aliquid cogitant, vt proſint omnibus mortali-

bus, etiam ſi vitam duxerint quam longiſſimam. Etſi tu quidem Murete, ſi ſpectamus quod facere poteras, parum vixiſti: ſi quod feciſti, ſatis: ſi praeclari memoriam nominis, quam reliquiſti, ſemper victurus es. Semper enim viuunt, etiam mortui, qui quamdiu vixerunt, vixerunt bene. Bene autem viuere ij dicendi ſunt, qui in omni vita proſunt alijs potius, quam ſibi, & in ea ſunt cogitatione defixi, vt ſibi perpetuo migrandum putent ad vnum illum, qui omnia audit & videt, Deum. Quae duo, quoniam hunc in locum incidit oratio, vt praetermittenda non ſint, ita extiterunt in Mureto, vt non admirationi magis, quam imitationi eſſe poſſit. Nam quod pertinet ad benignitatem: quis tandem fuit, non dico e ſummis viris ac principibus, quales vos eſtis Cardinales illuſtriſſimi, quibus ille omnibus fuit, tum propter ſummam doctrinam & eloquentiam, tum vero propter ſuauitatem morum & elegantiam, longe cariſſimus: ſed e medijs, ſed ex infimis etiam hominibus: non dico ex illis, qui ei eſſent familiares & cogniti, ſed ex ignotis atque externis, quorum nonnulli, vel ex vltima Europa, hominis conueniendi & conſulendi cauſa Romam confluebant: qui tamen profitebantur omnes, atque aperte praedicabant, omnia ſe maiora re ipſa comperiſſe, quam fama: quis fuit inquam ex omnibus, quin ſi vellet, eius auxilio vteretur & conſilio? Eccui vmquam ſuam ille domum, bibliothecam, quam habebat inſtructiſſimam, aures, arcam denique,

que, patere noluit? cui non aut opera benignè fecit, aut pecunia? Tribunorum olim domus in hac vrbe numquam claudebantur, vt eſſent portus quidam ac perfugium omni ciuitati: ſimile quiddam mihi videntur Mureti aedes fuiſſe, quem numquam fere ſolum aut vacuum inuenires: quaſi a Deo eſſet, vti erat, ad communem omnium vtilitatem datus. Rogares, vt perobſcurum aliquem, aut Latini ſcriptoris, aut Graeci declararet locum? declarabat: vt carmen corrigeret, aut orationem? corrigebat: vt epigramma inſcriberet in ſepulcro? inſcribebat: vt epiſtolam ſcriberet? ſcribebat: vt eclogium in ponte, aut in baſi ſtatuae ponendum excogitaret? excogitabat: vt haec ipſa recognoſceret? recognoſcebat: vt interdum mihi diceret (ſaepe enim mecum perquam familiariter loquebatur) ſibi non licere viuere. Et viuebat quidem ipſe: ſed, vt dixi, viuebat magis alijs quam ſibi. Docebat enim quae poterat, id eſt, quae diſcere velles, omnia: quid enim velles diſcere, quin poſſet docere? ab eo vero quem docebat, nullam omnino mercedem exigebat: ne illam quidem, quam Thales Mileſius a Mandrayto Prienenſi, quem docuerat quanta eſſet Solis magnitudo, exegiſſe dicitur, cum ab eo cauit vt ipſum tantummodo tam praeclari inuenti laudaret auctorem. Vt non mirum fuerit, ſi inuenirentur interdum, qui quae a Mureto gratis acceperant, pro ſuis venditarent. Atque

haec

haec pauca de benignitate in homines. Quid de religione ac pietate in Deum ? Nolite expectare, auditores, dum commemorem , quod plerique meminiſtis , catholicam ſemper ab eo ſeruatam (ſeruatam dico?)immo vero etiam defenſam , & pro virili parte ornatam , religionem ac fidem : cum tamen non defuiſſent in Gallia homines nequiſſimi , qui omni machinatione, admirabile illud ingenium ad ſuas partes abducere conarentur. Itaque propiora videamus. Hic vero mihi quam multa occurrunt , quam ingentia ? quot conturbant in hac ipſa extrema, in qua verſamur oratione, dicentem ? cum & videam multa eſſe omittenda : & vnumquodque quod occurrit , praecerpendum eſſe videatur ? Nouem iam ſunt anni , auditores, cum ſacris eſt initiatus M. Antonius , ac ſacerdos factus: ex quo tempore tam ſaepe , tam religioſe , tam ſancte, fecit rem diuinam,vt inter ſacrificandum, nec lacrimas teneret ipſe, & eaſdem etiam audientibus excuteret. ſacras vero quotidianas precationes quam diligenter ac ſedulo obibat ? vt ſe aſſidue ad ſanctorum & Chriſti exempla limabat ? quam ſolicite in ſe inquirebat ? quam attente videbat, ne quid aut faceret, aut diceret, quod aut reprehenſum aut reuocatum vellet ? Quid ? quod ſaepe mecum (credo etiam cum alijs) de morte tamquam de migratione loquebatur ? quod cum laboraret moleſto morbo ac difficili pedum , iam iamque ſibi

bi eſſe cedendum domo, cuius iam labarent fundamenta, praedicabat? quod cum ei requietem ſuaderem atque otium, nec tamen perſuaderem, requietem ſibi aeternam abeſſe propius praeſagiebat? Et certe, tam inſignis vita, quaſi fabula, quae tam praeſtantes habuit ceteras partes, extremo debuit actu praeſtantiſſimo terminari: qui talis fuit, vt haud ſciam an meliorem nos ipſi exitum optare poſſimus. Mortuus eſt enim ille (ſi tamen moritur, qui conſequitur immortalitatem) ornatus omni inſtrumento & viatico, quod Chriſtiana religio tribuere homini atque impertiri ſolet, quem parat ad mortem: a Sixto etiam Quinto Pontifice maximo non priuatim modo veniam peccatorum impetrauit, ſed ad eorum expiationem, eiuſdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite vteretur, ei vero non liberationem modo culpae, ſed remiſſionem etiam poenae Chriſti vicarius benigniſſime concedebat: vt ſcilicet Muretanae illam mortis opportunitatem, non lamentatione & miſericordia, ſed gratulatione & beneuolentia proſequi debeamus. Sed effodit mihi pectus memoria illius diei, poſt quem diem obijt die tertio: quo cum eſſet ſacroſanctum Chriſti corpus Chriſtiano more ſuſcepturus, omnibus qui eo conuenerant praeſentibus atque audientibus, longo exordio ſupplex veniam a familiaribus petijt, atque vt ſibi ignoſcerent poſtulauit: quod eo fecit animi ſenſu ac dolore, vt ex illo numero, qui ſibi a la-

crimis

crimis temperaret, inuenires neminem. Poſt quem diem, toto eo tempore quo potuit loqui, in magnis totius corporis doloribus, illas modo voces interruptis ſuſpirijs, o Ieſu, o Deus, moribundus iterabat: vt quoniam interpres mentis eſt lingua, eum conſtet aliud nihil eo tempore, in quo potiſſimum, moriente corpore, diſceptabat animi ſalus, habuiſſe in mente, niſi illum quem habebat in ore, cum quo, & ad quem, vt confidimus, euolauit. Hem M. Antoni Murete vir clariſſime, vt vere es natus ad omnem dignitatem & gloriam: contemnebas illam tu quidem inter homines, illis etiam temporibus, cum eras gloriatione digniſſimus: cum in ſacroſancto purpuratorum patrum ſenatu, in illo ſanctitatis ac religionis domicilio, in illa arce regum ac nationum omnium, fulminabas, tonabas, ſplendidiſſimorum verborum, & grauiſſimarum ſententiarum flumina effundebas; ſed nunc tandem aeternam iſtam atque immortalem, quam ſperabas, Dei munere & conceſſu, pro ſumma tua erga eum pietate, atque erga homines benignitate, es conſecutus. Nos autem, nos inquam, afflicti iacemus ac maerentes deſiderio tui, quod longinquitas temporis non leniet, ſed duplicabit. Et conati quidem ſumus, vt horum illuſtriſſimorum principum obſequeremur ſtudijs, tuarum aliquot ſuſcipere laudum commemorationem; ſed earum pondere oppreſſi, noſtrarum oſtendimus virium imbecillitatem, In quo tamen,

men, illa nos cogitatio conſolatur, quod illud fecimus, quod potuimus, quod voluimus, quod debuimus: quod etiam haud ſcimus, an vmquam poſtea, viro eruditiori, atque homini eloquentiori, officium ſimile præſtare poſſimus.

DIXI

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMASEXTA

QVOD in publica & improuiſa calamitate vſu venit, P.A. vt eo quaſi fulmine conterriti homines in vnum coniungentes damna multorum, omniũ primo ingemiſcant malo, deinde vero vbi detonuit imber, ad ſeſe redeant, priuatamq. iacturam proprie conquerantur: propterea quod natura comparatum eſt, vt vniuerſorum dolor obſtupefaciat ſenſum ſingulorum, atque hic tandem poſt communem querimoniam erumpat: idem euenire vobis tum taciti intelligitis, tum videtis etiam, alijs hoc aperte profitentibus, in Alexandri Farneſij Cardinalis, cuius exemplo & memoria, omnis aetas Chri-

ſtiana gloriabitur, exceſſu. Doluimus enim, & doluerunt omnes tam acerbo icti nuntio, in commune videlicet incommodum, mentem cogitationemque vertentes. Videbatur nimirum magnum praeſidium & decus huic vrbi ſublatum, magnum lumen & columen orbi Chriſtiano. Nunc, tamen etſi idem infixus animo haeret dolor, ac ſemper haerebit: numquam enim aberit cauſa dolendi: verſat ſe tamen, non quidem mitigatus paucorum dierum interuallo, ſed defeſſus nihil agendo, in eam partem, qua, poſthabitis communibus, propiora contingit. Ita fit, vt priuati hominum coetus, piorumq. aliquot ſodalitia, eius non contenta publicis exequijs, ſui eſſe muneris atque officij cenſeant, vt quem viuum ita vtilem habuerunt atque iucundum, eum mortuum, quam lugeant ac deſiderent, non inani ſignificatione teſtentur: ſuoq. veluti parenti, rite atque ordine parentent. Quamquam ſi Chriſtianam eius mortem inſpicias, ante actae vitae quam ſimillimam ac maxime conſentaneam, eam ita fuiſſe reperias, vt non dolore, ſed gaudio, beneuolentia, non miſericordia digna fuiſſe videatur. Beatus nempe dicendus, quia mortuus in domino: nec vero mortuus, quia eum ſecutus, qui vita eſt, in quem qui credit, etiam ſi ſit mortuus, viuit. Neque enim ego tuam, Farneſi Cardinalis, mortem fuiſſe dixerim, qua deceſſiſti e rebus caducis, ſed vitam, qua in aeternas immigraſti: neque te obijſſe exiſtimarim, quem pura

fides

fides atque integra, hinc ſumma in Deum pietate, hinc liberali in homines beneuolentia, geminis quaſi ſublatam alis columbam, eum in locum euexit, vbi ſine cura quieſcas. Vitalem videlicet & veram tu nactus vitam, & eo die natus, quo viſus es mori. Sciebas profecto illud, vnam vitam eſſe homini, ad vitam reſpicere, qui Deus eſt: vnam mortem eſſe, peccatum, vnde paratur animae interitus. Hinc illa te dies noctesq. coquebat cura, in hoc tua deſudabat induſtria, hoc contendebas, hoc agebas, vt in huiuſce vitae curriculo, qua peruenitur ad palmam, currum tuum circa duas quaſi metas ſtudioſe conuerteres, amoris duplicis, diuini, atque humani: id eſt, haec duo tantum ſpectares, religionem in Deum, atque in homines beneficentiam. De his rebus dumtaxat duabus dicam, P.A. ſed timide omnino dicam, ac modice: timorem enim affert ingenij conſcientia: modum tenendum eſſe docet, ne nimium euagemur, argumenti magnitudo. Etſi erit admodum difficile. Quod enim aut fingi oratione, aut mente concipi poteſt ingenium ita praeſtans atque excellens, quod non duplicis huius generis rerum dicendarum vbertate copiaque ſuperetur? Quo maior venia mihi danda eſt, quem, vt facere velim quod debeo, plus etiam quam poſſum, conari intelligetis. Nihil igitur dicam de clariſſimis eius natalibus, nihil de praecellentiſſimis auorum ſummi imperij atque honoris inſignibus: mittam de fundamentis eius adoleſcen-

tiae iactis, de tyrocinio ampliſſimae dignitatis: ſilebitur per me, incredibilem fuiſſe iuueni modeſtiam, atque oris formam principe viro digniſſimam. Abſoluam breui: nihil optare ſolitos a Deo homines ex ijs rebus, in quibus arbitrantur vulgo ineſſe felicitatem, nihil praeſtare Deum hominibus conſueſſe, nihil denique cupiditate informari, nihil re ipſa percipi poſſe, quod non Alexandro diuinitus obtigerit: vt votis hominum, vel ab ipſa pueritia, vſque ad inuidiam felicibus frui videretur. Quamquam ipſe his rebus omnibus non vtebatur vt incitamento ſuperbiae, ſed vt inſtrumento potius exercendae virtutis. Sic enim ſecum ratiocinabatur, rerum omnium pretia externarum, omniaque corporis animiq. ornamenta, quibus abundabat, Dei eſſe immortalis munera, ad eumq. meritiſſimo referenda: vt quemadmodum ab Oceano omnes effluunt aquae, ad eumq. longo ambitu reuertuntur, ita bonorum omnium vis & copia a Deo ſit, in eumque ipſum, aut quoniam ipſe bonis noſtris non indiget, in homines, qui indigent, propter eum ipſum, qui dedit, aut commiſit verius, vt impertirentur alijs, transfundi debeat. Itaque non conſilio tantum verbiſq. iuuit, quod proprium ac ſollemne habuit, rem Catholicam, ſed rebus etiam & auxilio. Hanc ille vt nutantem conſtabiliret, labantem fulciret, lapſam erigeret, ſtantem firmaret, ne metueret caſum, firmatam ornaret ac protegeret, quid non fecit, aut quam

non

non in partem ſe, vtilitatemq. conuertit? quibus non machinis ac tormētis labefactauit impietatē, atque eius adminiſtram & contubernalem euertit pertinaciam? In bellum ipſe profectus eſt in Germaniam, quod aduerſus perduelles deſertores fidei ac perfugas fiebat: proelijs etiam ipſis, cum acerrime fuſo vtrinque ſanguine res gereretur, interfuit: & cum germano fratre, pugnantibus, tamquam geminus ille nauigantibus ſalutaris fulgor illuxit: ſeſeq. in medium diſcrimen obiecit: quod omnem periculi metum ac mortis leuaret nobilitas cauſae, & ſpes certiſſima victoriae: quod non verendum eſſet, vt vinceret is, pro quo Deus ſtabat, qui pro Deo fortiſſime dimicabat. Quod ſi corporis ipſius periculo & auxilio tantum valuit ad religionem Chriſtianam tuendam, cum eſſet adoleſcens: quidnam eum effeciſſe par eſt, animi viribus & conſilio, aetate firmata? Erat enim eo vir ingenio, tantaque animi altitudine, vt quod alij culmen ac faſtigium putarent eſſe rei benefactae, eo ipſe quaſi ſolo ac fundamento vteretur ad nouam quamdam benefactorum, vt ita dicam, aedificationem: ita, cum alios prope iamdudum viciſſet omnes, ſecum ipſe certabat quotidie: vt in ijs rebus, quae pertinerent ad pulchritudinem ornatumque religionis, nihil putaret actum, cum reſtaret adhuc aliquid, quod videretur peragendum. Neque id immerito. Dei enim cauſam agebat, in qua nemo non laborat parum: etiam is, qui plus laborare non poteſt. Labora-

bat autem ille plurimum, nec tamen ſine effe-
ctu. Quid autem ego hoc faciam loco? numerem
ne omnia, quibus veluti argumentis ſuam in
Deum pietatem expreſſam reliquit? Conari hoc
velle, audacis eſt: polliceri, impudentis. Quid
enim, oro vos, P. A. audacius, quam profiteri a-
liquem dicturum ſe id, quod ne ſuſpicione qui-
dem poteſt attingere? Quid impudentius, quam
ſperare oratione aſſequi, quod omnem ſuperat co
gitationem? Spiritu ſpiritu maxime & veritate
Farneſius Deum venerabatur, qui ſpiritus eſt: &
qui ea praecipue, quae ſunt intima in homine, re-
muneratur & ſpectat. Ideoque in omni officio
Chriſtiano, a quo ne digitum quidem diſcede-
bat, nihil magis verebatur, quam, ne quod Deo
tribuebat, tribuere videretur oſtentationi, eoque
ipſo, quo vera ſolidaque gloria comparatur, quae
eſt in caelo, ventoſam illam & inanem aucupari
diceretur, cui vulgo homines velificantur. Quae
tamen ipſa etſi opprimebat & occultabat diligen-
ter, ne emanarent, omnia: eminebant nihilomi-
nus ex ijs nonnulla, & emicabant veluti Solis ra-
dij ex obiectis atque oppoſitis nubibus: eam cre-
do ob cauſam, quod quemadmodum ſublimem
ignis petit locum, ita etiam ſua ſponte benefacto-
rum ſplendor in luce collocari velit. Quamquam
videntur etiam multa, viſenturque in omne ae-
uum, ea ſpecie ac dignitate, vt rebus videantur
priſcis, quas obſtupefacti olim mortales defixis
oculis intuebantur, admirationem ademiſſe,
Nunc

Nunc vero, cum in hanc partem me aeſtus orationis abduxerit, P. A. quid dicam primum, aut maximum? aut quid potiſſimum in hac tanta rerum multitudine tacebo? Certe quidem, vt quidque occurrit animo, praeſtantiſſimum videtur, atque optimum: ſic obruor rerum magnitudine & numero: magiſque quid relinquere debeam addubito, quam quaerant laudatores alij, quid loquantur: ita inopiam parit copia, menſque ipſa haeret in re eligenda, quae ſit maxima, cum inter pares reperire non poſſit ſuperiorem. Quod enim in tranquillis aquis euenire cernimus, vt cum in eas perparuus iniectus lapis centrum quaſi effecerit, alius deinde ex alio veluti circumductus circino circulus explicetur, ſemperque nouiſſimus exurgens, atque in ſuperficiem dilatatus, oblitteret externum: idem etiam accidit mihi. Nunc videlicet hoc cogitanti occurrit, nunc rurſus aliud emergit, & quod prius influxerat, rapit, atque abſorbet. Quamobrem diſtrahitur deliberando animus, dum id, quod prius ſe obiecerat, ſuperuenienti alteri obſequitur, & cedit loco. Praedicent ergo alij & extollant laudibus ſuburbanam villam in Cimino monte vere regiam, in qua ars de natura triumphat. Palatinos alij celebrent hortos, aequales veterum magnificentiae. Sint denique, ne plura enumerando conſecter, qui regales efferant aedes, regali prorſus animo ſumptuque conſtructas. Aliud mihi nunc pro-

poſitum eſt: ea ſcilicet quam breuiſſime perſequi, in quibus reconcinnandis, reficiendis, adornandis, inſtruendis, e fundamentis denique extruendis atque exaedificandis, apparuit imitanda effigies viri principis, diuinum honorem in omni re & conſilio ſequentis. Vos teſtes antiquae caelitum aedes, quae ampliſſimum Alexandri Farneſij nomen ac titulum, tutelae ac patrocinij loco prae vobis ferre potuiſtis. Tu diuini Anaſtaſij templum coenobiumque ad Aquas Saluias. Tu beatiſſimae virginis ac Dei matris aedes ad Ferratam Cryptam. Vos arae templaque toto in eo tractu, qui eſt circa Soracte. Tu Auenio in Narbonenſi Gallia. Tu Viterbium in Tuſcia. Tu Aſſorium in Sicilia, quem hodie Montem Regalem appellant. Quid iam dicam de alijs vrbibus? quid de auguſtiſſimo templo & religioſiſſimo in Vulſinienſi lacu: de eo praecipue, quod eſt longa iampridem annorum ſerie Farneſiorum ſepulcrum? Sed longe aliter ac promiſeram facio. Redeo in hanc vrbem: de qua quidem pauca admodum dixero: quod apud eos loquor, quibus haec omnia ſunt cognita: deque ijs rebus, quarum fama, earum propter magnitudinem, obſcura eſſe non poteſt. Quid enim dicam, templum ſanctiſſimi pontificis Damaſi, ac fortiſſimi martyris Laurentij, fuiſſe maximo artificio laqueatum cultuq. depictum? cum opus ipſum, licet tacitum, ſuum praedicet auctorem, & viuentes in pariete imagines: vt credas, non corporum ſolum, ſed etiam

ani-

animorum eſſe picturam: eorum omnium, qui ad praeclarum illud ſpectaculum accurrunt, non capiant modo eruditos oculos, ſed cupidas etiam prope impleant aures, & Farneſium loquantur? Sed vbi te, baſilicarum ſanctiſſima quae in monte coleris Vaticano, Apoſtolorum principum locupletata reliquijs, relinquam? Tu diu quidem tutorem ac praeſidem tuum, ſecundum Pontificem maximum Alexandrum habuiſti: ſed deſideras illum tamen. Quippe acerrimum accendit deſiderium, magnificentiſſimum illud munus, quod amoris in te ſui clariſſimum voluit extare monumentum. Singulare omnino donum atque vnicum, cui nihil fortaſſe ſimile in toto orbe terrarum. Recte conieciſtis, P. A. Crucem enim illam dico, ac par candelabrorum, eo ſplendore, qui e clariſſima materia eſſe debet: ea varietate operum, vt ars certare videatur cum copia; ea magnitudine, vt intelligi poſſit, donum pulcherrimum non niſi a domino maximo, baſilicae ſanctiſſimae relinqui debuiſſe. Hoc autem ne plus nimio extuliſſe videar, P. A. illud tantum dicam, plus triginta annis continuis in eo fuiſſe opere a viris ſcientiſſimis laboratum. Iam quid dicam de ornatiſſimo templo, & ſplendidiſſimo, quod non ſolum fundauit, ſed etiam extruxit? de eo opere, quod ita vicit ſuperiorum magnificentiam, vt poſteriorem omnem, admiratricem potius, quam aemulam, habitura

vi-

videatur. Et certe ita eam eſſe decuit aedem, quae & auguſtiſſimo Ieſu nomini condebatur, & in qua ampliſſimi viri, ac principis optimi corpus ſollemni fuerat ritu, pompa illuſtriore condendum. Expectare adhuc videmini alteram promiſſi partem, ac vereri, ne longior, quam fortaſſe velletis, excurrat oratio. Ego vero & quid promiſerim non obliuiſcor, neque vos tamen detinebo diutius. Reſtat enim, vt dicam de incredibili Farneſij liberalitate in homines, qui propter tenuitatem rei familiaris, quo rem gratam faceret Deo, quem eximie dilexit, videbantur adiuuandi. Quod quidem caput tale eſt, vt proponi potius, quam exponi, atque indicari facilius, quam explicari queat. Cogitabat enim vir Chriſtianae caritatis amantiſſimus, non eſſe cauſam gloriationis in homine ſapientiam, non opes, non generis nobilitatem, non oris venuſtatem, non regum maximorum ſtudium, non amorem vulgi, non nobilium obſeruantiam: quibus omnibus iure ſuo poterat gloriari: cum quae ſingula admirentur homines, ipſe excelleret vniuerſis: ſed in hoc ſolum cauſam eſſe gloriandi, ſi Deum quis cognoſceret, atque ex animo vereretur: propterque eius amorem facultatibus ſuis ſubleuaret, quos paupertatis onere videret oppreſſos: ſi ea conderet bona, & componeret, quae ſint in poſterum tempus profutura: ea enim ipſe, Laurentij nimirum, ad cuius imaginem ſe quodammodo formauerat, exemplo, committebat pau-

peribus.

peribus, vt per eorum eſſent manus in caelum transferenda. Non ignorabat, hoc ſaeculum mare quoddam eſſe, quo mortalium vita quaſi cymba vehitur imbecilla, eo periculoſius, quo amplioribus mercibus oneratur. Has porro merces ex ſua deonerabat naui minus firma, vt in probatam alteram ac fidelem traijceret, quae tutiſſimo perueniret in portum: vbi nunc diuitijs fruitur, & quidem immenſo cum fenore, quas praemiſerat. Qua vtinam in re multos haberet imitatores. Eos autem habet, qui praetereuntia praetereunt, inſiſtunt ſtabilibus, labentia dijudicant & fugacia ab aeternis, ac ſine fine manſuris: qui ea, quae videmus, tamquam picturam exiſtimant, aut vmbram: ea, quae ſperamus, & certiſſima perſuadet fides, tamquam vera & conſtantia: qui denique hac ſe in vita tamquam hoſpites arbitrantur & inquilinos, vt in illam tandem reuertantur metropolim & patriam, vnde veniſſe, quae ſunt ab immortali Deo procreatae animae, videntur. Quamobrem, ſi opibus carent, non magnopere eas deſiderant: ſi abundant, non ita ijs ſeſe tradunt, vt habeantur ab illis, ſed vt eas habeant, & ad caeleſtia conuertant. Quod ſi hunc quorumdam fuiſſe Gallorum morem accepimus, vt in hac vita cum eſſent, pecunias mutuas darent, quae apud inferos redderentur, & hoc ab illis quadam ſuperſtitione fiebat: quid ni multo magis a nobis, qui Chriſtiani, id eſt filij Dei, nominamur & ſumus, qui pa-

trem

trem habemus in caelo, quibus illa domus eſt, illa patria, idem fieri debeat: cum praeſertim bona tribuentes hominibus, non commodare illis videamur, ſed Deo? Hoc agnoſcebat, hoc habebat in ore, hoc re ipſa oſtendebat Alexander Farneſius. Sciebat aliquam eſſe familiam inopem, dignamque praeſidio? ſuſtentabat. Huic atque illi filiam domi nubilem, cui forma multos amatores inueniſſet, nullum inopia maritum? honeſtiſſime collocabat. Captos permultos a praedonibus coërceri vinculis, aut acerbiſſimo iugo ſeruitutis? pecunia redimebat. Ab Hebraeorum, aut haereticorum perfidia & tenebris ad Chriſtianam fidem lucemque emerſos, laborare penuria rerum? eos vt pater humaniſſimus alebat. His veſtem mittebat, illis cibaria, alijs nummos, pleriſque omnibus omnia. Offerres illi pauperum preces? exaudiebat: exponeres inopiam? leuabat: oſtenderes afflictum? erigebat. Quaerebat interdum occaſionem ipſe, qua prodeſſet, & occupabat: nec vero tantum plena tribuebat manu beneficium, ſed etiam facili: neque enim inter dandum vlla vtebatur aut aſperitate verborum, aut contractione frontis, vt aliquem impetraſſe poeniteret. Multo putabat ſatius, ob eos, qui digni ſunt, indignis quoque benefacere, quam cum metueret, ne in indignos conferret beneficium, dignos etiam praeterire. O virum omni honore ac laude digniſſimum, cuſtodem pauperum, patronum coenobiorum, tutorem viduarum, patrem pupillorum. Te ne tam multis

abundantem praeclaris muneribus Chriſtianis, in hac luce Romana, in hoc theatro orbis terrae, ea praeditum dignitate, quae eſt primae proxima, quam per annos quinque & quinquaginta ita tenuiſti, vt ordinem duceres, multumque ei honoris afferres: te Alexandrum Farneſium Cardinalem: ſatis enim eſt hoc ipſum nomen per ſe notum ac nobile ad virtutes tuas vno verbo oſtendendas: te ne diem extremum obijſſe? Defletum funus fuiſſe ab vrbe, ab Italia, ab orbe Chriſtiano vniuerſo: elatum corpus ſummo dolore omnium, ac potius maerore? Proſecutam pompam ad ſepulcrum aſpectu luctuque miſerabilem: adſtitiſſe ad feretrum omnes fere mortales, qui Romam per eos dies conuenerant: prouolutos in genua, tum vt honorem haberent tibi, tum vt ſuum teſtarentur dolorem, quem oſculis & lacrimis implebant? Circumſtetiſſe viduas flentes, oſtendentes tunicas, & veſtes, quas faciebas illis: faciem illam tuam canicie ac maieſtate venerabilem: illos oculos, qui vel ipſo aſpectu grauem miſeriam a multis depellebant: illud os facundiſſimum, quod ſermone maeſtos exhilarabat: benigniſſimas manus, quae inopes locupletabant: pulcherrimum denique illud corpus, incluſum in arca, poſitum in tumulo, & abſconditum theſaurum caelo digniſſimum in terra? Et inflantur homines honoribus, & erigunt ſupercilia, & ſe ambitioſe circumſpiciunt, & magnis cogitationibus implent pectora? Nec ab Alexandro diſcunt, qui ſit rerum exitus mortalium,

quam

gloriam,& regno frueris ſempiterno. Vt,quoniam iſti animae immortali poſt diſceſſum e corpore ea bona diuinitus obtigerunt, tuam felicitatem grato animo interpretari, mortem nullo modo lugere debeamus.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E SOCIETATE IESV

ORATIO DECIMASEPTIMA

QVANTVM maerorem attulerit vniuerſo orbi Chriſtiano importunus obitus Alexandri Farneſij Cardinalis, tum ex eo conijci poteſt, quod nulla vrbs fuit paulo illuſtrior, quae non lamentationem funeris cum mortui laudatione coniunxerit: tum ex eo etiam, quod dolor, quem leuare debuiſſet dies, ita ingraueſcit, vt progreſſione temporis exiſtimari verius, ac propterea acrius torquere videatur. Quanto acerbior eſt, ac minus tolerandus huic ciuitati, quae in ea, qua tantum virum coluit, obſeruantia, nulli ſe vmquam vrbi, ſed ne ipſi quidem Romae, matri vrbium ac reginae, conceſſiſſe profitetur. Vtinam talem produxiſſet

duxiſſet ipſi Parma laudatorem, quales, aut aliae produxere ciuitates, aut veſter iſte dolor, viri Parmenſes, efflagitat. Sed mihi nulla eſt ingenij facultas, nulla copia dicendi: quod ſiqua fuit aliquando, ea omnis, non exareſcentibus iuſtiſſimo fletu lacrimis, exaruit. Nam & veſtrae perſonam ciuitatis ſuſtinere videor, & meae Societatis: quae vtraque ita affecta & afflicta eſt, vt hac vna ſe tantum ambae cogitatione ſuſtentent, quod Alexander eam duxit vitam, ea ſublatus eſt morte, vt quemadmodum viuus maximam habuit gratiam apud homines, ita & mortuus immenſam videatur gloriam habiturus apud Deum. Iam, quoniam natura fit, vt in vita functorum deſiderio tamdiu requieſcat animus, quamdiu de ijs audimus aliquid, aut loquimur: propterea quod ea ratione conſtituuntur nobis ante oculos, vt videantur quodammodo reuiuiſcere: ita vt plerumque doluiſſe ſit ſolatium dolentis: quando huc proceſſi, nihil facturus videor inſtituto meo alienum, ſi breuiter aliqua leuiterque percurram, quibus, quod quidem erit facillimum, laudatiſſimi viri laudes recordari, & quaſi recognoſcere poſſitis. Quod dum facio, & quae dicam omnia veſtro confirmabuntur teſtimonio: nec opus habebo adſcita aliunde accerſere, vel longe petita: cum & in Farneſiam gentem omnia laudum genera conueniant, & Farneſius Cardinalis, qui omnem iamdiu orbem terrarum impleuit nominis ſui fama, tam multis abundauerit, vt quod ſuae commune eſt

genti, proprium ſibi feciſſe videatur. Quis enim eſt vſque adeo rerum ignarus, ac memoriae veteris imperitus, qui Farneſiorum neſciat genus eſſe antiquiſſimum, virorum virtute, nam quid dicam fortuna? gloria, rebus geſtis ampliſſimum: &, quod maximae ſibi laudi ducit, Pontificibus ſummis, eorumque ſanctiſſimae ſedi addictiſſimum? E Germania olim eius auctores ſtirpis veniſſe in Italiam, cum Caeſarum comitatu, qui priſcis Italiam temporibus maxime celebrabant, & in Vrbevetere, quae eſt vrbs Italiae, & clara, & nobilis, conſediſſe dicuntur. Quingenteſimus prope annus eſt, cum Petrus Farneſius ſenior, cum equitum eſſet Eccleſiaſticorum magiſter, Paſchali Pontifici eius nominis Secundo, inſigni victoria de eius hoſtibus reportata, egregiam operam ſtrenuamque nauauit: nec ita multis poſt annis, ſimilem praeſtitit Prudentius Petri filius Lucio Secundo: Innocentio deinde Tertio, Prudentij filij, Ranutius & Pepo: is videlicet Pepo, cuius nepos Petrus alter Vrbemveterem, quam, vt diximus, ſibi patriam Farneſij adoptauerant, a ciuili Guelforum Gibellinorumque (nota iam pridem illa erant nomina) ſeditione liberauit. Ab hac peremni, & domi foriſque conteſtata maiorum gloria, & conſtanti officio erga Romanos Pontifices, non degenerauit Ranutius, Petri filius, Ranutij nepos: cuius forti ac fideli opera, Eccleſiaſtici cum eſſet imperator exercitus, anno ante centeſimo circiter ac quinquageſimo ita vſus eſt in re militari Eugenius

Quartus

Quartus maximi Pontifex animi, optimique conſilij, vt eum rei bene geſtae ac virtutis ergo aurea roſa donarit. Vt minus mirum videri debeat, ſi cum armis & belli artibus Farneſij principes Eccleſiae Catholicae fuerint adiumento, ex eadem familia multos pace illuſtres, & toga, qui eidem Eccleſiae fuerint ornamento, extitiſſe videamus: ſic vt vnus ex ijs, virtutis ductu, diuinique impulſu numinis, ad illud faſtigium peruenerit, ſupra quod in terris aſcendi non poteſt. Is autem fuit Alexander Farneſius primus Cardinalis, quem ſummum poſtea Pontificem, & Paulum nuncupatum Tertium accepimus, natumque magno Chriſtianae reipub. bono. Qui cum multa in eo pontificatu vidit, tum maxime prouidit Romae ipſius decori, atque orbis terrarum praeſidio, cum alterum Alexandrum Farneſium cognominem ſuum, hunc, quem nobis hodie lugemus ereptum, Cardinalem creauit. Quod ipſius factum, incredibile eſt, quantus omnium ciuitatum, gentium, nationum plauſus exceperit: quam vere & ex animo ſeni ſapientiſſimo, & vicini per ſe ipſi populi, & remoti miſſis publice legationibus, gratulati ſint, & gratias egerint. Vna enim haec erat mens omnium, vnaque oratio, neminem reperiri poſſe mortalium, tam bonum atque idoneum, cum quo communicaret curarum partem is, qui genus procurabat humanum, quam eſſet Alexander: qui & propter amorem, quo eum proſequebatur, vellet, & propter animi alacritatem, poſſet, & propter

ſapientiam, qua praecurrebat aetatem, ſciret, ſanctiſſimi mandata Pontificis vel haurire, aliquid fieri iubentis, vel praecipere cupientis. Etſi enim erat eo tempore adoleſcens, aut paene potius puer: eius tamen praeclara indoles fauſtis nutrita ſub penetralibus, in dictis factiſque ita elucebat, vt eorum ſimilia deberent aequales videre, cum diſcerent, optarent parentes ac moderatores edere, cum docerent. Videbatur nimirum, id quod erat, ex aſpectu quidem atque oris dignitate, ſed multo magis ex ingenij bonitate ac moribus, adoleſcens ad imperandum natus: quandoquidem apparebant in vultu, nec parua, nec fallacia, magnarum ſigna virtutum: in fronte maieſtas, in oculis modeſtia, in genis verecundia, benignitas in ſermone: quae omnia rebus adeo aequabantur, vt miram agnoſceres in lineamentis corporis, & in expreſſa animi effigie concordiam. Rapiebatur nempe ad ſimilitudinem ſuorum excellens illa natura: ac praepropera quae fuiſſet in alijs amplitudo excellentiſſimae dignitatis, in eo matura, nihil mutauit aliud, niſi vt prodeſſe poſſet tantumdem, quantum volebat. Habebat autem illud a pueritia, vt de omnibus cuperet benemereri: idque vt efficeret, non modo moleſtiam ſubterfugeret nullam, ſed omnem expeteret vltro laborem: ſumptum vero quemlibet & impenſam non faceret tanti. Meminerat, quam graue eſſet atque arduum, perſonam tueri principis, & principis Chriſtiani: eius praecipue, qui habet ſummae proximam dignitatem.

gnitatem. Videbat prudenter, ſe, vitamque ſuam in edito atque excelſo conſtitutam loco, quo vniuerſorum oculi conuerterentur. Illuſtriorum enim facta in omnium luce verſantur: obſcuros ſuae ipſorum tenebrae tegunt. Itaque tamquam perpetuo in quodam orbis terrarum verſaretur theatro, nihil abiectum, nihil humile cogitabat: nihil dicebat, quod reuocatum, nihil faciebat, quod infectum eſſe poſtea voluiſſet. Totum ſe in amplificationem porrigebat diuinae religionis. Haec ei cauſa fuit, quamobrem tres longas ac difficiles ad imperatores fortiſſimos & reges maximos obierit legationes, vnam pacificatoriam, bellicas duas, in quibus fere omnibus res Catholica agebatur. Quas ob res, ex tanto negotiorum vſu, eam conſecutus videtur prudentiam, vt quoniam in omnibus, quae grauioris eſſent deliberationis, eius conſilium pro reſponſo, dictum pro oraculo habebatur, eo admonente nihil non fieret, inſciente nihil: magnumque ſemper illius ſententiae in illo regum ſenatu, in illo concilio orbis terrae, momentum haberent. Addo vnum, quod vt eſt maximum, ita etiam veriſſimum fuit: effectum deinceps, vt comitia pontificia fere omnia ſuis humeris ſuſtineret. Ad prudentiam porro addebatur auctoritas, qua poterat plurimum apud plurimos, prope dixi omnia apud omnes. Ex quo factum eſt, vt multi eum hominum coetus & collegia, religioſorum familiae, ciuitates, gentes, nationes, tutorem ac patronum vltro depoſcerent: qui-

bus omnibus non tantum verbis & conſilio, ſed etiam rebus factoque benigne faciebat. Huiuſmodi enim munera, non ad ſuam ſibi exiſtimationem, ſed ad aliorum vtilitatem, referri volebat. Nihil hoc loco numerandum, multo minus augendum videtur: quod & numerari facile pauca, & augeri tantum parua poſſunt. At, quae hic dicenda eſſent, tot ſunt & tanta, vt cum ſpe enumerandi, numerandi quoque cupiditatem, & cum facultate amplificandi, omnem penitus abſtulerint attingendi voluntatem. Quindecim annos, & pauculos praeterea dies (tot enim Tertius conceſſus eſt Paulus Pontifex orbi terrarum) quindecim igitur annos Pontifici maximo Alexander Cardinalis conſiliorum conſcius ac rerum adminiſter fuit. Toto eo tempore, nec eius fidem deſiderauit Pontifex, nec quiſquam omnino mortalium, moderationem. Non inflauit illi animum potentia, non extulit honor, non doloſi abſtulit ſpes nummi, non abſorbuit aeſtus opum & copiarum. his namque rebus omnibus ita vtebatur, vt eae non ſuperbiae viderentur aut auaritiae, ſed benignitati ac liberalitati facultatem & materiam dediſſe. Non ignorabat vir ingentis animi, praeſtantiſque doctrinae, poteſtatem in homines hominibus a Deo tributam, vt iis proſint, quibus praeſunt, & aequitate conſtituenda, tenuiores prohibeant iniuria: conceſſas deinde pecunias, non vt domi inutiliter habeantur, non vt in arca recondantur, non vt defodiantur in terra: ſed vt foras liberaliter effundantur,

ſed vt diſpergantur denturque pauperibus, ſed vt eorum in animo quaſi in agro obſerantur, vt cum centeſimo efferat, & vberrimum fructum in ſempiternam vitam propaget. Similiter illud cogitabat, quanto ſit pulchrius & iuſtius, multorum parentem dici egentium, quam pecunioſum haberi: aurum a natura mortalibus, non poſſidendi tantum, ſed multo magis vtendi cauſa datum: corrumpi aquam in puteo, niſi frequenter exhaurias: ſquallere & confici quodammodo diuitias in occulto, niſi ad multorum ſubſidia in ſplendorem lucemque proferantur. Itaque vt quibus praeficiebatur populis, vel iure paternae hereditatis, vel Eccleſiaſticae iuriſdictionis, eorum ſaluti atque vtilitati proſpiceret, nihil ad ſuum commodum, omnia ad eorum pacem & conſeruationem conferebat. Hoc enim auctoris dictum eloquentiſſimi, cum plurimum poſſet etiam ipſe dicendo, prae ceteris laudabat: vt nauis gubernatori curſum ſecundum, vt medico aegroti ſalutem, vt imperatori victoriam, ſic optimo moderatori reipub. beatam ciuium vitam eſſe propoſitam. repetebat frequenter illud, ac meditabatur aſſidue, quod per virum ſanctiſſimum effatus eſt caeli terraeque moderator, Diligite iuſtitiam qui iudicatis terram: diuinoque illi praecepto diligenter obtemperabat. Potentiorum igitur aliqui ſe efferebant: inſolentes eorum ſpiritus reprimebat, exultantes coërcebat. obſtruebat paupertas ora hominibus, metuentibus ne oratio nihil haberet ponderis propter hu-

militatem loquentium: ijs facilitate aditus, hilaritate vultus, affabilitate ſermonis, animos dabat: eos ſecundis auribus audiebat, eorum cauſas primo quoque tempore iudicabat. Ita ius ſuum cuique tribuendo, nihil cuiquam demendo, tantum profecit, vt eius illam poteſtatem, tutelam potius: ipſum vero, non herum, non dominum, ſed patronum, ſed patrem nominares. Mirifica enim (quod vos non fugit) ſemper fuit integritate, continentia, & promiſcua erga omnes beneuolentia. Nec vero hoc tantum ipſe faciebat, ſed ad eamdem etiam normam atque exemplum conſiliarios ac iudices dirigebat ſuos: quorum tum facta, tum etiam dicta, praeſtanda ſibi putabat. Ne multa: erat dubium nemini, quin omnium, quibus praeeſſet, ſalutem, liberos, famam, fortunas haberet longe cariſſimas: ita, eo praeſide, aut, quod conſtabat, tutore, felices ſibi omnes ac fortunati videbantur. Iamdudum fere inuitus in hac parte orationis moror, auditores: quod verendum eſſet, niſi apud vos dicerem, quibus pleriſque haec ſunt omnia notiſſima, ne haec e veterum laudationum formula decerpta viderentur: & dicta magis, vt effingeretur forma iuſtiſſimi principis, quam quod Alexandrum principem talem eſſe contigerit. Quod certe non ita eſt. Neque enim aut Alexander is fuit, qui ſit ornandus falſis laudibus, nec vos onerandi mendaci oratione, neque ego vos ineptae aſſentationis velim habere iudices, accuſante con

ſcien-

ſcientia: praeſertim quod periculum eſſet, ne e rerum ſuſpicione communium, id eſt, earum, quae de alijs etiam vtcumque dicuntur, aliqua adſpergeretur ijs macula, quae Alexandri, vt ſtatim apparebit, propriae fuerunt. Quarum tamen auctoritate, quoniam omnium praeconio commendantur, debent confirmari potius ſuperiora, quam vt quicquam de conſequentium veritate detrahatur. Non faciam hoc loco, auditores, vt dicam de ſplendore eius domeſtico, de aula refertiſſima meforum principum, de florentiſſima illa aula, e qua rectores vrbium prudentiſſimi, patres ampliſſimi, ipſi etiam Pontifices ſanctiſſimi prodierunt. rapit enim orationem ſingularis ea virtus, ad quam veſtra me iamdudum vocat expectatio: cui omnino occurrendum videtur. Intelligitis, opinor, illud, de quo me dicturum profiteor. Subieciſtis enim veſtrae cogitationi Alexandri Cardinalis prolixam illam ac regiam, atque, vt ſimpliciter & vno complectar verbo, Chriſtianam beneficentiam noſtrae futuram reliquae orationis argumentum: quod quidem ita moderabor, vt meminerim, non ipſius eſſe magnitudini, ſed temporis breuitati ſeruiendum. Etenim non genera percenſebo ſingula, ſed aceruatim multa, vna aut altera comprehenſione deuinciam. Quippe, vt Dei immortalis erat ſacerdos, diuinorum ſibi templorum curam habendam eſſe intelligebat, eaque ſarta, vt aiunt, & tecta integraque tuenda. Templorum autem duplex facie-

bat

bat genus: vt inanima eſſent altera, altera animata: illa culminibus conſtant & compage parietum, & ſacrae aedes nominantur: haec animo & corpore, & homines vocantur. Cuius vtriuſque generis vtilitatibus, quibus quidem rebus ſciret & poſſet, arbitrabatur ſibi conſulendum: etſi hoc diſcrimine, quod illa liberalitas propter magnificentiam occultari non poterat, haec propter moderationem animi, ſi fieri poſſet, volebat omnino vt lateret. Quocirca vtroque de genere dicam quam breuiſſime: cum illud ita incurrat in oculos, vt, qui id agat, Solem doceat meridie lucere: hoc autem nec tantum oratione dici queat, quantum mente exiſtimari, nec exiſtimari tantum mente, quantum re ipſa fuit. Via igitur vtemur in vtroque. Etenim in illorum lucem leuiter conuertam obtutum, ne acies hebeſcat: & horum ſpeciem per tranſennam indicabo: vt ex ea veluti vmbra & ſimulacro, quae ipſa ſub oculos non cadunt, eorum imaginis formam ac pulchritudinem animo comprehendatis. Atque vt a genere exordiar priore. Dies me deficiat, auditores, ſi velim numerare quot inſtaurarit templa de ſuo, quot ornarit, quot extruxerit. Nec vero id, ſi in paucis fecero, praeſtare poſſim ſine offenſione multorum. Nam ſi ad Siciliam aggrediar, obijciet ſe reliqua Italia: ſi morem Italiae geſſero, occurret cum ſuorum oſtentatione templorum Gallia Narbonenſis: aliae etiam nationes: nec ſatiſfacere potero omnibus, ſine veſtra ſatietate. Erat

enim Alexander animo plane regio, quem non tantum Romae in ſuburbana oſtendit villa ad Ciminum montem: quae quoniam nec longo itinere, nec deuio patebat illuſtribus viris, regum hoſpita dicebatur: ſed in templorum ornatu cultuque magnifico, quae Deo eſſent ac caelitibus conſecrata. Hoc Parmae licet aſpicere: hoc Placentiae: quid putatis Romae? in ea vrbe, quae adoleſcentem admirata, virum venerata, complexa eſt ſenem, ac mortuum ſepulcro? Nullus fere in ea vrbe locus eſt, in quo non pedem ponas in aliquo Farneſiorum veſtigio. Sed haec omitti videlicet poſſunt, ne in his quaſi maximis videar immorari, qui ſtrictim maiora percurri. Illud quidem certe tacitum praeteriri non poteſt: quod ſi praeterirem, occurreret ipſum mihi, & argueret imprudentiam: ſanctiſſimum illud templum, ac religioſiſſimum, quod Ieſu nomini dedicauit: vt eſſet illud quoque perpetuum eius erga Societatem noſtram monumentum voluntatis. Templum illud dico, quod qui non vidit, nemo eſt quin cupiat videre: qui vidit, nemo eſt quin iterum ac ſaepius ſummo ſtudio viſendum putet. Templum ornatiſſimum dudum & pulcherrimum, nunc & honoratum & acerbum: cui, vt animata illa templa, exanimem ſacerdotem ſuum multo lacrimarum imbre lautum, & bono odore laudum, vt ita dicam, delibutum commiſerunt, in eodemque monumento ſpes ſuas paene omnes, atque adeo animas condiderunt

derunt (etſi templo animus quidam eſt additus) perpetua tamen ſuberit memoria tam communis publicaeque iacturae: tum ob magnum illud nomen, quod inſcriptum habet in fronte: tum multo etiam magis ob ſacrum illud corpus magnae illius tabernaculum animae, quod habet incluſum in pectore: ita non ſine graui quodam ſenſu cerni poterit, acrique morſu doloris: is autem quantus futurus ſit in omne aeuum, vt ne explicem multa, ex praeterito conijci poteſt. Quid enim animi fuiſſe putatis, A. tam multis viduis, pupillis, extorribus, patrimonio naufragis, vno verbo, cunctis vel neceſſitate, vel libera propter Deum voluntate egentibus, vbi eum viderunt mortuum, quem, cum viueret, defenſorem, tutorem, patronum, portum, arcem, atque aram habebant? qui omne liberalitatis genus, quod ab humanitate eius & poteſtate proficiſci poterat, non re tantum, ſed verbis vultuque exprimebat? Quid, cum inſigne conſpexerunt elatum feretrum Alexandro repoſito? cum e regia proceſſit domo funus illuſtre? quos editos dolentium gemitus, quas auditas quiritantium voces, quem concurſum factum plorantium, quam tempeſtatem querelarum? Nam quid de comitatu, miſero ne magis dicam, an miſerabili? quid de publico vrbis ſquallore fletuque, ac lamentatione omnium? quid de apparatiſſima ara ſepulcri? quid de laudatione veriſſima atque ornatiſſima? quid de regalibus exequijs, ad quas celebrandas & cohoneſtandas omnes aetates ordineſque

conue-

conuenerunt? tantumque effuſum lacrimarum, vt nihil ſimile, qui Romae ſunt, aut ſe vidiſſe vmquam, aut etiam audiſſe teſtentur? Quis autem ex omni memoria Romae obijt, cuius deſiderium tam multi publice priuatimque declararent? quis communi cunctorum luctu teſtatior? quis multiplici oratione laudatior? quis varijs verſuum modis numeriſque commendatior? quis denique omni honorum genere glorioſior? Neque tamen id ſine cauſa: illius enim mortem querebantur omnes, cuius vita effloreſcens omni genere laudum, & priuatis plurimorum rebus erat vtilis, & publicis neceſſaria. Audiuimus haec nos poſiti tam longe: vidiſtis ea vos, cum agerentur Romae, nonnulli. Audiſti haec Ranuti: vidiſti, & pars magna eorum fuiſti, Odoarde, principes excellentiſſimi, ac par fratrum mutuo amore coniunctiſſimum: tantoque vterque elati eſtis dolore, vt in ſumma iſta conſenſione, & conſpiratione animorum, pleniſſima quaedam amoris inter vos eſſe poſſit concertatio, ex acerbitate rerum, atque interitu cariſſimorum, oculi ne, dolorem, an aures augere videantur. Sed vbi parentem relinquam veſtrum, heroëm illum inuictiſſimum atque optimum? ſic enim appellare iure videor virum, qui belli gloria ac virtute omnes omnium aetatum aequauit, noſtri autem ſaeculi imperatores ſine vlla controuerſia ſuperauit. Quamquam tibi Alexander, non minus ſapientia & Chriſtianis virtutibus, quam conſtantia & bellicis laudibus excellens (te

enim

enim abſentem appello, te mea haec extrema compellat oratio) tibi inquam multa occurrunt, vt ſcio; quae omnem abluant, aut certe minuant aegritudinem: quae nunc, vt res eſt, commemorare non habeo neceſſe: cum praeſertim, is, qui terras reliquit (e caelo, quod vt ſperaret, faciebat Dei clementia, ad cuius ſibi templum verum atque aeternum per beneficentiam aperuit iter) patruus tuus, te atque hos tuos filios, vt mihi quidem videtur, ſic alloquatur: Humane facitis, & tu fratris fili, & vos huius filij mihi cariſſimi, qui meum doletis exceſſum: quod magno vobis praeſidio ſpoliati, atque ornamento deſtituti videmini. Sed ſapienter Chriſtianeque facietis, ſi ea cogitabitis, quae depellere omnem omnibus moleſtiam poſſunt: quae licet mecum breuiter recognoſcatis. Ego ex ijſdem, quibus vos, ante vos, radicibus natus, non paucos annos in luce orbis terrarum fui: nec ſine aliqua luce. Fui vnus inter multos in ampliſſimo patrum ordine, in ea curia, quam aedem ſanctitatis, praeſidem religionis, partem meliorem humani generis appellant: principatum in ea nuper tenui more maiorum: ſummam inter homines vt aſſequerer dignitatem, non tam laboraui, quam vt eſſem digniſſimus: nulla me aut inuidiae procella, aut ambitionis aura, potuit a vero rectoque curſu, id eſt, ab aequitate ac iuſtitia mouere: meam auctoritatem valere volui, ad regum pacificationem, ad haereſum expugnationem, ad Chriſtiani nominis amplificationem, ad ſalutem innocentium,

centium, ad opem impotentium, ad auxilium calamitoſorum: nihil magis, cum inter vos fui, ad me pertinere arbitratus ſum, quam obſeruantiam & pietatem in Deum. Hoc arae teſtantur, hoc templa: his quaſi gradibus in caelum aſcendi. Hic ſunt noſtrorum animae auorum, qui in terris cum eſſent, Eccleſiaſticam protexerunt ditionem, atque auxerunt dignitatem. Huc vos ire decet, per ea, quae impreſſimus veſtigia. Haec perpetua in vobis cogitatio cupiditatem accendere debet imitandae veſtrae cognationis. Quod ſi aliquod videtur, mei deſiderio, accidiſſe vobis inter mortales incommodum: illud & memoria noſtrae virtutis, & ſoboles iſta generoſa compenſabit. De me enim ſemper Romana loquetur reſpub. ſemper Chriſtianae gentes praedicabunt: nulla vmquam obmuteſcet vetuſtas, nullae litterae conticeſcent: ita nec meum vobis decus deerit, nec ſtudium vos poſteroſque apud Deum immortalem adiuuandi. Vos contra, vt nec a noſtro diſcrepetis genere ſplendidiſſimo, atque antiquiſſimo: id eſt, vt nec vos, veſtrae, adoleſcentes, excellenti deſitis indoli: nec tu Alexander, prae cuius excelſo iſto animo, & exaggerato omnibus virtutibus, Magnus ille, iam minor videtur, tuo aut nomini, aut honori, quem in caelum factis extuliſti, non reſpondeas, prouidete. Haec viſus dicere, eademque opera mihi ſilentium indicere, Alexander Cardinalis.

Etſi

Etſi ego plura dixi, quam oportebat, vel officij cauſa, vel doloris. Quod ſi officium vobis non probaui, probaui tamen dolorem: officium autem excuſabit, ſi non facti gloria, at certe faciendi voluntas.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMAOCTAVA

SI QVA vmquam apud vllos homines beati Pauli apoſtolorum principis, & gentium doctoris laudibus par oratio poſſet inueniri, Patres religioſiſſimi, erubeſcerem profecto, & puderet me, hac tenuitatē dicendi, aut potius infantia, vobis praeſertim audientibus, in eo laudando, id tentare, quod praeſtare non poſſem. Sed quoniam laudatiſſimi viri virtus omnem ſuperat laudationem, eademque omnium ſua admirabilitate animos excitat, & amplitudine licet inexercitatis dicendi materiam praebet: audaciae apud vos notam, vt opinor, effugiam, ſi eius admiratione laudum excurram in campum late patentem, & hac imbecillitate ingenij, vbertate allectus argumenti, plus etiam

experiar, quam me aſſequi poſſe confidam. Neque enim erit mihi turpe hoc tempore, aut officio meo alienum, & dicendo, orationem, & de Paulo dicendo, veſtram exercuiſſe humanitatem. Quoniam autem dicere ingredienti plurima occurrunt, quae non tantum ornare dicendo, ſed ne poſſim quidem percenſere numerando: ne infinite feratur, vt flumen in varios diductum riuulos, oratio: ad duos quaſi fontes & capita reuocabo omnem, vnde vniuerſus ſe Pauli laudum, non dico fluuius, ſed Oceanus erumpit. Quoniam enim vniuscuiuſque virtus duabus rebus maxime cernitur, & fortia agendo, & difficilia tolerando: cum vtriuſque gloria virtutis vir praeſtiterit longe praeſtantiſſimus, dum Chriſtum Dei ſapientiam aemulatur, & docet: quid eam ob cauſam magno animo fecerit, quid forti pertulerit, paucis dicendum videtur. Quamquam ea tot ſunt & tanta, vt & dictis omnium ſapientium voces, & factis imperatorum victorias, & laboribus eas, quas fabulae de Hercule finxerunt, & itineribus cunctos errores Vlixis & naufragia ſuperarit. Etſi iniuriam viro ſanctiſsimo facio, qui eius virtutem, quae non capitur orbe terrarum, cum quorumcumque hominum, ſiue eos poëtae effinxerunt, ſiue expreſſerunt hiſtoriae, laude coniungo. Sed hoc propterea indicabam, vt aliquo modo intelligeretur, qualis vir fuerit is, cuius imaginem virtutis, vniuerſa mortalium nec merita, nec etiam vota aequare potuerunt. Nam ſi eius

agendi

agendi vim ac perſuadendi conſideres, quae totum peragrarit terrarum orbem, inque omnibus gentibus ac nationibus ſanctitatis & religionis ad imitandum impreſſa reliquerit veſtigia: eam eſſe reperias, cuius Sol ipſe, qui luſtrat & illuſtrat omnia, nec curſum celeritate, nec lucem radijs videatur aſſecutus. Quippe cum ſe superni aemulator luminis commouiſſet ab Oriente in Hiſpaniam, Italiamque deflexit, longoque terrarum circuitu in Italiam remigrauit, & in hac tandem vrbe, extremo videlicet die curſuque confecto, clariſſimus Sol ille defecit: qua in peregrinatione itinerum, & luſtrationum regionum, gentes efferatas emollijt, ignaras erudijt, perpoliuit incultas, purgauit mortalium animos, ſuperſtitiones euellit, expulit tenebras, immani ſeruitute liberauit, humanitatem intulit, attulit doctrinam, inſeruit religionem, iura & leges edocuit, aperuit iter ad caelum. Ex quo nullus fere fuit angulus terrae ita caecus atque abditus, nullus receſſus in Oceano inſulae ita abſtruſus, quem non ex importunae tenebris ac fluctibus vitae, in clara admodum luce, & in tranquillo locarit. quod cum fecit, quocumque peruenit ipſe, eodem etiam Chriſti immortalis gloria famaque penetrauit: quo in munere, & meliora multo, quam de Triptolemo dicitur, ſemina intulit mundo, & longe ſaniorem, quam ſenex ille Atticus, qui, vt aiunt, Philoſophiam deuocauit de caelo, mortales edocuit, ſanctioremq.

doctrinam. Hinc illud eſt quod legimus, cum pulcherrima illa ſancti Spiritus cithara e dulci pulſorum neruorum ſono attentas permulcere coepiſſet aures, & diuinae fidicen lyrae ſcientiſſimam vocem mittere e ſacro pectoris penetrali, & ex aureo illo vaſe gemmis eboreque diſtincto ſuauiſſimum vnguentum, Ieſu illud nomen ſanctiſſimum, quod coram gentibus & regibus & filijs Iſraël portabat, effundere, attonitas haeſiſſe hominum mentes, ac plurimos delenitos carmine, ad eum ſe applicuiſſe, cucurriſſe poſt vnguentorum odorem, & Chriſto nomen dediſſe, cuius honeſtiſſimum teſtimonium, vel ſanguine ſibi, & morte praeſtandum videbant. Addebat nempe hominibus animum, animo ardorem, materiam ardori ſuggerebat, perſuadendi peritiſsimus, vt Tyrtaeus olim Lacedaemonijs, cum e ſuperiore conſpectus loco multa magnaque afferebat damnorum ſolatia, incitamenta virtutis: cum vitae docebat perbreuem eſſe curſum, gloriae ſempiternum: cum oſtendebat, haec, quae tanguntur omnia, oculis cernuntur, incerta eſſe ac fugacia: quae ſub aſpectum non cadunt, ac videntur animis, certiſsima, ac ſine fine manſura: quae tamen ipſa cum diceret, non verbo tantum vera eſſe docebat, ſed firmabat exemplo. Quis enim vnquam Paulo fuit in audendo conſideratior, in aggrediendo fortior, in agendo conſtantior? quis excellentiore animi magnitudine & praeſtantia? quis taetriora monſtra expugna-

uit?

uit? quis difficiliora ſuſtinuit certamina? quis pulchriores victorias adeptus? quis fidentiore pectore ſingulis prope diebus ac momentis progreſſus ad mortem? Nec mirum. ad mortem gradiebatur excelſo animo ille, qui quotidie per fratrum gloriam moriebatur, cui viuere Chriſtus erat, & mori lucrum. Sed iam mihi videor delapſus in alteram partem orationis, qua docendum eſt, virum ſanctiſſimum, qui maximam operam Chriſtianae religioni nauauit, ac plus laboris quam omnes alij in ea propaganda pertulit, ea perpeſſum eſſe, dum haec ageret, vt niſi ſcriberentur ab illo, qui mentiri neſcit, quaſi ad amplificandum compoſita, ficta eſſe viderentur. res enim (quod vobis non eſt ignotum, auditores) ſic ſe habet: quanto quis magis amatur a Deo, qui amor eſt, tanto magis amatorem diligit Deum: probatio porro dilectionis, effectio eſt operis. nihil autem praeclarum & magnificum ſine laborum doloꝛumque perpeſſione perfici poteſt. Iam quis veſtrum ignorat, qua pietate & amoris ardore ferretur in Deum Paulus, a quo ita prouocatus eſt amando, vt, cum maxime fureret audacia, ſcelus anhelaret, peſtem religionis nefarie moliretur, Chriſtianis omnibus viris feminiſque vincula mortemque minitaretur, & eſſet impie, vt ſibi videbatur, pius: quo, inquam, tempore inſtructus properabat, & paratus ad Chriſtianorum exitium, eo ipſo tempore occupatus

ſit, & obligatus beneficijs, ab ipſomet Chriſto, quem imprudens perſequebatur: ſic vt eum paruo momento ex inimico familiarem, ex hoſte amicum, ex aduerſario adminiſtrum, e lupo agnum, e Saulo denique Paulum reddiderit: hac addita amoris nota, quod oſtendit illi quanta ipſum oporteret pro eius nomine pati. Nihil enim accidere homini poteſt optatius, nihil magis ad memoriam inſigne, quam pro Chriſto, proque eius ſalutaris promulgatione legis, contumelijs affici, plagis contundi, vulneribus peti, morte mactari: quod & honor cum contumelijs, & cum plagis deliciae, & vnguenta cum vulneribus, & vita cum tali morte non videatur eſſe comparanda. Age iam quam aerumnoſus Paulus, vt communi loquamur more, & calamitoſus fuit? quam multos hauſit dolores? quot acerbitates exorbuit? Profecto, ſi diligenter intenderis animum in ea omnia, quae ſuis ipſe reliquit litterarum conſignata monumentis, nihil inueneris in hac rerum vniuerſitate, quod non exercuerit ac vexauerit hominem: nihil, quod non ei fuerit infeſtum: vt vnum contra, & terra, & mare, & omne hominum genus, & cuncta vis inferorum funeſtis armata facibus coniuraſſe, & quaſi ſigno dato irruiſſe videantur: Mitto illud, quod ab inimicis obſeſſus, & per ſportam e muro demiſſus, tantum quod imminentem mortem effugit. aduerſariorum taceo inſidias, quibus cum ſemper peteretur, magno

ſemper

ſemper conſilio & prudentia occurrit. Nihil attingam de periculis, quae non tantum intra domeſticos parietes in ciuitatibus, ſed in ſolis etiam locis deſertisque vitauit. Non faciam illud, vt dicam, fame eumdem ſaepius fuiſſe, ac ſiti, frigore, egeſtate, ſpoliatione rerum omnium, vigilijsque confectum. Quaeris quae aduerſum ſe tulerit hominum odia? cum amplius quadraginta aliquando ita exarſerint, vt eius ſanguine icerint foedus, capitaque ſua vltro deuouerint, niſi eum interficerent? quae verba audierit? qui ſeditioſus dictus eſt, turbulentus, praeſtigiator, ſacrilegus? Quoties plagas & quot ſuſtenuerit? A Iudaeis quinquies, citra quadrageſimam, virgas? caeſus eſt ſemel, iterum, ac tertio: vt a ſe etiam mortem non niſi opinione mortis depulerit. At ne virgis tantum cum eo actum fuiſſe credatis, eſt etiam appetitus lapidibus: proiectus quoque ad beſtias cum eis Epheſi depugnauit. At in tantis itineribus tranquillum expertus eſt mare: ter fecit naufragium. at non eiectus eſt: quod ſi eiectus, qua ſe ſeruaret, tabulam arripuit: noctem integram, & diem conſequentem iacuit in profundo. Quem vnum vidit vmquam omnis hominum aetas ab orbe terrarum condito, aut audiuit, aut legit, in quem tam multa incurrerint incommoda? ſed eſto incurrerint, qui aequiore animo pertulerit vniuerſa? Et ego quidem de te beatiſſime Paule quotieſcumque cogito, ita iuſta quaedam admiratio defigit atque alienat ani-

mum, vt obſtupefactus horreat, nec vllam eliciat orationem: quia nihil te dignum videri poteſt. Tu, incluſus ne in corpore, an a corpore abſtractus, incertum (huius enim tantae rei conſcius, idem qui & auctor fuit, Deus) ſed tu tamen ſublatus in caelum, ijs interfuiſti rebus, ea audiſti verba, quae indicari homini in vulgus nefas. Tu ab aegrotorum corporibus morbos & febres, tu ab obſeſſorum animis daemonas expuliſti. Tu ab inferis mortuum excitaſti. Tu mirabilia multa, quorum nihil fieri poterat ſine diuinae oſtenſione virtutis, continenter patraſti: & tamen, quaſi haec omnia contemneres, & pro nihilo putares, nullam in ijs gloriandi cauſam eſſe voluiſti: quod ſi faceres, non mentireris in gloriando: gloriatus es tantum in infirmitatibus tuis, id eſt in ijs, quae Chriſti cauſa, dictu grauia, perpeſſu difficilia tuliſti: neque id tamen militum glorioſorum more, qui pugnas narrant, cicatrices oſtentant, ſua extollunt facinora: ſed ad eorum potius exemplum, qui certaminis gloriam conferunt in aequitatem belli, neque ita ſibi euentum rei, vt voluntatem ipſam conſiliumque gratulantur. Hoc certe apoſtolicae indicauit auctor hiſtoriae. Cum enim de apoſtolis caeſis, in quibus & poſtea Paulus fuit, more ſuo, pauca dixiſſet, addidit, Et illi quidem ibant gaudentes a conſpectu concilij: quam ob cauſam? quoniam digni habiti ſunt pro nomine Ieſu contumeliam pati. Quippe, non
ob

ob illud erant anxij, quod iniqua perpeterentur: quia glorioſam putabant eſſe cauſam talium rerum perpeſſionis. Iam ſi haec corpore paſſus eſt Paulus, quid arbitramur animo, cuius grauiora ſunt tormenta? quot illum ſolicitum habuerunt curae, quas appellat quotidianas, cum tempus nullum intermitteret de Chriſtianorum republica, tum primum nata, non cogitandi ſolum, ſed etiam agendi? Videor mihi illum videre excubantem animo, nec partem vllam capientem quietis, nullum relinquentem locum coram & per litteras prouidendi, monendi, incitandi, caſtigandi: omnem vigiliam, induſtriam, diligentiam in eo ponentem, vt firmaretur religio, eius ſtabilirentur vires, lux & lex proferretur per omnes nationes ac gentes, & nulla ex parte nutaret: cum autem hoc ſpectaret, cum ad illud omni ſtudio ac labore contenderet, quot aduerſus inferna monſtra, quae in illum acerrimis ſuccincta odijs implacabili mente ſe erexerant, aduerſus principes & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, proelia ſuſtinuit? ſuſtinuit? quoties immanes illas furias non ignarus victoriae prouocauit ad pugnam? Et ſperabat quidem taeterrimus ille Dei hominumque hoſtis, qui perpetuo ſcelere & maleficio paſcitur, Diabolus, cum per ſuos miniſtros properauit mortem viro immortalitate digniſſimo, magna ſe moleſtia liberare: vana autem euaſit illius ſpes, fruſtra omnis ſuſcepta cogitatio. nam praeter

ter quam quod fortiſſimus imperator belli, iugulum obtulit, vt vinceret morte: & lacteus e ceruice ſanguis non magis caeco lumen oculo reſtituit, quam ipſius a quo caedebatur ſicarij, & aliorum praeterea triginta quinque, quos Chriſto peperit, animo lucem: & manſit inſignis ille truncus pulcherrimae victoriae monumentum: vſque adeo creuit mortui gloria, tamque iuſtum agit quotidie triumphum, vt plus ei profuerit hoſtis odio, quam prodeſſe potuiſſet obſequio. Viſitur enim, neque vno tantum in loco (quando non vno tantum in templo ſunt ſitae eius reliquiae) omniſque Chriſtiani orbis, qui eam omnino ob cauſam hanc ad vrbem capit iter, religioſo cultu & veneratione celebratur. Quo maior tua eſt gloria, regina vrbium, magiſtra, & parens, Roma, quae, vt omittantur cetera, caeleſtem hunc theſaurum, diuinamque lucem illam, cum altero illo terrarum lumine ac principe, felici gremio complecteris. O te Paulum, vt ſimpliciter dicam, vere beatum, qui tam multa Chriſti extollendi cauſa egiſti, tam praeclara ſcripſiſti, tam grauia tuliſti: qui illuſtrem & glorioſam adeptus es laudem, in agendo conſtantiae, in ſcribendo veritatis, in ferendo victoriae: quibus ego in rebus omnibus nullum tibi fuiſſe parem inter mortales exiſtimo: neque ego tantùm, ſed Chriſtiani etiam omnes, & hi praecipue, qui renouato propemodum veteris

ſtudio

ſtudio diſciplinae, tuas mira quadam alacritate admirantur laudes, & pro virili parte imitantur. Iam quoniam in caelum recepta tua mens Chriſti fruitur aſpectu, cum quo vt eſſes, diſſolui, & corporis liberari cuſtodijs cupiſti: cuiuſq. receptaculum, & quamdam imaginem habemus in terris, corpus videlicet, & quas reliquiſti epiſtolas, auratamque tuam conſpicimus ſpeciem quaſi praeſidem vrbis, & de imperatorum triumphis triumphantem: euolue his praecipue temporibus tuum illud volumen, quod manu geſtas, in pertinaces: diſtringe fulgentem gladium in perduelles: luceat lux illa tua auro pulchrior, & ſplendidior Sole, non in hac vrbe modo, ſed in omni orbe terrarum: vt quoniam ab immortali Deo datus es nobis & doctor, & praeſes, tuae auctoritate doctrinae, qui tam fortia egiſti, tui firmitate praeſidij apud eum pro quo tam libenter tam difficilia toleraſti, & in praeſens fruamur, & in perpetuum gloriemur.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. DECIMANONA

CVM multis magniſque in rebus clariſſima apparent diuinae erga humanum genus beneficentiae & largitatis argumenta, B. P. tum maxime in hodierno beneficio, cuius memoria nobis propter dantis animum ſcilicet grata, commemoratio vero propter eiuſdem in dando laborem acerba eſſe debet: tanta eſt enim huiuſce benignitatis magnitudo, tamque admirabilis, vt ſi omnia beneficia, quae ex omnium ſaeculorum memoria a bonorum auctore omnium Deo in homines profecta ſunt, vnum in locum conferantur, non ſint cum hoc vno, ſiue ipſius ſpectemus vbertatem, ſiue benigne facientis voluntatem, ſiue eorum quibus benigne factum eſt, vtilitatem, vlla ratione comparanda. Erant ſiquidem cetera illa riuuli

quidam, non fontes: hoc autem ab ipſo capite tamquam vniuerſum flumen erupit. Nimirum Chriſtus, qui quaſi aër quidam terrae proximus, ac propterea calidior humanae infirmitatis humorem colligens, ſancti Spiritus aura conflante, intra virginei ſinus anguſtias, ſeſe in nubem, hoc eſt mortalem figuram induerat, vbi affuit piacularis maturitas temporis, mirificam ex interno illo ceu tritu fulgorem exprimens, tonante ac fulminante Iudaeorum perfidia, ita ſolutus atque diffuſus eſt, vt omnia longe lateque ſanguineo illius imbre redundarint. Voluit enim ſalutis noſtrae parens, auctor, Deus, omnem ad ſe poenam calamitatemque deriuare: vt cum excepiſſet vnus eas faces, quae conijci in omnes debuiſſent, earum vim atque ardorem ſui ſanguinis effuſione reſtingueret: & quod mortiferum erat mortalitati vulnus impoſitum, acceptis ipſe vulneribus, plagiſque ſanaret. Quod ſi qui hodieque extant, uti adhuc extiterunt, quibus ſtudioſe in diuina inquirentibus incredibile videatur, Deum ipſum, quo nihil fingi maius, aut excogitari excellentius poteſt, ſui quodammodo immemorem, memorem noſtri, noſtrae ſalutis cupidum, prodigum ſuae, extremam ſibi propemodum neceſſitatem vltro impoſuiſſe: nae illi, ſi rei cauſam intelligant, oppreſſi miraculi magnitudine exclament, omnem ab eo ſuperari admirabilitatem, quod ad incredibilem efferri admirationem arbitrantur. Vt enim ruſticani homines, & imperiti, ſi quando Solis de-

fectionem

fectionem intuentur, rerum omnium perturbationem ex eo prodigio conſecuturam putant: cum tamen ij, qui obſeruant motus curſuſque ſiderum, ſciant naturali ordine ſtatiſque temporibus id fieri, & praedici etiam poſſe: cum Luna videlicet Soli ſubiecta, & noſtris oppoſita ſenſibus, illius lumen obſcurat: ſic etiam cum Chriſtus, Sol ille omnia clariſſima luce colluſtrans, in cruce noſtrae humanitatis oppoſitu extinctus eſt, vt non eſſet ei neque ſpecies, neque decor, quorum in diuinarum cognitione rerum peregrinantur animi, quamdam diuinae potentiae infractionem, aeque imperite, vt impie, ſuſpicantur; cum tamen duae illae ſcholae ſapientiſſimae, quibus verae fidei magiſtris vtimur, apoſtolorum, & prophetarum, quorum alteri viderunt factum, alteri prouiderunt faciendum, facti cauſam tribuant diuinae erga homines voluntati. Magna eſt enim, quod neminem fugit, vis amoris: mira, & ſane incredibilis potentia caritatis. Triumphat de Deo amor, quamquam Deus ipſe amor eſt: & ita eum, abſit omnis verbo impietas, non modo de caelo, ſed prope de ſenſu mentis abſtractum cum hominis condicione copulauit, vt geminam naturam in vnam colligarit hypoſtaſin: vſque eo vt ſumma inter eas eſſet conſiliorum voluntatumque conſenſio: qua in coniunctione diuinitus effectum eſt, vt cum deteriora Deus ab homine accepiſſet, ipſe meliora cum eo communicarit: humanam quippe ſpeciem induit, atque vt caritatem latius expli-

caret, maieſtatem abdita prorſus ac retruſa ratione coërcuit, in anguſtumque deduxit. Dilexit ille nos, ac vere dilexit: cum interpoſitu, & quaſi clypeo quodam capitis ſui, omnem noſtro a corpore perniciem peſtemque deiecit, & nulla indigentia, nullaque vtilitate quaeſita, non crudeliſſimae ſolum, ſed etiam turpiſſimae ſe poenae obtulit, vt noſtrum omnium vitam ſua vnius morte redimeret. Quod ſi pro amicorum, iuſtorum, piorumque incolumitate, ſe, ac vitam ſuam deuouiſſet, magnum id ſane fuiſſet, ſed cum aliquo fortaſſis exemplo. Nunc, pro conſceleratis iuſtum, pium pro impijs, quotquot ſunt, erunt, fuerunt, iniuria affectum, pro ijs, quos ſibi iniquos fuiſſe, & ingratos in poſterum futuros intelligebat, nullo adductum officio, nullo iure, nullo fructu, vicariam mortem occubuiſſe, hoc vero tantum eſt, tamque omnem excellentis beneuolentiae magnitudinem ſuperat, vt ſi qui diuina quadam mente ac iudicio praediti dum hoc gereretur interfuerunt, quaſi vix auderent credere quod viderunt, illud non modo praeter ſpem gerendi, ſed etiam ſupra geſti fidem, & effectu maius, quam voto fuiſſe fateantur. Calamitoſi quidem eramus, ſed calamitate digniſſimi: capitis damnati, ſed capitali maleficio: miſeri, ſed turpes. En tibi, qui vt a nobis arceret miſerias, ſuſcepit aerumnas: vt calamitatem depelleret, acerbitates ſuſtinuit: vt mortem auerteret, caedem expetijt. Nimium quantum tuorum atrocitas ſuppliciorum, Chriſte

beni-

benigniſſime, noſtrorum ſuperat malefactorum foeditatem. Tu quidem in crucem actus toti terrarum orbi conſeruando magnus es: tibi in crucem acto totus terrarum orbis conſeruatus, etiam ſi infinitis partibus eſſet amplior, anguſtus eſt. Occidiſſet quidem ille, niſi occidiſſes. At par fuiſſet ſudori praemium, labori merces, pugnae victoria. Ita ne vile tibi fuit caput iſtud beatiſſimum, vt illud pro re lutea, ac nihili facienda, in apertum diſcrimen adduceres? ita nullius pretij pulcherrimum iſtud corpus, vt pro caeno illud, ac ſordibus, tot doloribus, vulneribus, cruciatibus obijceres? Illa illa ſapientia ſtultitiae notanda fuit infamia? ille ſplendor maculis aſpergendus ignominiae? O inflammatas ſcelere parricidarum mentes: o nefaria, ac furioſa impiorum hominum, aut potius ferarum in figura hominum conſilia. Vos ne hominem, quem propter beneficentiam optimum, propter poteſtatem maximum venerari debuiſtis, illum ipſum effectorem hominum, probris appetere, criminationibus inſequi, maledictis inſectari, verbis lacerare, ſpurciſſimo ore concidere, ac conſputare: vos ne taeterrimi ſanctiſſimum corpus virgis tamdiu caedere, vt plurimus ſanguis omnibus e venis vberrime diffluerer? Vos ne palmarium illud immanitatis commentum, tegmen hamatis & aculeatis conſertum ſpinis diuino capiti ad contumeliam inſerere, ad dolorem intrudere potuiſtis? Vos ne pleniſſimas illas cruoris ac perfidiae manus, illos lacertos impellere,

pellere, vt exemplum vnum de caelo lapſum ſanctimoniae, pietatis, virtutum omnium, acerbiſſime cruci ſuffigeretis? O truces & crudeles oculi, ita non ſubito offuſa nocte obcaecati: ita, cum mundi lumen obſcurabatis, non perpetua caligine obtecti fuiſtis? O Solem, ſolum propemodum tanti animaduerſorem parricidij, qui in tam acerbo miſeroque ſpectaculo, ne tantam rei indignitatem videres, eripiens funeſto facinori diem, diei lucem, luci ſplendorem, ſplendori te ipſum, obuolutum tenebris caput abdidiſti. At enim parua ſunt, quae pro nobis perpeſſus eſt noſtri amantiſſimus Chriſtus. Immo vero ea tot tantaque ſunt, vt neque ab omnibus hominibus vno ſupplicio, neque ſupplicijs omnibus ab vno homine perferri poſſe meritiſſimo praedicemus: ita taetra, ita acerba, ita triſtia, vt ea fugiat ac reformidet oratio. Arripuerunt homines ſacrilegi hominem, quicumque nati ſunt, aut etiam naſcentur, ſanctiſſimum, ipſius auctorem ſanctitatis, & innocentiſſimi ſanguinem exorbere, odiumque quod in eum inueteratum habebant, ſaturare cupiebant. ita porro afflixerunt, iactarunt, vexarunt, nihil vt integri in eius corpore, quaſi viuo quodam cadauere, loci eſſet ad noua vulnera, niſi forte, quae per cicatrices imprimerentur accipienda: nihil ſuperfuerit ſanguinis, quod ab eo dari, qua erat tum dolorum patientia, tum amoris abundantia, noſtra pro ſalute poſſet: vt mors poenarum eius leuiſſima fuerit. neque enim tantum inſatiabilem

illam crudelitatem exercuerunt in viuo, ſed etiam in mortuo: nimirum, quorum vltra mortem progreſſa crudelitas fuerat, ij oſtendebant, ſe, non quia mitigati eſſent, furere deſijſſe, ſed quia nihil erat praeterea quod furerent, mitigari coeptos eſſe. Immortale odium eſt, quod morte extingui non poteſt. Quae tamen tum fortiter ille excepit omnia, tum etiam libenter: placabat enim nobis, ac plane reſtituebat, apud quem offenderamus, parentem, & ſacroſancto ſanguine firmiſſimum foedus inter hominem ſanciebat & Deum. ita vbi vidit, Deo pro homine, ſe quidem Deo atque homine pacificatore, ſatis eſſe factum, extremum vitae ſpiritum reddidit, vt in vulnerum dolore cum incredibili quadam voluptate moreretur. Nefas eſt enim putare, quamquam infinitum quiddam fuit, quod Chriſtus dominus in illis cruciatibus pertulit, atque tormentis, tantam horum vim eſſe potuiſſe, vt vmquam in noſtra cauſa eius fides virtusve contremuerit. Plus ille diligebat, quam perferebat: plus perferre cupiebat, quam ferre per humanitatem poterat. Ingenti vero humaniſſimum eius pectus caritate conflagrabat: & ex illo ipſo, qui intus deliteſcebat, igne, per tot patefactas partes corporis, totidem erumpebant amoris incendia: efferueſcebat maior calor, quam vt vllo cruciatuum quaſi imbre refrigerari: exardeſcebat vehementior flamma, quam vt vllis reſtingui tormentorum quaſi fluminibus poſſet. Magnum quidem eſt, quod mihi bonum pepererunt labo-

res

res tui, o bone Ieſu: maiores porro labores, quam quod per ipſos eſt partum: ſed longe maximus amor, qui te, mihi vt proſpiceres, te vt deſpiceres, coëgit. Multum tibi ex eo debeo, quod mihi facis: plus ex eo, quod mihi pateris: longe autem plurimum ex eo, quod te ad faciendum ſimul ac perpetiendum impellit. Iam vero, quoniam & humanitas ipſa admonet, & vir ille, cuius tanta ſapientia fuiſſe dicitur, vt ſapientiae cognomen prae ceteris inuenerit, ſapientiſſime praecipit habendam fideiuſſori gratiam, qui pro nobis animam poſuit ſuam: quo tandem nos animo, qua mente, qua voluntate, qua religione, eum colere ac venerari oportet, qui, vt nos morti addictos e mortis ereptos faucibus conſeruaret, noſtram non modo cauſam vt ſponſor, ſed perſonam quoque ſuſcepit vt reus? Quid non ei referamus acceptum, a quo cuncta accepimus? quid non eius cauſa feramus, per quem effectum eſt, perferre vt omnia valeamus? quae erit nobis ratio ineunda, vt ei cari ſimus: niſi quod eo cariores habet, quo maiore labore ſeruauit? qui ei amoris fructus eſſe non meritus poteſt, qui cum omnes nos plus paene, quàm ſe ipſe, plus plane, quam nos ipſi, dilexerit, illud praeſtitit, vt in ſe amando, non officij ſolum, ſed pietatis laudem quaerere debeamus? Quo magis noſtrum omnium P. B. eſſe debet, vt cum haec amplificari oratione, a nulla, ne angelorum quidem, dicendi copia poſſint, minuendi enim metum afferunt, quae ſpem amplificandi magnitudine abſtulerunt.

ſtulerunt: quando Deus immortalis bene nobis fecit, quia bene voluit, peſſime acceptus eſt, cum benefaceret: aeternam eius memoriam, qui tam male acceptus, tam bene nobis & fecit, & voluit, gratiſſimis non modo animis, ſed etiam ſermonibus proſequamur. Quod ſi propter meriti praeſtantiam, illud aſſequi non poſſumus, vt grati ſimus, hoc ſaltem ſequamur, ne ſimus ingrati: & ſi tanto indigni ſumus beneficio, at certe ne immemores fuiſſe videamur.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. VIGESIMA

LVCTVOSVS & qualibet obſcurior nocte dies, P.B. cuius commemoratio gratiſſimis animis ſollemnique caerimonia anno vertente celebratur, quo ſuprema rerum poteſtas confixa ligno, lux tenebris obruta, vita denique morte affecta eſt, parenti maximo tanquam iuſta ſoluente, & parentante natura, ita conturbat animum cogitationemque dicere incipientis, vt excutiantur ſenſa, & voluntati verba non reſpondeant. audire videor concuſſum petrarum, motum terrae, fremitum inferorum: videre Solem deficientem, conſciſſa a ſummo ad imum cortina templi, patuiſſe grande ſecretum, & mortuorum ſepulcra. Quo minus mirum eſt, hoc ipſo tempore, cum eius repraeſentatur memoria,

locum hunc alioqui ornatiſſimum, eſſe ſine ornatu, altare ſine amictu, muſicam ſine voce laetante, rem diuinam ſine conſecrante: conſpici te in ſinuoſo & lugubri pallio: admiſſum me ad tuos pedes ſine oſculo, dimiſſum ſine obuia omnibus liberalitate manus benedicentis. & certe, ſi habitus mentis ducendus eſt ab ore dominorum, nullus locus hilaritati eſſe debet, cum Chriſtus auctor laetitiae, totam generis humani culpam in ſuum transferens corpus, omnem voluptatem ſibi negauit, & ob liberationem mortalium mortalitate damnatorum ſuo capiti non pepercit, vt pluris eſſet remedium quam morbus, & res expianda piaculi pretio vinceretur. Quo quidem facto vniuerſorum vota hominum, quorum ea erat errati conſcientia, vt ſpem veniae haberent ſolum in diuina miſericordia, vſque adeo ſuperauit, vt nec meliora expeti ab ipſis, neque ab hoc qui omnia poteſt, praeſtari aduerſum illos maiora poſſent. Sic enim prolixa & ſingularis fuit Dei erga nos beneuolentia, vt vnicum filium de ſinu propemodum decerptum ſuo, cederet deſiderio noſtro, qui & architectus eſſet reſtituendae ſalutis, & reſtitutae deinceps relinqueret argumentum. Is autem in ſuſcepto libenter munere ita fortiter ſe geſſit ac pie, vt non niſi eo perfecto conquieuerit, & ipſe quoque acerbiſſimorum perpeſſione dolorum amorem oſtenderit eximium, cuius maior eſt fides, quae oculis approbatur. nempe, cum extulit vexillum caritatis in monte, eadem opera ſuſtulit

lit ſignum, in quod infenſis odijs incitarentur homines taeterrimi, & diuinae iuſtitiae tela, quaſi prior clementia ad vnam illam ſeueritatem eſſet collecta, iacerentur. In vnius perniciem hominis, omnis aetas, ordo, gens populus, mente, voluntate, conſpiratione, ſtudio, voce conſenſit. coquitur a Iudæis parricidiale conſilium, conflatur ab Ethnicis, accuſatores ſubornantur illi, qui ſe reos non eſſe mirantur, viri principes, profani, ſacrique, aeque tamen ſacrilegi, aeque execrandi. Sine iure, ſine lege, ſine crimine, inaudita cauſa, in viri caput, quem inſontem eſſe conſtabat, ſubijcientibus materiam calumniae miniſtris, iniuſta decernunt: vt ambitioni videlicet, atque auaritiae, innocentiae ſanguine litaretur. Iam quid dicam de duodecimuirali collegio, e quo vnus mercede obſtrictus vt proderet, metu alter vt denegaret: fracto animo reliqui, & fide dubia, vt magiſtrum relinquerent, fuere? O ſcelerum furor: conſputari, obnubi, caedi faciem pulcherrimam. Sed quae tam crudeles manus, in nudati corporis verbera, & cruentas plagas, durare potuerunt? O facinus infandum, etiam ne iocularíam veſtem, & ſpineam coronam? ecce autem, horret meminiſſe animus, & dicere reformidat oratio: producitur in publicum lacera effigies mortui ſpirantis, nec inuenit miſerationem, ſed acuit iram: & mortuorum ſuſcitator, prae infami ſicario, & ſcelerato homicida, prae peſtifero monſtro ac

turbulento, dignus morte iudicatur. induitur rurſum, rurſum exuendus: per male obducta vulnera recens cruor effunditur. vix ſuperat cadaueri anima aegre retenta: cum impar oneri, titubante greſſu non portat, ſed raptat graue robur impoſitum humero, mox ſuper ipſum imponendus. Omnes hominum aerumnae, Chriſte benigniſſime, per te tranſierunt, vt illis homines eximeres: & actus in crucem omni te ſolatio priuare voluiſti, vt prorſus nihil abeſſet, quin haberi poſſes miſerrimus. alios vexant inimici, ſed amici conſolantur: contemnunt amici, cognati non deſerunt: pars corporis afflicta eſt, reliquae valentes: ſummus dolor, ſed interueniente fine non ita diuturnus. ſaepe etiam, quem extingui voluere multi, extinctum miſerantur. Te vnum poſt omnem memoriam noti ignotique luctu afficiunt, propinqui maerore: & in longo quaſſatorum artuum cruciatu mors adire non audet, niſi inuitata: audet tum denique, cum inuictum ſpiritum non effundis, ſed tradis: tum quae efferatorum hominum ſaeuitia in viuo corpore ſe fatigauerat, in exangue conuertit. nec vero vicino iam obitu cum paucis comitibus mater aegra ſolatur: ſpectat illa filium pendentem in cruce, tu de cruce parentem: neuter ſuis doloribus angitur, ſed alterius: & ſunt vtriuſque grauiſſimi. emanant interea e manibus pedibuſque flumina, amoris ne dicam, an ſanguinis? at quanta eius vis permiſta aqua, e mortui

la-

latere, quaſi e fonte, quantoque cum impetu erumpit? Nam quid illud eſſe dixerim, quod videtur, caelum inhorreſcere, terra contremiſcere? an altera caeli noui, nouaeque terrae fundamenta iaciuntur? & certe ita eſt. Dei enim filius, vt peccatum noſtrum affixit cruci, delens quod aduerſum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, iuſtamque parentis iram ſuo ſanguine reſtinguens, lapidem poſuit, quo hiulcam compagem gemini parietis aſtrinxit, nullo vmquam tempore diſtrahendam: & effracto vaſe ſacri corporis, tantum lumen enituit, ut quamquam antea more Solis obſcuri vim ſuam exerceret in occulto, emergens e tenebris, & in excelſo poſitum loco, non illuſtrarit modo, ſed etiam ad ſe traxerit vniuerſa. reſpicit filium pater iam placatus e caelo, vt det veniam mortalibus in terra. aſpiciunt homines ad eum, quem confixerunt: hi quidem, vt credentes habeant vitam aeternam: hi vero, dum adhuc contumaces veluti gladium exacuunt linguam, vt ad inferos detrudantur morte mactandi. hoc enim in conſpectu eſt omnium ſalutare ſignum, ſine quo ſalus eſt nulla: hoc ipſum apparebit in caelo, cum ſummus ille laturus ſententiam de omnibus ſaeculis dies illuceſcet. Nunc quidem futurus iudex ad ſe venientes expectat vtroque pede transfixo. En inclinato capite oſculum, paſſis brachijs pollicetur amplexum: & quo nulla ſit ſuſpicio tectae voluntatis, apertum pectus oſtendit.

neficio melior multo & pulchrior gens humana ſurrexit, vt quodammodo profuerit cecidiſſe: qui dilexiſti nos, & lauiſti nos in ſanguine tuo, & feciſti nos regnum, & ſacerdotes, Deo, & patri: abſolue munus tuum, tuum tuere iudicium, qui ſecutus es mandatum parentis: inſere in pectoribus noſtris, cum amore tui nominis, tui dolorem exceſſus: vt qui propter te in hoc tempore dolemus, tecum commoremur, reuiuiſcere tecum, & per te in aeternum caeleſtis conſortes gloriae gaudere poſſimus.

DIXI

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. VIGESIMAPRIMA

MAGNVM hoſpitem accepimus, adoleſcentes nobiliſſimi, plane magnum, Aſcanium Columnam Cardinalem: apponemus illi ex ijs quae olim apparaueramus, quantum noſtra tenuitas feret, hoſpitalem coenam: vtinam lautam poſſemus ac ſplendidam. Qua in re idem efficiam, quod apud Latini principem carminis, Euandrum, qui in his locis habitaſſe dicitur, multis ante annis quam Roma conderetur, feciſſe legimus, cum regem illum,

quo iuſtior alter

Nec pietate fuit, nec bello maior & armis,

optimum illum Aſcanij parentem, & Romani auctorem generis, excepit hoſpitio. Attulerat

rat

ſtat in has partes Aeneam ille articulus temporis, quo Euander inter ſacra facienda Herculi, ſubitae perterrefactus rei ſpectaculo, & quis ille eſſet, qui aduenirer, cognoſcere cupiens, menſas deſeri iuſſit: quas deinde laetus atque alacer reponi mandauit, cum & hoſpitem vidit Aeneam, & cauſas audiuit aduentus. Tu vero Aſcani Columna, vir optime, & praeſtantiſſime, iſtoq. in Chriſtiana republica, qui eſt ſummo proximus, gradu digniſſime, quoniam hoc quoque argumentum eſſe placuit eximiae humanitatis tuae, & prouehendarum voluntatis litterarum, in quibus maxime excellis, veniſti in eam diſputationem, quam etſi ſuperioribus diebus indicaui leuiter auditoribus meis, cumulatam tamen & quaſi integram ad tuum aduentum, qui fuit ſemper mihi eritque longe ampliſſimus, ſeponendam & quaſi reſeruandam putaui: hac praecipue ſpe, & opinione, quod res ſaltem ipſa, de qua locuturi ſumus, tibi pro tua ſapientia non probari non poterit, ſi pro iſta, quam habes, dicendi facultate, minus probabitur oratio. Quoniam enim M. Tullius, quodam loco, quem haud ita pridem ſumus praetervecti, contrita quidem illa, ſed valde appoſita ad id quod agit, ſimilitudine, rei cuiuſque publicae adminiſtrationem dicit eſſe nauis gubernationi comparandam: oro te atque obteſtor, vt per te mihi liceat, hac in comparatione diutius immorari, & longiorem ſuſcipere ſermonem, qui tibi fortaſſe

ſe

eſt. Tantum valuit anticipata apud hominem de Caeſaris felicitate opinio. Etſi tuam ego humanitatem, non tantum fama cognitam, ſed re ipſa vſuq. perſpectam & ſpectatam habeo: neque vereor, ne hodie ſaepius clauſus mihi ſit flatus ſecundus, quem antehac patere voluiſti. Sed vt vela faciam aliquando, & egrediar e portu, id eſt ad caput aliquod aggrediar propoſitae diſputationis: illud principio ponam, quod etſi apud aliquem fortaſſe plus eſſet admirationis habiturum, quam adſenſus, tibi tamen pro ſumma rerum omnium cognitione veriſſimum videri neceſſe eſt: infimam hanc mundi ſedem, quae medium complexa locum, terra dicitur, naui ſimillimam eſſe, cum & anguſtos habeat vertices, & latera latiora, magnoque circumfuſa mari, quem appellamus Oceanum, haud ſcio magis ne inſulae, vt quidam dixerunt, an vero nauigij ſimilitudinem exprimat. nec defuit tamen e ſapientum numero, praeſtanti vir ingenio Nicetas Syracuſius, qui caelo, Sole, Luna, ſtellis, ſuperis denique omnibus in ſuo ſtantibus loco, nullam rem in mundo, praeter terram, diceret moueri, vt retulit Theophraſtus. fluitat enim tellus, & certis interdum fatiſcit momentis, quin & aliquando, quod vos non fugit, feciſſe dicitur naufragium. Innabat quidem illa, &, vt ſibi videbatur, in tranquillo, in omni rerum affluentia & copia, quo felicius, hoc audacius: praeceps enim ferebatur in omne ſcelerum genus huma-

na mortalitas, ſuaeque tantum cupiditatis memor, diuinae immemor iuſtitiae, nihil agebat aliud, nihil moliebatur, nihil cogitabat, niſi vt illam omnibus expleret modis, hanc quomodocumque laceſſeret. Ingens interea exoritur cum turbinibus procella, totumque inuoluit Oceanum. vno enim eodemque tempore, leues ſpiritus, id eſt venti, qui infra aluntur, & qui ſupra, terram flamine exercent, exoluti veluti vinculis impune bacchantur: foras illi magno impetu erumpunt, hi reſiſtunt venientibus: mare inter vtroſque medium, non propellitur, ſed inflatum augeſcit: pandit fauces, aquarum ille pater, Oceanus, eaſque omnes iunctis in vnum opibus emittit: ijſdem ſeſe incitat ſtudijs, quicquid aquae eſt vbique terrarum. Confluunt amnes, fluminaque, ex condicto, an magis ex edicto? eumdem in locum, ſuis excita capitibus: aggerant ſe facto agmine omnium fluxiones fontium: & quantumcumque eſt liquidi humoris in terra, quaſi concretum, in altum extollitur. Neque aër hoc interim ſpatio, metuens videlicet ne ſua de poſſeſſione deturbetur, quietus eſt: caelum omne denſis obcaecat nubibus, atraque caligine: & terreſtrem illam, vt ita dicam, nauem, perflantium opplet terrore ventorum. fulgores vndique, & tonitrua, & fulminum iactus, imberque largiſſimus. quae quidem omnia eam praebebant ſpeciem, vt nihil eſſe vbique niſi aqua

volitans

volitans videretur. maria vndique, & vndique caelum: ſi modo caelum diceres, cuius, effuſa pluuia, & tenebrarum intentus, omnem abſtulerat aſpectum: ac ne pluribus morer, eo res deducta eſt, vt ſolidum illud, atque ex omni parte conſtans terrarum nauigium, quod non ita natauerat diu, pauliſper fluctuans, diris abſorptum fluctibus, profundo gurgite mergeretur. & actum profecto erat de mortalibus, niſi immortalis Dei beneficio, qui, quantum in ſe eſt, opus ſuum perire non patitur, in paruam, vt ita dicam, ſcapham, ſeſe pauculi eieciſſent, vt omnium ſemina ſeruarentur, atque e reliquijs, collectiſque tabulis, ſi quae ſuperfuere, nauigij, quaedam alia reficeretur ratis, quae per idem nauigaret mare, ſed prudentiore nauigandi arte, remigeque meliore: namque ipſum genus humanum, quod aſpicitur, vna quaedam nauis eſt, quae etſi in ipſo ſtatim portu, primaque remigatione, fracta eſt, reſtituta tamen ac reconcinnata fortaſſe melius, eum curſum tenet, vt cynoſuram illam proſpiciens diuinae benignitatis, in caeleſtem portum, vtra vtatur nauigatione, ſecunda, an aduerſa, tandem aliquando inuehenda eſſe videatur. quod ſi plures obeunt quotidie, & intereunt, vt quaerere poſſit aliquis, quomodo ſit res vna tam multis occidentibus, dicendum eſt plures viciſſim oriri, atque exiſtere, vt in ſingulorum interitu maneat genus vniuerſum: ita vt quemadmodum

campus ille Sophiſtarum trecenorum remorum nauis, qua Theſeus Cretam aduectus, immani Athenarum vrbem vectigali liberauit., quoniam in cuiuſcumque tabulae locum, quae vetuſtate deficeret, alia ſubſtituebatur, atque alia, vt mutata licet materia, eadem quaſi manente carina, vt iuriſconſulti docent, maneret eadem forma, idem ſemper obtinebat nomen, & honorem habebat: ſic eadem ſit humani appellatio generis, etiam ſi natura comparatum ſit, vt melioribus decedentibus, quaſi aureae aetatis,& recentibus a Deo viris, ferrei ſaeculi, ac deteriores homines, paucos ſemper excipio, qui fulſiſſe videntur in multis,vt in ſentibus roſae, ſucceſſerint. eſt enim quaedam, vt dixi, veluti claſſis humana natura,quae dum eſt, circumfertur hoc freto, & vix ferendo vexatur aeſtu, flatuque ventorum: ſic vt interdum ad onus leuandum aliquot fuerint vectores in mare deijciendi: quid enim dicemus fuiſſe peſtilentiam, famem, & vtraque magis infeſtum, vtriuſque videlicet caput atque auctorem, bellum? fuerunt quaedam,hodieque ſunt, atque vtinam ne ſint, tempeſtates, & ſcopuli quidam, vt neque hi praeteriri, nec quieſcere illae potuerint, ſine plurimorum obitu, atque omnium metu. Et vero magna ſunt in hoc genere, ac multa pericula, quae ſaepius exhauſit mortalium genus, ſed euaſit tamen: & incidet in ſimilia rurſus, & rurſus emerget, donec tandem

tandem obruetur in portu, cum ſua naui, id eſt terra, aut conflagrabit potius caeleſtibus incendijs. Sed nimium in altum inuectus videor ferentibus ventis: colligam vela, & accedam propius ad loca tutiora, id eſt, hiſce dimiſſis, quae accerſita longe, & communia fortaſſe videantur, ad eam veniam diſputationis partem, quae mihi quidem facilior, vobis etiam, vt ſpero, iucundior eſt futura: atque hanc, in qua verſamur, comparationem nauis, ad vnumquemque coetum hominum, & rempublicam, ciuitatemque conuertam. quamquam hic quoque tempori ſeruiam, & amabo littus. neque tamen repetam, Adoleſcentes, quae me ſuperioribus diebus, ex Aeſchylo, Ariſtophane, ſancto Gregorio Nazianzeno, Platone, Cicerone, alijs, dicere meminiſtis. maiora enim multo hic dies poſtulat, qui ampliores attulit auditores, quibus vtinam ſatis poſſim facere. etſi hoc fuerat multo prouidendum ante, quam nauem conſcenderemus: nunc enim quocumque feramur, vela nimirum danda ſunt. Vt reliqua igitur taceantur, illud quidem certe praeteriri non poteſt, ex alijs omnibus rebuspublicis & ciuitatibus, Chriſtianam maxime, Romanamque naui perſimilem ac geminam videri. expediamus hoc vtrumque breuiter, vt deinceps ad alia veniamus. Sed prius de Romana ciuitate, quae antiquiſſimis olim temporibus tam multas habuit, hodieque habet notas, in quibus

liceat rem nauticam agnoſcere, vt peccaturus non ſit, qui Romanam rem, nauem appellare volucrit animatam. Vbi enim vmquam ſpectati magis ſunt, varij, vt dicebant, caſus rerum, populi motus, quaſi maris, fluctuſque contionum? vbi ſaepius minus ad optatum nauigatio reſpondit? vbi plures, quae vocante aura ſoluerant naues, ea deſinente, in medio defecerunt curſu, vel vehementius increbeſcente, ad aduerſos afflictae ſcopulos corruerunt? vbi contra facta admirabilior conuerſio nauigationis, ac temporis? quam multi tempeſtate deprehenſi, èa via ac ratione vſi ſunt, vt quod perpetua non poſſent, mutata velificatione aſſequerentur? Nota eſt, ſeu fabula, ſeu mauis hiſtoria, ſeu, vt potius arbitror, narratio conflata ex vtraque, eorum qui lecti ex vniuerſa Graecia heroës, ad expeditionem velleris aurei, Minerua duce, dicuntur profecti: quorum memoriam referunt illuſtriſſimi ex toto Chriſtiano orbe viri, ac fortiſſimi principes, qui in aureis torquibus, e regali collo aptis, illa ipſa praeferunt honoris inſignia: e quo coetu auguſtiſſimo pater quondam fuit tuus, Aſcani Columna, vir ille immortalitate digniſſimus. Quot autem Argonautae illi (ita enim vocabantur) quot inquam labores exantlarunt, quot moleſtias deuorarunt, quot difficultates exorbuerunt, vt ad eam peruenirent praedam, quam ſibi, gloriae ne? an, vt nonnulli cenſuerunt, opum, cupiditate deſtinauerant? Certe, vt nihil di-

cam,

cam, vel hoc vnum erit inſtar omnium, quod graue illud vehiculum, ex arena ad quam adhaeſerat, per terram in mare deuexerunt, duodecim continenter dies ac noctes, ſuis ipſi humeris ſublime tollentes. Quod ſi detracto inuolucro & integumento fabulae, rem ipſam introſpiciemus, multo plures, ac ſtimulis incitati acrioribus, magiſque ſudantes, ac laborantes vehementius, inuenientur in hac vrbe, qui omnes captantes auras virorum illuſtrium, eo dirigere videntur curſum, vt ex eo quaſi vellere, quod, vt dixere quidam, purpureo Mercurius veneno, id eſt fuco, infecerat, ornatum ſibi petentes, aucti honore ac dignitate prae ceteris florere videantur: qui quidem honos maximus atque ampliſſimus, tibi, Aſcani Columna, tibi inquam, & admirabili indoli, atque adeo virtuti tuae, non tantum maiorum nobilitati, ac generis, delatus vltro, cum abeſſes in Hiſpania, & tibi tantum attulit, & a te viciſſim tantum accepit ornamenti, vt & ille te honor illuſtrauerit plurimum, & illi tu honori non parum ſplendoris attuliſſe videaris. Sed reuocabo me rurſus, ne abſorbeat: quoniam magnus mihi curſus orationis aperitur. & quamquam intelligo quo tacita me veſtra iamdudum vocat expectatio, vt ſcilicet de Chriſtiana dicam rep. naui quam ſimillima, cuius praecelſa arbor, crux Chriſti ſalutaris: ſpecula, ſanctus Dei ſpiritus, qui praeſidet reipublicae: antemnae, decreta pontificum: armamen-

ta, monumenta ſanctorum: vectores, populus: nautae, ſacerdotes: nautarum praefecti, epiſcopi: gubernator, pontifex maximus, qui ſedens in puppi clauum tenet, ventoſque moderatur, voſque adhibet ſibi in conſilium admirabili prudentia & religione praeditos cardinales. Quoniam tamen melius videtur, tanta de re nihil pro tempore, quam pauca dicere, ad illud quod poſtremo propoſueram loco, contento curſu ſtudioque veniamus. Illud enim reſtat, quod meminiſtis, vt doceam vnumquemque noſtrum naui ſimilem eſſe, cum ſcilicet e materna aluo, quaſi e cymba tecta, & fluuiatili, in apertam egreſſi nauem, quae fertur Oceano, ex ipſo ortu tamquam e littore contendamus ad portum; quem tum denique inuenere omnes, diuerſo tamen exitu, ac fine, cum mortem obiere: vt recte ſumma vir eloquentia & ſanctitate Gregorius Nazianzenus, a quo, vt ſoleo ſaepe cogitare, & crebris vſurpare ſermonibus, retunditur faſtus oratorum poëtarumque Graecorum, vt ita dicam, exterorum, hominem ipſum miro cuidam piſci, cui nomen nautilus, compararit. ſupinus hic, de quo loquimur, piſcis (quid ni vtar Plinij verbis, quando fieri vt arbitror meliora non poſſunt?) in ſumma aequorum peruenit, ita ſe paulatim ſubrigens, vt emiſſa omni per fiſtulam aqua, velut exoneratus ſentina facile nauiget. tum vero prima duo retorquens brachia, membranam, inter illa, mirae tenuitatis extendit: qua velificante

in

in auram, ceteris ſubremigans brachijs media cauda, vt gubernaculo ſe regit: ita vadit per altum, Liburnicarum ludens imagine. quamquam multo plura hic noſter agit terreſtris nautilus, quem non tantum nauigio arbitror eſſe ſimilem, ſed & ventis, & mari. eſt enim voluntas hominis tamquam mare, cui mens & intelligentia dominatur. quod quidem mare ſua natura tranquillum eſt: ventorum vi agitatur, atque turbatur. venti porro ſunt variae perturbationes, permotioneſque animorum, quae hominem perſaepe rapiunt in breuia, vnde emergere ſe atque explicare non poſſit. Et quidam ſane ſunt, qui miſſis ceteris curis veluti moleſtioribus, voluptati dumtaxat velificantur. Qua in re vetus illud infelicis Cleopatrae, niſi me valde fallit animus, renouatur exemplum. Ad placandum Antonium, qui in Cilicia erat, diluendumque obiectum crimen, quod opem tuliſſet Caſſio, proficiſci ſtatuit Cleopatra, ſed inſtructu, aſtuque muliebri. apparat permulta dona: quibus etiam ſapientum animi conciliantur: eaque eximia: ipſa ſe ornat veſtitu in primis inſigni & eleganti, quod quidem innatam adiuuaret pulchritudinem: tum Cydnum, leniſſimum illum curſu fluuium, viſuque clariſſimum, ingreſſa eſt, vt ad eum adiret: hac pompa. Eburneam cymbam conſcendit, magno ingenio atque arte elaboratam, cuius puppis ex auro, vela quae circum eam obtendebantur ad excipiendum ventum e purpura: argenteam propellebant aquam remi & ipſi

pſi argentei, qui ad tibiarum fiſtularum fidiumque harmoniam attemperate agebantur. Ipſa ſub conchyliato placidiſſime recubabat conopeo, eo ornatu atque amictu, quo pingebatur Venus. Aderant quieſcenti hinc atque hinc pueri cum Amorum imagine atque aetate congruentes, qui ſubtiliſſimo ventulum flabello miro ordine faciebant. Ancillae porro forma egregia, Nereidum habitu, & Charitum, ad auratos rudentes & guberna cula ſedebant. ſuaues interea ſpiritus vel efflabantur ex odoribus incenſis, vel afflabantur e floribus. Fiebat ex omni parte concurſus hominum, complebantur ripae, vndique effuſi omnes tantam rem tamque admirabilem ſuis oculis haurire cupiebant. Vnus erat hic omnium ſermo, a Venere conueniri Bacchum: Bacchum ſe honoris cauſa Antonius nominari volebat: & erat profecto, ſi numerares ſcyphos, quos plenos vini meri audacter hauriebat. Sed ad rem: talem quemdam luſum mihi videntur quidam homines ludere, dum ſe miſeri volunt eſſe voluptarios: delicati ſunt, ac molles nimium, in viuendo, plus quam in nauigando Cleopatra: quos quidem non poſſum non mirari, cuius vitam imitantur, eius mortem non perhorreſcere: ita infatuati ac ſimiles ebrijs non aperiunt oculos ad aeternum illum ac ſtabilem, qui tam breui & fugaci emitur voluptate, dolorem intuendum. ſunt alij contra haud paulo fortiores, qui rectam quidem nauigationem inſtituunt, vt primum honeſtate ducantur, ſed quos, ſi contrarius

perflarit ventus, plerumque incepti pigeat, & ſe quocumque ferat tempeſtas praecipites rapi ſinant: vt melius fortaſſe fuerit non incipere, quam ab incepto tam turpiter deſiſtere. Quid? quod non raro ſunt aliqui (atque vtinam ne videremus ſaepius, quam vtile eſſet) quos magna quaedam facere aggreſſos, & ſatis laudabili principio, res quaedam exiguae, ac per ſeſe nihili faciendae repente perturbant, ac terrent ita, vt vlterius progredi nolint? ſic vt quemadmodum puſillus ille piſciculus, qui ab re ipſa nomen inuenit, & Echeneis Graece, Latine Remora dicitur, ruentibus ventis licet, ac procellis ſaeuientibus, quaſi imperet furori omnium, vireſque compeſcat, cogit ſtare nauigia, remis etiam veliſque concitatiſſima: quod non facerent vincula vlla, non anchorae pondere irreuocabili iactae: ſic praeclaros eorum conatus atque impetus perleuis quaedam, aut laboris fuga, aut inanis gloriolae cupiditas, aut vanus rumuſculorum timor, aut breuis ille furor, iracundia, remoratur. Non ita vos Romani proceres vetuſti, quorum res geſtae omnes gentes cum clariſſima gloria terra marique peragrarunt. Non ita complures, quos e viuentibus nominare non licet: ne aut auribus dare videamur, ſi laudemus praeſentes: aut iuſtam non effugiamus reprehenſionem, ſi incipientes numerare, omittamus maximam partem. Non ita pater tuus Marcus Antonius Columna, Aſcani Cardinalis, mortuus quidem ille, ſed victurus ſemper in memoria &

admiratione poſterorum, qui, vt eius praeteream facta omni laude atque honore digniſſima, Romanorum videlicet poſtremus, ſed non Columnenſium, vt tu olim dixiſti, eum ſuperioribus annis de aeternis Chriſtiani nominis hoſtibus naualem egit triumphum, vt antiquorum decus non repraeſentarit ſolum, ſed vel ſuperarit, vel certe aequauerit: cui, virtutis ergo, ad aeternam memoriam columna illa, veſtri inſigne generis, & quidem roſtrata, quod primo accidit Duillio, in Capitolio poſita, factura eſt, vt nulla vmquam Marci Antonij Columnae nomen ac decus obſcurare poſſit obliuio. Sed iam diu veſtra patientia abuſus videor, & nimium hac quaſi nauigatione iactatus: quod ſi non feci naufragium, vt equidem perſaepe timui, tua factum eſt humanitate ac beneuolentia, Aſcani Columna Cardinalis: ex edita enim columna ſublata fax longe lateque collucens, quaſi in tenebris erranti monſtrabat viam, eoque effectum, vt certo vterer curſu, & ad portum incolumis peruenirem: quod cum tua mihi incredibili benignitate obtigerit, naui laetus & victor imponam coronam, eamque tuo ab vndis ſeruatam beneficio, tua ſub tutela ac patrocinio fuiſſe vt omnes intelligant,

Stabit in excelſa praefulgens aere columna.

DIXI

FRAN-

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

ORATIO. VIGESIMASECVNDA

QVOD vnum te Aſcani Columna Card. illuſtriſs. hodierno die primum commouere potuit, vt clariſſimo iſtius ſplendore purpurae, auguſtiſſimaeque praeſtantiae lumine, huiuſce illuſtrares anguſtias, & quaſi tenebras gymnaſij, eam fortaſſe ob cauſam, vt me audires, qui vt aliquid eſſe videar in hac vmbra, in iſto tamen Sole me nihil eſſe video: illud vnum te etiam atque etiam commonere debet, vt quoniam praeſtinctis iam mihi oculis, animo obſtupefacto, dilapſaque memoria, nihil ſum omnino dicturus, quod tuae conueniat amplitudini, quaecumque tamen dicentur, quocumque dicentur

modo

modo, aequi boniq. facias: vt ſcilicet quod a ſingulari tua profectum eſt humanitate beneficium, in eadem humanitate conſiſtat. Vtinam autem quemadmodum tu, qua es vel dignitatis magnitudine, vel praeſtantia eloquentiae (habes vtroque in genere quem imiteris, hinc M. Antonium, qui a ſapientiae ſtudio Philoſophi cognomen inuenit, imperatorem optimum, illinc M. Tullium, in quo ſumma fuerunt omnia, quae ad dicendi laudem pertinent) vtinam inquam eſſet in me aliquid, quod videreris ſecutus, & probabiliorem faceret cauſam imitationis. Audiebat ille, tum etiam cum moderaretur orbi terrarum, Sextum Chaeronem Plutarchi ſororis filium, qui erat plane perfectus in Pyrrhoneorum diſciplina: M. autem Cicero, M. Antonio Gniphoni declamatori egregio, vbi erat a ſubſellijs, a roſtris, a curia otium, operam dare non grauabatur. Sed videlicet, quo minor, ſi me ipſum ſpectes, tibi fuit cur hoc faceres cauſa, eo admirabilior, vt dixi, in eo faciendo tua fuiſſe humanitas atque illuſtrior videtur: ad quam vnam omnem iſtam laudem referri volo. Itaque ne ſim tibi dupliciter moleſtus, ſi ad rerum, de quibus mihi dicendum eſt, exilitatem & tenuitatem, addam ieiunitatem inopiamque verborum, hoc ipſo initio, qua voce Varius Geminus, orator minime malus, ad Caeſarem vſus eſſe dicitur, eam ego tecum, Cardinalis illuſtriſſime mutato tantum nomine vſurpabo. Nimirum

tum,qui apud te audent dicere, Aſcani Columna, tuam ignorant magnitudinem: qui non audent, humanitatem. Qua quidem ſola, non tantum maxima, ſpe fretus, ab hoc quaſi exordio, ad illud, quo nos ducit eius orationis, in qua verſamur, argumentum,breuiter aggredior. Explicamus Marci Tullij Ciceronis librum quartumdecimum ac poſtremum Philippicarum in Antonium: in quo extremo vir ille praecellentiſſimus,Graecos videlicet imitatus,Thucydidem, Platonem, Demoſthenem, Lyſiam, ſuo vnumquemque in epitaphio, nonnulla dicit, eaque propemodum diuinitus, in eorum qui pro patria fortiter ſanguinem glorioſeque profuderunt, laudationem. Campus profecto opportunus, in quo mihi ſit hodie, per loca, quantum quidem ego ſcio, nullius ante trita ſolo, in diſputationem funerum Romanorum, meo more, digrediendum. meo dixi more, quia ſi quid incidit eiuſmodi, in quo ſit dicendum de antiquorum conſuetudine & formulis, neque illud omnino tacitus praeterire ſoleo, neque ita ſubtiliter enucleare, atque excutere, vt nihil ſuperſit omnino: ita vt & ſuſcepta diſputatio ſatis cupiditati faciat audientium: & breuitas, quæ non minutiſſima quaeque perſequitur, occurrat ſatietati. Iam vos etiam oro au-

auditores ornatiſſimi, qui ad me quotidie ventitatis, vt liceat hunc mihi locum vrgere pluribus, & de re pleniſſima Romanae antiquitatis, eruditionis, hiſtoriae, coram hoc tam praeclaro, non Romanae tantum vrbis, ſed linguae ac doctrinae principe, diſputare. Loquar autem ſtrictim ac preſſe de tota funeris pompa, ordine, exequijs: contra noſtram tamen conſuetudinem, nullum fere laudabo auctorem ex ijs quos ad oram paginae adſcriptos habeo, tum breuitati vt conſulatur, & tempori, tum etiam vt ne interrumpatur toties curſus inſtitutae diſputationis.

Vbi igitur, vt indè incipiam, produxiſſent [a] aegroto funus, & albeſcentibus [b] iam pupillis oppreſſiſſent [c] morienti oculos, eae feminae (funereae [d] opinor dicebantur) quae cum eo eſſent maxime (de viris enim praecipue loquimur) cognationis vinculo affinitatiſve coniunctae: feminae inquam, vt mater, ſorores, vxor, filiae, nam filijs videtur hoc officium (niſi res alio pertinet) [e] lege Maeuia interdictum. Vbi ergo hoc feciſſent funereae, eaedem [f] abluebant calida corpus, & vngebant, [g] interim conclamantes, ſi forte reuiuiſceret. aduocatos ad hoc munus credo etiam Libitinarios (eorum ſerui [h] pollinctores) Libitinarij autem dicebantur, a Libitina, quam

[a] *Ser. ix. Aen. Produxi. Don. Ad. a. iv. ſc. 11. extr.*

[b] *Ser. x. canentia lumina.*

[c] *Ser. ix. Aē. preſſiue. Valer. l. ij. tit. 1. ext.*

[d] *Ser. ix. nec te tua funera.*

[e] *Varro Geminis. auctore Non. verbo ſugillare.*

[f] *Ser. iv. Aen. extr. date Ser. vi. corpuſq. lauant frigentis & vngunt. Albinouanus elegia ad Liuiā.*

[g] *Ser. vi. pars calidos latices.*

[h] *L. cuicumque. De inſt. act. Nonius, Fulgentius verbo Pollinctores.*

quam eamdem & [i] Venerem eſſe exiſtimauerunt viri doctiores, e cuius templo vendebantur, & locabantur omnia, quae pertinebant ad ſepulturam: vnde & [k] Libitina pro omni funeris pompa. Hi ergo pollinctores cum funereis, ornabant mortuum ijs veſtibus [l] quae indices eſſe poſſent vel parti honoris bello, vel publice geſti magiſtratus. alioqui [m] communi funere toga amiciebantur: & ea quidem, vt iam ſecretam corpore animam puram eſſe oſtenderent, nec ſorde inquinatam, alba, [n] & ſimplici. Capiti deinde imponebant coronam [o] vulgo, & vt [p] Minucius Felix affirmat, e floribus: namque [q] alijs quam ſibi quiſque viuens virtute peperiſſet. eoque ornatu, veſtituque, a filijs aut certe ab heredibus collocabatur ad ianuam aedium, eo loco ac ſtatu, vt faciem & pedes [r] haberet extentos ad viam, & in publicum obuerſos. quod ipſum collocari, [ſ] ſiue commendari dicebatur. Hyginus [t] teſtatur, vbi aliquis deceſſiſſet, cantare ſolitos tubicines, & amicos conuocari, teſtandi gratia eum neque veneno, neque ferro interijſſe. Atque ita domi per ſeptem [u] ipſos dies ſeruabatur aſſidue. Cupreſſus [x] & piceae ramo, quod funebre erat ſignum, ante fores ipſas poſito, ne quiſquam e numero pontificum, ſi eam domum neſciens eſſet ingreſſus, polluere-

tur

[i] *Plut. prob. Ro. xxiii. & in Numa. Dion. Halic. lib. iv.*
[k] *Mart. lib. ix. ep. xcvii. Valer. lib. v. tit. ii.*
[l] *Polybius li. vi. Liuius li. xxxiv.*
[m] *Iuuen. ſat. iii. Nemo togam.*
[n] *Plut. probl. Ro. xxvi.*
[o] *Tertull. de corona. Clemens ii. paedag.*
[p] *Octauio extr.*
[q] *Plin. lib. xxi. c. iii. Cic. ii. de leg.*
[r] *Per. ſat. iii. Interp. Iliad. lib. vii.*
[ſ] *Gloſſarium. l. ſi quis, De relig.*
[t] *Fab. cclxxiv.*
[u] *Ser v. Praeterea Sinona.*
[x] *Ser. iii. atraque cupreſſo. Plin. lib. xvi. c. xxxiii. & x.*

tur funere. funere [x] enim pollutis ſacrificare non licebat, etſi aliter legimus apud Dionem libro quinquageſimo quarto. Ante mortuum porro, auertendi grauis odoris cauſa, qui efflabatur e cadauere, arulam poni ſolitam crediderim, in qua odores incendebantur. acerram [z] vocabant. itemque [a] aſſiſtentes lectulo pueros flabellis mortuo ventulum feciſſe, vt abigerent muſcas. Octauo poſt die, quantum ſuſpicor antiquitatis veſtigia perſecutus, celebrioribus in exequijs, de quibus nunc praecipue loquimur, indictiuo funere, cum mortuus non erat ſepeliendus, ſed vrendus, indicebatur a praecone funus illis verbis, Quiris [b], ſiue ollus, leto datus eſt. Tum [c] noctu efferebantur (ita enim inſtitutum erat, minuendi fortaſſe ſumptus cauſa [d], an propter ſacrorum celebrationem diurnam) quamobrem praeferebantur faces, id eſt funes [e] papyro circumdati, vt facile incenderentur: vnde & funeri datum nomen. & ſi qui acerba obiiſſent morte, vt pueri, ij candelis cereis producebantur, permiſtis facibus tamen. Quoniam autem officium humanitatis, quod defuncto confertur, iuſtum quidem ac debitum, vnde iuſtorum nomen & parentandi, vt beatus ait [g] Ambroſius, eſt praeſtantiſſimum, & vt reliquit teſtatum Seruius, [h] qui de pietatis generibus

x *Ser. xi. initio.*

z *P. Feſt. u. Acerrea.*

a *L. i. C. de lat. lib.* *Xiphil. Seuero.*

b *Feſt. u. Quirites. Varro lib. vi. de ling.*

c *Ser. xi de more vetuſto. Ser. vi. tenuere facem. Cic. ij. de legibus.*

d *Don. Andr. in. Curabat funus.*

e *Ser. i. Aen. funalia vincunt. Iſid. v. funus. Plin. lib. xvi. c. xxxvii.*

f *Seneca de tranquil. c. xi.*

g *In Thob.*

h *vi. Aen. praecipue pius Aeneas.*

ribus ſcripſerunt, pietatis erga homines primum locum in ſepultura eſſe voluerunt. quod & Marcellinus[i] Ammianus, aurea quidem ſententia, ſed ferreis, vt ita dicam, verbis expreſſit, cum ſepulturam dixit eſſe honorem ſupremitatis. Melius ſane Valerius [k] ſupremum humanae condicionis honorem appellat, imitatus, vt reor, Virgilium [l], qui ſupremum honorem eum eſſe dixit, qui mortuis habetur. Quoniam igitur ſolus hic & ſupremus haberi poterat mortuo honos, conueniebant plerumque ad eum celebrandum cognati omnes, affines, propinqui, amici, ciuitas vniuerſa: ſed ita demum confluebant frequentes ad mortuos honorandos, ſi eorum vita reipublicae profuiſſet. recte enim in Heliogabalo Lampridius, ſepulturam, hoc eſt funeris pompam, mereri negat eos, qui ſuis non eſſent beneficijs ſenatus populiq. Romani beneuolentiam conſecuti. Praecedebant igitur, vt dixi, faces [m], & tubae, neque eae tacitae: neque enim fuiſſe funus ſine cantu docet Macrobius in ſomnium Scipionis libro ſecundo. etſi ad puerorum vel hominum tenuiorum funus tibiae potius adhibebantur [n], neque [o] tamen plures decem, quas audire [p] Flamini nefas: tibicinem tamen nihilominus praeceſſiſſe arbitror, pompa maiorum, qui ad tibiam

i *Lib. xxxi.*

k *Lib. vi. tit. ii.*

l *xi. Aen.*

m *Ser. v. corda pauor. xi. clangorq. tubarum.* Prop. *lib. iv. eleg. vlt. ſic maeſtae. & lib. II. eleg. vii. Tibia.*

n *Stat. vi. Theb. Tibia cui teneros ſuetua producere manes.*

o Cic. *ii. de leg.* Ouid. *vi. faſt.*

p P. *Feſt. in. funebres.*

q *Cic. ii. de leg.* r *vi. de ciui. c. ix.* ſ *Ser. rv. Georg. funera ducunt.* t *Don And. initio effertur.* u *Paul. recep. ſent. lib. i. c. xxi. Sidon. li. v. epiſt. ad Aumaſtan. Xiphilinus Hadriano. Herodian. lib. iv. init.* x *Plut. prob. Ro. xiv. Ouid. vi. Metam. Ante teros.* y *Cicero lib. ii. de legibus.* z *Feſt. Iſid.*

biam caneret mortui laudes; eo cantu qui dicebatur haenia q (etſi Naeniā r quoque deam in funeribus ſenum cantatā fuiſſe ſcribit Auguſtinus.) Sic autem ducebantur exequiae, vt eo loquar modo, ſ quo ipſi loquebantur. qui funus proſequebantur, eos t ire dicebant. & viri quidem, niſi valde fallor u, atra veſte & pulla amicti, feminae alba incedebant. quamquam in habitu feminarum valde haereo. & omnia vt peruerſa viderentur, ſi quos filios x ſuperſtites reliquiſſet mortuus, ij velatis ibant capitibus, filiae nudato vertice, & crinibus paſſis. Ricinia y quoque ferebantur a feminis, nec plura tribus, e lege duodecim tabularum: haec z purpurea erant, & invſum capitis facta: quibus etiam feminis interdicebatur leſſo, id eſt lugubri lamentatione: etſi lacrimas fundebant fere omnes: omnes quidem certe & habitu ſimul, & vultu, maeroris ſigna praeſeferebant. nam & luctu honorari mortuos Homerus a ipſe teſtatur. conſpiciebantur etiam b pileati ſerui, ſi quos libertate donaſſet. ferebatur feretrum triſti illo miniſterio, vt Virgilius loquitur quinto Aeneidos, ab ijs qui mortuum maxime cognatione attingerent, aut a viris honeſtiſſimis. Quod ſi fuiſſet bellicae peritus diſciplinae, & externas aliquot gentes auſpicio victas ſuo, Romanis ciuibus parere coegiſſet, ac de illis triumphaſſet, frons c lecti funebris

a *Il. xxiii. init.* b *Liu. li. xxxviii. Dion. Halic. lib. iv. l. i. C. de lat. lib.* c *Val. Max. lib. ii. tit. v.*

bris adornabatur triumphalibus: procedebant qui ferrent ſpolia[d], vrbiumq. captarũ imagines,& incompta, vt Tacitus ſcribit libro tertio annalium, ſigna, armorum cuſpides ad terram obuerſas, auerſas non tantum faces, ſed etiam faſces, qui etiam interdum erant fracti, vt illae extinctae: id quod & in Druſi funere Albinouanus cecinit Paedo, & in Tibulli Ouidius. praeter enim quotidianam conſuetudinem, vt modo dicebam, fiebant omnia, vt eſſent indicio miſerandi doloris. exportabatur[e] cadauer per forum cremandum extra vrbem (& quidem ſi Dioni credimus libro quadrageſimo octauo, duobus millibus paſſuum) vel propter[f] ignis periculum, vel ne[g] funerſtarentur ſacra ciuitatis: niſi quis tamen ſolutus eſſet legibus, vt triumphales viri, & virgines etiam Veſtales. manifeſto enim id vetabat lex xij, hac formula.[h] Hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, neve vrito. Triumphalibus autem viris,[i] quamquam extra ordinem permiſſum eſſet vt in foro ſepelirentur, vt Valerio, & Fabricio, inuenio tamen hunc tantum habitum honorem, declinandae videlicet inuidiae cauſa, vt cum funus eorum delatum eſſet in forum, corpori ipſi fax incenſa ſubijceretur, & auferretur extemplo. quo facto, & auctoritas oſtendebatur viri triumphalis, & heredum modeſtia.

d *Dion. Halic. lib. viii.*

e *Appu. lib. ii.*

f *Cic. ii. de leg.*

g *Paul. recept. ſent. lib. i. xxi.*

h *Cic. ii. de legibus.*

i *Plut. prob. Rom. lxxix.*

k Ser. xi. urbique remittunt.
l Ser. vi. sedibus hunc refer.
m Plin. lib. vii. c. liv.

cum enim anteà in vrbe ſepelirentur, [k] atque adeo in priuatis domibus (quam [l] ob cauſam lares domi ſuae fere omnes colebant) Duillio primum conſule, S. C. cautum eſt, ne quis in vrbe ſepeliretur, & cremandi vſus inductus, vbi cognitum eſt cadauera effodi. Vltra Exquilias loco publico ſepultos pauperes admonuit Varro libro quarto de lingua Latina: Traianum porro ſolum ex omnibus imperatoribus conditum in vrbe collatis oſſibus in vrnam auream, in foro quod aedificauit, ſub columna, teſtatur Eutropius libro octauo. Praeferebantur ſimiliter in pompa nobilium (vt redeam ad propoſitum) maiorum imagines [n], non paterni ſolum, ſed materni etiam ſanguinis: eorum tamen qui inter diuos relati erant, non praeferri ſolitas, didicimus a Dione libro quadrageſimo ſeptimo, & quinquageſimo ſexto. erant autem imagines [o] ad viuum expreſſi e cera vultus & ora, ad pectus vſque extremum, eorum omnium qui vtraque in familia curules geſſiſſent magiſtratus. eas porro vt oblongis credam infixas aut impoſitas fuiſſe haſtis, quemadmodum fercula ſolebant ferri triumphorum, Silius facit [p] libro decimo. Arbitror idem praelatas eadem in pompa epulas, niſi me [q] Plinius fallit, qui cum de natura diſputat miluorum, eos nihil eſcu-

n Tac. lib. iii. Annal. Polyb. lib. vi. Cic. ii. de oratore.
o Plin. lib. xxxv. c. ii.
p Celſis de more pheretris. Praecedens priſca exequias decorabat imago.
q Lib. x. c. x.

lenti

lenti rapere ex funerum ferculis aperte teſtatur. Huc addendum, quod plures quoque ferebantur lecti, quamquam aduerſus legem XII. tab. vt cum ijdem ſternerentur, apparatiorem facerent pompam & magnificentiorem. certe in Sullae funere ſexies mille, in Marcelli ſexcentos fuiſſe, ſcribit Seruius [r] auctor minime contemnendus, in ſextum Aeneidos, extremo. Praeibat etiam ſenatus & ordo ille ſanctiſſimus, vt ſcribit Quintilianus in declamatione cccxxix; ſi Quintilianus eſt earum auctor declamationum, compoſito ad maeſtitiam vultu. ſequebatur equeſter ordo, & populus Romanus vniuerſus: atque hi omnes ſine toga praetexta, ſine annulis, ſine lato clauo, vno verbo ſine [ſ] inſignibus magiſtratus. Et ſane hoc comitatu atque ordine veniebatur extra portam, ad pyram, id eſt lignorum ſtruem, in quam erat cadauer imponendum, vt combureretur. Haec autem ſiue pyra, ſiue rogus, pyram enim [t] antequam corpus imponeretur, cum cremaretur, rogum, vbi conflagratum eſſet, buſtum dici eſt auctor Seruius. etſi [u] rogum buſtumve nouum lex XII. vetabat propius ſexaginta pedes adijci aedes alienas inuito domino. Ergo hic rogus, qui & [x] pingebatur pro dignitate perſonae, quae conijcienda in

[r] *Egregium.*

[ſ] *Tacitus lib. iii. Annal. Dio lib. lv.*

[t] *Ser. xi. conſtituunt pyras.*

[u] *Cic. ii. de leg.*

[x] *Plin. l. xxxv. c. vii.*

cum fuerat, aut celſior y conſtituebatur, aut humilior, id eſt pluribus erat paucioribuſve gradibus in arae z formam ſpeciemque conſtructus. eumdemque aſcia a perpoliri nefas. circumdabatur idem ferali arbore, id eſt cupreſſo b, propter grauem vſtrinae, vt cum Varrone loquar. (erat autem vſtrina locus, vbi combuſtum erat corpus) odorem. Idem puto ſecutos eſſe, cum pyram reſpergebant c vino, vnguentiſque: myrrha etiam & cynnamomo inſtruebant: etſi de vino nominatim, & de myrrhata d potione lex xij. cauerat diligenter. Conijciebatur etiam, ſed alia ratione, oleum e, quo ignis facilius conciperetur. Neque vero interea illud eſt omittendum, quod corpus f ipſum antequam imponeretur in rogum, ſiue in rogum cum iam eſſet impoſitum, ſufficiebatur vino, lacte, melle interdum, atque etiam g ſanguine, ex victimis videlicet, quas dijs, vt loquebantur, inferis mactauerant, effuſo. hic enim rurſus cenſeo perunctum h corpus a pollinctoribus, & purpureis i indutum veſtibus fuiſſe. ita enim videtur dicendum, vt diſſoluantur nodi paene inexplicabiles: & habebo gratiam mutaturus ſententiam, ſi quis meliorem attulerit. nos autem, ſi placet, propius accedamus. Vbi eſſet rogo impoſitum cadauer, eique oculi k vt caelo

y *Ser. iv. gradus ſe euaſerat alos. vi. Flamma quieuit.*
z *Ser. vi. aramq. ſepulcri.*
Stat. vi. Theb.
a Cic. ii. *de legibus.*
b Ser. vi. *ferales ante cupreſſos.*
c *Plin. lib. xii. c. xviii.*
d *Feſt.*
e *Virg. vi. fuſo crateres oliuo.*
f Stat. vi. Theb.
g Ser. iii. *ſanguinis & ſacri.*
Ser. vi.
Melle *ſoporatam. u. purpureoſque iacit. vi. purpureos ſpargam.*
h Sidon. *lib.* 3. *ep. vnica.*
i Ser. *vi. purpureaſq. ſuper*
Liu. epiſt. lii.
k *Plin. lib. xi. c. xxxvii.*

oſten-

oſtenderentur iterum aperti, poſt [l] vltimam conclamationem, primis quidem temporibus, effundebatur ſanguis, quo quaſi euocatam animam ad corpus delectari putabant, quod ipſam ex ſententia fortaſſe Empedoclis eſſe dicerent cordi ſuffuſum ſanguinem: ſanguis inquam fundebatur vel captiuorum [m], vel gladiatorum, vel, ſi neutri fuiſſent, mulierum, e genis videlicet quas ſibi ipſae laniabant. quod etiam [n] prohibuit lex tabularum. Pyram incendebat qui eſſet mortuo cognatione proximus, [o] auerſus autem, id vt officium neceſſitatis eſſe oſtenderet, non voluntatis. Conijciebantur deinde in rogum certatim ab ijs, qui dabant operam funeri, magna vis veſtium [p] magni pretij, ſpoliorum & armorum hoſtilium, magna dijs inferis mactatarum ouium multitudo, & pecudum etiam maiorum: quin & canes, & equi, interdum & famuli [q], & res quae fuiſſent viuentibus cariſſimae. ab hac ſuprema [r], vt poëtae loquuntur, face, putabantur mortuorum animae quas poſtea Manes vocabant, petitam infernae ſedis ripam contingere. Praefica interea [ſ] id eſt mulier quae praeficiebatur planctui, & quidem mercede conducta, praeibat lugubri carmine, cuius fletum ſequebatur corona, tamdiu dum conſumpto cadauere, & collectis cineribus, diceretur no

[l] Ser. vi. pars ca lidos.

[m] Ser. xii. et roſcos laniata. Luctat. in vi. Theb. mollem ſimularum brachia planctum.

[n] Cic. ii. de leg.

[o] Ser. vi. A. erſi tenuere.

[p] Ser. vi. purpureasq. ſuper. Stat. ii. ſilu. Ser xi. direpta latinis. Stat. vi. Semianimas alter. Virg. xi. Multa boum circa.

[q] Ser. v. famulum ne parentis.

[r] Plin. lib. iv. ep. ii.

[ſ] Ser. ix. funera mater. vi. ferales ante. Feſt. u. praefica.

uiſſimum verbum, vt ſtatim dicemus. Vbi ſcilicet erit additum, decurſum [t] fuiſſe a militibus ter ſiniſtro orbe circum rogum proiectis armis [u], vt ſcribit [x] Lucanus, & verſis inſignibus, vt [y] Statius. praeter milites quoque populus vniuerſus ambiebant [z] rogum ſollemni quodam ritu: quod etiam faciebant filij [a], cum comburerentur cadauera parentum. Combuſtum deinde corpus, & ſolutum in cineres, reliquias [b] autem eo tempore appellabant, flamma quieſcente, vino [c] ante legem xij. poſt vero legem, aqua [d] reſpergebatur. aquam [e] porro, quae inferis libabatur, arferiam dicebant. legebantur deinde oſſa, a ſacerdote fortaſſe: filij autem cum primum reperiſſent os parentis peruſti, ei gratulabantur [f], & tamquam deum iam factum conſalutabant: & vero mortuos diuorum numero habitos teſtatur, Cicero [g], & ſollénis illa inſcriptio, Dijs Manibus. Quod ſi vir eſſet triumphalis, neque exuſtus in vrbe, os illud in vrbem licebat [h] inferre ac deponere. Neque tamen hoc loco praetermittendum videtur, quod de hoc oſſe, an de alio ? ſcriptum reperi. illud Varro [i] exceptum, M. T. reiectum [k] videtur vocare, quod quidem non cum alijs in vrna, ſed ſeorſum condèretur. Sed hac de re poſteà. Dixerit hoc loco quiſpiam: Cum in rogum equi, canes, famuli, pecudes

[t] Virg. xi. ter circa.
[u] Ser. xi. verſis Arcades armis.
[x] lib. viii.
[y] lib. vi. Theb.
[z] Quin. decl. cclxxx.
[a] Plu. probl. Ro. xiv.
[b] Ser. ii. Aen. foedaſti funere vultus.
[c] Virg. vi. relliquias vino.
Cic. ii. de legib.
[d] Stat. vi. multoq. ſoporant Imbre rogum.
[e] Paul. Feſt.
[f] Plut. probl. Ro. xiv.
[g] ii. de leg.
[h] Plut. prob. Ro. lxxix.
[i] lib. iv. de ling.
[k] ii. de leg.

pecudes conijcerentur, quae erat ratio dignoſcendorum ac diiudicandorum oſſium viri, quem honoratum vellent ab oſſibus aliorum? an omnia ſimul oſſa legebantur & condebantur, vt ait Seruius? [l] an fiebant tunicae e lino quodam Indico, quod exuri minime poteſt, quibus operirentur virorum corpora clariſſimorum, vt eorum fauilla ab reliquo cinere ſepararetur, quod in regibus factum eſſe Plinius [m] memorat? Hic veſtem mutaſſe mulieres, & cum oſſa legerent atratas fuiſſe, arbitror: cum dicat Tibullus. [n]

Pars quae ſola mei ſuperabit corporis, oſſa
Incinctae nigra candida veſte legent.

Cum haec fierent, habebat aliquis orationem, qua laudabatur is, cuius eſſet crematum corpus, antequam ſepeliretur: quam orationem epicedium [o] vocabant: nam poſt ſepulturam dicebatur epitaphios. canebatur etiam cantus, vt Nonius loquitur, lamentabilis, honoris cauſa, ab ijs quos Siticines [p] appellauit Cato. fiebat interea circumpotatio [q] ſiue ſilicernium [r], ſilentio, luminibus extinctis, [ſ] feralem [t] coenam Appuleius appellat. cui coenae apium [u] dicatum fuiſſe, & fabam [x] aſſumptam in parentando Plinius ſcribit, lentem Appianus in Parthico, & Plutarchus in Craſſo: vbi & a pollinctore veluti magiſtro con-

l vi. Aen. oſſaq. lecta.
m lib. xix. c. i.
n lib. III. eleg. ii.
o Ser. v. eclo. modulans.
p u. Siticines. A. Gell. l. xx. c. ii.
q Cic. ii. de leg.
r Feſt. Non. u. Silicernium.
ſ Glos. λίχνους γὰρ ἅπτειν ἐντεῦθεν οὐ θέμις
t lib. iv. Florid.
u lib. xx. c. xi.
x lib. xviii. c. xii.

x *Apologetico.*
Gloſſ. Obua. ἄμβιξ ἐν ᾧ τοῖς νεκροῖς σπένδουσιν.
y *u. Silicernium*
z *u. Culina.*
a *Epig. lvi. de Rufa.*
b *Vlp. l. ii. de ſep. viol.*
c *vi. Aen.*
d *Caſſiod. lib. iii. Var. c. xix.*

conuiuij fiebat inuitatio in orbem, & vt Tertullianus[x] indicat obba. Senes plerumque accumbebant, Nonius[y] ait Marcellus: idemque in diſceſſu dixiſſe alium alij, Vale, ex M. Varrone teſtatur. epulas deinde omnes, ſi quae eſſent ſuper, vno in loco combuſtas indicat[z] Paulus compilator Feſti. cuius etiam rei quoddam veſtigium in Catullo[a] extat. His opinor confectis, in vrnam cineres condebantur, & oſſa fortaſſe in oſſarium[b], cadum[c] aënum appellat Virgilius: atque omnia ſiue in arca[d], ſiue in ſolio plerumque e marmore, quod etiam ſarcophagum dicebant, reponebantur: fictilibus dolijs condi multos maluiſſe memorat Plinius libro trigeſimoquinto capite duodecimo. Solebant interdum, ſed antiquiſſimis temporibus, condi cum cinere & oſſibus[e] theſauri, ad inanem ſcilicet oſtentationem: quod niſi fuiſſet, non dixiſſet lege prohibitum eſſe Marcianus[f]. Antequam ab exequijs, & a lugubri hoc officio diſcederet populus, a ſacerdote, ante Auguſti quidem tempora, ramo lauri[g], poſt Auguſtum vero, oliuae, ter luſtrabatur aqua, cauſa expiationis: deinde dicebat praefica verbum illud nouiſſimum, Ilicet[h], quo ſignificabat ire licere: tum vero omnes precari vt ei eſſet terra leuis, cum ter Vale homini dixiſſent, qui propterea

e *S. Hier. ad c. viii. Hieremiae initio.*
f *L. iii. D. ad legem Iuliam peculatus.*
g *Ser. vi. ramo felicis oliuae.*
h *Ser. vi. ferales ante cupreſſos.*

pterea conclamatus[i] dicebatur, ad poſtremum Vale addentes, Nos te [k] ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur: ſilentio diſcedebant, & aqua [l], vt dixi, ante aſperſi, ad plenam vt vocabant ſuffitionem, per ignem tranſibant. Solebat etiam interdum dari [m] mulſum ad portam, ijs, qui funus proſecuti eſſent. Haec autem fiebant omnino, nono, vt ſuſpicor, die. Decimo enim, qui Denicalium nomine colebatur, haec facta exiſtimo. Primum quoniam mortui familiam, quae funeſta dicebatur, id eſt polluta, funere expiari oportebat: purgabatur domus certo [n] ſcoparum genere, quae ab extrauerrendo euerrae fortaſſe, vt ipſa etiam purgatio, vocabantur: atque hoc quidem per euerriatorem, id eſt per eum, qui accepta iure hereditate id facere debebat, qui ſi non faceret, ſeu quid ea in re turbaret, ſuo capite luebat: quo etiam tempore ſacrificium (quod humanum ex Feſto appellat Paulus) factum opinor porca, vt dicebant, praecidanea: [o] opinor inquam: quia hac in re nihil habeo aliud quod afferam, niſi meam opinionem. Poſt quae efferebatur os illud ſiue exceptum ſiue reiectum, aut membrum [p], id eſt digitus vnus de mortui corpore deciſus, vt ex Feſto didicimus. efferebatur autem ante locum ſepulcro

[i] *Ser. ii Aen. affati diſcedite.*
[k] *Ser. iii. Aen. voce ciemus.*
[l] *P. Feſt. verbo aqua.*
[m] *Liuius lib. xxxviii. 386. g.*
[n] *P. Feſt. u. euerriator.*
[o] *Feſt. porca praeced.*
[p] *u. Membrum.*

q Plin. lib. xxi. c. iii. Minut. Felix.

r Don. Phor. act. i. sc. ii.

ſ Cic. ſen. de Attilio Calatino.

Trebel. Pollio in Cenſorino.

t Senec. de breu. vit. c. xix. xx. S. Hier. conſol. ad Pammachium.

u Virg. vi. remumq. tubamq.

pulcro deſtinatum, vbi erat ara conſtituta, in quam ſacrificio facto, ipſique aqua aſperſi, os illud exceptum cum ſulphure & taedis imponebant, dijsque manibus ſacrificabant. Ad extremum os illud recipiebant, & cum ceteris condebant in oſſario: & cum dixiſſent heredes, Vale, & ſepulcrũ ſertis q (quae Graecis fuiſſe plerumque ex apio perſuadet Plutarchus in Timoleonte) atq. iniectis in illud floribus, & illis ſane purpureis ornaſſent, iubebant in ſepulcro Dijs Manibus epigramma, id eſt indicem, ac titulum cum ſepulti nomine inſcribi, hac praecipue formula: Hic r ſitus eſt, vel hic iacet: atque interdum ſ cum pleniore laude, vt ponerentur quae munera quiſque geſſiſſet. Adſcribebatur etiam ſubtiliter, quot annos, menſes, dies t vixiſſet, & eorum nomina qui monumentum faciendum curaſſent: vt videmus paſſim in hac vrbe: incidebantur etiam u arma & inſtrumenta, quibus delectatus eſſet in vita: hoc autem antequam factum eſſet, inhumatus, & ſupra terram eſſe dicebatur, familia etiam ipſa funeſta, poſt ſollemnem hunc ritum, & familia dicebatur pura, & mortuus humatus. Poſt hos dies, vt finem faciam diſputationis, tribuebantur honores alij mortuo, ad eius me-

memoriam in viuorum animis inſerendam, & deinceps excitandam. nempe indicebantur epulae, & ludi, & habebatur laudatio amplior. in epulo autem & ludis, praecipue in ludis, magiſter funeris (quem ex Feſto conijcimus praetextatum fuiſſe) accenſum habebat, atroſque [x] lictores. ad epulum porro conueniebant, vt ex Cicerone licet colligere, albati [y], & vt ex Plinio [z], accumbebant [z] coronati. epulaeque magnificentiſſimae apponebantur [a]. magiſtros ludorum funebrium deſignatores [b] antiqui vocabant, quia vnum in locum populum eſſent collecturi: etſi deſignator dicebatur communiter coactor [c] funeris. Dabantur autem ludi apparatiſſimi, in quibus plerumque multa dimicabant paria gladiatorum. Ludos primos in honorem mortuorum ab Athenienſibus celebratos, eorum cauſa qui bello Perſico occidiſſent, Diodorus Siculus affirmat libro vndecimo. Ego ad exitũ ſpecto. Laudationem primam mortuorum ſunt qui Pericli tribuant, ſunt etiam qui Soloni. nos autem de Romanis loquimur. Conſtat fere inter omnes, e viris primum Valerium [d] Poplicolam a L. Iunio Bruto collega laudatum, e feminis [e] Popiliam a filio Catulo. Huc addebatur, quod ſepulcra ipſa, quae [f] plerũque propter vias militares & publicas: vt praetereuntes [g] admonerent

[x] *Hor. epiſt. vii. lib. i.*
[y] *In Vatin.*
[z] *lib. xxi. c. iii.*
[a] *Dio li. xxxvii. de Fauſto.*
[b] *Don. Adel. a. i. ſc. ii. quid deſignauit.*
[c] *Quint. decl. vi.*
[d] *Liu. lib. ii. Plut. Valerio.*
[e] *Cic. ii. de oratore.*
[f] *Frontin. de iure limit. ex Theod. & Valentin. Impp.*
[g] *Varr. lib. v. de lingua.*

mor-

mortalitatis: ingentes illae moles e ſaxo quadratae magnifico, ornabantur hermis, menſis, labellis, ſtatuis, pyramidibus praecipue, & columnis [h], quod poſtremum erat ſplendidiſſimum: vt vel ex hoc appareat quo nobilitatis ac virtutis nixa ſit fundamento gentilicia illa tua, & ſane triumphalis columna, Cardinalis illuſtriſſime, vetuſtiſſima, & pulcherrima Columnenſium inſignia. Sed hanc ego diſputationem in aliud fortaſſe tempus, & vt ſperare videor, commodius, reſeruabo. excelſiora enim amabant antiqui ſepulcra, indicium factorum claritatis, & animi magnitudinis: quod declarabant pariter, cum altis ſub montibus, & in montibus etiam ipſis ſibi conſtituerent monumenta: circumque ae, aut potius in quibus plures interdum volebant eſſe accenſas [i] lucernas: vtque maiore afficerent locum honore, ac prope diuino, ſepulcra ipſa, quibus & lucos [k] addebant & nemora, ne vllo modo violari vmquam poſſent, graui in eos qui aliter feciſſent conſtituta poena legibus proſpexerant.

h *Ser. viii. Aen. Laniger oſque.*

i *Suet. Auguſt. c. ci.* C. *Modeſt. l. Mæuia. De manum. teſtam.*

k *Ser. v. Aen. & lucus late.*

Et certe, vt haec omnia magnam habuerint vim ad mortuos ornandos & honorandos, eorumq. memoriam ad poſteros propagandam, & perpetuandam, nullum tamen honoris genus, cum eo, quod viuit in monumentis litterarum, quod fit aut oratorum opera, aut

aut poëtarum, comparari poſſe, viri alta quadam mente & ingenio praediti prodiderunt. Quod quidem regina Halicarnaſſi, Mauſoli vxor, Artemiſia fecit prudentiſſime: cui quaſi non ſatis fuiſſet in ſua condidiſſe viſcera, delibutos odoribus, & infuſos aqua mariti cineres, illudque ad caelum extuliſſe ſumptuoſiſſimum monumentum & magnificentiſſimum, quod inter ſeptem numeratur orbis terrarum miracula, viſum illud etiam eſt faciendum, vt ampliſſima proponeret inter poëtas atque oratores praemia, ei qui coniugis ſui laudes pleniore, vt dicitur, ore, celebraſſet. qua in re, multorum ingenijs ac ſtudijs, lingua ſcimus eſſe calamoq. certatum. quod etiam in hac ipſa vrbe ſeruabatur conſtantiſſime ab eo, qui ad vicem eius qui emigraſſet e vita, proxime accederet. habebatur etiam funebris oratio, non in virorum modo clariſſimorum laudem, ſed in primariarum quoque feminarum: qui mos hodieque manet in Chriſtiana republica, nec ſine pietate viuorum, & cum inſigni mortuorum cõmendatione. Quas enim, oro te, lacrimas & excitaſti alijs, & tu ipſe effudiſti, Aſcani Columna vir Romanorũ eloquentiſſime, in laudatione tua plane admirabili ſereniſſimae & lectiſſimae reginae Annae vxoris regis illius inuictiſſimi, & optimi, cuius maieſtatẽ, pietatẽ, amplitudinem nulla vmquam aetas

A. Gell. li. x. c. xviii.

non

non dico videre oculis, ſed ne fingere quidem animis, & optare votis, & cogitatione informare potuiſſet? quantam tu ea ex oratione laudem qui dixiſti, quantam nos voluptatem qui legimus, quantam denique conſolationẽ ſanctiſſimae feminae vir ſupra hominum iam euectus dignitatem ac prope naturam Philippus, liberique parentibus digniſſimi, ijq. omnes quibus eam audire contigit, perceperunt? Auderem dicere a te vno inter mortales immortalitatem quamdam donatam eſſe mortuae, quam immortalibus omnino laudibus extuliſti: ſed faciendum eſt, vt contraham orationis vela, teque ipſum hac in re imiter, qui, vt de Timanthe pictore dicitur, vis illud facere, & efficis: vt quemadmodum in illius operibus, ſic in tuis tum factis tum etiam dictis multo plura ineſſe ornamenta intelligant magni viri ac ſapientes, quam aut a te dicatur, aut videatur ab omnibus. Ego autem haec fere habui quae dicerem hodie de funebri Romanorum pompa, non polite, vt fateor, neque ſubtiliter: qui enim id poſſem, in his vel anguſtijs temporis, vel tenebris antiquitatis? ſed tamen quae tibi prudenti rerum exiſtimatori, ſi non propter rem ipſam, at certe propter conatum, accepta fuiſſe, nec iniucunda, non dubitem. Reliquum eſſet, vt de hodierna tua erga

Plin. lib. xxxv. c. x.

ga

gi nos humanitate gratias agerem, quas debeo: ſed

Non haec mihi vis: non tibi talium
Res eſt, aut animus deliciarum egens.

te obſecro autem, atque obteſtor, quem ſemel bona tua cum uenia cum diuinis pingendi artificibus contendere & comparare coepi, vt hac etiam in re Zeuxin imitere, qui opera ſua, quae ſatis digno pretio permutari non poſſe intelligebat, haberi malebat muneris loco. fac enim, pro eo quantum in te eſt humanitatis, vt quoniam dignas tibi gratias agere nec poſſum, nec audeo, earum mihi remittas & neceſſitatem & laborem: meamque accipias voluntatem in perpetuum amplitudini nominis tui deuinctiſſimam.

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

DE. STYLO. ET. SCRIPTIONE.

STYLVM & ſcriptionem ad eloquentiam comparandam, eſſe rem vnam ex omnibus vtiliſſimam, maximeque neceſſariam, nemo, opinor, neget, qui & hoc ipſum certo iudicio ponderet, & meminerit nullam artem ſine aſſidua quadam tractatione & exercitatione percipi poſſe. Laborioſum ſine dubio & moleſtum videbitur inertibus: ſed laborem ipſum, ac moleſtiam, facile abſolutum opus, & incredibilis quaedam ex ipſius abſolutione delectatio, compenſabit. Audierit multa, ſeu potius omnia rhetorum praecepta ingenioſus adoleſcens: legerit non ſolum oratores, ſed hiſtoricos etiam ac poëtas plurimos: magnam ſibi

ſibi ex omnibus, quae legit, vidit, audiit, ſupellectilem conquiſierit: philoſophorum fontibus Rhetoricae agros irrigauerit: haec omnia profecto, niſi aſſiduo ſtylo illuminentur, niſi quotidiana ſcriptione ſaginentur, orationem facient ita ſiccam atque horridam, vt ceterum illum nitorem, ſi non extingui, at certe obſcurari neceſſe ſit. Namque, vt Theonis exemplo vtar, quid prodeſt pingendi ſtudioſo, praeclaras Apellis, Protogenis, Antiphili formas diu & multum inſpexiſſe, artem & lineamenta dilaudaſſe, ſi non manum admouerit ad opus, & excellentis alicuius pulchritudinis effigiem adhibita opera ac diligentia tentarit penicillo exprimere? Excellens porro eloquentiae ſpecies, non adumbranda tantum, verum etiam coloranda eſt: quod numquam fiet, niſi naturae praeſidia & inſtrumenta doctrinae diligens & aſſidua ſcriptura confirmabit, vel fortaſſe corriget vitia, atque adeo ſuperabit. Nemo naſcitur artifex: ſed ita paulatim oportet contendendo, laborando, ſeſe quotidie ad optimae orationis formam limando, proficere, vt tandem ars ipſa in naturam prope conuerſa videatur. Stylus, ait Cicero primo de oratore, eſt optimus ac praeſtantiſſimus dicendi effector & magiſter. ad quam illius ſententiam, tāta ex L. Craſſi, talis ac tanti oratoris perſona, qui eam quaſi effatus introducitur, acceſſit auctoritas, vt iam prope oraculi vim & grauitatem obtineat. Neque id iniuria. Nam vt auditionem adiuuat lectio, lectionem commentatio & cogitatio, ita

eum fuerat, aut celſior [y] conſtituebatur, aut humilior, id eſt pluribus erat paucioribuſve gradibus in arae [z] formam ſpeciemque conſtructus: eumdemque aſcia [a] perpoliri nefas. circumdabatur idem ferali arbore, id eſt cupreſſo [b], propter grauem vſtrinae, vt cum Varrone loquar. (erat autem vſtrina locus, vbi combuſtum erat corpus) odorem. Idem puto ſecutos eſſe, cum pyram reſpergebant [c] vino, vnguentiſque: myrrha etiam & cynnamomo inſtruebant: etſi de vino nominatim, & de myrrhata [d] potione lex xij. cauerat diligenter. Conijciebatur etiam, ſed alia ratione, oleum [e], quo ignis facilius conciperetur. Neque vero interea illud eſt omittendum, quod corpus [f] ipſum antequam imponeretur in rogum, ſiue in rogum cum iam eſſet impoſitum, ſufficiebatur vino, lacte, melle interdum, atque etiam [g] ſanguine, ex victimis videlicet, quas dijs, vt loquebantur, inferis mactauerant, effuſo. hic enim rurſus cenſeo perunctum [h] corpus a pollinctoribus, & purpureis [i] indutum veſtibus fuiſſe: ita enim videtur dicendum, vt diſſoluantur nodi paene inexplicabiles: & habebo gratiam mutaturus ſententiam, ſi quis meliorem attulerit. nos autem, ſi placet, propius accedamus: Vbi eſſet rogo impoſitum cadauer, eique oculi [k] vt caelo

oſten-

[y] Ser. iv. gradus ſe euaſerat alos. vi. Flamma quieuit.

[z] Ser. vi. aramq. ſepulcri. Stat. vi. Theb.

[a] Cic. ii. de legibus.

[b] Ser. vi. ferales ante cupreſſos.

[c] Plin. lib. xii. c. xviii.

[d] Feſt.

[e] Virg. vi. fuſo crateres oliuo.

[f] Stat. vi. Theb.

[g] Ser. iii. ſanguinis & ſacri. Ser. vi. Melle ſoporatam. ii. purpureoſque iacit. vi. purpureos ſpargam.

[h] Sidon. lib. 3. ep. vnica.

[i] Ser. vi. purpureaſq. ſuper Liu. epiſt. lii.

[k] Plin. lib. xi. c. xxxvii.

oſtenderentur iterum aperti, poſt [l] vltimam conclamationem, primis quidem temporibus, effundebatur ſanguis, quo quaſi euocatam animam ad corpus delectari putabant, quod ipſam ex ſententia fortaſſe Empedoclis eſſe dicerent cordi ſuffuſum ſanguinem: ſanguis inquam fundebatur vel captiuorum [m], vel gladiatorum, vel ſi neutri fuiſſent, mulierum, e genis videlicet quas ſibi ipſae laniabant. quod etiam [n] prohibuit lex tabularum. Pyram incendebat qui eſſet mortuo cognatione proximus, [o] auerſus autem, id vt officium neceſſitatis eſſe oſtenderet, non voluntatis. Conijciebantur deinde in rogum certatim ab ijs, qui dabant operam funeri, magna vis veſtium [p] magni pretij, ſpoliorum & armorum hoſtilium, magna dijs inferis mactatarum ouium multitudo, & pecudum etiam maiorum: quin & canes, & equi, interdum & famuli [q], & res quae fuiſſent viuentibus cariſſimae. ab hac ſuprema [r], vt poëtae loquuntur, face, putabantur mortuorum animae quas poſtea Manes vocabant, petitam infernae ſedis ripam contingere. Praeficâ interea [ſ] id eſt mulier quae praeficiebatur planctui, & quidem mercede conducta, praeibat lugubri carmine, cuius fletum ſequebatur corona, tamdiu dum conſumpto cadauere, & collectis cineribus, diceretur no

[l] Ser. vi. pars cu lidos.

[m] Ser. xii. et roſeos laniata. Luctat. in vi. Theb. mollem famularum brachia planctum.

[n] Cic. ii. de leg.

[o] Ser. vi. A. erſi tenuere.

[p] Ser. vi. purpureasq. ſuper. Stat. ii. ſilu. Ser xi. direpta latinis. Stat. vi. Semianimas alter. Virg. xi. Multa boum circa.

[q] Ser. v. famulum ne parentis.

[r] Plin. lib. iv. ep. ii.

[ſ] Ser. ix. funera mater. vi. ferales ante. Feſt. u. praefica.

uiſſimum verbum, vt ſtatim dicemus. Vbi ſcilicet erit additum, decurſum [t] fuiſſe a militibus ter ſiniſtro orbe circum rogum proiectis armis [u], vt ſcribit [x] Lucanus, & verſis inſignibus, vt [y] Statius. praeter milites quoque populus vniuerſus ambiebant [z] rogum ſollemni quodam ritu: quod etiam faciebant filij [a], cum comburerentur cadauera parentum. Combuſtum deinde corpus, & ſolutum in cineres, reliquias [b] autem eo tempore appellabant, flamma quieſcente, vino [c] ante legem xij. poſt vero legem, aqua [d] reſpergebatur. aquam [e] porro, quae inferis libabatur, arferiam dicebant. legebantur deinde oſſa, a ſacerdote fortaſſe: filij autem cum primum reperiſſent os parentis peruſti, ei gratulabantur [f], & tamquam deum iam factum conſalutabant: & vero mortuos diuorum numero habitos teſtatur, Cicero [g], & ſollénis illa inſcriptio, Dijs Manibus. Quod ſi vir eſſet triumphalis, neque exuſtus in vrbe, os illud in vrbem licebat [h] inferre ac deponere. Neque tamen hoc loco praetermittendum videtur, quod de hoc oſſe, an de alio? ſcriptum reperi. illud Varro [i] exceptum, M. T. reiectum [k] videtur vocare, quod quidem non cum alijs in vrna, ſed ſeorſum conderetur. Sed hac de re poſtea. Dixerit hoc loco quiſpiam: Cum in rogum equi, canes, famuli, pecudes

[t] *Virg. xi. ter circa.*
[u] *Ser. xi. verſis A reades armis.*
[x] *lib. viii.*
[y] *lib. vi. Theb.*
[z] *Quin. decl. cccixxx.*
[a] *Plu. probl. Ro. xiv.*
[b] *Ser. ii. Aen. foedaſti funere vultus.*
[c] *Virg. vi. relliquias vino. Cic. ii. de legib.*
[d] *Stat. vi. multoq. ſoporant Imbre rogum.*
[e] *Paul. Feſt.*
[f] *Plut. probl. Ro. xiv.*
[g] *ii. de leg.*
[h] *Plut. prob. Ro. lxxix.*
[i] *lib. iv. de ling.*
[k] *ii. de leg.*

pecudes conijcerentur, quae erat ratio dignoſcendorum ac diiudicandorum oſſium viri, quem honoratum vellent ab oſſibus aliorum? an omnia ſimul oſſa legebantur & condebantur, vt ait Seruius?[l] an fiebant tunicae e lino quodam Indico, quod exuri minime poteſt, quibus operirentur virorum corpora clariſſimorum, vt eorum fauilla ab reliquo cinere ſepararetur, quod in regibus factum eſſe Plinius[m] memorat? Hic veſtem mutaſſe mulieres, & cum oſſa legerent atratas fuiſſe, arbitror: cum dicat Tibullus.[n]

Pars quae ſola mei ſuperabit corporis, oſſa
Incinctae nigra candida veſte legent.

Cum haec fierent, habebat aliquis orationem, qua laudabatur is, cuius eſſet crematum corpus, antequam ſepeliretur: quam orationem epicedium[o] vocabant: nam poſt ſepulturam dicebatur epitaphios. canebatur etiam cantus, vt Nonius loquitur, lamentabilis, honoris cauſa, ab ijs quos Siticines[p] appellauit Cato. fiebat interea circumpotatio[q] ſiue ſilicernium[r], ſilentio, luminibus extinctis,[ſ] feralem[t] coenam Appuleius appellat. cui coenae apium[u] dicatum fuiſſe, & fabam[x] aſſumptam in parentando Plinius ſcribit, lentem Appianus in Parthico, & Plutarchus in Craſſo: vbi & a pollinctore veluti magiſtro

l vi. Aen. oſſaq. lecta.
m lib. xix. c. i.
n lib. III. eleg. ii.
o Ser. v. eclo. modulans:
p u. Siticines. A. Gell. l. xx. c. ii.
q Cic. ii. de leg.
r Feſt. Non. u. Silicernium.
ſ Gloſ. λίχνους γὰρ ἅπτειν ἐντεῦθεν οὐ θέμις
t lib. iv. Florid.
u lib. xx. c. xi.
x lib. xviii. c. xii.

conuiuij fiebat inuitatio in orbem, & vt Tertullianus [x] indicat obba. Senes plerumque accumbebant, Nonius [y] ait Marcellus: idemque in diſceſſu dixiſſe alium alij, Vale, ex M. Varrone teſtatur. epulas deinde omnes, ſi quae eſſent ſuper, vno in loco combuſtas indicat [z] Paulus compilator Feſti. cuius etiam rei quoddam veſtigium in Catullo [a] extat. His opinor confectis, in vrnam cineres condebantur, & oſſa fortaſſe in oſſarium [b], cadum [c] aënum appellat Virgilius: atque omnia ſiue in arca [d], ſiue in ſolio plerumque e marmore, quod etiam ſarcophagum dicebant, reponebantur: fictilibus dolijs condi multos maluiſſe memorat Plinius libro trigeſimoquinto capite duodecimo. Solebant interdum, ſed antiquiſſimis temporibus, condi cum cinere & oſſibus [e] theſauri, ad inanem ſcilicet oſtentationem: quod niſi fuiſſet, non dixiſſet lege prohibitum eſſe Marcianus [f]. Antequam ab exequijs, & a lugubri hoc officio diſcederet populus, a ſacerdote, ante Auguſti quidem tempora, ramo lauri [g], poſt Auguſtum vero, oliuae, ter luſtrabatur aqua, cauſa expiationis: deinde dicebat praefica verbum illud nouiſſimum, Ilicet [h], quo ſignificabat ire licere. tum vero omnes precari vt ei eſſet terra leuis, cum ter Vale homini dixiſſent, qui propterea

[x] *Apologetico.* Gloſſ. Obua. ἄμβιξ ἐν ᾧ τοῖς νεκροῖς σπένδουσιν.

[y] *n. Silicernium*

[z] *n. Culina.*

[a] *Epig. lvi. de Rufa.*

[b] *Vlp. l. ii. de ſep. viol.*

[c] *vi. Aen.*

[d] *Caſſiod. lib. iii. Var. c. xix.*

[e] *S. Hier. ad c. viii. Hieremiae initio.*

[f] *L. iiii. D. ad legem Iuliam peculatus.*

[g] *Ser. vi. ramo felicis oliuae.*

[h] *Ser. vi. ferales ante cupreſſos.*

pterea conclamatus [i] dicebatur, ad poſtremum Vale addentes, Nos te [k] ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur: ſilentio diſcedebant, & aqua [l], vt dixi, ante aſperſi, ad plenam vt vocabant ſuffitionem per ignem tranſibant. Solebat etiam interdum dari [m] mulſum ad portam, ijs, qui funus proſecuti eſſent. Haec autem fiebant omnino, nono, vt ſuſpicor, die. Decimo enim, qui Denicalium nomine colebatur, haec facta exiſtimo. Primum quoniam mortui familiam, quae funeſta dicebatur, id eſt polluta, funere expiari oportebat: purgabatur domus certo [n] ſcoparum genere, quae ab extrauerrendo euerrae fortaſſe, vt ipſa etiam purgatio, vocabantur: atque hoc quidem per euerriatorem, id eſt per eum, qui accepta iure hereditate id facere debebat, qui ſi non faceret, ſeu quid ea in re turbaret, ſuo capite luebat: quo etiam tempore ſacrificium (quod humanum ex Feſto appellat Paulus) factum opinor porca, vt dicebant, praecidanea: [o] opinor inquam: quia hac in re nihil habeo aliud quod afferam, niſi meam opinionem. Poſt quae efferebatur os illud ſiue exceptum ſiue reiectum, aut membrum [p], id eſt digitus vnus de mortui corpore deciſus, vt ex Feſto didicimus. efferebatur autem ante locum ſepulcro

[i] *Ser. ii Aen. affati diſcedite.*
[k] *Ser. iii. Aen. voce ciemus.*
[l] *P. Feſt. verbo aqua.*
[m] *Liuius lib. xxxviii. 386. g.*
[n] *P. Feſt. u. euerriator.*
[o] *Feſt. porca praeced.*
[p] *u. Membrum.*

memoriam in viuorum animis inſerendam, & deinceps excitandam. nempe indicebantur epulae, & ludi, & habebatur laudatio amplior. in epulo autem & ludis, praecipue in ludis, magiſter funeris (quem ex Feſto conijcimus praetextatum fuiſſe) accenſum habebat, atroſque [x] lictores. ad epulum porro conueniebant, vt ex Cicerone licet colligere, albati [y], & vt ex Plinio [z], accumbebant coronati. epulaeque magnificentiſſimae apponebantur [a]. magiſtros ludorum funebrium deſignatores [b] antiqui vocabant, quia vnum in locum populum eſſent collecturi: etſi deſignator dicebatur communiter coactor [c] funeris. Dabantur autem ludi apparatiſſimi, in quibus plerumque multa dimicabant paria gladiatorum. Ludos primos in honorem mortuorum ab Athenienſibus celebratos, eorum cauſa qui bello Perſico occidiſſent, Diodorus Siculus affirmat libro vndecimo. Ego ad exitũ ſpecto. Laudationem primam mortuorum ſunt qui Pericli tribuant, ſunt etiam qui Soloni. nos autem de Romanis loquimur. Conſtat fere inter omnes, e viris primum Valerium [d] Poplicolam a L. Iunio Bruto collega laudatum, e feminis [e] Popiliam a filio Catulo. Huc addebatur, quod ſepulcra ipſa, quae [f] plerũque propter vias militares & publicas: vt praetereuntes [g] admonerent

mor-

[x] *Hor. epiſt. vii. lib. 1.*
[y] *In Vatin.*
[z] *lib. xxi. c. iii.*
[a] *Dio li. xxxvii. de Fauſto.*
[b] *Don. Adel. a. i. ſc. ii. quid deſignauit.*
[c] *Quint. decl. vi.*
[d] *Liu. lib. ii. Plut. Valerio.*
[e] *Cic. ii. de oratore.*
[f] *Frontin. de iure limit. ex Theod. & Valentin. Impp.*
[g] *Varr. lib. v. de lingua.*

mortalitatis: ingentes illae moles e ſax; quadratae magnifico, ornabantur hermis, menſis, labellis, ſtatuis, pyramidibus praecipue, & columnis [h], quod poſtremum erat ſplendidiſſimum: vt vel ex hoc appareat quo nobilitatis ac virtutis nixa ſit fundamento gentilicia illa tua, & ſane triumphalis columna, Cardinalis illuſtriſſime; vetuſtiſſima, & pulcherrima Columnenſium inſignia. Sed hanc ego diſputationem in aliud fortaſſe tempus, & vt ſperare videor, commodius, reſeruabo. excelſiora enim amabant antiqui ſepulcra, indicium factorum claritatis, & animi magnitudinis: quod declarabant pariter, cum altis ſub montibus, & in montibus etiam ipſis ſibi conſtituerent monumenta: circumquae, aut potius in quibus plures interdum volebant eſſe accenſas [i] lucernas: vtque maiore afficerent locum honore, ac prope diuino, ſepulcra ipſa, quibus & lucos [k] addebant & nemora, ne vllo modo violari vmquam poſſent, graui in eos qui aliter feciſſent conſtituta poena legibus proſpexerant.

h Ser. viii. Aen. *Lanigeroſque.*

i *Suet. Auguſt.* c. ci. C. *Modeſt.* l. *Maeuia. De manum. teſtam.*

k Ser. v. Aen. *& lucus late.*

Et certe, vt haec omnia magnam habuerint vim ad mortuos ornandos & honorandos; eorumq. memoriam ad poſteros propagandam, & perpetuandam, nullum tamen honoris genus, cum eo, quod viuit in monumentis litterarum, quod fit aut oratorum opera,

aut

aut poëtarum, comparari poſſe, viri alta quadam mente & ingenio praediti prodiderunt. Quod quidem regina Halicarnaſſi, Mauſoli vxor, Artemiſia fecit prudentiſſime: cui quaſi non ſatis fuiſſet in ſua condidiſſe viſcera, delibutos odoribus, & infuſos aqua mariti cineres, illudque ad caelum extuliſſe ſumptuoſiſſimum monumentum & magnificentiſſimum, quod inter ſeptem numeratur orbis terrarum miracula, viſum illud etiam eſt faciendum, vt ampliſſima proponeret inter poëtas atque oratores praemia, ei qui coniugis ſui laudes pleniore, vt dicitur, ore, celebraſſet. qua in re, multorum ingenijs ac ſtudijs, lingua ſcimus eſſe calamoq. certatum. quod etiam in hac ipſa vrbe ſeruabatur conſtantiſſime ab eo, qui ad vicem eius qui emigraſſet e vita, proxime accederet. habebatur etiam funebris oratio, non in virorum modo clariſſimorum laudem, ſed in primariarum quoque feminarum: qui mos hodieque manet in Chriſtiana republica, nec ſine pietate viuorum, & cum inſigni mortuorum cõmendatione. Quas enim, oro te, lacrimas & excitaſti alijs, & tu ipſe effudiſti, Aſcani Columna vir Romanorũ eloquentiſſime, in laudatione tua plane admirabili sereniſſimae & lectiſſimae reginae Annae vxoris regis illius inuictiſſimi, & optimi, cuius maieſtatẽ, pietatẽ, amplitudinem nulla vmquam aetas

A.Gell. li. x. c. xviii.

non

non dico videre oculis, ſed ne fingere quidem animis, & optare votis, & cogitatione informare potuiſſet? quantam tu ea ex oratione laudem qui dixiſti, quantam nos voluptatem qui legimus, quantam denique conſolationē ſanctiſſimae feminae vir ſupra hominum iam euectus dignitatem ac prope naturam Philippus, liberique parentibus digniſſimi, ijq. omnes quibus eam audire contigit, perceperunt? Auderem dicere a te vno inter mortales immortalitatem quamdam donatam eſſe mortuae, quam immortalibus omnino laudibus extuliſti: ſed faciendum eſt, vt contraham orationis vela, teque ipſum hac in re imiter, qui, vt de Timanthe pictore dicitur, vis illud facere, & efficis: vt quemadmodum in illius operibus, ſic in tuis tum factis tum etiam dictis multo plura ineſſe ornamenta intelligant magni viri ac ſapientes, quam aut a te dicatur, aut videatur ab omnibus. Ego autem haec fere habui quae dicerem hodie de funebri Romanorum pompa, non polite, vt fateor, neque ſubtiliter: qui enim id poſſem, in his vel anguſtijs temporis, vel tenebris antiquitatis? ſed tamen quae tibi prudenti rerum exiſtimatori, ſi non propter rem ipſam, at certe propter conatum, accepta fuiſſe, nec iniucunda, non dubitem. Reliquum eſſet, vt de hodierna tua erga

Plin. lib. xxxv. c. x.

gã nos humanitate gratias agerem, quas debeo: ſed

Non haec mihi vis: non tibi talium
Res eſt, aut animus deliciarum egens.

te obſecro autem, atque obteſtor, quem ſemel bona tua cum uenia cum diuinis pingendi artificibus contendere & comparare coepi, vt hac etiam in re Zeuxin imitere, qui opera ſua, quae ſatis digno pretio permutari non poſſe intelligebat, haberi malebat muneris loco. fac enim, pro eo quantum in te eſt humanitatis, vt quoniam dignas tibi gratias agere nec poſſum, nec audeo, earum mihi remittas & neceſſitatem & laborem: meam que accipias voluntatem in perpetuum amplitudini nominis tui deuinctiſſimam.

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

DE. STYLO. ET. SCRIPTIONE.

STYLVM & ſcriptionem ad eloquentiam comparandam, eſſe rem vnam ex omnibus vtiliſſimam, maximeque neceſſariam, nemo, opinor, neget, qui & hoc ipſum certo iudicio ponderet, & meminerit nullam artem ſine aſſidua quadam tractatione & exercitatione percipi poſſe. Laborioſum ſine dubio & moleſtum videbitur inertibus: ſed laborem ipſum, ac moleſtiam, facile abſolutum opus, & incredibilis quaedam ex ipſius abſolutione delectatio, compenſabit. Audierit multa, ſeu potius omnia rhetorum praecepta ingenioſus adoleſcens: legerit non ſolum oratores, ſed hiſtoricos etiam ac poëtas plurimos: magnam ſibi

ſibi ex omnibus, quae legit, vidit, audijt, ſupellectilem conquiſierit: philoſophorum fontibus Rhetoricae agros irrigauerit: haec omnia profecto, niſi aſſiduo ſtylo illuminentur, niſi quotidiana ſcriptione ſaginentur, orationem facient ita ſiccam atque horridam, vt ceterum illum nitorem, ſi non extingui, at certe obſcurari neceſſe ſit. Namque, vt Theonis exemplo vtar, quid prodeſt pingendi ſtudioſo, praeclaras Apellis, Protogenis, Antiphili formas diu & multum inſpexiſſe, artem & lineamenta dilaudaſſe, ſi non manum admouerit ad opus, & excellentis alicuius pulchritudinis effigiem adhibita opera ac diligentia tentarit penicillo exprimere? Excellens porro eloquentiae ſpecies, non adumbranda tantum, verum etiam coloranda eſt: quod numquam fiet, niſi naturae praeſidia & inſtrumenta doctrinae diligens & aſſidua ſcriptura confirmabit, vel fortaſſe corriget vitia, atque adeo ſuperabit. Nemo naſcitur artifex: ſed ita paulatim oportet contendendo, laborando, ſeſe quotidie ad optimae orationis formam limando, proficere, vt tandem ars ipſa in naturam prope conuerſa videatur. Stylus, ait Cicero primo de oratore, eſt optimus ac praeſtantiſſimus dicendi effector & magiſter. ad quam illius ſententiam, tãta ex L. Craſſi, talis ac tanti oratoris perſona, qui eam quaſi effatus introducitur, acceſſit auctoritas, vt iam prope oraculi vim & grauitatem obtineat. Neque id iniuria. Nam vt auditionem adiuuat lectio, lectionem commentatio & cogitatio, ita

hæc omnia, non tantum adiuuat; ſed vincit, accurata & ſollers ſcriptio, in qua ſunt omnia. Neque eſt quod quiſquam ſibi blandiatur, aut tantum tribuat ingenio, vt exiſtimet ſe poſſe ſine ſcribendi labore ad veram bene dicendi gloriam peruenire. ſunt iſtaec iocularia deliramenta puerorum, quibus nihil eſt ceſſatione iucundius. Neque enim ſemen vllum, quamuis bonus ager & fertilis, magno reddet cum fenore, niſi illud gremio mollito, atque altius ſubacto ſparſum acceperit. excolenda bonitas ingenij ſcriptione: & ſi qua eſt in vbertate, vt in herbis ruſtici ſolent dicere, luxuries, ſtylo depaſcenda eſt. Quae ſtatim ſe effundunt, & quaſi herbeſcunt, vt abortiones & immaturi quidam fetus, continuo extinguuntur, & exareſcunt. Nolim affectari a quibuſdam, quae multis impoſuit, laudem celeritatis. Scitum eſt enim verbum illud, quod a Graecis circumferebatur ἡ κύων σπεύδουσα τυφλὰ τίκτει. & certe nulla res eſt tam inimica conſilio, quam feſtinatio, quae plerumque ita turbat omnia ac miſcet, vt cum reprehendenda ac reuocanda ſint ea, quae nimium properata exciderunt, Platonicum illud mirifice in feſtinantē conueniat, σπεύδων ταχὺ μᾶλλον βραδύνει. At pulchrum eſt & glorioſum, quod ſolemus ebullire nonnumquam, id quod etiam de Lucilio alicubi tradit Horatius, ſtantem pede in vno ducentos verſus componere, atque illud etiam praeſeferre. Recte, ſi ea ſcribere meditaris, quae quaſi ſolſtitialis herba, eodem die quo oriantur, occidant.

dant. Erit porro iſta lutulenta, non luculenta ſcribendi ratio, ne erres: neque enim fieri poteſt, vt purus ac liquidus fluat, qui incitatus fertur ac rapidus torrens, multaque eiuſmodi rapiat oportet, quae non facilem quidem curſum indicent, ſed praecipitem. Multa erunt in eiuſmodi oratione curta, mutila, hiantia, multa ſuperuacanea, multa praepoſtera, multa minus commode & ieiune dicta, inepta multa, non limata neque polita, multa denique, quae non tantum auditorem aut lectorem, ſed auctorem etiam ipſum, vbi ille ſcriptionis, in qua ſuum eſt vnicuique pulchrum, deferbuerit calor, offendant. Incredibile eſt quam multa in illo animi impetu & quaſi caecitate homines fallant. At ſciant boni rerum exiſtimatores, me curſim & σχεδιάζοντα ſcripſiſſe. Quid affert feſtinationem? quae porro laus eſt ſcripſiſſe celeriter, ſed male: & dum vitioſum colligis, verum ſanguinem corrumpere? At ego libero te iſta cura, vt mihi perſuadeas, rem eſſe aliquam ita exiguo tempore exaratam, vt conſiderandi ſpatium, ſcribendi celeritas abſtulerit. res ipſa loquitur: neque tamen excuſat factum, ſed accuſat conſilium. Memoriae proditum eſt, imperitum quemdam, & vt eum eſſe oportuit qui ex celeritate famam quaereret, ineptum pictorem, Apelli, illi, in quo & ars & natura, quid poſſent in pingendi artificio, videntur expertae, oſtendiſſe imaginem, quam ſubito a ſe & quaſi ex tempore pictam eſſe diceret. expectabat videlicet homo vaniſſimus,

dum a laudatiſſimo artifice, artificij laudem ferret. Verum res aliter multo cecidit. uix Apelles inſpexerat, & te tacente, inquit, muta ipſa imago clamat, quam feſtinanter ſit facta. Illud admiror, qui non potueris eodem colore & penicillo plures depingere. Quanto illud conſideratius & cautius, lente ac paene faſtidioſe probare omnia, ſuſtinere ſe in ſcribendo, examinare verborum omnium pondera, meditari numeros, orationem ipſam certam ad legem normamque dirigere, vt nihil poſtea ſit, quod non tantum delectatione, verum etiam admiratione afficiatur? At pauca longo tempore ſcribentur. Sed optima, ſed pulcherrima, ſed ad aeternum prope tempus duratura. Nihil voluit natura, quod magnum eſſet futurum, cito fieri: & diuturnis non tantum arboribus, verum etiam animantibus, longum praeſcripſit tempus, vt exirent in lucem. Tarde enaſcitur, quamuis diligentis cultura agricolae, ſeris vmbram factura nepotibus cupreſſus: ſed multas hominum aetates & ſaecula ſuperabit. Decem annis fama eſt ferri vterum ab elephante: ſed huius grauiditatis vſuram trecentorum annorum vita compenſat. Iſocratis Panegyricum decem minimum annis elaboratum ferunt: ſed fert aetatem. Totidem annis ab Aelio Cinna libellum, cui Smyrnae nomen, perſcriptum fuiſſe accepimus: ſed quanta fuerit integri operis ſpecies, ex paucorum verſiculorum, qui ex antiquorum monumentis, quaſi gemmae e profunda terra eruuntur, pul-

chritudine, vt de laniati Hippolyti corpore dixerunt poëtae, conijcere licet. Conſtat virum diuini propemodum ingenij, a quo vno ſummum videtur impoſitum Poëticae faſtigium, P. Virgilium Maronem, ita difficilem ac moroſum fuiſſe in ijs, quos ſcriberet, verſibus recognoſcendis, ac retractandis, vt vrſae partum imitari diceretur: quae acerbos, vt aiunt, & inchoatos fetus enixa, ita paulatim lambendo, mulcendo, tractando, artus ſingulos effingit lingua, vt tandem ſpecies omnis, & oris lineamenta, quae toto confuſa latebant corpore, emergant. vt minus mirum ſit, decem tam breues ab eo eclogas triennio ſcriptas: quattuor de re ruſtica libros ipſis ſeptem annis compoſitos: diuinam denique Aeneida, quam vndecim anni elimauerant, quaſi abortum quemdam & partum imperfectum, ab eo exponi, id eſt cremari iuſſam: neque quidquam eum morientem tam male habuiſſe, quam quod tam magno operi, cuius maieſtatem ſatis admirari non poſſumus, extremam quaſi manum, & vltimum perpoliendi laborem adhibere non potuerit. At nos nullius rei homunculi, qui nec quanta fuerit tot virorum prudentia, & in ſcribendo elegantia, ſuſpicari poſſumus, non ferentes cogitandi laborem, nobis tum maxime placemus, illud palmarium arbitramur, cum, non dico annuum, aut certe menſtruum, ſed diurnum, atque etiam, ſi Deo placet, horarium, vt ita dicam, infelix & male natum opus ſimulatque lucem aſpexerit, continuo perituY 4 rum,

 rum,

conuiuij fiebat inuitatio in orbem, & vt Tertullianus[x] indicat obba. Senes plerumque accumbebant, Nonius [y] ait Marcellus: idemque in diſceſſu dixiſſe alium alij, Vale, ex M. Varrone teſtatur. epulas deinde omnes, ſi quae eſſent ſuper, vno in loco combuſtas indicat [z] Paulus compilator Feſti. cuius etiam rei quoddam veſtigium in Catullo [a] extat. His opinor confectis, in vrnam cineres condebantur, & oſſa fortaſſe in oſſarium [b], cadum [c] aënum appellat Virgilius: atque omnia ſiue in arca [d], ſiue in ſolio plerumque e marmore, quod etiam ſarcophagum dicebant, reponebantur: fictilibus dolijs condi multos maluiſſe memorat Plinius libro trigeſimoquinto capite duodecimo. Solebant interdum, ſed antiquiſſimis temporibus, condi cum cinere & oſſibus [e] theſauri, ad inanem ſcilicet oſtentationem: quod niſi fuiſſet, non dixiſſet lege prohibitum eſſe Marcianus [f]. Antequam ab exequijs, & a lugubri hoc officio diſcederet populus, a ſacerdote, ante Auguſti quidem tempora, ramo lauri [g], poſt Auguſtum vero, oliuae, ter luſtrabatur aqua, cauſa expiationis: deinde dicebat praefica verbum illud nouiſſimum, Ilicet [h], quo ſignificabat ire licere: tum vero omnes precati vt ei eſſet terra leuis, cum ter Vale homini dixiſſent, qui propterea

[x] Apologetico. Gloſſ. Obua. ἄμβιξ ἐν ὧ τοῖς νεκροῖς σπένδουσιν.

[y] n. Silicernium

[z] n. Culina.

[a] Epig. lvi. de Rufa.

[b] Vlp. l. ii. de ſep. viol.

[c] vi. Aen.

[d] Caſſiod. lib. iii. Var. c. xix.

[e] S. Hier. ad c. viii. Hieremiae initio.

[f] L. iiii. D. ad legem Iuliam peculatus.

[g] Ser. vi. ramo felicis oliuae.

[h] Ser. vi. ferales ante cupreſſos.

pterea conclamatus [i] dicebatur, ad poſtremum Vale addentes, Nos te [k] ordine, quo natura permiſerit, cuncti ſequemur: ſilentio diſcedebant, & aqua [l], vt dixi, ante aſperſi, ad plenam vt vocabant ſuffitionem per ignem tranſibant. Solebat etiam interdum dari [m] mulſum ad portam, ijs, qui funus proſecuti eſſent. Haec autem fiebant omnino, nono, vt ſuſpicor, die. Decimo enim, qui Denicalium nomine colebatur, haec facta exiſtimo. Primum quoniam mortui familiam, quae funeſta dicebatur, id eſt polluta, funere expiari oportebat: purgabatur domus certo [n] ſcoparum genere, quae ab extrauerrendo euerrae fortaſſe, vt ipſa etiam purgatio, vocabantur: atque hoc quidem per euerriatorem, id eſt per eum, qui accepta iure hereditate id facere debebat, qui ſi non faceret, ſeu quid ea in re turbaret, ſuo capite luebat: quo etiam tempore ſacrificium (quod humanum ex Feſto appellat Paulus) factum opinor porca, vt dicebant, praecidanea: [o] opinor inquam: quia hac in re nihil habeo aliud quod afferam, niſi meam opinionem. Poſt quae efferebatur os illud ſiue exceptum ſiue reiectum, aut membrum [p], id eſt digitus vnus de mortui corpore deciſus, vt ex Feſto didicimus. efferebatur autem ante locum ſepulcro

[i] Ser. ii Aen. fati diſcedite.
[k] Ser. iii. Aen. voce ciemus.
[l] P. Feſt. verbo aqua.
[m] Liuius lib. xxxviii. 386. g.
[n] P. Feſt. u. euerriator.
[o] Feſt. porca praeced.
[p] u. Membrum.

memoriam in viuorum animis inſerendam, & deinceps excitandam. nempe indicebantur epulae, & ludi, & habebatur laudatio amplior. in epulo autem & ludis, praecipue in ludis, magiſter funeris (quem ex Feſto conijcimus praetextatum fuiſſe) accenſum habebat, atroſque [x] lictores. ad epulum porro conueniebant, vt ex Cicerone licet colligere, albati [y], & vt ex Plinio [z], accumbebant [z] coronati. epulaeque magnificentiſſimae apponebantur [a]. magiſtros ludorum funebrium deſignatores [b] antiqui vocabant, quia vnum in locum populum eſſent collecturi: etſi deſignator dicebatur communiter coactor [c] funeris. Dabantur autem ludi apparatiſſimi, in quibus plerumque multa dimicabant paria gladiatorum. Ludos primos in honorem mortuorum ab Athenienſibus celebratos, eorum cauſa qui bello Perſico occidiſſent, Diodorus Siculus affirmat libro vndecimo. Ego ad exitū ſpecto. Laudationem primam mortuorum ſunt qui Pericli tribuant, ſunt etiam qui Soloni. nos autem de Romanis loquimur. Conſtat fere inter omnes, e viris primum Valerium [d] Poplicolam a L. Iunio Bruto collega laudatum, e feminis [e] Popiliam a filio Catulo. Huc addebatur, quod ſepulcra ipſa, quae [f] plerūque propter vias militares & publicas: vt praetereuntes [g] admonerent mor-

[x] *Hor. epiſt. vii. lib. 1.*
[y] *In Vatin.*
[z] *lib. xxi. c. iii.*
[a] *Dio li. xxxvii. de Fauſto.*
[b] *Don. Adel. a. i. ſc. ii. quid deſignauit.*
[c] *Quint. decl. vi.*
[d] *Liu. lib. ii. Plut. Valerio.*
[e] *Cic. ii. de oratore.*
[f] *Frontin. de iure limit. ex Theod. & Valentin. Impp.*
[g] *Varr. lib. v. de lingua.*

mortalitatis: ingentes illae moles e ſaxo quadratae magnifico, ornabantur hermis, menſis, labellis, ſtatuis, pyramidibus praecipue, & columnis [h], quod poſtremum erat ſplendidiſſimum: vt vel ex hoc appareat quo nobilitatis ac virtutis nixa ſit fundamento gentilicia illa tua, & ſane triumphalis columna, Cardinalis illuſtriſſime, vetuſtiſſima, & pulcherrima Columnenſium inſignia. Sed hanc ego diſputationem in aliud fortaſſe tempus, & vt ſperare videor, commodius, reſeruabo. excelſiora enim amabant antiqui ſepulcra, indicium factorum claritatis, & animi magnitudinis: quod declarabant pariter, cum altis ſub montibus, & in montibus etiam ipſis ſibi conſtituerent monumenta: circumquae, aut potius in quibus plures interdum volebant eſſe accenſas [i] lucernas: vtque maiore afficerent locum honore, ac prope diuino, ſepulcra ipſa, quibus & lucos [k] addebant & nemora, ne vllo modo violari vmquam poſſent, graui in eos qui aliter feciſſent conſtituta poena legibus proſpexerant.

h Ser. viii. Aen. *Lanigeroſque.*

i *Suet. Auguſt.* c. ci. C. *Modeſt.* l. *Maeuia. De manum. teſtam.*

k Ser. v. Aen. *& lucus late.*

Et certe, vt haec omnia magnam habuerint vim ad mortuos ornandos & honorandos, eorumq. memoriam ad poſteros propagandam, & perpetuandam, nullum tamen honoris genus, cum eo, quod viuit in monumentis litterarum, quod fit aut oratorum opera,

aut

aut poëtarum, comparari poſſe, viri alta quadam mente & ingenio praediti prodiderunt. Quod quidem regina Halicarnaſſi, Mauſoli vxor, Artemiſia fecit prudentiſſime: cui quaſi non ſatis fuiſſet in ſua condidiſſe viſcera, delibutos odoribus, & infuſos aqua mariti cineres, illudque ad caelum extuliſſe ſumptuoſiſſimum monumentum & magnificentiſſimum, quod inter ſeptem numeratur orbis terrarum miracula, viſum illud etiam eſt faciendum, vt ampliſſima proponeret inter poëtas atque oratores praemia, ei qui coniugis ſui laudes pleniore, vt dicitur, ore, celebraſſet. qua in re, multorum ingenijs ac ſtudijs, lingua ſcimus eſſe calamoq. certatum. quod etiam in hac ipſa vrbe ſeruabatur conſtantiſſime ab eo, qui ad vicem eius qui emigraſſet e vita, proxime accederet. habebatur etiam funebris oratio, non in virorum modo clariſſimorum laudem, ſed in primariarum quoque feminarum: qui mos hodieque manet in Chriſtiana republica, nec ſine pietate viuorum, & cum inſigni mortuorum cõmendatione. Quas enim, oro te, lacrimas & excitaſti alijs, & tu ipſe effudiſti, Aſcani Columna vir Romanorũ eloquentiſſime, in laudatione tua plane admirabili ſereniſſimae & lectiſſimae reginae Annae vxoris regis illius inuictiſſimi, & optimi, cuius maieſtatẽ, pietatẽ, amplitudinem nulla vmquam aetas

A.Gell. li. x. c. xviii.

non

ga nos humanitate gratias agerem, quas debeo: ſed

Non haec mihi vis: non tibi talium
Res eſt, aut animus deliciarum egens.

te obſecro autem, atque obteſtor, quem ſemel bona tua cum uenia cum diuinis pingendi artificibus contendere & comparare coepi, vt hac etiam in re Zeuxin imitere, qui opera ſua, quae ſatis digno pretio permutari non poſſe intelligebat, haberi malebat muneris loco. fac enim, pro eo quantum in te eſt humanitatis, vt quoniam dignas tibi gratias agere nec poſſum, nec audeo, earum mihi remittas & neceſſitatem & laborem: meamque accipias voluntatem in perpetuum amplitudini nominis tui deuinctiſſimam.

FRANCISCI BENCII E. SOCIETATE IESV

DE. STYLO. ET. SCRIPTIONE.

STYLVM & ſcriptionem ad eloquentiam comparandam, eſſe rem vnam ex omnibus vtiliſſimam, maximeque neceſſariam, nemo, opinor, neget, qui & hoc ipſum certo iudicio ponderet, & meminerit nullam artem ſine aſſidua quadam tractatione & exercitatione percipi poſſe. Laborioſum ſine dubio & moleſtum videbitur inertibus: ſed laborem ipſum, ac moleſtiam, facile abſolutum opus, & incredibilis quaedam ex ipſius abſolutione delectatio, compenſabit. Audierit multa, ſeu potius omnia rhetorum praecepta ingenioſus adoleſcens: legerit non ſolum oratores, ſed hiſtoricos etiam ac poëtas plurimos: magnam ſibi

ſibi ex omnibus,quae legit, vidit, audijt, ſupelle-ctilem conquiſierit: philoſophorum fontibus Rhetoricae agros irrigauerit: haec omnia profecto, niſi aſſiduo ſtylo illuminentur, niſi quotidiana ſcriptione ſaginentur, orationem facient ita ſiccam atque horridam, vt ceterum illum nitorem, ſi non extingui, at certe obſcurari neceſſe ſit. Namque, vt Theonis exemplo vtar, quid prodeſt pingendi ſtudioſo, praeclaras Apellis, Protogenis, Antiphili formas diu & multum inſpexiſſe, artem & lineamenta dilaudaſſe, ſi non manum admouerit ad opus, & excellentis alicuius pulchritudinis effigiem adhibita opera ac diligentia tentarit penicillo exprimere? Excellens porro eloquentiae ſpecies, non adumbranda tantum, verum etiam coloranda eſt: quod numquam fiet, niſi naturae praeſidia & inſtrumenta doctrinae diligens & aſſidua ſcriptura confirmabit, vel fortaſſe corriget vitia, atque adeo ſuperabit. Nemo naſcitur artifex: ſed ita paulatim oportet contendendo, laborando, ſeſe quotidie ad optimae orationis formam limando, proficere, vt tandem ars ipſa in naturam prope conuerſa videatur. Stylus, ait Cicero primo de oratore, eſt optimus ac praeſtantiſſimus dicendi effector & magiſter. ad quam illius ſententiam, tāta ex L. Craſſi, talis ac tanti oratoris perſona, qui eam quaſi effatus introducitur, acceſſit auctoritas, vt iam prope oraculi vim & grauitatem obtineat. Neque id iniuria. Nam vt auditionem adiuuat lectio, lectionem commentatio & cogitatio, ita

haec omnia, non tantum adiuuat, ſed vincit, accurata & ſollers ſcriptio, in qua ſunt omnia. Neque eſt quod quiſquam ſibi blandiatur, aut tantum tribuat ingenio, vt exiſtimet ſe poſſe ſine ſcribendi labore ad veram bene dicendi gloriam peruenire. ſunt iſtaec iocularia deliramenta puerorum, quibus nihil eſt ceſſatione iucundius. Neque enim ſemen vllum, quamuis bonus ager & fertilis, magno reddet cum fenore, niſi illud gremio mollito, atque altius ſubacto ſparſum acceperit. excolenda bonitas ingenij ſcriptione: & ſi qua eſt in vbertate, vt in herbis ruſtici ſolent dicere, luxuries, ſtylo depaſcenda eſt. Quae ſtatim ſe effundunt, & quaſi herbeſcunt, vt abortiones & immaturi quidam fetus, continuo extinguuntur, & exareſcunt. Nolim affectari a quibuſdam, quae multis impoſuit, laudem celeritatis. Scitum eſt enim verbum illud, quod a Graecis circumferebatur ἡ κύων σπεύδουσα τυφλὰ τίκτει. & certe nulla res eſt tam inimica conſilio, quam feſtinatio, quae plerumque ita turbat omnia ac miſcet, vt cum reprehendenda ac reuocanda ſint ea, quae nimium properatã exciderunt, Platonicum illud mirifice in feſtinantẽ conueniat, σπεύδων ταχὺ μᾶλλον βραδύνει. At pulchrum eſt & glorioſum, quod ſolemus ebullire nonnumquam, id quod etiam de Lucilio alicubi tradit Horatius, ſtantem pede in vno ducentos verſus componere, atque illud etiam praeſeferre. Recte, ſi ea ſcribere meditaris, quae quaſi ſolſtitialis herba, eodem die quo oriantur, occidant.

dant. Erit porro iſta lutulenta, non luculenta ſcribendi ratio, ne erres: neque enim fieri poteſt, vt purus ac liquidus fluat, qui incitatus fertur ac rapidus torrens, multaque eiuſmodi rapiat oportet, quae non facilem quidem curſum indicent, ſed praecipitem. Multa erunt in eiuſmodi oratione curta, mutila, hiantia, multa ſuperuacanea, multa praepoſtera, multa minus commode & ieiune dicta, inepta multa, non limata neque polita, multa denique, quae non tantum auditorem aut lectorem, ſed auctorem etiam ipſum, vbi ille ſcriptionis, in qua ſuum eſt vnicuique pulchrum, deferbuerit calor, offendant. Incredibile eſt quam multa in illo animi impetu & quaſi caecitate homines fallant. At ſciant boni rerum exiſtimatores, me curſim & σχεδιάζοντα ſcripſiſſe. Quid affert feſtinationem? quae porro laus eſt ſcripſiſſe celeriter, ſed male: & dum vitioſum colligis, verum ſanguinem corrumpere? At ego libero te iſta cura, vt mihi perſuadeas, rem eſſe aliquam ita exiguo tempore exaratam, vt conſiderandi ſpatium, ſcribendi celeritas abſtulerit. res ipſa loquitur: neque tamen excuſat factum, ſed accuſat conſilium. Memoriae proditum eſt, imperitum quemdam, & vt eum eſſe oportuit qui ex celeritate famam quaereret, ineptum pictorem, Apelli, illi, in quo & ars & natura, quid poſſent in pingendi artificio, videntur expertae, oſtendiſſe imaginem, quam ſubito a ſe & quaſi ex tempore pictam eſſe diceret. expectabat videlicet homo vaniſſimus,

dum a laudatiſſimo artifice, artificij laudem ferret. Verum res aliter multo cecidit. uix Apelles inſpexerat, & te tacente, inquit, muta ipſa imago clamat, quam feſtinanter ſit facta. Illud admiror, qui non potueris eodem colore & penicillo plures depingere. Quanto illud conſideratius & cautius, lente ac paene faſtidioſe probare omnia, ſuſtinere ſe in ſcribendo, examinare verborum omnium pondera, meditari numeros, orationem ipſam certam ad legem normamque dirigere, vt nihil poſtea ſit, quod non tantum delectatione, verum etiam admiratione afficiatur? At pauca longo tempore ſcribentur. Sed optima, ſed pulcherrima, ſed ad aeternum prope tempus duratura. Nihil voluit natura, quod magnum eſſet futurum, cito fieri: & diuturnis non tantum arboribus, verum etiam animantibus, longum praeſcripſit tempus, vt exirent in lucem. Tarde enaſcitur, quamuis diligentis cultura agricolae, ſeris vmbram factura nepotibus cupreſſus: ſed multas hominum aetates & ſaecula ſuperabit. Decem annis fama eſt ferri vterum ab elephante: ſed huius grauiditatis vſuram trecentorum annorum vita compenſat. Iſocratis Panegyricum decem minimum annis elaboratum ferunt: ſed fert aetatem. Totidem annis ab Aelio Cinna libellum, cui Smyrnae nomen, perſcriptum fuiſſe accepimus: ſed quanta fuerit integri operis ſpecies, ex paucorum verſiculorum, qui ex antiquorum monumentis, quaſi gemmae e profunda terra eruuntur, pul-

chritudine, vt de laniati Hippolyti corpore dixerunt poëtae, conijcere licet. Conſtat virum diuini propemodum ingenij, a quo vno ſummum videtur impoſitum Poëticae faſtigium, P. Virgilium Maronem, ita difficilem ac moroſum fuiſſe in ijs, quos ſcriberet, verſibus recognoſcendis, ac retractandis, vt vrſae partum imitari diceretur: quae acerbos, vt aiunt, & inchoatos fetus enixa, ita paulatim lambendo, mulcendo, tractando, artus ſingulos effingit lingua, vt tandem ſpecies omnis, & oris lineamenta, quae toto confuſa latebant corpore, emergant. vt minus mirum ſit, decem tam breues ab eo eclogas triennio ſcriptas: quattuor de re ruſtica libros ipſis ſeptem annis compoſitos: diuinam denique Aeneida, quam vndecim anni elimauerant, quaſi abortum quemdam & partum imperfectum, ab eo exponi, id eſt cremari iuſſam: neque quidquam eum morientem tam male habuiſſe, quam quod tam magno operi, cuius maieſtatem ſatis admirari non poſſumus, extremam quaſi manum, & vltimum perpoliendi laborem adhibere non potuerit. At nos nullius rei homunculi, qui nec quanta fuerit tot virorum prudentia, & in ſcribendo elegantia, ſuſpicari poſſumus, non ferentes cogitandi laborem, nobis tum maxime placemus, illud palmarium arbitramur, cum, non dico annuum, aut certe menſtruum, ſed diurnum, atque etiam, ſi Deo placet, horarium, vt ita dicam, infelix & male natum opus ſimulatque lucem aſpexerit, continuo peritu-

 rum,

rum, effundimus, aut potius eijcimus. Neque Horatij vocem, dignam quae numquam e mentibus euellatur, meminimus, qua monemur, in nonum annum premere aliquod vnum, quod ſemel promere debeamus. quamdiu opus eſt in officina, limari, accuratius emendari, augeri, minui, perpoliri, atque exacui poteſt. vbi editum eſt, & peruenit in manus hominum, etiam ſi reprehendas, non paret: ſi reuoces, non audit. ita cum in integrum reſtituere non poſſis, relinquit potius poenitendi, quam corrigendi locum. At exultat ingenium, & quaſi intractatus equus & nouus praeſidit ſibi, vt regi diutius & coërceri vix queat: ſuſtineatur, ne ſeſſorem excutiat: reprimatur habenis diligentiae, & in gyrum ſtyli meditationiſque compellatur. Quo facto non mora quidem afferetur curſui, ſed impetus noui currenti. At quid hoc loco vos inter vos? exaudio, obijcitis quod M. Tullius in ſecundo de oratore Antonium dicentem facit: Volo ſe efferat in adoleſcente fecunditas: nam facilius, ſicut in vitibus, reuocantur ea quae ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, noua farmenta cultura excitantur: ita volo eſſe in adoleſcente vnde aliquid amputem. Recte vos quidem, & memoriter: at non loquitur eo loci Antonius de ſtylo, ſed de ingenio: cuius laudem etſi ego vobis tribuo, tamen veſtrae modeſtiae eſt illam vobis non adſciſcere: eius porro vbertas, non ex numero ſcriptorum & multitudine, ſed ex modo

ſcriben-

ſcribendi & ratione ſpectatur: nomquamuis adhibita diligentia vix fieri poteſt, vt nimium cito maturitatem adoleſcentis ingenium conſequatur: cuius, vt in vite, luxuria amputanda eſt. Age vero, quoniam hoc vrgeor exemplo. Fingite animis veſtris adoleſcentes (ſunt enim liberae cogitationes hominum) ad vitem ſenſum acceſſiſſe, vt appetitiones habeat, motuſque voluntarios: quid facturam putatis? an non ſe ipſa circumcideret, amputaret, erigeret, extolleret, & quae nunc per vinitorem conſequitur, ſuapte ſponte curaret? vt non ſit laus homini rationis non tantum ſenſus participi, naturae impetum ſequi, ab eo ſe abſorberi atque obrui permittere: quae vt benigne donet alicui aliquid & prolixe, commodum tamen ſemper aliquod maiore adiuncto incommodo muneratur. Audite quanto ſapientius apud Ciceronem eumdem, primo de oratore, de quibuſdam, qui linguae celeritatem incitabant, & verborum frequentia delectabantur, loquatur oratorum ille ſui temporis praeſtantiſſimus L. Craſſus. In quo fallit eos, quod audierunt dicendo homines vt dicant efficere ſolere. Vere enim etiam illud dicitur, peruerſe dicere homines, peruerſe dicendo, facillime conſequi. Cum enim quod natura integrum & inchoatum dedit, non perficiatur arte, mala illa celeriter & multum ſcribendi conſuetudine, ad inſignem quamdam & inſanabilem deformitatem prauitatemque peruenitur. vtpote quod natura imperfectum procreauerat, peruerſa quae-

dam

dam exercitatio aluit, confirmauit non tantum ſuga laboris, verum etiam illa, qua omnes laboramus φιλαυτία. Non ſunt corrumpenda bona ingenij, ſed meliora facienda diligentia. Quae in ſcribendo mora & cunctatio, etſi omnibus neceſſaria eſt, ijs tamen maxime, qui ſunt in veſtibulo artis addiſcendae. Demus operam principio vt optime ſcribamus, mox fiet vt celeriter: facilitatem dabit conſuetudo, quae non tantum laborem minuit, ſed etiam auget ingenium. Neque eſt quod quemquam ſententiarum delectus verborumque conturbet. ipſa, qui hac primum ſe ratione exercuerint, ijs occurrent ſcribentibus: ipſa inquam ſe offerent & reſpondebunt non vocata. Qui ab hac meditandi omnia, expendendi, ſeligendi, & ſui ipſius ſuſtentandi moderatione, ad ſcribendum ſe dederit, hanc afferet facultatem, vt etiam ſi cupiat, non optime ſcribere non poſſit: quemadmodum equus, qui etſi quibuſdam compedibus obſtrictus certam inceſſus rationem & quaſi palaeſtram didicit, etiam ex illis emiſſus vinculis, ac ſolutus, eumdem tamen motum eamdemque incedendi diſciplinam tenet. Atque haec de celeritate in ſcribendi exercitatione fugienda dixiſſe ſit ſatis. In quo capite propterea mihi vehementius fuit ac diutius laborandum, quod cenſerem perfectum plane opus eſſe, ſi hac diſputatione admoniti abijceretis illam inimicam elegantiae negligentiam, illam ſubito & prope ex tempore quicquid in ſolum aut in buccam venerit eſ-

ſtiendi, impudentiam. quibus enim perſuaſum eſt, vt malint lenem orationem & placidam, quam praecipitem ac profluentem loquacitatem, iis reliqua facilis erit doctrina. Vbi igitur in animum induxerit dicendi ſtudioſus adoleſcens praeſtare bene ſcribere, quam cito, antequam conijciat ſe ad ſcribendum, oportet animo praemeditatam & quaſi dimenſam habeat formam orationis, in qua, vt ita dicam, exaedificanda ponendus eſt labor. Nolim quemquam veſtrum ita eſſe nullius conſilij, vt quod primum ſit ſcripturus verbum neſciat: ſed ſperet, ſe, cum primum calamus concaluerit, abundaturum & verbis & ſententijs. fame profecto moriatur is, qui cum conditi nihil coctive habeat, lautus tamen & vnctus ita accumbit, vt credat, ſimulatque inclamarit, exquiſitas ſibi epulas, quibus affatim veſcatur, praeſto futuras. Vos autem, ſi me ipſum non nihil in his rebus intelligentem, immo vero ſi omnes dicendi magiſtros audieritis, longa prouiſione animi res ante praeparatas habebitis, ordinemque deſcriptum: tum vero verba apte ſtruentur, & collocabuntur ſententiae: & facile ſuppeditabit omnis apparatus ornatuſque dicendi: & quo maior erit honeſtas in rebus, eo maior exiſtet ex rei natura ſplendor in verbis. Sed hoc loco admonendi eſtis puerile quoddam conſectarium. Solent quidam, ſane perridicule, ſtudio pingendae orationis, ſeligere quoſdam forte ex M. Tullio (ne dicam ex Mario Nizolio, aut ex putidis & vetuſtate

(ſubrancidis aliorum aduerſarijs) floſculoſ: colligere certa pigmenta & medicamina, quibus etiam ſi res non ferat (recte enim an ſecus quid ad rem?) conſumptis arculis abutantur: ijſque omnibus non dico inſertis aut impoſitis, ſed illatis atque adeo intruſis, quicquid veniat ad manum, nullo adhibito conſilio infercientes, faciunt inanem quamdam & fucatam orationem, quae nulla verbis illis ſubiecta ratione aut ſententia, non tantum quemadmodum tonitrua ſine ictu concrepat, verum etiam vt aegrorum ſomnia ſine vlla partium coagmentatione, aut ordine, portentum ac monſtrum videtur, vt neque quid dicat intelligas, neque quid audieris recorderis. tantum agnoſcas quanta ſit vani hominis tum ſtultitia, qui non imperet paucis quas corrogauit dicendi formulis, ſed pareat: tum etiam inopia, qui omnibus quae habere videtur ornamentis, aut potius ſcrutis, in vnum congeſtis, ita oneret ſcriptionem potius quam ornet; vt ſi quid ſit praeterea aliud ſcribendum (tamquam actores fabularum, vt vni perſonae addant, alteri detrahunt, vt vnam induant, exuunt alteram) eadem vſurpare ac repetere cogatur. Iocularem, vt dixi, licentiam, & in ſumma mendicitate oſtentationem opum irridendam, & miſerabilem inſcitiam dicendi: quo facto & ingenia obtunduntur adoleſcentium, & corroboratur impudentia. Sed nolo pluribus hunc locum vrgere. His poſitis, vt modeſtus adoleſcens ac recte inſtitutus conſtituerit nolle inconſulte ac temere

mere aliquid ſcribere, nolle indulgere ingenio, nolle nouam & quaſi de muſto & lacu feruidam orationem diffundere, conſiderare velle non ſortiri quid dicat, & ante partes materiae ad argumentum ſubiectae perluſtrare omnes animo & quaſi concoquere: illud proxime ſequitur, vt nihil humile aut abiectum cogitet, neque ita ſe conferat ad ſcribendum, vt ſatis futurum putet, ſi effugiat reprehenſionem hominum prudentium: nam vt laudetur, ne optare quidem audeat. Parui illud animi eſt & obſcuri ingenij numquam ad lucem emerſuri: quod etiam minus conſequetur, quam cupiat. ita enim natura comparatum eſt, vt omnibus in rebus cupiditate contentio, contentione ſit minor euentus: quod vel eorum exemplo declaratur, qui cum eminus certum in locum dirigant tela, aliquanto altiorem fixo oculorum obtutu deſignant ictum, quam ſit illud quod petunt. Audite adoleſcentes, quid hac in re magnus ille, qui dum de elato dicendi genere praecipit, elate admodum & copioſe loquitur, Longinus Dionyſius praecipiat. Reddam Latine, vt potero, vt intelligi a pluribus minore negotio poſſim. Ait enim. Et noſtram igitur, ſi quando magnum aliquid & magnificum ſcribere meditamur, illud maxime adiuuabit & exacuet induſtriam, ſi illa nobis cogitatio occurret: Quid hic, oro te, Homerus egiſſet, ſi ad eum tale delatum eſſet argumentum? Quam eleganter hoc expreſſiſſet in dialogis Plato, aut in oratione Demoſthenes, aut in

hiſtoria Thucydides? Eiuſmodi perſonarũ quaſi inductio neſcio quomodo exuſcitat ſcribentium animos ad eorum virorum imitationem, quorum ſpeciem mente depingimus. Neque vero hoc non magnum erit incitamentum, ſi identidem haec reuoces in animum: Si haec a te praeſentibus Homero ac Demoſthene dicerentur, quo vultu ferrent? probaturos ne illa, an potius aſpernaturos putas? Nimirum magnum eſt illud theatrum, ſi proponas tibi tales viros audientes: magnum negotium & contentionem ſuſcipit, qui quaſi in iudicium veniat ingenij & eloquentiae, in tanta ſapientiſſimorum iudicum & teſtium corona, apud quos difficile ſit non offendere, ſtatuit ſibi eſſe dicendum. Maxime autem omnium ad incendendos animos etiam flagrantiſſimos valet, ſi in hac aliquis mente & cogitatione verſetur: Quodnam erit omnium, quae poſt me futura ſunt, ſaeculorum, de praeſenti ſcriptione iudicium? Magnum quidem praeceptum ac difficile, ſed, ſi adoleſcentium noui impetum animi, cupiditatem diſcendi, ardorem mentis ad gloriam, ad meos auditores inflammandos maxime accommodatum. Recte enim apud Liuium, magnum illud Romani imperij lumen, & fulmen belli, P. Scipio, qui poſtea oppreſſae Africae laudem cognomine praeſetulit: Maximo, inquit, cuique id accidere certum animo habeo, vt ſe non cum praeſentibus modo, ſed cum omnis aeui claris

viris comparet. Sed quorumdam tacitus aſpe-ctus, inani, vt ſpero, cogitatione percuſſit animum. Venit enim mihi in mentem, vereri, ne his dictis tardem ſtudia multorum, qui ſuae infirmitatis conſcij, deſperabunt ſe id quod conantur conſequi poſſe, ob eamque cauſam amittent perſequendi diligentiam. Quis enim eorum, qui nunc ſunt, aut etiam qui futuri ſunt, antiquorum aemuletur ſpeciem, formamquę dicendi? quorum tanta fuit excelſitas operis atque altitudo, vt vix aedificij noſtri faſtigium ipſorum exaequet fundamenta, & praeclare nobiſcum agatur, ſi vnde illi moliri inceperunt, ibi nos quaſi re perfecta atque ad exitum perducta deſinamus? At non eſt quod cuiuſquam ſpes debilitetur, aut langueſcat induſtria. etiam ipſi plurimo ſibi labore ac ſudore, multis diuturniſque vigilijs, illam dicendi facultatem compararunt: etiam homines ipſi fuerunt. Quid ni liceat cuiuis homini, ad id quo aliquis aliquando hominum peruenit, aſpirare? Quid de illius viae dubites exitu, quam tam multorum frequentem itineribus, & quaſi contritam vides? Certe non fuerunt pennis in ſublime elati. Quin, quandoquidem eſtis in eodem ſpatio, ſuis illos veſtigijs perſequimini? Nihil volenti difficile. Ad ſumma contendite. Sed interea illud tamen recordamini, omnium rerum magnarum parua eſſe principia, laborem eſſe pretium artium pulcherrimarum: nec fieri poſſe,

vt

vt quiſquam perueniat ad ſumma, niſi ab humilibus inceperit. Haec ſcilicet eo ſpectant, vt ne deſperetis, ſi acerrimae illi & maximae bene ſcribendi cupiditati res ipſa non continuo reſponderit: atque vt intelligatis, non eſſe committendum, vt celeritatis fuga, ſitis nimium lenti, & vt Callipides ille, qui aſſiduo curſu, ne vnum quidem cubitum biennio proceſſerat, in eodem ſemper vestigio haereatis. Neque enim laudandus eſt nauis gubernator, qui vt vnum ſcopulum vitet, alterum offendit. Inutilis eſt illa quidem nimium calida & incitata feſtinatio: ſed neque vtilis eſt, & ſimiliter fugienda, languida quaedam & affectata moroſitas, qua quidam ſibi vt omnia faciant, nihil tamen facere videntur: verba omnia quae in mentem veniunt aſpernantur, quae diu quaeſiere contemnunt: & tamquam ſemper lateat aliquid quod ſit attentiore diligentia eruendum, nec rapiunt quod primo occurrit, nec ſciunt accipere quod inuenerunt: omnia mutant, omnia inducunt, omnia reſpuunt: quaſi delere diſcant, non ſcribere: & accuſantes ingenij tarditatem, ita animos demittunt & contrahunt, vt nec poſſint illos erigere, nec explicare orationem, ac nimiam curam bene dicendi ſilentio vlciſcantur. ita, ſibi diffidentes & deſperantes id aſſequi poſſe quod volunt, neque id ſequi volunt, quod poſſunt. Narrat M. Fabius quiddam ſe de Iulio Secundo aequali ſuo, quo plurimum vtebatur, audiſſe, quod, quoniam

niam hanc ad rem, qua de agimus, maxime pertinet, proxime ſubijciam. Dabat operam eloquentiae Iulius, cum eſſet ea aetate, qua vos eſtis. Erat ei patruus Iulius Florus, cui, in dicendo, Galliae, vbi profitebatur eloquentiam, primas dabant, vir certe ingenij & orationis laude excellens. Redijt e gymnaſio adoleſcens, eo vultu, ea fronte, vt facile debilitatio quaedam atque abiectio animi emineret. Quaeſijt patruus, ecquae eſſet cauſa maeroris. Hic Secundus, vt erat apertus ac ſimplex, quaſi ſciſſus eſſet ea percontatione dolor, diſſimulare non potuit. Tertius, inquit, hic abijt dies, ex quo, argumento ad ſcribendum propoſito, etſi omnem laborem atque operam in eo poſui, nullum exordium inuenio. ita non tantum praeſens me cruciat aegritudo, verum etiam deſperatio futuri temporis. Nimirum abijciam cum perficiendi ſpe, experiendi voluntatem. Tum ſenex moderatus & conſtans, leniter arridens, hoc tantum. Num tu melius dicere vis, quam potes? quo dicto incredibile eſt quam ſubito erexerit animum adoleſcentis, atque ab omni ſolicitudine abſtraxerit: non enim non ſcribendo, ſed dando operam vt ne male ſcribamus, male ſcribendi reprehenſionem effugimus. Non poteſt rudis atque integer adoleſcens, ſummorum oratorum, quos etiam ſuperare contendit, praeſtantiam imitari: non eſt quod

deterreatur a ſcribendo: creſcet cum aetatis atque exercitationis progreſſu facultas. etenim erat Aeneae plenior gradus e patriae incendio fugientis, & qui patrem in humeros extuliſſet, eum vt incolumem perferret, incitatior: ſed tamen cum ſe patris dexterae paruus Iulus implicuiſſet, non aequis paſſibus ſequebatur praeeuntem. Diligentia quantum potes, labore plus paene quam potes, contende, vt plus quam facias, facere omninò non poſſis: deinde vero illud ſequetur, vt te quantum quantum feceris minime poeniteat. Nam ſaepe etiam nimiam nocere diligentiam ab Apelle didicimus, qui cum in reliquis parem aut forte ſuperiorem Protogenem agnoſceret, hoc praeſtare ſe illi gloriabatur, quod is manum de tabula tollere neſciret. Prodeſt quidem, vt dixi, cum, qui ſcribit, in ſe inquirit diligenter, atque ipſe ſeſe obſeruat: ſed ſi hoc fiat ſupra modum, tam fere in vitio ponetur, quam illud, animi quodam impetu, & ſine cogitatione ferri, vt praeceps atque impulſa ſemel oratio nullum reperiat locum conſiſtendi. Age quoniam ſcribendum eſſe, & conſiderate ſane & diligenter ſcribendum, oſtendimus, quaeramus paucis, ſi placet, quam ſaepe ſcribendum. Et vero huius quaeſtionis, quoniam ſequimur veterum ſententias, facilis ac breuis explicatio eſt. Aſſiduam illi & quotidianam ſcriptionem non ſolum laudant,

ſed

ſed praecipiunt: ita vt quemadmodum ille idem Apelles numquam tam occupatum diem habuit, quin eo die duceret lineam, ita nullus effluere debeat dies, in quo, is qui eſt tam excellenti ſtudio deditus, non aliquid commentetur & ſcribat: quod niſi perpetuo ſeruetur, verendum ſit,ne quae ſingulatim ac diu collecta ſunt, vno tempore vniuerſa perdantur. Cymbam aduerſo flumine remis propellimus: ſi paululum inhibebimus, neque vrgebimus curſum, eodem praecipitantis amnis impetu feremur, nec ita multum prouecti, reijciemur in eum ipſum locum,vnde conſcendimus.Sed ad rem propius accedamus. His igitur cogitationibus ac praeceptis imbutus amator eloquentiae, qui ſibi perſuaſerit nihil eſſe melius, quam omne ſtudium atque ingenium ad bene ſcribendi laudem conferre, ſuumque nomem ſcriptorum gloria poſteritati commendare, vt hinc incipiam, eam paginam deligat, in quam facile imprimantur litterae, ne exarandi difficultas moretur ſcribentis manum, & cogitantis impetum frangat: omnes deinde eius partes, & vt ita dicam, regiones,ita definiat & circumſcribat, vt facile ſit & inter verſus (qui laxius, medio ſcilicet relicto ſpatio, ſcribi debent) aliquid interpolare atque interijcere, & ad extremas oras etiamſi opus fuerit, adſcribere. experti enim ſaepiſſime ſumus, quam emendationem impe-

diant pagellarum anguſtiae, & quae arcte referta ſunt, quanta cum ſcribentis moleſtia nouorum interpoſitione confundantur. Proderit etiam interdum oculos mentemque conuertere ad iuſtum orationis, eius praecipue, quam vt habeatur ſcribimus, modum, ne plus debito creſcat. haud enim facile quiſquam crediderit, quam ſit res multi operis, ac magni laboris, orationem iam compoſitam circumcidere, vt dictio praefiniti temporis breuitati reſpondeat: quam ſaepe etiam inutilis, cum e corpore amputatur aliquid neceſſarium, & reſecari aliquid non poteſt, quin appareat cicatrix. ita non minus magna virtus eſt, quod dicebat Scaurus, ſcire diſinere, quam ſcire dicere. Danda praeterea diligenter opera eſt, vt perſcribantur omnia, recte, diſtincte, ſcite, eleganter, appoſite, litterate, cum aptis inciſis, interſpirationibus, interpunctis, ſine vlla litterarum nota, aut compendio, niſi vbi ratio poſtulet: elementis inter ſe, etiam ſi coëant in diphthongum, ſeiugatis: nec vero grandioribus, niſi vbi ſint nomina quae dicuntur propria, & omnino terminata ſuperiore ſententia, noua rerum capita conſequantur. quod inuitat atque allicit hominem ad legendum, adiuuat legentis intelligentiam, indicat prudentiam artemque ſcribentis: efficit praeterea, ne aut obſcurior atque perturbatior, neve iuſto longior ac diſſipatior comprehenſio fluat. Quid plura? haud facilis exiſtimatio eſt,

quan-

quantum ſit in hac re momenti ad exercitationem & ſtylum, quo maxime, vt dicebam, limatur & formatur oratio. Deligenda autem ſunt verba optima, ſententiae grauiſſimae, pro rerum dicendarum natura ac differentia. Danda opera, vt quae ſcribuntur, pulchra quadam verborum conſtructione ac numero eleganter apteque vinciantur: dum tamen ne appareat delectationis aucupium, & nimium ſtudium quadrandae orationis: quod facile exercitatione quadam & conſuetudine adhibita conſequemur. Quare iuuat interdum repetere ſuperiora, & quae ſunt ſuperioribus proxima. ſic enim & melius cum antecedentibus conſequentia iunguntur; & cogitationis ille curſus, quem quodammodo ſcribendi contentio retardauerat, quod a curſoribus in ſtadio exclamantibus fieri vidimus, redintegratur, ac magis intenditur. Ita ex interuallo reguſtanda ſunt quae ſcribimus: nec ipſo tantum die, ſed plurimis etiam ordine ſequentibus: vt non niſi perfecta atque elaborata in manus hominum perueniant. Sed hic duo ſunt, quorum vos admonendos, quoniam hanc diſputationem ſuſcepi, magnopere cenſeo. Alterum, vt ſi quando in altum prouecti ſecundum curſum tenetis, gaudeatis quidem proſpero flatu, ſed contrahatis interim vela: id eſt, vt ſi datur facilitas ſcribendi, vtamini: dum tamen illa ſit vobis ſuſpecta indulgentia; & vbi aura poſuit, diligentius omnia retractentur. quod ſi ab illo te aeſtu abripi

permiſeris, atque inconſiderate & fortuito quam plurima effuderis tamquam poſtea repetiturus, illud ſequetur, vt etiam ſi in retexenda oratione, aut numeros mutes aut verba, rerum tamen leuitas, quae fuit principio, remaneat, neque emendari aliter, niſi forte altera fiat, oratió poſſit. Idem mihi non raro accidit,& fortaſſe etiam alijs, ſed ego de meo ſenſu loquor, vt quorum emendationem in poſterum tempus reieci, ea, cum refrixit ille calor, aut facere meliora neſciam, aut magno tandem labore ita corrigam, vt nec prior illa occultetur immaturitas, & tunc demum voluiſſe potius videar emendare quod debui, quam potuiſſe quod volui. Alterum eſt, vt ſi quem in medio curſu motus ille animi quaſi ventus repente defecerit, aut ad difficilem locum & periculoſum detulerit, ne ſimul animus cum vento concidat, & tamquam facto naufragio cogitet magis, vt ſe in terram eijciat, quam vt ex illis nauem difficultatibus expediat. Vtendum eſt remis, quando velorum vſus eſt inutilis: aduerſo vento ac reflante mutanda velificatio eſt, vt portum aliquando contingas. Dicam hoc planius. Scribebat aliquis prompte ac feliciter. ardor ingenij conſedit. Quid hic faciet? an de ſpe conatuque depelli ſe ſinet? an multis ſpatijs in cubiculo factis, ingemiſcens, intentis oculis lacunar ſpectans, diuturna cogitatione defixus mouens plura, nihil promouens, ſe ipſe percontans, & quaſi inſuſurrēs

aliquid alteri, ita obloquens, vt quid velit non intelligat, totam noctem nihil proficiens laborabit? quin potius attendit animum ad omnes locos, e quibus duci poteſt oratio: perluſtrat mente & cogitatione ſingula, quid cauſa poſtulet, quid res, quid tempus, quid auditor, quam perſonam ipſe ſuſtineat: denique agit omnia, vt ſuam illam, ſi forte ceſſit, reuocet, ſi dormit, exuſcitet induſtriam? Sunt etiam hoc in genere alia duo vitia, neque minus fortaſſe fugienda, quae tamen prius attigimus: dicenda ſunt enim eadem de eadem re ſaepius, atque inculcanda, vt perpetuo memineritis. Alterum eſt eorum, qui vbi aliquid, cuicuimodi, ſcripſerunt, ita ſibi in eo placent, vt ſi forte partem inducere aut delere oporteat, ferre non poſſint: clament perdi verborum elegantiam, erui oculum orationi: denique, quaſi ſua ſibi, non orationi excindantur membra, lamententur. Praeclarum eſt, quod de Quintilio quodam, in epiſtola ad Piſones de arte poëtica, Q. Horatius narrat.

Quintilio ſi quid recitares, corrige ſodes
Hoc aiebat, & hoc: melius te poſſe negares,
Bis terque expertum fruſtra, delere iubebat,
Et male tornatos incudi reddere verſus.

Adijciendum ſaepe aliquid eſt, in eo quod ſcripſimus, detrahendum, corrigendum, mutandum: quae nimium ſunt inflata, comprimenda, humilia extollenda, redundantia coërcenda, ſoluta

componenda, ambigua declaranda, obſcura illuminanda: quae omnia & magnum quemdam animum, & qui primis inuentis ſuis pertinaciter non adhaereat, deſiderant. Alterum eſt vitium huic omnino contrarium; quod quidam nihil eorum, quae ſibi in mentem venerint, probant: quod eſt faſtidij delicatiſſimi: & quaſi meliora ſemper ea ſint quae lateant, quam quae ſe obijciunt quaerentibus, ſe ipſos inertiae ac tarditatis condemnantes, neque illis vtuntur quae habent, neque illud quod quaeritant, inuenire poſſunt. Adhibenda quidem eſt in ſcribendo cogitandi ſollertia: ſed cum in omnibus rebus, tum praecipue in ſtylo; verum illud verbum eſt, vt ne quid nimis. Cuius praecepti tanta uis eſt, tantaque ſententia, vt non homini cuipiam, ſed Deo tribuatur. A quo ego etiam admoneor, vt finem ſtatuam diſputationi meae. Habetis A. quae de ſtylo, maximo illo perfectore eloquentiae, praecipienda pro tempore putaui: quae etſi multa videntur, & obſeruatu difficilia, vt certe non ſunt, rei ipſius magnitudine efficietur, vt labor honeſtior, conſuetudine, vt iucundior eſſe videatur. Vtar igitur ea clauſula, qua in epiſtola quadam ad Fabium Gallum vſus eſt Cicero libro ſeptimo. Vrge igitur, inquit, nec tranſuerſum vnguem, quod aiunt, a ſtylo: is enim eſt dicendi opifex. Quod ſi feceritis, non dubito, quin iſto ingenio, ſtudio, iudicio, propediem tantos progreſſus faciatis in ſcribendo,

do, vt non modo eam quae de vobis eſt vincatis opinionem omnium, ſed etiam, ſi fas optare, gloriam ſuperiorum.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGE.

pag.	*lin.*	*errata*	*lege*
32	24	Xyxto	Xyſto
39	18	pene	paene
46	4	& eorum	*dele* &
60	16	uideri	rideri
90	11	aluuie	eluuie
	23	lunt	ſunt
91	23	uoluiſtis	uoluiſti
96	5	aermina	carmina
101	16	confirmationibus	conformationibus
114		quo	ex quo
115	15	quae omnia	quae attigi omnia
116	18	Haec	Haec
142	10	radices	traduces
146	15	cupitas	cupiditas
151	24	in uobis intueor	de uobis cogito
	29	obſonium	opſonium
154	21	omnium	unum
174	18	mihi	nullus
176	2	uidebantur	uidebuntur
	28	ac	atque
180	8	ſtrenuo	ſtrenue
186	12	Amigenidae	Antigenidae
192	16	detrahebatur dili- berando	diſtrahebatur de- liberando
193	12	affingunt	effingunt
196	29	aeris	aeris
199	20	Apello	Appello
212	30	uiſſe	fuiſſe
251	6	probatam	probam
275	13	luſtrationum	luſtratione
280	1	horreat	haereat
295	10	. Sine	, ſine
301	9	commoremur	commorimur

316	5	(habes	dele parentheſim
	14	Chaeronem	Chaeroneum
323	16	funerſtarentur	funeſtarentur.
324	6	*poſt vocem* inductus *adde* m *litteram interlinearem*	
329	28	ſcrib it	ſcribit
335	22	quae	quę

ERRATA AD MARGINEM

319	25	Sinona	ſi noua
320	5	Acerrea	Acerra
322	23	l.1.C.de lat.lib.	*diuide hunc verſiculum a ſuperiore*
325	24	conſtituunt	conſtituere
326	2	ſe euaſerat alos	euaſerat altos
	25	3	*ſcribe* III
327	14	A.erſi	Auerſi
328	21	circa	circum
329	10	e.r.	c.1.
332	2	Minuc.Felix	*in verſiculo ſeiunctè*

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

REGESTVM,

* ABCDEFGHIKLMNOPQR STVXYZ

Singula ſunt folia, praeter * ſemifolium.

ROMAE,
Apud Iacobum Ruffinellum.
M. D. XC

2

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE